сн. Д. 1163
20426
XLVII 1/1

ЗОРА

МѢСЕЧНО

ЛИТЕРАТУРНО-СПИСАНИЕ.

КНИЖКА I.

ПЛОВДИВЪ
Печатница на Д. В. МАНЧОВЪ.
1885.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

ЧИЧОВЦИ.

Картинка отъ типове и нрави български въ турско врѣме.

отъ

ИВАНА ВАЗОВА

Дивъ глогъ питомно гроздие не дава.
Нар. поговорка.

I.

Общество.

Утрѣнното лѣтно слънце искокна високо надъ Стара-Планина. Потоци отъ зари минуваха прѣзъ тръкалясти-тѣ решетчени прозорци на черковата, прѣчупваха се прѣзъ кристалнитѣ полиелеи, провѣсени отъ свода, и падахѫ на отсрѣщний зидъ въ чудни разноцвѣтни шарки. Храмътъ бѣше пълненъ съ богомолци, надъ които се вѣяхѫ облаци димъ отъ кадилницата на попъ Ставря и мелодическитѣ звукове на сладкогласний Хаджи Атанасия, който допѣваше новото „достойно есть“ гласъ петий. Звънливи гласове на ученици, при налоятъ, държахѫ обикновенното исо, ржководени отъ главний учитель Гатя; на отсрѣщна страна подидаскалъ Мироновски, псалтъ, приглашаше изъ дебело, като тупаше равномѣрно кракътъ и хвърляше крадишкомъ погледи къмъ решетката, задъ която стояхѫ женитѣ. При шумний пангарь, въ тронове, стояхѫ облѣчени въ богати дълги кожуси, първенцитѣ, и умилително слушахѫ сладкогласието на Хаджи Атанасия, и му приглашаха тихичко. Често вниманието имъ отвличахѫ новоприходящитѣ богомолци и бѣлисани богомолки, които паляхѫ свѣщь прѣдъ архангела Гавриила, или отиваxѫ да цалуватъ прѣдъ олтаря. И хаджи Димо прѣкъсваше напѣва си, наведеше се къмъ чорбаджи Петракя, и пошушваше:

— Виждъ, тоя дрьтъ пинтия вариклечку, за двѣ пари свѣщь запали, а митани до земята прави, митанитѣ сѫ безъ пари....

И пакъ поемаше да приглаша.

— Вариклечку не, ами вариклечку, пошушваше чорбаджи Петраки, и пакъ приглашаше.

И Котю Джамбазътъ, прочутъ лихварь, се обърнеше камъ трона, дѣто стоеше Хаджи Христю Молдавътъ, и пришушнеше сърдито:

— Гледай, Гина Махмудката, булката на оня поразеникъ, пали свѣщь.... облѣкълъ я въ джамфезенъ малаковъ и въ мѫсѫръ, а отъ три години и половина, кажи, неможе да ми плати осемстотинъ и шейсеть и единъ грошъ пари, горни пари... магаре недно!...

И пакъ приглашаше.

— Магаре и половина, отговаряше тронътъ, и приглашаше.

А богобоязливий Хаджи Аргиръ Измирлиятъ, посочваше съ кръвожаденъ погледъ на пригладенитѣ и помадосани младежи, които идехѫ късно, и само се прѣкрьстяхѫ безъ да палатъ свѣщь и да цалуватъ:

— Тоя, Рачовиятъ синъ — маскара, видишъ ли го? да сѫмъ царь щѫ ги прѣкарамъ прѣзъ ножь всичкитѣ тие протестанти! Боже прости! и се прѣкрьстяше.

— Боже прости, отговаряше трона, и се кръстеше. Защото „достойното“ се бѣше довършило, а подидаскалъ Мироновски захващаше прѣдисловието на киноникото, гласъ осмий.

Но скоро настана отпускъ и послѣднето плачевно аминъ на попъ Ставря се изгуби изъ шумотевица-та на благочестивата навалица, която се натискаше вече при входа за да излѣзе вънъ на артиката; отъ артиката множеството нахлу въ двора между два дълги реда просеци, за да искочи на пѫтя. Чясть отъ него зави къмъ женский метохъ за да прави визити. Защото черковата на калугерицитѣ, нарочно, пущаше по-ранко, и баба госпожа Нимфидора очакваше вече въ килията си гости за да ги послужи съ новото си портокалево сладко; госпожа Евдокия—да се научи истина ли Павлакеви ще иматъ годежь до друга недѣля; госпожа Соломония — за да покани подидаскалъ Мироновски да дойде подиръ обѣдъ да ѝ прѣдаде урокъ отъ французски; госпожа Текла — да посрѣщне Николакица съ дьщеря ѝ, дѣто и г-нъ С., ужь случайно, щеше да дойде за да изгледа Еленчето; а госпожа Евгения-Полидора — да раскаже на многобройнитѣ си роднини кавгата, оная вѣчерь, между Ивана Пулякътъ и булката му, защото нещялъ да ѝ купи букурешка капелина, като на Теофануто и какви чърviви думи му е издумала, и какъ свекърва ѝ я гонила изъ градината съ хурката.

Пьрвенцитѣ при пангаря, намѣсто да послѣдватъ другитѣ, отбиваха се и се искачваха по стѫлбитѣ на училището, въ една широка стая на което ставаха обикновенно общинскитѣ събрания.

Дълго врѣме се проточи съвѣщанието. Най-подирь то се свърши и пьрвенцитѣ занаизлазяхѫ шумно изъ вратата и занаслазяхѫ по стълбитѣ.

Скоро изъ цѣлий градъ се расчу, че избрали епитропитѣ, и между тѣхъ Варлаама Коцринарката и Ивана Селямсѫзътъ. Тая новина причини голѣмо учудване, защото всичкий свѣтъ знаеше,

че тѣ неможахѫ да се видѫтъ, по причина на една стара распра за капчукъ, завѣщана отъ бащитѣ имъ.

За това дѣдо Нисторъ, като тегли хубаво чибучката и пухна димъ изъ цѣлото кафене, каза доволно разсѫдително:

— Добро, хубаво. И Тарилйомътъ и Селямсѫзътъ сѫ учени и почтени, но нѣматъ согласието, а безъ согласието, като нѣма него, сичко пропада.

— Азъ казвамъ пъкъ, че сега ако се согласѫтъ ще се согласѫтъ, отвърна Хаджи Смионъ, който сѣдеше отсрѣща.

— Защо? попита дѣдо Нисторъ.

Всички обърнахѫ очи къмъ Хаджи Смиона.

— Защото, пое Хаджи Смионъ, като си изу лѣвата калевра, и заброи бързо броеницата, защото когато двама души, рѣчи ги настоятели, речи ги търговци и прочия, работатъ въ една работа, разбирашъ? То се знае че трѣбва да се согласѫтъ... Това си е естественно.

И Хаджи Смионъ си обу пакъ калеврата.

— Какъ ще се согласѫтъ естественно? Ти, хаджи, тури твоята Катинка и Ингилизътъ да се прѣговоратъ, макаръ че се хранѫтъ отъ едната трапеза и припознаватъ единъ и сущъ господарь; котката: фу! кучето: рмъ!

— То е право, нà, и завчера, Ингилизътъ щеше да удави Катинката, каза Хаджи Смионъ, и сѣдна по турски.

— Тарилйомътъ е готовъ да чака до второ пришествие, но нѣма да се сдобри съ Селямсѫзътъ, знамъ го азъ какво е куче, каза Иванъ Чушковъ, приятель на Варлаама.

— Та и Селямсѫзътъ стока ли е? обърна се Иванъ Капзамалина, приятель на Селямсѫзътъ, като си люшкаше чашката за да доиспие утайката на кафето на дъното, — проклетъ въ чървата, издигналъ е къмъ Тарилйомовий дворь прѣграда отъ шиндри, намазана съ катранъ, за да ядосва Варлаама и булката му.

Хаджи Смионъ си провѣси пакъ единий кракъ, знакъ че зима думата. Но Иванъ Бухалътъ го прѣсѣче и извика:

— Настоятели! магарета! и тие и другитѣ! Защо ги избиратъ? Тая зарань, като идяхъ на черкова, отбихъ се при Максима рибаря за да земѫ нѣщо за днеска... Видѣхъ ги тамъ и двамината: Селямсѫзътъ си купуваше шаранъ, но щомъ видѣ, че Тарилйомътъ и той си зелъ вече, хвьрли шаранътъ па си купи сомъ, като рѣче: анатема който плюска днесь шаранъ, и плюна възъ рибата на Тарилйома. Е това човѣщина ли е?

— Магария! продума дѣдо Нисторъ и хвьрли побѣдоносенъ погледъ на Хаджи Смиона.

— То се знае, когато нѣма согласие сичко пропада, произнесе Хаджи Смионъ убѣдено, и въздѫхна.

— Хаджи, недѣй думà согласие, обади се Иванъ Стамболлиятъ,

не се гледатъ хората милуватъ ли се или се мразатъ, ами се гледа каджрни ли се.

— Та и азъ това казвамъ я, произнесе Хаджи Смионъ добросъвѣстно, като си подви пакъ и двата крака.

— Каджрни ли сж, стига ли имъ пипката, слѣдваше Стамболлиятъ; Селямсжзътъ го избрахж за неговата старость и опитность —нали него праща народътъ едно врѣме въ Стамбулъ да гледа давията съ Троянъ? — а Тарилйомътъ е човѣкъ ученичъкъ и ходи сѐ на горнята черкова та ще забикаля школото и даскалитѣ.... а другитѣ питропи, зарѣжи ги, не се свъртатъ нито два мѣсеца въ село. Тукъ съгласие не се пита. Ганчо Заякътъ и Фачко Попчето чашата си недѣлжтъ, наедно сѐ на припекъ стожтъ, но немогжтъ раздѣли на двѣ магарета сѣно. Куфалницата имъ не стига.

— Нѣма го въ куфалницата, прибави Хаджи Смионъ.

Доказателствата на Стамболлиятъ, подкрѣпени силно и отъ Хаджи Смнона, който пакъ се ободри, смутиха противницитѣ. Дѣдо Нисторъ се сбърка и зе да чисти чибучката, додѣ да намисли какво да отговори, Иванъ Бухалътъ се искашла нѣколко пжти и забърка изъ всичкитѣ си джобове, Иванъ Головратътъ хвана да надува силно наргилето, а Иванъ Капзамалинътъ нищо не стори. Настана мълчание.

Хаджи Смионъ го прѣсѣче:

—Тжй, тжй, дѣдо Нисторе, хората знаятъ какво вършатъ и кого избиратъ. Съгласие-съгласие, но да питаме какво има въ пипката.

Но понеже дѣдо Нисторъ не отговори, Хаджи Смионъ се распали, провѣси и двата си крака и каза дързостно:

— И азъ дадохъ гласъ за тѣхъ! и пакъ щж дамъ, защото сж достойни хора.... и ти нѣмашъ никакво право, дѣдо Нисторе.

Иванчо Йотата, който мълчишкомъ сърбаше кафето си и поглеждаше неприятелски на Хаджи Смиона, кипна:

— Достойни хора! немогжтъ името си да запишатъ по граматиката и прочия. Тарилйомътъ се подписва: Фарламъ, то есть, не Варлаамъ, сирѣчь, намѣсто вѣди—фертъ и изяда едното *а* . . ., и прочия! . . .

— Е че Варлаамъ и Фарламъ сѐ едно е, отъ толкова какво има? възрази Хаджи Смионъ, който не бѣше човѣкъ да се остави да го лъжатъ.

— Какъ сѐ едно? обади се изведнжжь и раздраженъ дѣдо Нисторъ, като захвърли чубучката съ трясъкъ, защото мразеше Иванча Йотата, че псува патриката.

— Какъ сѐ едно? попита почьрвенялъ отъ досада Иванчо Йотата. Можешъ ли да кажешъ: пророкъ Фарламъ и прочие? Нѣма нищо отъ толкова, а? Гаче сѐ едно е да държишъ бухалка и перо. Назадъ, назадъ вървимъ, не ни бива за бъзювъ гребенъ.

— То се знае, не ни бива, подтвърди Хаджи Смионъ.

Иванчо Йотата бѣше разяренъ, защото вопрѣки надеждата си не биде избранъ настоятель. Той си тълкуваше, че тая пакость му е направилъ учитель Гатю, съ когото веднѫжъ се бѣхѫ карали за правописанието.

— Ахъ, минува! извика единъ.

— Кой?

— Тарилйомътъ.

— И носи рибата.

— Запрѣ се, здрависва се съ Кона Крилатиятъ.

— Ами що забърза така, гаче го гонатъ и прочия.

— Фърчи!

— Не видишъ ли? Селямсѫзътъ се задава отдирѣ му.

И всичкитѣ се навалихѫ на прозореца за да гледатъ.

Селямсѫзътъ, наистина, се зададе отъ горе съ риба въ рѫката, но срѣщна Неча Райчинчинъ и запрѣ го да му каже нѣщо, вѣроятно, колко е купилъ рибата, която повдигаше на горѣ; послѣ срѣщна Марина Хаджи Цаковъ и каза му, види се, добрутро, защото погледна къмъ слънцето; а като зърна дѣда Постола застигна го и зе да му расправя нѣщо твърдѣ важно, защото не видѣ Ивана Распопътъ, приятель, който замина покрай него, за да го здрависа, нито Варлаама Копринарката, който отиваше тирешкомъ, за да го испсува.

II.

Варлаамъ Копринарката.

Варлаамъ Копринарката, по прѣкоръ Тарилйомътъ, отиваше у дома си. Той бѣше человѣкъ на четирийсеть и деветь години и два мѣсеца, съ лице дълго, мършаво и великопостно, като на св. Ивана Кориваря, съ цилиндрически аленъ фесъ и въ широкодънясти пантури, които му придаваха много красенъ видъ; смиренъ, цѣломѫдренъ, женень и гайтанджия, както свидѣтелствуваха двѣтѣ му рѫцѣ, вѣчно ванцани въ най-изрядното индийско синило.

Варлаамъ Копринарката не бѣше никакъ развратенъ человѣкъ; той говѣеше въ срѣда и въ петъкъ, носеше шарени чурапи плетени отъ булката, рано си лѣгаше и ставаше, за което Иванъ Бухалътъ, голѣмъ присмѣхулникъ, частно казваше, че Варлаамъ вѣчеря съ просяцитѣ, лѣга съ кокошкитѣ и става съ пѣтлитѣ; не пиеше ни вино ни тютюнъ, бѣше лѣвичарь, въ черква ходеше редовно, въ кафене — рѣдко, на сѫдилище — отнюдь, ако не смѣтаме расправията му за капчука, съ съсѣдътъ Иванъ Селямсѫзътъ, съ когото се влачахѫ по кадии отъ много години насамъ. А каква кавга бѣше, светий архидиаконе Стефане! Даже и женитѣ имъ, булка Варлаамица и булка Селямсѫзка, ужасно се гоняхѫ, и умразата имъ стигна до тамъ, щото булка Варлаамица не наричаше булка Селям-

сѫзка инакъ, освѣнъ „гърнива сланина“ по причина на жълтитѣ пятна по истъртуфенията ѝ образъ, както и булка Селямсѫзка думаше на булка Варлаамица „дървеница“ защото бѣше дребна и кръвосмукателна. Прѣди два мѣсеца на мегданский кладенець булка Варлаамица бѣше изяла по гърбътъ бухалката на булка Селямсѫзка, въ замѣна на три зѫба, които булка Варлаамица бѣше дала на булка Селямсѫзка, малко по-горѣ отъ лакътътъ. Отъ тогава булка Селямсѫзка по-често отбиваше барата, или щомъ видеше изъ дупка, че булка Варлаамица си мие ржцѣтѣ на чучура, лисваше въ барата си всичката помия отъ коритото, дѣто переше постиляцитѣ на дѣцата си. А булка Варлаамица се късаше отъ ядъ.

А какъ нѣжно Варлаамъ обичаше жена си! Какъ страстно — чувствително говореше за нея!

— *Тя* ми свари фасулева чорба днесь, само че прѣкарала оцедътъ та киселѣше, като усмивката на Фачка Зоби-дрѣнката; или: *дѣцата* сѫ отишле да навадатъ краставицитѣ, а пакъ азъ: дай си Фарламе жената, а ти иди въ трънето! Само прѣдъ приятеля си Хаджи Смиона той се отпущаше и я наричаше сладостно: *Фалимилия,* както и метода нарѣче единъ пѫть прѣдъ Иванча Йотата *Методіа.* Напраздно Иванчо Йотата, който бѣше твърдѣ сварливъ человѣкъ, го увѣряваше, че метода е едно а методіа друго, и че граматиката всѣкждѣ другадѣ дава да се пише і само не въ метода: Варлаамъ Копринарка-та, който сѫщо знаеше едно що отъ учение — (той нѣкога се бѣше готвилъ за дяконъ въ Гложденский мънастирь) упорствоваше и не искаше да падне долень на Иванча. Поради тая причина Иванчо Йотата не бѣше приятель на Варлаама Копринарката.

Но освѣнъ цилиндрический аленъ фесъ, останалъ отъ първий периодъ на царуването на султанъ Меджида, и който бѣше устоялъ противъ всичкитѣ посѣгателства на модитѣ, Варлаамъ Копринарката имаше друго отличително нѣщо: той бѣше много умень човѣкъ и имаше обичай да се изразява съ причти и изъ дѫлбоко, щото дѣдо Постолъ мислеше, че Варлаамъ е челъ соломонията. Напримѣръ, срѣщне ли го касапинътъ Колю, зарань рано, че отива съ въспрѣтнати ржкави на мегданский кладенецъ да си наплиска лицето, и му каже:

— Добро-утро ти Варлааме! Той отговаряше съ черковенъ гласъ:

— Ако не е добро то си е за него, но то е рѣчено да се рѣче,— което щеше да каже: Далъ Богъ добро, Фарламъ знай какво прави.

Кажеше ли му нѣкой срѣдъ маранитѣ на юлия мѣсець:

— Копринарка, какъ я носишъ тая пущина? (салтамарката), жегата е дяволска, пази се да не измрьзнешъ... Той отговаряше:

— Горещото гори, студеното студи, а паренъ каша духа. Което щеше да каже, че Варлаамъ прѣди единайсеть години е насти-

валъ по Петровдень и е лѣжалъ отъ тежка болѣстъ, отъ което горнята часть на главата му и днесь има подобие на нѣкоя Сахара.

Но особенно любезно се разговаряше Варлаамъ Копринарката съ Кона Крилатиятъ, съсѣдъ му прѣзъ барата, който повече приличаше на бъчва обута въ гащи отъ колкото на хвьркато пиле. Сѣдняхъ, напримѣръ, лѣтна вѣчерь, по мѣсечина, на праговетѣ си, гологлави, по риза и по бѣли гащи, обути на босо, и захващахъ да си бъбратъ мирно за това и за онова, за политиката, за кокошкитѣ или за прѣждата, или за луната. И Кону Крилатиятъ (Боже Господи, какъвъ крилатъ?) пухнеше димътъ отъ цигарото право къмъ небето и рѣчеше:

— Вижъ, това мѣсечината, Варлааме, ще да е нѣщо голѣмо.... да ли е живо нѣщо? Санкимъ ако му гледашъ лицето прилича на живо... но кой знае пакъ....

А Варлаамъ мѣтнеше тихъ погледъ къмъ небосвода и рѣчеше:

— Може да е живо, може да е мрьтво, сичкото е умишление... Вижь тая бара, ако една мравунка се спре при нея, ще каже: море е, ти ще кажешъ: бара е, а Фарламъ ти казва море е! чудесата Господни сѫ чудесни!

А Кону Крилатиятъ се позамисли и пакъ запита:

— Ами ако би да падне възъ насъ..... тѫй както стоимъ..... а? страшно!

Тогава Варлаамъ отговаряше:

— Не пада.

— А ти вѣрвашъ ли, че тя е звѣзда? Нашиятъ копелакъ това го учатъ на школото, протестантинъ цѣлъ.

— Звѣзда ли? звѣздата си е звѣзда, но пророци и учени и благородни споредъ списанията, както сѫ писували, така сѫ го и нарѣкли и така си е било отъ вѣка и до вѣка... „Солнце позна задь свой“... каква ти звѣзда и какво ти удивление!

Кону Крилатиятъ се пакъ задѫлбочаваше въ астрономически разсуждения и съ видътъ на една възклицателна влазяше у тѣхъ си, като пришушваше: много чело, много знай.

III.

Иванъ Селямсѫзътъ.

Той бѣше шейсеть годишенъ человѣкъ, високъ, барачасть, великанъ, почти Голиатъ, но вмѣсто дрѣвний костюмъ на Филистимеца, носеше огромна рунтава шапка, дълъгъ шаячевъ кожухъ, чьрвенъ осемнайсетлакьтенъ поясъ, черни цатури съ късо дъно, съ вѣчнораскопчани крачули, остаряла мода, но която той още държеше за въспоминание на ергенството си. И днесь, Селямсѫзътъ самъ копа-

еше лозѣто и работеше гюла си и цьвтеше отъ здравие и сила; лицето му украсено съ рунтави вѣжди и мустаци, съвсѣмъ побѣлѣха, пълно, чьрвендалесто, неволно привличаше вниманието. Забѣлѣжваше той това не безъ удоволствие и не пропущаше случай да се покаже прѣдъ младитѣ булки, кой знай защо, по-старъ.

— Невѣсто, що гледашъ така дѣда си? По коледни пости ще ми дръннатъ седемдесеть лазарника, що ме гледашъ така? и ѝ смигнеше полулукаво.

А подидаскалъ Мироновски, комуто викаше „джансхзъ“ защото бѣше само кожа и кокали, съвѣтваше зарань рано да яде чесновъ лукъ съ луспитѣ, а вѣчерь безъ луспитѣ и да мѣта половина ока киселярско, защото даватъ кръвь, а когато напуща дѣцата да се расхожда до лозето му, дѣто има и за него една мотика. Едно нѣщо което докарваше въ изумление сѣкиго, който се запознаеше съ Селямсхза, бѣше прѣкорътъ му. Светий Хараламбие! Какъвъ Селямсхзъ! Човѣкъ, който имаше четирнайсеть дѣца, закачаше младитѣ булки и поздравляваше цѣлия свѣтъ, освѣнъ Варлаама Тарилйомъта, и то не за друго, ами защото се мразяхж, и не оставяше никой да отмине докато му не кажеше добро-утро, добрь день и добръ вѣчерь (въ тоя случай всѣкога поглеждаше слънцето за да не сбърка), такъвъ человѣкъ днесь носи името *Селямсхзъ,* както и съсѣдъ му, такъвъ почтенъ человѣкъ, — несериозното название *Тарилйомъ!* Уви, нѣма правда! и право имаше наший незабравимъ Пишурка, дѣто въспѣ въ небесенъ химнъ отсхтствието отъ земята на тая госпожица!

А какъ страстно обичаше той да здрависва всичкитѣ си приятеле и познайници! Даже увѣряваxж, че въ една критическа минута, каквито булката е имала до сега четирнайсеть пѫти, на лозето, той се спусналъ да вика баба Мюхлюзка, и, додѣ стигне до града и до кжщата на почтенната докторка, той поздравилъ съ добърь день петдесеть и двама души, и се поразговорилъ за врѣмето, за скжпотията на дървата и на овнишкото мѣсо и за други важни работи съ дванайсетина души, така щото, кога се завьрналъ на лозето съ баба Мюхлюзка, въ шубржкитѣ на слога, въ една кошница лежало едно мъничко боже създание, което крѣщяло къмъ небесата. Честитий баща далъ на рожбата си име *Мойсейчо,* едно защото това му напомняло дрѣвний еврейский законодатель, когато го нашла Фараоница въ трьстиката, при нилский брѣгъ, а друго — и то е по-важното, че всичкитѣ имена отъ родътъ му бѣха завзети вече, а отъ календаря не искаше да зима име за дѣцата си, както правеше Иванчо Йотата.

Прочее, Селямсхзътъ бѣше много приказливъ человѣкъ. Случеше ли се нѣкой да го попита, отъ дѣ има емфявата си кутийка, която освѣнъ на емфе, миришеше още на джлбока дрѣвность, той захващаше да расказва, че остала наслѣдство отъ баща му Ивана и че тя

била подаръкъ отъ нѣкоя си ханжмка, Емине-ханжмъ, жена на филибелишкий паша — Арифъ паша, на дѣда му Хаджи Тодора, който имаше дванайсеть уврата гюлъ и умрѣ отъ една пъпка на носътъ, като отивалъ на Неврокопский панаиръ съ Неча Гулебалювъ, зетъ на попъ Милиана, а самъ попъ Милианъ билъ Русинъ, осталъ тука отъ войната 1811 г. но се оженилъ за баба хаджи Селимка, щерка на Неча Караделиятъ, дѣто го упушна Ходжоолу при нивата на дѣда Крьстя Пждарьтъ, тъкмо при змѣево кладенче. Особенно обичаше той да изрѣжда на попъ Ставря, който всяка нѣделя му идеше на гости, за да си похапнатъ и посрьбнатъ, (само той въ цѣлий градъ, изброяваше безъ да сбъркa, наредъ, имената на всичката многородна челядь на Селямсжза,) обичаше, казвамъ, да излага, по исторический редъ, имената на четиринайсетьтѣ си сина. Петъръ, казваше той, сжмъ крьстилъ на дѣда Петра, баща на баща ми; Ивана — на баща ми Ивана, който умрѣ въ чумовата година; Крьстя на вуйча Ставря — Ставри по български се вика Крьстю, отъ — ставросъ, но азъ мразж патриката, както знайшъ.

— Адаши сме, казваше попъ Ставри, — Богъ да ти го поживи и светий и честни́ крьстъ.

— Павела, поимаше Селямсжзътъ — крьстихъ на чичо Павла, сватъ на дѣдо Постола Измирлиятъ; Параскева̀ — на баба ми Параскева, дѣто ходи два пжти въ Россията, на просия; Йотата — на Хаджи Ивана, вуйка ми, дѣто умрѣ въ Влашко; Донча — на брата ми Антона; Маноля.....

— Емануила, забѣлѣжи му строго попъ Ставри—„и роди сина и наречѐ ему имя Емануила“.....

— Емануилъ, на братовчеда ми Маноля — Мануиля, който се ожени за хаджи Гина, хаджи Димува щерка, дѣто се раскалугери, Богъ да я прости.....

И така нататъкъ.

Селямсжзътъ бѣше твърдѣ добъръ баща въ кжщата си и всѣка вѣчерь обичаше да бие най-гласовититѣ отъ дѣцата си, не толкова, че тѣ бѣхж най-бѣснитѣ, колкото да дразни бащинското самолюбие на Варлаама, който отъ дванайсеть години, какъ се е женилъ, нѣмаше освѣнъ едно чедо, и то още на пжть! по естественна ли наклонность, или пъкъ да ядосва сериозний Варлаама, чиято кжща бѣше всѣкога глуха, по причина, че освѣнъ котката нищо друго не нарушаваше тишината въ двора, Селямсжзътъ обичаше шумътъ, веселбитѣ и пѣснитѣ. Току-рѣчи, всѣка вѣчерь, като срьбнеше хубаво, караше нѣкое отъ дѣцата си да му испѣе една пѣсень. Най-много му се допадаше пѣсеньта: „отъ дѣ да наченж, о любезна моя“..... Тогава той дохаждаше въ умиление, като слушаше пискливий гласецъ на рожбата си, растрогваше се до сълзи, и като прѣсичаше пѣснопоеца, казваше на жена си:

— Чувай, булка, вижъ едно врѣме какъ човѣцитѣ сж имали любовь помежду си. О любезна моя! Карай, бре!...

Запѣвахж ли пѣсеньта „Прѣстанете невинни....“ и додяхж до куплетя: „Азъ схмъ бѣдна Българка, всички ви схмъ родила“ той спреше пѣснопоеца и казваше прочувствовано на жена си:

— Чувай, булка, Българѝята отъ край врѣме е раждала много чеда, то е благодать божия!.... Пѣй нататъкъ, бре!

Но той обичаше да му пѣжтъ и черковни пѣсни.

— Дончо, Авраме, запѣйте достойното дѣто ви учи Мироносовски.

— Достойно есть?

— Него, дѣ.

Тѣ запѣяхж. А той махнеше съ ржка и кажеше:

— Чувай, булка, отче Иеронимъ, игуменътъ, и госпожа Миродия, калугерицата, дѣто испрати даръ на филибелишкий паша, Неджибъ паша, двайсе чифта чурапи, а той подари хилядо гроша за доправата на темплото на черквата, въ метоха, когато запѣяхж, Богъ да ги прости, това херувико, сичкитѣ чорбаджии приглашахж, а черковата тътнеше... Карайте, бре!

И той пакъ подхващаше да приглаша, и очитѣ му се наливахж съ сълзи.

Тая вѣчерь, подирь, като ядохж, и двѣтѣ джлбоки паници съ вино се испразнихж, той накара дѣцата да му испѣятъ нѣщо.

— Кое? питахж.

— Пакъ достойното, днеска ме удостоихж, днесь достойно се пѣй, магарета недни...

И той хвьрли яростенъ погледъ къмъ Варлаамови, челото му попритъмня, той исцѣди послѣднята капка на дъното на паницата, па каза злобно—ухилено:

— Знайшъ ли, булка? Тарилйомътъ, като отиваше за черкова тая зарань, купи единъ шаранъ, ей-такъвя-ка-на-голѣмъ-ей. Та па забрави, ами влѣзе съ него въ черква.

— У мжжу! извика булката и се прѣкрьсти.

— Па влѣзе въ черква съ шарана.... Всичкитѣ хора се кискатъ, той отива да запали свѣщь, въ една ржка свѣщь, въ другата шарана.

— У, поганецъ недни!

— Сичкитѣ се кискатъ. А бе хей будала! думамъ си на умъ тъ.... Изваднжжъ се сѣтѝ, говедото, повьрна се, излѣзе гологлавъ на артиката и хвана да се гуши между малаковитѣ на женитѣ. Селямсжзътъ се изсмѣ яката, и съ него деветнайсеть гърла нададохж гърмоносенъ смѣхъ, който смути тишината на двора и се разнесе по съсѣднитѣ кжщя.

Селямсжзътъ лъжеше. Той не застигна черква, защото изъ пжтя му се случи да срѣщне Ненча Дивлякътъ, Куня Шашовъ,

пандурътъ, Пенча Пеневъ, баба Рипсимя, която се заврьщаше слѣдъ пряносъ, и Аргира Моралиятъ, съ които има̀ доста дълги разговори, и когато дойде до черковната врата, видѣ, че народътъ излазя. Прочее, Селямсѫзътъ лъжеше. Но хохотътъ бѣше искренъ. Единъ страшенъ викъ отъ Варлаамовата кѫща отговори на тоя смѣхъ. А то бѣхѫ клетви отъ булка Варлаамица и черковний гласъ на Варлаама.

Кога дѣцата писнахѫ достойно есть, ненадѣйно на прозореца свѣтнахѫ двѣ свѣтли, валчести очи, и единъ другъ гласъ, таинственъ, неземенъ се присъедини на концерта.

— Прссс ! каза Селямсѫзътъ, като се извърна къмъ Варлаамовата котка. Но котката пакъ мечеше. Дѣцата млъкнахѫ.

— Върви си у васъ, мари, шаранъ е донесълъ господарътъ ти, главата му е за тебе, исписка булка Селясѫзка, и се искикоти.

И всичкитѣ се искикотихѫ пакъ.

Веднага Селямсѫзътъ, хвьрли на страна прѣзрѫчника, скокна бързо, като изрѫмжа нѣщо съ устата си, излѣзе изъ вратата, забиколи, улови котката на прозореца, слѣзна на двора, прѣмѣтна се прѣзъ Варлаамовий зидъ и я натопи три пѫти въ кюпа му съ черната вапцилка.

Като я пусна на земята бѣлоснѣжното животно се изгуби изъ нощьта, отъ която стана по̀-черно.

Подирь това Селямсѫзътъ се завьрна и хъркà до зараньта.

IV.

Хаджи Смионъ.

Хаджи Смионъ бѣше се веке облѣкълъ въ френскитѣ си дрѣхи и пиеше спокойно цигарото. Нѣмаше нищо по̀-добродушно отъ физиономията на Хаджи Смиона. Глава длъгняста и сплѣскана на ушитѣ; лице сухичко, мършавичко и безобидно; погледъ безстрастенъ, глуповатъ и вѣчно усмихнатъ. Хаджи Смионъ имаше около 45—48 години, носеше шаячеви възкъсички панталони съ колене, френска риза безъ вратовръзка, плитки калеври, голѣмъ дѫлбокъ фесъ, който му падаше до вѣждитѣ, и сиво шаячево сетре, на което дѣсната половина имаше въсчеренъ цвѣтъ, а лѣвата—по̀-бѣлизнявъ, която странность, обаче, Хаджи Смионъ обясняваше по твърдѣ простъ начинъ на оние, които го питаха за нея.

— По модата въ Америка, така носатъ въ Америка, казваше той. А той казваше това не съ лошата цѣль да излъже, а ей така ей, съвсѣмъ чистосьрдечно, щото и самъ се вѣрваше; а може-би—малко и отъ славолюбие, (уви, кой нѣма тая страсть?). Но щомъ дойдеше работата до прѣние изведнѫжь отстѫпаше, защото Хаджи Смионъ естественно бѣше твьрдѣ миролюбивъ и никой не помни, отъ какъ се е той завърналъ отъ Молдовата, да се е каралъ съ

нѣкого или поне да се е прѣпиралъ, освѣнъ съ Лилка Алтѫнармакътъ, и то за единъ политический въпросъ, (Хаджи Смионъ бѣше страшенъ политикъ), относително смъртьта на Максимилиана въ Мексико: Хаджи Смионъ поддържаше че билъ закланъ отъ джелатинъ, а Алтѫнармакътъ, по единъ безобразенъ начинъ, доказваше, че го биле обѣсили на една черница. За да го убори, Хаджи Смионъ каза, че нѣма черница въ Америка, дѣто той е пѫтувалъ по желѣзницата. Това прѣние щеше да придобие още по̀буренъ характеръ, ако Йотата не бѣше донесълъ отъ лавката си новоизлѣзлата картина, която прѣдставлява смъртьта на Максимилиана. Прѣпирнята изведнѫжь се прѣкрати и Хаджи Смионъ си излѣзе изъ кафенето, учуденъ отъ бикоглавството на Алтѫнармакътъ, който безъ да е видѣлъ нѣщо, приказва, за което Иванчо Йо̀тата ги нарѣче и двамата добичета. Както и да е, това бѣше единъ случай, въ който Хаджи Смионъ неблагоразумно се хвърли въ неизвѣстноститѣ на една словесна война. За това той избѣгваше възраженията: нито ги правеше, нито искаше да му ги правятъ, и за да недаде възможность на такава случайность той бързаше да се убѣди, и когато Ненчу Орѣшковъ, съсѣдъ му, кажеше:

— Хаджи, днесь имаме ясно врѣме, той отговаряше:

— Много ясно врѣме, Ненчо.

— Май каквото гледамъ, идѫтъ облаци отъ Балкана, хемъ сѫ дъждовни.

— Дъждовни облаци идѫтъ, Ненчо.

— Ще завали и ще побърка на харманята.

— Ще завали, Ненчо, безъ друго ще завали, хемъ едъръ.

— Господь знай пакъ, има вѣтъръ отъ западъ, та ще разнесе дъждътъ, кажеше Ненчо, като изгледваше облацитѣ.

— И азъ това казвамъ, ще го разнесе, Ненчо.

— Ба, дъждъ нѣма да има, свърши Ненчо, като се прозина и тръгва камъ харманя.

— Нито капка, Ненчо, подтвърдява Хаджи Смионъ, и потегля кѫдѣ кафенето.

Любопитенъ бѣше разговорътъ му съ единъ студентъ, дошълъ отъ Москва̀, върху Сибиръ.

— Близо ли е Сибирия до Мо̀сква? Питаше Хаджи Смионъ— той по любопитство не падаше по̀-долу отъ Кона Крилатиятъ.

— Нѣколко хиляди версти.

— Знаѫ, знаѫ. А съ желѣзница или съ вапоръ?

— Помилуйте, просто съ кола.

— Знаѫ, знаѫ. Тамъ морето сявга е замръзнало, вапоръ не работи.

— Какъвъ вапоръ? Просто съ талига, съ бричка... по сухо.

— Както въ Молдовата; азъ сявга съ бричка ходяхъ отъ Бо-

тушанъ до Нямцу, макарь че сх четире-петь пощи. А зимата тамъ студена, а?

— Чортъ побери!

— И сѐ снѣгъ цѣла година?

— Ужасъ.

— Тамъ снѣгътъ засипа Бонапарти, знамъ: много снѣгъ вали тамъ. На 53 въ Молдовата валѣ снѣгъ дѫлбокъ петь педи. Тамъ колко педи е?

— Въ Сибирь? Та чортъ го знай, азъ ти казвамъ, че ужасна зима владѣе тамъ.

— Сибирска зима, дѣто го рѣкли.

— Да.

Хаджи Смионъ помълча нѣколко секунди и послѣ пакъ попита съ нисъкъ гласъ:

— А що? Росия готви ли се на бой?

— Съ кого?

— Съ него.

— Съ кого?

— Съ нашитѣ, де, съ чалмата.

— Неизвѣстно, каза подирь малко двоумение студентътъ.

— Какъ неизвѣстно? Напротивъ, извѣстно.

— На какво основание мислите това?

— Азъ?

— Да. Хаджи Смионъ го изгледа упулено.

— Но вий искате да кажете, че е неизвѣстно?

— Да, поне за мене е неизвѣстно, измънка студентътъ.

— Речи го, че и за мене е неизвѣстно. Имашъ право, руска та политика е много тайна, а? Горчаковъ?

Но понеже въ това врѣме се зададе онъ-башиятъ, той извед-нѫжъ промѣни разговора:

— Рожкове обичате ли?

— Не обичамъ.

— Но тѣ сх много ползователни.

— Какъ? Рожковетѣ?

— Рожковетѣ.

— А защо? тѣ вредѫтъ зѫбитѣ.

— Така, така, зѫбитѣ вредѫтъ. Азъ ми паднахѫ три зѫба едно врѣме, когато бѣхъ момче, но не само отъ рожкове, а защото чупяхъ съ тѣхъ лѣщници. Ти ходилъ ли си на лѣщници въ планината?

— Не, а вие?

— Никога. Но да ги видите само, като гора растѫтъ. И Хаджи Смионъ отдаде честь и стори пѫть на онъ-башиятъ.

(Слѣдва).

Иванъ Сергѣевичь Тургеневъ.

I.

На малцина отъ великитѣ руски списатели е било дадено да довършятъ своята карриера. Злополучна участь е положила край на дѣятелностьта имъ тъкмо тогава, когато гениятъ имъ, достигналъ въ пълното си развитие, е давалъ най-блѣскави обѣщания. Болезненна скръбь ви обзема, като четете историята на руската литература отъ начялото на тоя вѣкъ, посѣяна съ гробоветѣ на толкова млади слави, покосени едва що сж успѣли да цъвнѫтъ. Рѣдко литературата прѣдставлява такава върволица отъ печални страници. Прѣпиняте се на всяка стъпка въ мавзолеи на дарби, или рано покосени отъ смьртьта, или прѣждеврѣменно истощени и убити отъ тежкитѣ испитания на единъ страдалчески животъ.

Ако русската литература направи въ едно най-кжсо врѣме удивителенъ успѣхъ, който и даде мѣсто на редъ съ другитѣ европейски литературы, лесно може да се разбере какви още по-блѣскави сждбини е щѣла да има, ако ония, които сж я подигнѫла така високо, сж могли да произведѫтъ всичко, което се е очаквало отъ тѣхъ. Трагична смьрть свали въ гроба Пушкина на 35 години, Лермонтова на 28 години. Произведенията, които оставиха двамата най-велики руски поети, явяватъ се като гениялни отломъци на два започенати, но недовършени паметника. Руското общество оплака при-живѣ Гоголя. Великий списатель, който бѣше написалъ *Мертвія души*, тая единственна епопея, която въ всичкитѣ литератури търпи сравнение само съ безсмьртното произведение на Сервантеса, и съ епический замахъ бѣше въспроизвелъ рицарскиятъ битъ на казацитѣ, не дочака смьртьта си за да сключи своята литературна дѣятелность. Една участь по-страшна отъ смьртьта сразi мощниятъ му гений въ цвѣтътъ на живота. Добролюбовъ умира на 26 години и отива въ гробътъ първостепенъ поетически и критически талантъ. Животътъ на Достоевски е билъ прѣпълненъ съ горчевини, които сж се отразили, като болезненъ отекъ въ всичкитѣ му съчинения. Рядомъ съ гениятъ му въ тѣхъ сж се отпечатали и страданията, които е прѣживѣлъ списательть. Списъкътъ на тия незабрави-ми жертви на смьртьта и на живота може да се допълни още съ десетина имена.

Такива въспоминания не се израждатъ лесно. Тѣ се пробуждатъ и бликватъ въ жива и дълбока скръбь при смьртьта и на писатели, на които една по-честита участь е позволила да довършатъ своето поприще и да дадѫтъ всичкото съкровище на душата си. Тъй цѣла Русия трепна, поразена отъ жалостъ, като при смьртьта на Гоголя, когато прѣди година телеграфътъ принесе отъ Парижъ извѣстие, че Тургеневъ е умрѣлъ. Послѣднитѣ съчинения на Тургенева носехѫ още отпечатъкъ на силний му талантъ, но тѣ неможехѫ вече да прибаватъ нищо на славата, която бѣше спечелилъ съ блѣскава четиресетъ годишна литературна дѣятелность. Тургеневъ страдаше отъ една болестъ, която го водеше къмъ гроба, и извѣстията, които се получаваха въ послѣдне врѣме въ Россия за неговото състояние не позволяваха да се храни надѣжда. Русското общество бѣше принудено отдавна да се примири съ мисьлта за близската и неминуема раздѣла. Смьртьта му се пронесе при все това въ Россия, като събитие неочаквано, като една публична злочестина, която никой не се е билъ приготвилъ да посрѣщне. Всеобщата и дѫлбока скръбь, която възбуди въ Россия смьртьта му, е най-блѣскаво доказателство на значението, което имаше въ съврѣменната русска литература.

II.

Русското общество, забѣлѣжва единъ френски биографъ на Тургенева, придава на списателитѣ, въ своето крѣпко и още неиспорчено младенчество, едно високо значение, което тѣ сж изгубили отдавна въ Европа. Поетитѣ за него сж пророци. Въ тѣхнитѣ произведения то търси не проходяще наслаждение, нъ насущна храна за душата, живо и въспламеняюще откровение на идеялитѣ за които жаднѣе. Тѣ сж духовни водителе, отъ които чака да чуе разгадката на задачитѣ, които го вълнуватъ. Литературната дѣятелность на Тургенева оправдава напълно това високо значение, което има списательтъ въ Россия. Ролята на духовенъ водитель той я испълни съ всичката добросъвѣстность на человѣкъ, проникнатъ отъ своитѣ длъжности, и съ силата и блѣсъкътъ на първостепененъ списатель. Въ произведенията му се отражава цѣла епоха съ всички-тѣ стремления, надѣжди, чувства, които сж я вълнували. Той е подигналъ всичкитѣ гънки на русский животъ, вслушалъ се е въ всичкитѣ въздишки на руската душа и вѣрно и съчувствено е въспроизвелъ всичко, което е видѣлъ и чулъ, раступканъ отъ радость при всяко отрадно явление, трогнатъ отъ жалость при всѣки отзивъ на нѣкое страдание, на нѣкоя болка.

Тургеневъ е прѣкаралъ живота си далече отъ Россия и това обстоятелство се е искарвало не веднажъ на явѣ като едно обвинение противъ него. Съчиненията му отговарятъ най-краснорѣчиво на това обвинение и го събарятъ заедно съ всичкитѣ добросъвѣстни или зломишленни нападения, на които е послужило за основа. Тургеневъ—далече отъ Россия—е останалъ дълбоко привързанъ на отечеството си. Любовьта, която го е свързвала съ Россия, прониква въ всичкитѣ му произведения. Отдалечението отъ роднийтъ край още повече я усилвало. Той страдае че е далече отъ него. Отъ тамъ и това стремление у него да въспроизвожда въ съчиненията си всичко, което раскрива и освѣтлява русский животъ. Той е слѣдилъ всичко, наблюдавалъ е всѣко явление характеризующе състоянието на духоветѣ. Малцина отъ ония, които сж прѣкарали цѣлий си животъ въ Россия, сж могли да се похвалятъ че сж я познавали така добрѣ като него. Когато се завзема да пише, той не прави никакви усилия да узнае истината, тя му е позната като да е билъ въ постоянно съприкосновение съ людетѣ и работитѣ, които описва. Нападенията, на които е билъ изложенъ Тургеневъ, наумѣватъ борбата между славянофилитѣ и западницитѣ когато тя бѣше въ най-силний си разгаръ. Тая борба е загубила днесь своята острота, но тогава славянофилитѣ присвояваxж исключително за себе-си ролята на прѣдставители на русскитѣ традиции, на русский духъ, на русский патриотизмъ. Исключителний взглядъ, отъ който тръгваxж, караше ги да гледатъ на своитѣ противници като на людю, които сж се поставили извънъ сферата на русскитѣ понятия и съ това сж станxли неспособни да разбиратъ Россия и нейнитѣ нужди и трѣбования. Борбата на славянофилитѣ и западницитѣ, ржководена и въ двата лагера отъ даровити прѣдставители, остави славни дири въ руската литература, която бѣше землището, дѣто прѣимущественно се сражаваxж противницитѣ. Тя характеризира цѣла литературна епоха, и въ това отношение занимава широко мѣсто въ историята на руската литература. Тургеневъ, който се бѣше прогласилъ за западникъ, неможеше да избѣгне обвиненията, които си навличаха западницитѣ отъ славянофилскиятъ лагеръ. Отдавна самитѣ славянофили сж промѣнили мнение за Тургенева и сж го припознали за прѣдставитель на руската мисъль. Западничеството, както го е разбиралъ Тургеневъ, не му е прѣчило да остане и да бжде руссинъ. Той го е опрѣдѣлилъ не веднажъ и показалъ е колко сж безосновни страховетѣ, които сж изказвали противницитѣ. „Вии зимате чуждото, казва геройтъ на единъ отъ романитѣ му, не за това че е чуждо, а за това

че ви е пригодно; отъ което излиза, че съображавате, избирате. А колкото за резултатитѣ — не безпокойте се: своеобразността въ тѣхъ ще си дойде въ силата на мѣстнитѣ, климатическитѣ и други условия. Прѣдлагайте само добра пища, а народний желудъкъ ще я прѣвари по своему; и съ врѣме, когато организмътъ окрѣпне, той ще даде свой сокъ. Всичкий въпросъ е тамъ, крѣпка ли е натурата? а нашата натура нищо ѝ нѣма, ще издържи: не се бой отъ такива тревоги.“

Ето какъ Тургеневъ обяснява, въ прѣдговорътъ на своитѣ *Литературни и житейски въспоминания*, причинитѣ които сж го заставили да се отдалечи отъ Россия: „Неможехъ да стоѫ на редъ съ онова, що бѣхъ възненавидѣлъ. Бѣше ми нуждно да се отдалечѫ отъ врагътъ си, та отдалече нò силно да налѣтѫ въвъ него. Въ моитѣ очи тоя врагъ имаше опрѣдѣленъ образъ, носеше извѣстно име: тоя врагъ бѣше крѣпостното право. Подъ това име събрахъ и съсредоточихъ всичко, противъ което се рѣшихъ да се борѫ до край, —съ което се заклехъ никога да се не примирѫ. Това бѣше моята Аннибалова клетва; отидохъ на западъ за това за да могѫ нò-добрѣ да я испълнѫ.“

Той удържа обѣщанието, за което се отнася извлечението, което привождаме, и ще видимъ колко блѣскаво го испълни.

Всичкитѣ съчинения на Тургенева носѫтъ отпечатъкъ на една душа до висша степень нѣжна и чувствителна. Въ всичко, което излиза отъ перото му, когато описва бѣдствията на ония, които страдаятъ, усѣщаме че говори сърдце то на списателя. Нѣма нужда да ни казва какви чувства го вълнуватъ. Тѣ проникватъ неволно въ съчиненията му и трогватъ ни още нò-силно именно за това, че списательтъ се е старалъ да ги прикрие. Качествата на человѣка допълнятъ у Тургенева талантътъ на списателя. Языкътъ и слогътъ на Тургенева сѫ удивителни по богатство, гъвкость, живописность и мелодичность. Никой русски списатель не е познавалъ русский языкъ така добрѣ и не е владѣялъ съ него така масторски като Тургенева. Той е признавалъ за свой учитель Пушкина, нъ при качествата, съ които се отличава языкътъ на Пушкина той е прибавилъ нови, и го е довелъ до едно съвършенство, което нѣма никога да се надмине. Но въ страницитѣ, дѣто се разлива тоя языкъ, гладъкъ, чистъ, великолѣпенъ, има нѣщо повече: въ тѣхъ бие человѣческо сърдце, и то имъ съобщава оная прелесть, която ще упазятъ винаги. Това и отличава Тургенева отъ оная литературна школа, която мисли, че списательтъ трѣбва да се ограничи въ ролята на безстрастенъ анатомистъ, който изисква отъ него спрямо живий организмъ на обществото сѫщето равнодушие, съ което докторътъ присѫтствова при разсичанието на единъ мъртавъ трупъ. Тургеневъ се е старалъ да се приближи до тая школа и е мислилъ дори че е отъ нея. Нищо нѣма нò-странно и, за щастието на Тургенева и на русската литература, нищо нò-невѣрно. Тургеневъ е чувствовалъ и дълбоко е чувствовалъ всичко, което е писвалъ, и това е, което ще трогва всякога ония, които четѫтъ съчиненията му.

Лесно се разбира какво впечатление е могла да направи на такъвъ человѣкъ дѣйствителность-та, и колко мѫчно му е било да остане въ постоянно съприкосновение съ нея. Никой не мисли днесь да упрекава Тургенева, че се е отдалечилъ отъ нея. И русската литература и руското общество сѫ спечелили отъ това.

III.

Никой русски списатель не се е ползувалъ съ такава широка известность като Тургенева не само въ Россия нъ и въ цѣлий образованъ свѣтъ. Съчиненията му сѫ били прѣведени на всички-тѣ почти европейски языци. Нѣкои отъ тѣхъ, като напримѣрь *Новъ*, сѫ се появили нò-напрѣдъ въ прѣводъ на френски и послѣ на русски. Всякой пѫть когато се е връщалъ въ Россия той е билъ

прѣдмѣтъ на въодушевени овации. Когато отиде въ Москва да присѫтствува при освящението на Пушкиновий паметникъ, студентитѣ распрегнохѫ колата му и я теглихѫ въ знакъ на своето удивление къмъ великий писатель.

На български е прѣведено твърдѣ малко нѣщо отъ съчиненията на Тургенева. Капиталнитѣ му съчинения сѫ извѣстни само на оная ограничена чясть отъ нашата читающа публика, която е могла да ги чете въ оригиналътъ имъ или въ прѣводъ на нѣкой отъ главнитѣ европейски язици. Нии неможемъ да говоримъ освѣнь въ общи черти за живота и за литературната дѣятелность на Тургенева.

Животътъ на Тургенева е билъ посвятенъ всецѣло на литературни занятия. Той е лишенъ отъ ония приключения, които сме въобще наклонни да търсимъ въ живота на великитѣ мѫже. Тургеневъ е потомъкъ на една стара дворянска фамилия, която е излѣзла отъ златната ордия и мнозина отъ членоветѣ на която сѫ служили като воеводи въ XVII вѣкъ. Единъ братовчедъ неговъ е билъ замѣсенъ въ заговорътъ на декемвриститѣ отъ 1825 г. и е билъ изгоненъ отъ Россия. Отъ него е останало едно съчинение, „Россия и Русситѣ.“ Той не прѣстаналъ да защищава каузата на своитѣ злочести другари и да проповѣда освобождението на робитѣ. На Тургенева било писано да испълни тая послѣдня задача, която му е останала като едно семейно прѣдание и задължение.

Тургеневъ се е родилъ на 28 октомврий 1818 г. въ градъ Орелъ и е прѣкаралъ дѣтинството си въ имѣнието на баща си въ село Спасское. По модата на тогавашното врѣме дали му наставници ѳренци и нѣмци, благодарение на които той се запозналъ отрано съ язицитѣ ѳренский и нѣмский. Рускій язикъ и русската литература не сѫ влизали въ числото на прѣдмѣтитѣ, съ които наставницитѣ сѫ били длъжни да запознаятъ своятъ ученикъ. Тѣ сѫ щѣли да останатъ за него terra incognita за дълго време ако да не е имало въ кѫщата на баща му единъ слуга, който се е наелъ да го учи на русски. Той е получилъ отъ него първитѣ понятия за русската литература по поемата на Хераскова *Россияда*. Четението на Россиядата е доставяло висше наслаждение на полуграмотний слуга, който се старалъ да внуши и на Тургенева сѫщий възторгъ, който сѫ възбуждали въ него бѣднитѣ стихове на Хераскова. Тургеневъ се е възхищавалъ отъ тия прочити. Той говори съ умиление за първий си случаенъ русски наставникъ. „Не ми е възможно да прѣдамъ чувството, което испитвахъ, когато той улучеше удобна минута и се явеше внезапно прѣдъ мене, като нѣкой сказоченъ пустинникъ или добъръ духъ съ книжка подъ мишница та; кивнеше крадишкомъ съ дългий си и кривъ палецъ, мигнеше тайнствено и ми посочеше съ главата си, съ вѣждитѣ си, съ плещитѣ си, съ всичкото си тѣло нѣкой дълбокъ и глухъ жгълъ въ градината, дѣто никой неможеше да ни види и намѣри.“ Тъй Тургеневъ, който е обичалъ толкова русский язикъ, училъ го е крадишкомъ. Но не сѫ тия единственнитѣ впечатления, които е оставилъ въ него слугата му. Той му е говорилъ, ако и отдалече, за нещастното състояние на робитѣ, и това което е гледалъ Тургеневъ всѣки день заедно съ онова което е слушалъ отъ него не малко сѫ повлияли на впечатлителната му душа. Отъ тука още въ първото си дѣтинство е изнесълъ Тургеневъ първитѣ потресующи образи на врагътъ, противъ който се рѣши да се бори до крайтъ на живота си както и глѫбока любовь къмъ природата, която неподражаемо изобразява въ съчиненията си.

На дванайсеть години Тургенева испратили въ Москва, дѣто постѫпилъ въ частенъ пансионъ. Тука той научилъ английски и на петнайсеть години постѫпилъ въ словесний ѳакултетъ на Московский университетъ. Тургеневъ не прѣстоялъ дълго врѣме въ Москва. Подирь една година баща му го испратилъ, нѣколко мѣсеца прѣди смъртьта си, въ Петербургъ за да живѣе тамъ съ по-голѣмий си братъ, който билъ постѫпилъ тогава на служба въ гвардейската артилерия. Русскитѣ университети въ онова врѣме неможехѫ да дадѫтъ го-

лѣми знания на студентитѣ, които ги посѣщавахѫ. Тия послѣднитѣ отивахѫ въ странство и прѣимуществено въ Германия да допълнѭтъ своето образование. Тургеневъ излезна отъ университета въ 1837 г. съ звание дѣйствителенъ студентъ. На слѣдующата година той получи титлата кандидатъ и замина въ сѫщата година за Берлинъ, дѣто го намираме записанъ между слушателитѣ на тамошний университетъ. Нѣмската философия, прѣдставлявана отъ Гегеля, имаше тогава първенствующе влияние между русската младежь. Гегель и неговото учение даваха поводъ на дълги и нескончаеми прѣния въ крѫговетѣ на русскитѣ студенти. Това и обяснява влечението, което ги теглеше къмъ Германия. Берлинский университетъ се славеше особено съ своитѣ профессори. Тургеневъ прѣживѣ въ Берлинъ двѣ години. Тука той еималъ за съученици много русси, имената на които станахѫ отъ послѣ знаменити, като Грановски, Станкевичь и прочутий социалистъ Бакунинъ.

Подиръ завръщанието си въ Россия, Тургеневъ се опита да постѫпи на служба въ министерството на внѣтрешнитѣ работи, но не сполучи. Въ това врѣме виждаме го да живѣе ту въ Москва, ту въ Петербургъ, и най-сетнѣ той се прѣдаде на книжевни занятия. Литературната си дѣятелность Тургеневъ почна съ стихотворения. Отпослѣ Тургеневъ се отрече отъ всичкитѣ си поетически трудове. Въ послѣдующитѣ издания на своитѣ съчинения той не остави да се напечата ни едно отъ стихотворенията, написани всички въ младенческата му възрасть отъ 1841 до 1847 г., когато се появи първий му разказъ отъ Записки охотника „Хорь и Калинычь.“ Въ сѫщето врѣме се появихѫ и нѣкои драматически опити, драми и комедии, но къмъ тѣхъ Тургеневъ не се отнесе тъй строго както къмъ поетическитѣ си съчинения, при всичко че самъ признава, че не е притежавалъ драматически талантъ. Тѣ сѫ помѣстени всички въ пълнитѣ издания на съчиненията му. При всичко, че Тургеневъ е осѫдилъ самъ своитѣ стихотворения, тѣ заслужватъ внимание. Въ тѣхъ се проявляватъ всичкитѣ черти на блестящий слогъ, който отличава съчиненията му. Тѣ сѫ напечатани въ разни списания. Първото отъ тѣхъ „Старий помѣщикъ“ се появи въ списанието Отечественни записки. Поемата *Параша* заслужи удобрението на Бѣлинский. Великий критикъ привѣтствова поемата като „едно прѣкрасно поетическо произведение, което неочаквано и радостно освѣжава душата отъ прозата и досадата на всѣкидневний животъ, и въ което недостатъцитѣ сѫ толкова малко, щото съ тѣхъ заслужва да се занимаятъ само любителитѣ на дребнитѣ придирки.“ Той изказа пожелание щото срѣщата съ появивший се талантъ да не бѫде случайна. Неможехѫ да се удостоѭтъ съ по-лестенъ отзивъ първитѣ опити на единъ списатель отъ единъ критикъ, който бѣше толкова скѫпъ въ похвалитѣ си. Бѣлински приемаше благосклонно само онова, което е много добро. Списательтъ се отнесе къмъ себе-си по-строго отъ критикъ тъ. Похвалитѣ на Бѣлински, съ когото Тургеневъ завърза тѣсна дружба, благотворно повлияхѫ въвъ него. Той откри таланта му и го насърдчи както откри и насърдчи не по-малко мощний талантъ на Достоевски. За жалость Тургеневъ и Достоевски, които, заедно съ Толстой, царуваха безъ съперници въ съвременната русска литература, неможѣхѫ да се проумѣятъ. Литературно съперничество раздвояваше до крайтъ на живота имъ двамата списатели. Около сѫщото време Тургеневъ се запозна съ Гоголя. Гоголь страдаше вече напълно отъ оная моралнa болесть, която тъй рано порази таланта му и озлочести послѣдний нериодъ на живота му. Подиръ свиждането си, Тургеневъ каза за авторътъ на Мертвыя души: Не едно и сѫщото нѣщо сме ненавиждали, не едно и сѫщего нѣщо сме любили.“ Но съ какво благоговѣние трѣбва да е гледалъ Тургеневъ на Гоголя! И Тургеневъ и всичката плейяда на списателитѣ отъ 1840 дължѫтъ по нѣщо нему. Гоголь показа на таланта имъ богатий, неисчерпаемъ материалъ, който прѣдставлява русский животъ. Той се бѣше ползувалъ отъ тоя материялъ по своему. Въ изображенията, които даде за рус-

ский животъ, Гоголь, увлеченъ отъ своя талантъ, излѣя въ тѣхъ своя суровъ юморъ. Въ въспроизвождането на сжщий животъ Тургеневъ внесе своята искрена и гореща симпатия.

IV.

Разказитѣ, които съединени отъ послѣ, съставихж *Записки охотника*, появихж се отдѣлно въ едно Петербургско списание отъ 1847 до 1851.

Съ появлението на тия разкази името на Тургенева стана общеизвѣстно и окончателно завзе въ русската литература мѣстото, което му се падаше. Никой обаче неможѣ да съзре смисъльта на тия отдѣлни разкази. Дори и цензурата, която всякога бди, се улови тоя пжть въ примката. Високото литературно достойнство на разказитѣ удивляваше всички. Никой не видеше нищо повече въ тѣхъ, додѣто излѣзохж събрани въ два тома подъ невинното название „Записки охотника.“ Тогава всѣкиму стана явна основната мисъль, която е ржководила авторътъ имъ, и която ги свързва въ едно цѣло. Тургеневъ бѣше испълнилъ Анибаловата си клѣтва. „Записки охотника“ нанесохж послѣдний ударъ на робството. Русското общество видѣ въ тѣхъ като въ огледало дѣйствителностьта и се потресе. Не за първи пжть то се бѣше сѣтило че тая дѣйствителность е страшна и отвратителна, но за пръвъ пжть възнегодува, че тя още трае и захвана настоятелно да иска освобождението на робитѣ. Тургеневъ бѣше прѣдалъ въ вѣрни картини онова, което бѣше видѣлъ въ живота, бѣше поставилъ русското общество лице съ лице съ робството.

Той не бѣше прибавилъ нищо отъ себе-си. Истината стигаше сама по себе за да трогне. Чувството, съ което бѣше прѣдадена, бѣше тъй топло, тъй живо щото се съобщаваше на читателя и го караше неволно да прѣгърне възрѣнията на списателя и да се проникне отъ състрадание къмъ бѣднитѣ сжщества, които списательтъ прѣдставяше прѣдъ очитѣ му, лишени отъ всичко, дори отъ съзнанието на своето бѣдствено положение, пълзящи по земята, голи, прѣзрѣни, покорни на сждбата си. Участието, което списательтъ приема въ бѣдствията, описани отъ него, отнима отвратителний характеръ, който прѣдставлятъ тия сърдцераздирателни картини. До робитѣ списательтъ е поставилъ, като за да направи още по-нагледенъ главний прѣдмѣтъ, върху който иска да съсредоточи вниманието на читателитѣ, портретитѣ на земевладѣлцитѣ, зли повече по привичка отъ колкото по наклонность, на интендантитѣ, жестоки и лукави, на чиновницитѣ, безсърдечни и грабители. Галерията е пълна. Тя извика всеобщъ викъ отъ състрадание За да си състави человѣкъ пълно понятие за нея трѣбва да чете разказитѣ които я съставлятъ. Ние жалимъ, че неможемъ да дадемъ извлечение отъ тѣхъ.

Цензурата, която бѣше пропуснала „Записки охотника“ по недогадливость, дебнеше за Тургенева и чакаше случай за да си искара ядътъ отъ смѣлий списатель. Тоя случай ѝ се прѣдстави скоро. Той е смѣшенъ, но тогава бѣше достатъченъ за да навлече наказание. Тургевевъ бѣше написалъ по поводъ на смъртьта на Гоголя единъ съчувственъ членъ, въ който го наричаше *великъ*. Цензурата намѣри че е непростително да се нарича Гоголь великъ и прѣстжпникътъ биде наказанъ съ едномѣсеченъ затворъ, по истичанието на който биде испратенъ отъ полицията въ собственото си имѣние, дѣто живѣ до крайтъ на 1854 г. Прѣбиванието на Тургенева въ имѣнието му не е било, споредъ собственнитѣ му думи, безполезно за него. „То ме сближи, казва той, съ такива страни отъ русскийтъ битъ, които, при обикновенний ходъ на работитѣ, бихж избѣгнали навѣрно отъ вниманието ми.“ Тука той написа нѣколко критически статии, повѣстьта „Двама приятели“ и прѣлестний разказъ „Муму.“

Най-капиталното съчинение на Тургенева подирь Записки охотника е „*Рудинъ*.“ Съ Рудинъ захващатъ цѣль редъ повѣсти, въ които наблюдателний

списатель изображава вѣрно и майсторски състоянието на духоветѣ, направлението на идеитѣ и на вѣянията въ съвременното русско общество. Нищо не избѣгва отъ окото на списателя, той схваща всичко, мислитѣ и чувствата, които вълнуватъ обществото, задачитѣ, които го занимаватъ, стремленията, които го увличатъ, усилията, които прави за достижение на цѣлитѣ, които си е поставило. И всичко това е въплотено въ живи образи. Повѣститѣ на Тургенева сж документи, до които трѣбва да прибѣгне всѣки който иска да изучи и да си състави пълно понятие за епохата, въ която сж се появили. *Рудинъ* е типъ на человѣкъ, който знае да говори нъ не и да дѣйствува. Всичката негова дѣятелность се проявлява въ думи. Въодушевенъ отъ хубави и прогрессивни идеи, той ги изказва пламенно и съобщава ги на всички които го доближаватъ, нъ у него нѣма ни доволно характеръ ни доволно сила за да ги приложи на дѣло и той се изнурява въ съзнанието на собственото си безсилие. За да си обяснимъ тоя типъ трѣбва да си припомнимъ епохата, въ която го намираме. Тая епоха прѣдшествува 1860 г., освобождението на робитѣ и реформитѣ, съ които се ознаменува царствованието на Александра II. Никакъвъ практически пжть не се прѣдставляваше за приложението на идеитѣ, които вѣехж въ културнитѣ сферы на обществото. Идеитѣ можехж да се изразжтъ въ слова, нъ не въ дѣла. Самото положение на работитѣ не даваше възможность да се мине отъ думи къмъ дѣла. Не трѣбова ли да се търси въ това една отъ главнитѣ причини на безсилието на Рудиновци? или то е присжщно на характеритъ имъ? Тургеневъ не е обяснилъ достатъчно мисъльта, която е искалъ да проведе въ повѣстьта. Такива недоумѣния се явявать не само въ едната тая повѣсть. Това е дало поводъ да се подвергаватъ много отъ съчиненията му на прѣтълкувания и да му се навязватъ идеи, мисли и чувства, които не еималъ. Може да се мисли, че на Рудина не сж достигали условията за да прояви активна дѣятелность. При други условия той би се явилъ може-би полезенъ и плодовитъ дѣятель. *Наканунъ* е като едно допълнение на *Рудина*. Главний герой на Наканунѣ, Инсаровъ, е българинъ. Въ Инсаровъ е изобразенъ младъ момъкъ, който пламти отъ любовь къмъ отечеството си. Страданията, които то истърпѣва, и длъжностьта, която му налагатъ да иди въ България и да се бори за освобождението ѝ, поглъщатъ всичкитѣ му мисли. Цѣленъ характеръ и опрѣдѣленъ идеялъ. Въ това и Инсаровъ различава отъ Рудина. Но и Инсаровъ както Рудина не постига своя идеялъ. Той е рѣшенъ да се жертвува за цѣлта, която прослѣдва. Смъртьта го въспира. Инсаровъ умира въ Венеция. До Инсарова Тургеневъ поставя увлекателний образъ на една мома, Елена, снабдена съ непоколебима воля, увлечена отъ характера му и идеялътъ му и която пожертвува всичко, любовьта на родителитѣ си, удобствата на живота и привързва своята сждба съ неговата. Тургеневъ въспроизвожда тоя образъ почти въ всичкитѣ си съчинения, и на всѣкадѣ той се явява все тъй симпатиченъ и увлекателенъ. Ролята, която жената е повикана да играе въ русското общество, влиянието, което ѝ е прѣдназначено да упражни върху сждбинитѣ на своя народъ, отразили сж се живо въ повѣститѣ на Тургенева. Тя се явява въ тѣхъ силна, рѣшителна, съ неустжпчива воля и енергия. Ней е отрѣдено първо мѣсто въ повѣстьта *Дворянское гнѣздо*. Лиза, за да остане вѣрна на първата си любовь, която не сполучва, затваря се въ единъ манастиръ и самопожертвува цѣлий си животъ. Человѣкътъ, когото люби, е принуденъ да я напусне по неволя, въ силата на едно обстоятелство, по-силно отъ волята на двамата влюбени. Той ѝ дава сърдцето си, като мисли, че жена му е умрѣла, но любовнитѣ имъ сжница се поразяватъ отъ известието, че тя е жива. Лиза прѣдпочита да се затвори за цѣлий си животъ въ единъ манастиръ отъ колкото да залюби другиго.

Планътъ на всичкитѣ романи на Тургенева, ония, за които говорихме, както и послѣдующитѣ, отличава се съ крайна простота. Дѣйствието не се

прѣплита съ никакви приключения малко или много сложни, които тъй много изобилствуватъ въ сензационнитѣ романи. Нищо не ви въспира да слѣдвате ясно и отчетливо мисъльта на списателя отъ начало и до край. Той не се старае да произвожда ефектъ. Той изображава живота и гледа да възбуди интересътъ на читателитѣ само чрѣзъ вѣрностьта на образитѣ, които въспроизвожда. Всичкитѣ факти и лица сж подбрани съ цѣль да хвърлятъ свѣтлина върху главний прѣдмѣтъ. Всяка подробность има своята причина и съдѣйствува за освѣтлението и разбирането на образитѣ и идеитѣ, които списательтъ описва, но той не прибавя нищо излишно. Въ това отношение съчиненията на Тургенева заслужватъ сериозно и прилѣжно изучване.

„Наканунѣ“ се бѣше появилъ въ началото на 1860 г. Сжщевременно съ повѣститѣ, за които говорихме по-горѣ, Тургеневъ написа и издаде и други по-малки, като *Асся* и *Первая любовь*, които сж двѣ отъ най-хубавитѣ му произведения, *Переписка*, *Затишье* и други. Всичкитѣ тия произведения на Тургенева се бѣхж посрѣщнали съ единодушни похвали въ Россия. Всичкитѣ партии приемахж еднакво съчувствено всичко което излизаше отъ перото му. Това трая обаче до появлението на романътъ *Отци и дѣти*, който излезе въ 1862. *Отци и дѣти* раздѣлихж русската публика на два лагера. Еднитѣ обсипвахж съ хвалби новото произведение на Тургенева, а другитѣ сипехж всевъзможни нападения както възъ романа тъй и възъ списателя. Тургеневъ бѣше въспроизвелъ въ тоя романъ единъ новъ типъ, който и крьсти съ името, което му остана. Той даде право-гражданство на името нихилистъ. Заслужва да приведемъ ония редове отъ романътъ, въ които се произнесе за пьрви пѫть това име. Геройтъ на романа е нихилистътъ Базаровъ.

„Що е Базаровъ? пита единъ отъ прѣдставителитѣ на старото поколение.

— Искашь да знаешь? отговаря синъ му, който е напоенъ отъ идеитѣ на Базарова. Той е *нихилистъ*.

— Що казвашь?....

— Казвамъ, че е нихилистъ.

— Нихилистъ. Ахъ! да, това име до колкото знаж, произлиза отъ латинското nihil, на русски *ничего*; значи человѣкъ, който не приема нищо.

— Кажи по-право, прибавя другъ прѣдставитель на старото поколение, който не уважава нищо.

— Който гледа на всичко отъ критическа точка на зрението, казва синътъ.

— То е сжщето.

— Не, не е сжщето. Нихилистъ е онзи, който не се прѣкланя прѣдъ никой авторитетъ, който не приема никое начало за неоспоримо, колкото и това начало да се уважава.

Отци и дѣти свидѣтелствуватъ най-живо за способностьта на Тургенева да открива вѣянията на времето, да прониква въ теченията на такива дори идеи, които едва захващатъ да се проявляватъ. По-послѣднитѣ привърженници на нихилизмътъ далеко задминахж Базарова, но въ главнитѣ и характеристични черти на изобразений отъ Тургенева портретъ всякога ще се познава че произлизатъ отъ него. Тия черти сж тъй вѣрно, тъй старателно схванати въ най-малкитѣ имъ подробности, щото типътъ, въ който сж изрѣзани, остава незабравимъ. Базаровъ, който въстава противъ обществото и природата, остава вѣренъ на себе-си и на началата си дори прѣдъ смъртьта, трагична и ужасна смърть, която посрѣща съ сжщето диво и невъзмутимо мжжество, съ което отритва всичкитѣ чувства, най-сърдечнитѣ, най-присжщнитѣ на человѣческата натура. Нихилизмътъ послужи за прѣдмѣтъ и на другъ романъ на Тургенева, послѣдний отъ капиталнитѣ му романи. Думата ни е за *Новъ*. Новь се появи въ 1877 г., най-първо въ прѣводъ на френски, то есть петнайсеть години подиръ „Отци и Дѣти.“ Нихилизмътъ бѣше направилъ значителенъ успѣхъ въ това разстояние и авторътъ можеше да мисли, че има повече данни за да

изучи темата, която иска да развие. Това не му се удаде. Не бѣше още настанало време да се хвърли ярькъ свѣтъ върху нихилизмътъ. Тургеневъ не сполучи съ новий си опитъ тъй както бѣше сполучилъ съ Отци и Дѣти. И въ тоя романъ както и въ Отци и Дѣти Тургеневъ прѣдава резултатътъ на своитѣ наблюдения. И въ единий и въ другий ще бѫде погрѣшно да се търси нѣкоя тенденциозность. При все това авторътъ проявлява своитѣ симпатии, но тѣ сѫ симпатиитѣ на человѣкъ, който волею и неволею съчувствува на людіе, които служатъ безинтересно и самоотвержено на своитѣ идеи и теории, при всичко че тия идеи и теории въ неговий взглядъ сѫ погрѣшни и непримѣними.

Между тия два романа се появи *Дымъ*. Дымъ е студия на нрави, нрави тѣ на ония русси, които оставатъ Россия и отиватъ да търсѫтъ развлечения въ чужбина. Тургеневъ рисува тука по натура. Той е изучилъ отблизу всичкитѣ портрети, начертани въ романътъ. Сѫщевременно се появихѫ други по̀кратки повѣсти и разкази, отличающи се всички съ тая прѣлесть и увлекателность, които Тургеневъ даваше на всичкитѣ си съчинения. Нии ще поменемъ по̀-главнитѣ отъ тѣхъ: *Призраки*, *Вешныя води*, *Странная исторія*, *Степной Король Лиръ*, и най-послѣднитѣ: *Песнь торжествующей любви*, *Клара Миличъ*, *Стихотворенія въ прозѣ*, *Отчаяніе*.

V.

Тургеневъ пожела прѣди смъртьта си да го закопатъ до Бѣлински и Пушкина, до приятеля и учителя. Русский народъ съ благоговѣние испълни послѣднята воля на любимий си списатель. Тия три имена ще останатъ тѣсно свързани въ историята на русската литература и цивилизация. Тургеневъ наслѣди отъ Бѣлинский и Пушкина онова, което имъ е било най-мило и найсилно се е отпечатало въ дѣятелностьта имъ и творенията имъ, отъ първий любовьта му къмъ прогресса, отъ вторий култътъ му къмъ изящното. Както единий и другий, той разшири кръгозорътъ на русската мисъль и остави богато и безсмъртно наслѣдство. Въ пълното самосъзнание на трудътъ, който бѣше извършилъ и подъ влиянието на най-глъбоки чувства, той указа самъ мѣстото, което му се пада да заеме прѣдъ потомството. Историята ще утвърди почитанието на съвременницитѣ къмъ списателя и гражданина, който, въ силата на своя талантъ и на напрѣдначавитѣ и великодушни идеи, които го ръководехѫ, стоѣ, въ продължение на една дълга и блѣскаво испълнена кариера, на чело между водителитѣ на цѣло поколение и свърза своето име съ единъ отъ най-великитѣ исторически събития на 19-й вѣкъ — освобождението на роби-тѣ въ Россия.

МАКЕДОНСКИ СОННЕТИ.

I.

ТАМЪ!

Тамъ, тамъ душитѣ и сърдцата, братя!
Тамъ нашитѣ стремленья и мечти,
Тамъ наш'тѣ очи, умове, обятья,
Тамъ нека всичко българско лѣти;

Тамъ дѣто дивий Шаръ гърми проклятья,
Дѣ Охридското езеро ехти,
Дѣ дрънкатъ желѣза, стърчжтъ распятья,
Дѣ наш'та Македония пищи.

Свѣтътъ и себе нека да забравимъ
И на забравенитѣ да отправимъ
Надежда, братски думи и лучи.

На щрекъ! готови! Никой да не дрѣме:
На всякой викъ отъ тамо що ечи
Къмъ Бога — първи да се отзовеме.

II.

НЕ ДАВАМЕ Я!

Не даваме я, не — земята мила,
Земята на светитѣ ни отци!
Не даваме прахътъ на Самуила,
Ни славата на двамата светци!

Тя наша е! Тя съ нази е носила
Отъ край яремъ и търнови вѣнци;
Да, нашъ е Солунъ, Шаръ, Пиринъ и Рила,
И пѣснитѣ на нейнитѣ пѣвци.

Не даваме! тхй какъ не бихме дали
Завѣтътъ на бащитѣ си заспали,
Зѣницата на нашитѣ очи́!

Не даваме! дор' Богъ стои отъ горѣ,
Дор' въ тѣхъ гори, поля, простори.
Светото слово българско ечи!

III.

ОРФЕЕВА ЛИРА.

Да бѣхъ имàлъ азъ лирата чутовна
Орфеева, що чудеса правила,
Скали, гори движѝла съ мощь върховна
И звѣроветѣ съ пѣсни питомила,

Запѣлъ бихъ! и изъ дрѣмката вѣковна
Вдигнàлъ те бихъ, Македонио мила!
Запѣлъ бихъ! и съсъ пѣснята чаровна
Азъ бихъ ти за борба далъ нова сила,

Азъ бихъ свѣта съсъ подвигъ новъ зачудилъ,
И мощний рой на твойтѣ сѣнки славни
Съсъ мойта лира въ гроба бихъ разбудиль:

Методий старий и Паисий новий,
Краль-Марко, Кракра, Самуилъ държавний
Излѣзли-би и рѣкли-би: готови!

IV.

ПОСѢЩЕНИЕ НА СОЛУНСКАТА ГИМНАЗИЯ.

Кждѣ си ти роденъ, юначе будни?
—При Шаръ.—А вий?—При сладкий шумъ
На Струма бистра.—Вий?—Въвъ Охридъ чудни.
—Я? въ Кукушъ?—Я? При рилский друмъ.

—А вий? До Крѣсна.—Вий?—При Вардаръ студни,
—Ний? на Пиринъ.—При Пиндъ е моя умъ.
—Я? Въ Струга.—Вий?—Край Солунъ многолюдни!
—Ти, малий?—Въ Дебъръ.—Какъ те казвать? —Крумъ.

И азъ разбрахъ съ душевно сътрясенье,
По тѣхний гласъ, и взоръ, и израженье
Че плъть и кръвь идеята добѝ.

—На, ето Македонскитѣ твърдѝни
Които никой Drang *) неможе вечь разби! —
Казахъ, кат' гледахъ тезъ дѣца невинни.

---

*) Drang nach osten, (напънъ къмъ истокъ). Въ тая формула се изражава австрийската завоевателна политика на балканский полуостровъ. Подобенъ „Drang“ заявявать и Сърби и Гърци — къмъ Македония.

V.

НОЩНА ПѢСЕНЬ.

Спи Охридъ. Страшна тишина гробовна..
Супругитѣ почиватъ мълчишкомъ.
Веднага въ кѫщи́, тихо, крадишкомъ,
Дѣцата пѣсень пѝснахѫ бунтовна.

Жена, да млъкна́тъ каза бързишкомь
Бащата, щомъ чу пѣснята чаровна;
Иди!... Не, чакай малко . . . ахъ не повна
Такава пѣсень страшна, като громъ! . . .

Що пѣятъ? Скоро, жено, спри ги!
Глупцитѣ! готватъ ми вьжѐ, вериги!
Иди!.. не... стой... да чуймь що казва тамъ.

Жена, мари!.., настрьхва ми косата...
Словата страшни—сладко на душата...
О Господи! вдъхни имъ разумъ тямъ!

VI.

СЛѢДЪ МИТИНГЪТЪ.

Свърши се митингътъ, вити́ятъ пети
Ушитъ отъ шумни плясъци, урра,
Излѣзе съ лавритѣ, които сбра,
Да иде чай да пие у Венети.

На вънъ на вратнята го нѣкой спря
Съсъ дискосъ въвъ ржка: „хвьрлете
За македонскитѣ сираци клети!
Огнецъ и дрѣшки! . . Турчинъ ги обра!“

Фхртуната върлуваше ужасно,
Кълбуци снѣжни вияхѫ се бясно . .
Витиятъ пламенни замина глухъ.

А вѣтърътъ го гонеше проклети
И шьпнеше на топлий му кожухъ:
„За македонскитѣ сираци клети.“

VII.

Ζήτω ὁ σουλτάνος!

[викъ на единъ грѣцкий митингъ за Македония].

Не, не, не можемъ ний да викнемъ ζήτω,
Нитѝ да влѣзимъ въ оргията ваша,
Защото смьртенъ плачъ се въ нея смяша,
А желѣзата дрънкатъ страховито.

Защото пихме оназъ горчива чаша,
И наш'то сърдце — иначе тупти то,
Защото то, злодѣйци! е разбито,
Защото Македония е наша.

Охъ, нѣма ний да плюймъ възъ твойтѣ рани,
Нито ще скриемъ твоето страданье,
И наш'та скрѣбь, кат' твойта плаче буйна,

О землйо на сълзитѣ и теглата,
О Голготà, дѣ йоще капи руйна
Крѣвьта изъ нашата снага распята!

VIII.

ВѢЧЕРЬТА СРѢЩУ ВАЛАВИСТА *).

Пирува македонский императоръ **),
Пѣнятъ се въ срѣбро грѣцкитѣ вина.
На вънъ е буря . . праскатъ знамена,
Нощьта реве, бучи ужасенъ вятъръ.

Войската спи подъ тьмна пелена...
Тукъ тамъ огнецъ на бойния театъръ...
Въ мигъ Самуилъ подъ своя свиленъ шатъръ
Положи пълна чашата, скокнà . . .

Вслушà се той недвижимъ, блѣденъ, страшенъ,
Съ коса настрьхнала, почти уплашенъ...
(О Боже мой! войводитѣ шептятъ).

И мисли македонский императоръ
Че чува въ писъка на горский вятъръ
На двайсеть слѣпи полкове плачътъ.

---

*) Валависта, (по Г. Иричека, Бѣластица), е горский проходъ въ Македония, зловѣщо прославенъ въ историята ни по поражението и ослѣпяването на Самуиловата войска отъ византийский императоръ Василия Българоубиеца, въ 1014 г.

**) Самуилъ.

IX.

СРѢЩУ АТОНЪ.

Корабътъ дрѣме. Тихи сж вълнитѣ.
Спи Бѣло-Море въ нощний миръ и хладъ,
Въ небесний сводъ едни трептжтъ звѣздитѣ,
Надникнали надъ спящий, долень святъ.

Прѣдъ насъ атонский врьхъ въвъ мърчинúтѣ
Стърчи вълшебно, като сънь хвъркатъ,
Въ мечти потъналъ вѣковетѣ скрити
Разбулямъ азъ, кат' гледамъ върха святъ.

Полека-лека мрѣжата се вдига:
Въ келийка тамъ, прѣдъ свѣщь, надъ бѣла книга
Навелъ се *Той* *) съ умилено чело.

А тжй сж гладки морскитѣ глжбúни,
Тжй тихъ въздуха, щото ми се чини
Че чухъ, какъ дращи пачето перо!

X.

ИЗВЪНЪ СОЛУНСКИТѢ СТѢНИ.

Когато Калоянъ, великий вождъ,
Тукъ нѣйдѣ кървавъ Богу духъ отдаде,
Слухъ радостенъ изъ Солунъ се раздаде,
Че ангелъ го промушилъ въ полунощь. **)

Напраздно не ликувай, славний граде!
Обстжпътъ твой не е се вдигналъ йощь;
По-страшно войнство пъпли съ нова мощь,
Шуми прѣдъ твойтѣ силнитѣ огради.

Я виждь, едното му крило до Дринъ,
А другото дошира до Пиринъ, —
Вечь седемь вѣка тазъ обсада слѣдва.

Виждъ знамето му какъ се гордо вѣй
Надъ твоя старий зидъ, и се люлѣй,
И въ Бѣло-Мóре вече се огледва!

Януарий 1885. Пловдивъ. И. ВАЗОВЪ.

---

*) Паисий, който съчини *Царственика* на 1762 г. въ Зографский мънастирь.

**) Славний български царь Калоянъ, биде убитъ коварно въ шатъра си, като обсаждаше Солунъ, 1207 г. Това причинй вдиганието на обсадата. Суевѣрнитѣ гръци отъ градътъ распръснахж слухъ, че св. Димитрий Солунский, промушилъ царя кога спалъ на леглото си, та така избавилъ Солунъ. Стѣнитѣ и днесь сж уцѣлѣли съ своитѣ кули, бойни и порти.

ХАРАКТЕРЪ

ОТЪ ПЕДАГОГИЧЕСКА ТОЧКА ЗРѢНИЕ.

I.

Ние, Българитѣ, като народъ, не можемъ да се похвалимъ съ единъ горѣдолу общъ националенъ характеръ, съ една приблизително обща индивидуално-национална физиономия, която да ни индивидуализира, като народъ и слѣдователно да ни отличава отъ другитѣ народности, особенно отъ Славянскитѣ. Никой не може опрѣдѣли съ нѣколко думи наший обществененъ или нравственен народенъ характеръ, никой не е въ състояние да покаже поне нѣколко такива отличителни черти въ българския народенъ характеръ, които рѣзко да го отличаватъ отъ другитѣ народи, които да сж исключително свойственни само въ характера на български народъ и които да сж неизбѣжно и необходимо послѣдствие на исторический и индивидуално-националний животъ на Българитѣ, на тѣхното народно въспитание, на тѣхний климатъ, на тѣхний образъ за живѣение, на тѣхнитѣ исключителни или специални занятия и проч. Г. Лавеле телеграфира на своитѣ Софийски приятели, че „Българинътъ се отличава съ пестовность и трудолюбие.“ Пестовностьта и трудолюбието дѣйствително сж една важна и сжщественна черта въ характера на български народъ; нъ тя не е исключително свойственна само на български народенъ харектеръ; тя сама не може да опрѣдѣли български народенъ характеръ, толкова повече, че тъзи черта, колкото и да е характерна въ настояще врѣме, е непостоянна, измѣнчива, не всеобща и зависи отъ разни обществено-жизненни положения и отъ разни политически условия и обстоятелства на народния или частний животъ. Какъ да не пести и да се не труди человѣкъ, когато вижда наоколо си много нужди, които чакатъ попълнението си отъ него. Ако попитате нѣкой чиновникъ, защо се труди, мълчи и гледа да спести нѣщо отъ жалованието; — той ще ви отговори: „защото азъ сьмь сиромахъ и утрѣ могж да изгубж службата си или да заболѣж или да умрж и за това, на всѣкой случай, трѣбва да имамъ нѣщо спестено, понеже нашето правителство не е обезпечило ни насъ, чиновницитѣ, ни нашитѣ семейства въ случай на нещастие.“ Ето причината на пестовностьта и трудолюбието: единъ се труди и пести, защото е гладенъ, а другъ — защото се страхува отъ бждщето си. Колкото и да е характерна тъзи черта, но тя сама не може да опрѣдѣли наший националенъ характеръ, не може да ни отличи рѣзко отъ Русситѣ, Нѣмцитѣ, Французитѣ, Англичанитѣ и проч. Правда, Джонъ Стюартъ Милль *) се съмнѣва, че могжтъ да сжществуватъ рѣзки черти въ характера на единъ народъ, които да го отличаватъ отъ характера на другъ народъ. Има, казва той, разни ходящи мнѣния за характера на този или онзи народъ, нъ такива мнѣния, продължава той, не могжтъ да се считатъ несъмнѣнни. За да се увѣри, че единъ народъ или классъ отъ народа има отличенъ характеръ отъ другъ народъ или классъ, Милль желае да произведе опитъ на тѣзи два народа или класса, като ги туря единъ по единъ въ едни и сжщи обстоятелства и гледа послѣ, какъ тѣзи обстоятел-

*] Логика. Р. прев. Т. II стр. 439. С. П. Б. 1867.

ства ще подѣйствуватъ на единия и другия народъ или какъ тѣзи два или повече народа ще дѣйствуватъ въ тѣзи едни и сѫщи обстоятелства. Такъвъ опитъ обаче, както и самъ Милль признава, не може да се произведе. Нъ това никакъ не ще да каже, че ние не можемъ да изучимъ характерътъ на единъ народъ и да го отличимъ отъ другъ, съ съвършенно отличенъ характеръ. Самъ Милль признава (op. cit. стр. 437), че человѣчеството нѣма общъ характеръ, нъ че сѫществуватъ общи закони за образованието на характера. Ние не знаемъ, да ли сѫществуватъ такива общи закони, нъ вѣрваме, че человѣчеството дѣйствително нѣма общъ характеръ и знаемъ, че всѣкой народъ, всѣкой классъ отъ народа и всѣкой отдѣленъ человѣкъ отъ класса има свой особитъ характеръ, своя индивидуална физиономия. Ако всѣкой отдѣленъ человѣкъ има свой особенъ и отличенъ отъ характеритѣ на другитѣ хора — характеръ, то ние не можемъ да не допуснемъ, че и всѣкой народъ има своитѣ характерни отличителни черти, свойственни само нему, които го и отличаватъ отъ характера на другитѣ народи. И ако такива отличителни черти сѫществуватъ въ характера на всѣкой народъ, то тѣ могѫтъ да се изучатъ и опишатъ. Хора наблюдатели, които сѫ имали случай да живѣятъ между разни народи, да изучатъ тѣхнитѣ нрави и обичаи, тѣхната история и литература, тѣхнитѣ вѫтрѣшни закони и взаимни отношения и проч., твърдѣ лесно опрѣдѣлятъ характерътъ на единъ народъ въ отличие отъ характера на другъ, защото такова опрѣдѣление не прѣдставлява никаква трудность, понеже отличителнитѣ черти въ характеритѣ на народитѣ сѫществуватъ, както сѫществуватъ и въ характеритѣ на отдѣлнитѣ лица. И всеобщата история ни показва, че това е възможно.

Коя е нашата обществено-нравственна народна физиономия, която ни отличава, като народъ, въ общата картина на народитѣ? Ние не знаемъ. Причината на това твърдѣ неутѣшително обстоятелство лежи въ нашето историческо минѫло. Ние не сме живѣли до сега като напрѣдъ, не сме имали никакви високи тенденции, освѣнь стремлението къмъ свобода, което е свойственно въпрочемъ на всичкитѣ свѣстни още роби, не сме активно прѣслѣдовали и достигнѫли нѣкоя цѣль и слѣдователно не сме изразили въ нѣщо и нѣкадѣ колективно, en masse, нашата народна физическа и нравственна енергия, нашитѣ физически и нравственни постѫпки, нашитѣ отличителни достойнства, недостатъци, погрѣшки и проч., по които да направимъ заключение за исключително свойственнитѣ на нашия български народенъ характеръ черти.

Нашето петвѣковно робство, което кой-знай до кога би се продължавало, ако нашитѣ страдания бѣхѫ недостаточни за да възбудятъ симпатиитѣ на свободнитѣ народи къмъ насъ, — не прѣпоръча никакъ наший народенъ характеръ и още повече затруднява неговото опрѣдѣление по нашето историческо минѫло и по нашитѣ ничтожни и почти несѫществующи исторически дѣяния.

Напраздно бихме търсили оние отличителни черти въ нашата обществено-политическа дѣятелность отъ освобождението ни насамъ за опрѣдѣление на нашия български народенъ характеръ. Не бихме се рѣшили да правимъ заключения за народния ни характеръ отъ 5—6 годишний ни самостоятеленъ животъ; още въ нищо сериозно въ тѣзи години освободената часть отъ наший народъ не е изразила твърдо своето нравственно *азъ*, още въ нищо нейната дѣятелность не носи отпечатъкъ на несъмнѣнна народна зрѣлость и на неуклонно и съзнателно направление къмъ строго опрѣдѣлена цѣль, още въ нищо нашитѣ народни достойнства, недостатъци, наклонности и стрѣмления не сѫ се открили колективно (всенародно) въ такава степень и съ такава послѣдователность и постоянство, щото да ни дадѫтъ здравъ критериумъ за опрѣдѣлението на народния ни характеръ. По видимому крамолитѣ, непостоянството, раздоритѣ и партизанството съставляватъ прѣобладающа и отличителна черта въ нашия народенъ характеръ; такова заключение можеше да се направи както изъ нашата древня, тъй и изъ нашата най-нова политическа история. Нъ

такова заключение ще бѫде до извѣстна степень и особенно за сега погрѣшно и прѣждевременно.

Въ сложението или образованието на коллективний народенъ характеръ, както ще видимъ по̀-долу, участвоватъ два рода причини, отъ които едни сѫ прирождени, заключени въ самата природа на человѣка още при самото му рождение, и подъ видъ на прѣдрасколения въ характера се прѣдаватъ наслѣдственно отъ человѣкъ на человѣкъ и отъ поколение на поколение; а другитѣ и при туй най-енергичнитѣ, които даватъ рѣшително направление на личната или народна дѣятелность и постѫпки, слѣдователно и на личний или народенъ характеръ, и които даже подавляватъ прирожденитѣ причини за образованието на характера, — се криятъ въ домашното и общественно въспитание на народа, въ неговата обществена срѣда, въ начина на живота му и проч. Вторий видъ причини зависятъ слѣдователно отъ жизненнитѣ условия и обстоятелства, въ които е туренъ да живѣе дадений человѣкъ или народъ. Това положение стои твьрдо въ съврѣменната педагогика и пелхология; то е вѣрно срѣдство въ рѫцѣтѣ на опитния и практическия педагогъ за да получи именно ония резултати отъ въспитанието, каквито той има прѣдъ видъ. Когато нѣма опитенъ наставникъ, който да рѫководи, тъй да кажемъ влиянието на окрѫжающитѣ обстоятелства и да го насочва къмъ извѣстна прѣдначертана цѣль, то никой не може да се поръчи за качеството на резултатитѣ отъ въспитанието подъ такова произволно влияние на жизненнитѣ обстоятелства. Произволътъ всѣкога поражда произволъ и безпорядъкъ. Като имаме прѣдъ видъ тъзи истина, едва ли ще бѫде трудно да си обяснимъ упоменѫтитѣ горѣ грозни явления въ наший частенъ и общественъ животъ, които, повидимому, съставлятъ една немаловажна и вредна черта въ наший народенъ характеръ. Ние не допускаме слѣдователно, че причинитѣ на тѣзи грозни черти въ наший народенъ характеръ сѫ прирождени; тѣ необходимо трѣбова да лежѫтъ въ нашето домашно и общественно въспитание. И наистина, всѣкой отъ насъ знае, какво е било нашето домашно и общественно въспитание въ турскитѣ врѣмена, и какви сѫ биле нашитѣ училища и учители. Семейний и общественний животъ не само, не еималъ никакво благотворно въспитателно значение за образованието на наший индивидуаленъ и общественъ характеръ, нъ е влиялъ тъкмо противоположно като е убивалъ даже прирожденитѣ добри задатки въ нашата нравственна природа; всичкитѣ естественно добри стрѣмления и пориви сѫ биле за душвани въ самото си зачало подъ развратителното влияние на наший семейний и общественъ животъ въ турскитѣ врѣмена. Образованието и въспитанието на голѣми характери и благородни души било немислимо въ онова врѣме; въ противоположность, всичкитѣ отвратителни, грозни и осѫдителни инстинкти и стрѣмления, съ които билъ пъленъ тогавашний ни политически и общественъ животъ, имали пъленъ достѫпъ на своето развращающе и растлѣвающе влияние въ нашитѣ души и сърдца. Причинитѣ на ония грозни черти въ наший народенъ характеръ, които личатъ сега въ наший общественъ животъ, трѣбва да се търсятъ именно въ нашето домашно и общественно въспитание отъ турскитѣ врѣмена. Подробното научно изслѣдование и изучение на тѣзи причини би съставило прѣкрасна тема за раскритието на много грозни нравственни аномалии, които, вѣроятно, още дълго ще бъркатъ ходътъ на нашитѣ обществени работи и които ние още дълго не ще да знаемъ на кѫдѣ да ги отнесемъ: къмъ нашата лоша природа или къмъ нашето лошо въспитание. Нашитѣ училища въ онова врѣме (па и сега) не сѫ могли да имѫтъ рѣшително никакво влияние на нашето домашно и общественно въспитание, а за образованието на народний ни характеръ не е могло (па и сега не може) да бѫде и дума.

Правда; въ турскитѣ врѣмена на нашия животъ сѫ възникнѫли нѣколко високи частни характери, каквито сѫ Раковский, Л. Каравеловъ, Ботевъ, Лев-

ский и проч; но на тѣхъ трѣбва да се гледа като на исключение, като на частни характери, възникнѫли подъ влиянието на особенни благоприятни обстоятелства. Както видѣхме по-горѣ, характерътъ на человѣка, както и на народа, се образова повече искуственно, повече подъ влиянието на домашното му и общественно въспитание, нежели подъ влиянието на естественно прирожденитѣ причини. На ей-сега казанитѣ български характери трѣбва да се гледа като на едно щастливо исключение изъ това правило, което, разбира се, не е общо правило; тѣзи характери, по нѣкой щастливъ случай, сѫ избѣгнѫли разрушителното влияние на тогавашното наше домашно и общественно въспитание и сѫ се сложили исключително подъ влиянието само на прирожденитѣ въ человѣка причини. Влиянието на нашето домашно и школно въспитание и на наший обществененъ животъ въ турскитѣ врѣмена не е могло да създаде нито Раковски, нито Каравелова, нито Левски, нито Ботева: тѣ всички сѫ възникнѫли и порасли исключително подъ влиянието само на своята неразвалена человѣческа природа.

Великитѣ характери всѣкога сѫ исключение изъ общото правило; за това тѣ никога немогѫтъ да служатъ за мѣрило на народнитѣ достойнства и за типъ на народний характеръ. Практическата педагогика не може да се занимава съ исключенията изъ общото правило; тя прѣслѣдова общий типъ, който се достига само чрѣзъ общото правило. Това правило се състои въ хармоническото съчетание и на двата рода причини, които участвоватъ въ образованието на человѣческий характеръ, т. е. когато развитието на прирожденитѣ естественни задатки въ характера се извършва подъ благотворното влияние на домашното, школното и общественно въспитание, т. е. подъ благотворното влияние на жизненнитѣ обстоятелства. Само по този начинъ може да се образува общий и отличителний типъ на народний характеръ, който и съставлява главната задача на практическата педагогика. Оттука се вижда, каква важна роль сѫ призвани да играѫтъ родителитѣ и въспитателитѣ въ образованието на народний характеръ.

Другъ е въпросътъ, да ли нашитѣ родители и въспитатели или нашитѣ семейства и училища сѫ въ състояние да играѫтъ тъзи важна роля; поне тѣмъ е наложена тя, и тѣ сѫ длъжни да я испълнятъ съзнателно и съ умѣние. Нъ за съжалѣние нито родителитѣ, нито учителитѣ сѫ разбрали вече своитѣ длъжности. Родителитѣ ограничаватъ и разбиратъ своитѣ въспитателни длъжности само въ отхранването на дѣцата си съ хлѣбъ и вода, както отхранватъ своитѣ домашни животни. Тъй било по-прѣди, тъй е и сега. За образованието на человѣческий характеръ, за нравственното възвишение на человѣческата природа съ чисто искуственни мѣрки, за подавлението на естественно-лошитѣ инстинкти и, вмѣсто тѣхъ, за въдворението въ человѣческата душа, чрезъ въспитанието, на добри наклонности, на твърда воля, на любовь къмъ труда и на съзнание къмъ дълга, — за всичко това нашитѣ родители сѫ нѣмали, па и сега още нѣмѫтъ, ни най-малко понятие.

Да ли такова понятие имѫтъ поне нашитѣ обществени въспитатели,— учителитѣ, на които лежи прямата обязанность да направятъ дѣтето полезенъ гражданинъ, съ твърдъ и независимъ характеръ, съ неуморима воля и енергия, проникнѫтъ съ съзнанието на своитѣ граждански длъжности? Ние поне това още не виждаме. И това не е такава лека работа, щото да я разбере и извърши всѣкой учитель. Намъ ни се струва, че нашето учителство се е отбило отъ прямий и истинский пѫть на своето послание, което ние изразихме въ ей-сега поставений въпросъ. Това положение до сега се е търпѣло, нъ отсега нататъкъ то става нетърпимо и въ висока степень врѣдително. Нека ме простятъ нашитѣ педагози за истината, която ще имъ съобщѫ, а именно, че тѣ още не добрѣ сѫ разбрали, че срѣднитѣ училища и гимназиитѣ не сѫ университети; това не сѫ разбрали, вижда се, и създателитѣ на нашитѣ училищни программи.

Отъ това послѣдовала и всичката бъркотия и неразбранщина не само въ прѣподаването на научния материалъ, нъ и въ главитѣ на ученицитѣ. Гимназиитѣ сж длъжни (а срѣднитѣ училища и това не сж длъжни) да даватъ на ученика общо образование, да му съобщжтъ общи научни познания, а не да му съобщжтъ *алфа* и *омега* отъ всѣка наука, т. е. да го направятъ специалистъ по всичкитѣ науки. Въ курсътъ на общото и срѣднето образование, каквото само сж длъжни да даджтъ на ученика гимназиитѣ, влазя не само съобщението на общи познания изъ разнитѣ науки, но главно и необходимо се заключава прямата длъжность на педагога да развие съзнанието и здравия, логическия смислъ на ученицитѣ си независимо отъ съобщаемитѣ научни свѣдѣния; тѣзи научни свѣдѣния трѣбова да му служатъ само да приучи ученицитѣ си, чрезъ строгъ порядъкъ, къмъ трудъ и послѣдователность, и по този начинъ да закали тѣхната воля и енергия и да даде правилно направление на тѣхнитѣ естественни, прирождени стрѣмления къмъ дѣятелностьта. Учительтъ е длъженъ да образува характеръть на бждщий гражданинъ, или поне да положи здрави основи за неговото образование, и той може да направи това, ако е способенъ. Седемь или осемь годишний гимназиаленъ курсъ е достаточенъ за тъзи цѣль. Нъ ако учительтъ разбира своитѣ обязанности само въ прѣподаването криво-лѣво на урока, ако такива уроци се набиратъ за ученика 6, 7 и 8 въ день и ако ученикътъ при такова прѣподавание е длъженъ ежечасно или и по-често да се улавя за новъ прѣдмѣтъ, послѣ да остави него за да се улови за другъ, послѣ за третий и т. н., то по този начинъ не само не се постига ни една отъ високитѣ педагогически цѣли, не само сухитѣ научни свѣдѣния нѣма да останжтъ въ главата на ученика, но ще се убие окончателно волята му и неговитѣ естественни стрѣмления къмъ труда, който само тогава е приятенъ, слѣдователно и полезенъ, когато е умѣренъ, и, вмѣсто человѣкъ съ характеръ и енергия, вие ще получите едно неопрѣдѣлено въ психологическо отношение сжщество, единъ лѣнивъ рабъ, единъ нравственено развратникъ и всичко що искате, но не человѣкъ съ твърдъ и независимъ характеръ.

Намъ никакъ не ни се ще да увличаме читателя въ психологически разсжждения; нъ безъ тѣхъ нашитѣ утвърждения могжтъ да се покажжтъ до нѣкждѣ голи и недоказателни. Намъ ни се струва, че всѣкой учитель трѣбова да бжде психологъ, т. е. да знае обстоятелно науката или законитѣ за послѣдователното развитие на человѣческитѣ душевни или умственни способности. Нашитѣ сждии и адвокати *) утвърждаватъ съ самоувѣренность, че всѣкой гражданинъ трѣбовало да знае законитѣ на страната си, при всичко, че, ако това бѣше тъй, тѣхнитѣ услуги щѣхж да бжджтъ за пара скжпи и даже съвършенно излишни, понеже всѣкой тогава можеше да бжде и щеше да иска да бжде самъ сждия или адвокатинъ. Ние не знаемъ, да ли е възможно и да ли е длъженъ всѣкой гражданинъ да знае законитѣ на страната си, нъ знаемъ твърдѣ добрѣ, че всѣкой адвокатинъ и сждия по професия е длъженъ самъ да знае и разбира добрѣ тѣзи закони за да не лъже съзнателно или несъзнателно хората, които имжтъ съ него работа. Тъй сжщо и всѣкой учитель по призвание трѣбова да знае науката, която излага законитѣ за развитието на человѣческитѣ душевни способности, които той се е наелъ да развива, за да не лъже родителитѣ, които сж повѣрили нему своитѣ дѣца. Ние още можемъ да допуснемъ (нъ това е вече допуснжто въ нашата страна) сждията и адвокатинътъ да не знажтъ толкова добрѣ законитѣ; нъ учительтъ безъ знанието на психологията не трѣбова да бжде учитель и не може да бжде никога добъръ учитель, както не може да бжде добръ сждия и адвокатинъ никой, който не е изучилъ и разбралъ добрѣ законитѣ за вжтрѣшното устройство и управление на страната. Изучението на психологията ще покаже на учительтъ, че знание-

*) Въ г. Т. Пазарджикъ.

то се приобрѣтава постепенно и послѣдователно и че человѣческий мозъкъ, въ който е заключена душата или възприемникътъ на всѣко знание, не е циганска вулия, въ която, безъ разборъ и внимание, може да се всипова, безнаказанно за него, всѣкакъвъ буклукъ.

Външний миръ, цѣлата вселенна и всичкитѣ отдѣлни прѣдмѣти или явления въ нея, чрезъ нашитѣ физически чувства, имѫтъ пъленъ и свободенъ достѫпъ въ нашата душа; нашитѣ чувства, слѣдователно, свързоватъ външната природа съ нашата душа и нашата душа съ всичкитѣ природни явления въ вселенната; природнитѣ явления, законитѣ на които ние изучваме въ разнитѣ науки и съ причинитѣ на които се занимаватъ, не всѣкога впрочемъ успѣшно, метафизиката и философията, произвождатъ въ нашитѣ физически чувства единъ видъ чувственни или физически впечатлѣния, които слѣдъ свършването си, оставятъ въ нашата нервна система (мозъка) *слѣдове;* тѣзи слѣдове, достаточно пѫти повторени и събрани, се съчетаватъ и свързоватъ въ единъ видъ психически единици, нарѣчени въ психологията *прѣдставления;* прѣдставленията отъ своя страна, тоже достатъчно пѫти повторени и набрани, се съчетаватъ и образуватъ цѣли групи и вереници или ассоциации; ассоциациитѣ се групиратъ въ понятия, идеи и проч. за прѣдмѣтитѣ или явленията, които сѫ подѣйствували на нашитѣ чувства. Това групиране на прѣдставленията въ ассоциации и на ассоциациитѣ въ понятия и идеи не е никакъ случайно; то происхожда по неизмѣнни психически закони, подлежи на изучение и е изучено обстоятелно отъ опитната психология и отъ практическата педагогика. Изучението на законитѣ за развитието на памятьта ни дава ясни доказателства за това. Оказва се, че въ основанието на всѣка человѣческа память лежѫтъ ассоциации отъ прѣдставления, групирани и свързани *по сходство, по противоположность* или *различие, по единство на врѣме, по единство на мѣсто* и проч. Всѣко ново прѣдставление се присъединява и усилва онова отъ прѣжнитѣ (старитѣ) прѣдставления, съ което то има най-голѣмо сходство; ако новото прѣдставление е повторение на нѣкое отъ прѣжнитѣ прѣдставления, то то чрезъ повторението си се усилва и вдълбява и по този начинъ се укрѣпява и дълбоко врѣзва въ памятьта. Както видѣхме, всѣко прѣдставление се състои изъ много или малко слѣдове отъ полученитѣ впечатлѣния; за това всѣко ново прѣдставление може да има такива слѣдове или членове, които сѫ били и въ старитѣ прѣдставления, и други, които не сѫ били, които сѫ съвършенно нови; тогава сходнитѣ членове (слѣдове) се съединяватъ помежду си и усилватъ единъ-други и заедно съ това свързоватъ съ себе си и несходнитѣ членове отъ новото прѣдставление. Новото прѣдставление, свързано по този начинъ съ старитѣ, усилва ассоциацията, която съставляватъ послѣднитѣ, или образова заедно съ тѣхъ нова ассоциация отъ прѣдставления, свързани помежду си съ сходнитѣ си членове. По този начинъ се образуватъ ассоциации по сходство, по противоположность и проч., които лягатъ въ основата на привичкитѣ и памятьта, — толкова важни за практический педагогъ.

Нѣкои практически педагози отдавна забѣлѣжили този психологически законъ за усвоение и се ползовали отъ него; тѣ забѣлѣжили, че изучението на чуждитѣ язици и на каквато и да била наука е трудно само въ началото, догдѣто се изучатъ обстоятелно и твърдо първитѣ нѣколко урока; оттамъ нататъкъ при постоянното повторение на старото и прибавление на ново изучението на прѣдмѣта върви бързо и успѣшно, защото смѣсването на изученото вече съ изучаемото послѣ усилва старитѣ ассоциации чрезъ сходнитѣ части на новитѣ прѣдставления. Всѣко ново прѣдставление се съединява, въ такъвъ случай, съ старитѣ чрезъ сходнитѣ си слѣдове, взаимно се усилватъ едно-друго и твърдо свързоватъ съ себе си и несходнитѣ части отъ това ново прѣдставление, вслѣдствие на което старитѣ прѣдставления и старитѣ ассоциации на прѣдставленията растѫтъ и крѣпнѫтъ.

Може да се помисли, че при такова постоянно повторение на изученото ще се повреди и замедли учението; нъ въ дѣйствителность се доказало, че то върви твърдѣ успѣшно по този методъ, а не върви успѣшно и даже става съвършенно невъзможно тогава, когато се изучава постоянно все ново и ново, безъ да се повтаря старото, и по този начинъ не се дава възможность на новото да се слѣе и укрѣпи съ старото. Този, повидимому, простъ психологически секретъ заключава въ себе си важно педагогическо правило, отъ което зависи успѣхътъ на прѣподаването. „Добрата школа, казва русский педагогъ Ушинский *), само повтаря, а между туй знанието на ученицитѣ расте бързо; лошата школа постоянно учи все ново и ново или повтаря забравеното, а между туй знания се прибавлятъ малко.“ Учителтъ при прѣдаване на урока си трѣбова добрѣ да знае, какви готови ассоциации има въ душата на ученика и съ кои отъ тѣхъ новитѣ, съобщаемитѣ отъ него, свѣдѣния ще могхтъ да се групиратъ въ нови ассоциации или тѣ ще образуватъ сами нови ассоциации по сходство или по различие. Учителтъ трѣбова да обърне вниманието на ученицитѣ си на сходството или на различието на новитѣ свѣдѣния съ старитѣ. По този начинъ нарочно и неминуемо ще се извикатъ изъ памятьта старитѣ ассоциации за да се съединятъ съ новитѣ чрезъ сходнитѣ си членове и взаимно да се укрѣпятъ или да образуватъ нови, нѝ-сложни ассоциации или групи отъ ассоциации, които лягатъ твърдо въ памятьта и които человѣкъ, по волята си, може да повика послѣ изъ нея за сравнение и съчетание съ нови прѣдставления въ нови ассоциации и групи отъ ассоциации, което дѣйствително се и извършва при акта на припомнюването. Такъвъ видъ прѣподаване на прѣдмѣтитѣ укрѣпява и усилва приобрѣтенитѣ вече знания, като свързва и слива послѣдователно и чрезъ повторение старото съ новото. Повторението въ този случай не е за да се припомни забравеното, а за да се повика изъ памятьта старото и да се сравни и съчетае съ сходнитѣ си части съ новото и тъй да се укрѣпятъ въ нея (памятьта) новоприобрѣтенитѣ свѣдѣния.

Ние изложихме основанието на психологический методъ въ педагогическата наука, който се състои въ постоянно и едноврѣменно повторение на старото съ постепенно и послѣдователно прибавление къмъ него на ново. Този методъ се оказва въ съврѣменната педагогика най-практиченъ за изучението даже на такива науки, които изисковатъ най-голѣма память. За съжалѣние въ нашитѣ училища той още не е разбранъ отъ когото трѣбова. И не може да бѫде разбранъ. Причината се заключава въ туй, че *казионщината*, въ русското значение на думата, ни е проникнѫла до мозъка на коститѣ, т. е. ние сме навикнѫли съ малъкъ трудъ и за малко врѣме да произведемъ много работа, па ако ще би тъзи работа да не струва и *петь пари;* такава работа (разбира се, калпова) русситѣ наричатъ „казённа работа“ и въ училището тя е дважди казионна и много нѝ-лоша отъ самото рутинерство. Такъвъ видъ работа именно се забѣлѣжва въ нашитѣ училища, безъ разлика, правителственни и общински. При такова състояние на нашитѣ училища ние едва ли имаме право да чакаме отъ тѣхъ да ни дадѫтъ добрѣ развити, съ твърдъ и независимъ характеръ граждани. Ние не искаме отъ нашитѣ училища да ни дадѫтъ чрезъ изложений методъ учени граждани, не; ние не чакаме отъ нашитѣ училища да ни дадѫтъ хора, които да изнамѣрятъ барута или открияТъ Америка: това не е и тѣхна длъжность. Нъ ние сме въ правото си да чакаме отъ нашитѣ училища хора съ твърдъ характеръ. Нъ уви, малкото, което ни даватъ нашитѣ училища, не може да устои противъ всеразрушающето влияние на нашето жестоко и некадърно семейство и на нашето хаотически безпорядочно и неоформено българско общество.

Извѣстно е, че семейството и обществото сѫ тѣсно свързани съ училище-

*) Человѣкъ какъ прѣдмѣтъ воспитанія. Т. I стр. 227. С. П. Б. 1873.

то; тѣ сж само разни градации на общественний животъ: ни една отъ тѣхъ не може да живѣе независимо отъ другитѣ; за това тѣ взаимно влиятъ една на друга, и това влияние въ нѣкои чужди страни дава блестящи резултати. У насъ обаче не е тъй; ние още не сме дозрѣли до оная степень; за това взаимното въздѣйствие на нашето семейство, училище и общество дава още отрицателни резултати: ако семейството роди нѣщо високо, — училището го задушва; ако училището произведе нѣщо хубаво, — обществото го изуродова. Необходимо е да се въздигне училището за да може да праща своето благотворно влияние въ семейството и обществото; безъ това условие невъзможно е да се чакатъ нѣкакви сжществени улучшения въ наший обществененъ животъ. Ето велика и благородна задача за нашитѣ педагози; дайте на страната ни просвѣтени, независими и трудолюбиви граждани, а не раби и лентяи, готови съ наведенъ вратъ денѣ и нощѣ да работятъ за една лира въ мѣсецъ, и нашитѣ обществени работи ще трьгнжтъ напрѣдъ — по пжтя на прогресса и цивилизацията.

(Слѣдва).

Д-ръ Ив. Драгомировъ.

ТАЛАСЖМЪТЪ.

(Очеркъ изъ селский животъ).

Имаше тлъка у бай Петко Алтжна.

Бай Петко бѣше най-богатий човѣкъ въ Сеитово. Когато баща му умрѣлъ оставилъ му всичко единъ алтжнъ. Съ тоя алтжнъ помогналъ му Господь та спечелилъ и забогатѣлъ. Отъ това му останалъ и прѣкорътъ Петко Алтжна.

Голѣмата бай Петкова кжща едва побираше свѣтътъ, що бѣше дошълъ.

Бѣхж се събрали всичкитѣ моми и момци на селото. Послѣднитѣ особено бѣхж надошли до единъ.

И имаше защо.

Бай Петковица бѣше родила най-хубавата мома на свѣтътъ. Хубостьта на Цвѣтана нѣмаше исказъ. Когато момцитѣ говорехж за нея устата имъ се лѣпехж. Бѣла румяна, черни очи, вити вежди, алени устни, тънка снага, дълги коси, да гледашь да се не нагледашь.

Всички моми звѣзди, Цвѣтана грѣеше като слънце между момитѣ.

Ходи ли,—царица сѣкашь пристжпя.

Говори ли,—думитѣ като маргаритъ се лѣятъ отъ устата ѝ.

Поглѣдне ли те,—огжнь запали въ сърдцето ти.

И Цвѣтана нѣмаше либе.

На никой момъкъ не бѣше подала китка отъ ржка.

На хорото хващаше се до когото да било.

Всички се чудехж съ нея. Който и момъкъ да ѝ бѣше казалъ

любовна дума бѣше се раскаялъ. Цвѣтана му отговореше така щото да не посмѣе втори пѫть да ѝ продума. Срѣщнеше момцитѣ на чешмата, на кладенеца, поприкажеше си съ тѣхъ, посмѣеше се и си идеше. И всѣки казваше: какво е това сърдце отъ нея? Нѣма ли никого да залюби?

Сѣдехѫ по нѣкой пѫть бай Петко Алтѫна и бай Петковица и си говорехѫ като кой момъкъ въ село ще ѝ прилѣгне най-много, нъ виждахѫ че Цвѣтана нищо не казва, и оставахѫ да му мислятъ други пѫть.

„До-ще му врѣмето да мислимъ за това, кажеше бай Петко. Мома като триндафилъ въ градина далъ ни Господь, нѣма защо да беремъ грижа. Нѣма да остане мома. Ще си намѣри лика-прилика момъкъ. Тогава ще видимъ и ще правимъ.“

Момцитѣ неволно забравахѫ своитѣ либета и очитѣ имъ и мислитѣ имъ бѣхѫ въ нея.

Цвѣтана шеташе на всички, весела като майско слънце и всѣкиму даряваше по една сладка усмивка, по една блага дума.

Тлъката ставаше отъ минута на минута пò-жива. Прихаждахѫ нови гостѭ, смѣховетѣ и приказкитѣ не се прѣкъсвахѫ, утихнехѫ когато нѣкоя мома запѣеше, и пакъ избухнехѫ, шумни, весели, а работата не падаше никому отъ рѫката.

Изведнажъ всички млъкнахѫ и обърнахѫ очитѣ си къмъ портата, дѣто се бѣше подалъ единъ младъ момъкъ, хубавецъ, съ токо що напъпили мустаци, здравъ, строенъ, сѫщи левентъ. Калпакътъ му бѣше надвесенъ на пакость надъ дѣсното му ухо, и черна и гѫста коса кадросваше като съ гарваново крило живитѣ и мѫжки черти на лицето му.

Момцитѣ гледахѫ въ него като смаяни.

Момитѣ се спогледахѫ помежду си, смушкахѫ се и зехѫ да си шушнѫтъ:

„Никола солдатина.“

На лицето на всички бликна румяна червенина.

Никола видѣ, че обърна всеобщо внимание, нъ не показа никакво смущение, поздрави всички мълчишкомъ и сѣдна между момцитѣ.

Никола бѣхѫ го зели солдатинъ прѣди двѣ години. Той бѣше свършилъ военната си служба прѣди три недѣли съ чинъ сержантъ и бѣше се завърналъ въ село.

Никола бѣше раступкалъ на много моми сърдцето още прѣди да иде войникъ.

Той бѣше пръвь пѣснопоецъ въ Сеитово. Никой не свиреше на кавалъ така хубаво като него. Да ти е драго да го гледашь когато поведеше хорото. Краката му не стѫпяхѫ на земята. На рѫченици никой неможеше да му излезе на срѣща. А гиздеше се, сѣкашь иде отъ свадба.

Всичко бѣше далъ Господь на Никола, само едно не бѣше му далъ. Баща му нѣмаше нищо.

Но любовьта не гледа на пари-тѣ.

Всичкитѣ моми бълнуваxѫ за него. Отъ когато бѣше отишълъ въ войската, само два пѫти или три пѫти бѣше си дохождалъ въ село и то за по нѣколко деня. Много бѣxѫ го и забравили, нъ когато видѣxѫ че се завърна, всички си спомниxѫ за него като за нѣкой хубавъ сѫнь.

Колкото бѣше хубавець още повече се бѣше расхубавилъ сега.

Когато за първи пѫть се яви на хорото, очитѣ на всички останаxѫ въ него.

Старцитѣ го гледаxѫ и казваxѫ:

„Служилъ и му се позната. Да е живъ на баща си и на майка си.“

Момитѣ незнаехx що имъ става като го погледнехx. Сърцето имъ играеше като риба.

Никола бѣше веселъ и разговорливъ. Расказваше разни случки отъ военний животъ, закачаше момцитѣ, подмѣташе шеги за момитѣ и произвождаше обща веселость и смѣхъ.

Една мома се присрами и го покани да пѣе.

Никола не чака да го канѫтъ втори пѫть. Той испѣ двѣ солдатски и патриотически пѣсни, и подиръ тѣxъ една селска любовна пѣсень. То гласъ ли бѣше, то пѣсни ли бѣxѫ? и гласътъ и думитѣ право на сърдцето падаxѫ.

Тъкмо бѣше свършилъ и до него се захвана живъ разговоръ между нѣкои отъ гостетѣ. Говорехx за таласѫмътъ, който отъ нѣколко деня бѣше почналъ да се явява до кладенеца край гробищата.

Единъ расказваше, че Колю въгларя го видѣлъ прѣди шесть деня когато се връщалъ отъ гората.

„Що ти трѣба прѣди шесть деня? прибави други. Завчера го видѣли воловарчетата когато ходили да търсѫтъ едно теле, което не се било върнало съ волове-тѣ. Минували покрай кладенеца и съгледали че нѣщо се чернѣе до него, поглеждатъ и що да видѫтъ? Таласѫмътъ се исправилъ високъ два човѣшки боя и маха рѫцѣтѣ си въ въздуха. Като ги видѣлъ спусналъ се въ кладенеца и само главата му останала отвънъ. Очитѣ му се въртѣли на четире страни и светили като на котаракъ. Воловарчетата исплезили язикъ отъ страхъ, жльчката имъ щѣла да се пукне; хеле едно се сѣтило та се прѣкръстило и главата потѫнала въ кладенеца. Телето и до сега го нѣма.“

Трети расказа що е чулъ за таласѫма отъ баба Ива.

Баба Ива разбираше отъ всичко, вързваше и развързваше магии и лѣкуваше отъ всички болки. Отъ пиле млѣко да потърсишъ намираше се у нея. Не бѣше ходила на Божигробъ нъ у нея имаше и божигробски камъкъ и светена вода отъ Йорданъ. Отъ петъ часа на около идехx въ Карабунарь булки да ѝ искатъ лѣкъ за рожба.

Когато баба Ива кажеше нѣщо казано бѣше и неоставаше вече що да се говори.

Тя бѣше расказвала, че Пена Божилица стжпила прѣди десеть деня тамъ дѣто билъ стжпилъ таласжмътъ, когато ходила да гони едно герезче, което било избѣгало отъ двора. Не дай Боже да стжпи човѣкъ дѣто е стжпилъ таласжмъ. Върнала се не върнала се въ кжшти и дѣтето ѝ заболѣло, залинѣло, да го видишь да го ожалишь, въ три дни кожа и кости станало, живо да го оплачешь. Краката му исъхнали като клечки, а кожата му сжщи восъкъ. Що не правила баба Ива — нищо не помогнало.

Баба Ива бѣше расказвала още, че таласжмътъ не е никой други, а дядо Герги гайдаря. Когато умрѣлъ дядо Герги една котка прѣскокнала прѣзъ тѣлото му и за това се и вампирясалъ. Когато се стемни счува му се въ гробътъ че мяучи котка и излиза да я гони, нъ неможе да иди по̀-далече отъ кладенеца.

Всѣки имаше по нѣщо да каже за таласжма.

Никола бѣше се поуморилъ отъ пѣяне и въ началото не даде ухо на разговора, заслуша се отпослѣ и когато всѣки исприказа щото знаеше:

„И вие сега вѣрвате, каза, че има таласжминъ.

Всички около него сѐ спогледахж смаяно.

„Чудж се на умътъ ви, прибави Никола.

Една мома, която стоеше близо до Цвѣтана, обърна се къмъ нея и каза ѝ:

„Видишь ли? и той е на твойтъ умъ.“

— Та и ти ли не вѣрвашь? попита друга мома.

— Дядо ми ме е училъ да не вѣрвамъ на такива работи, отговори Цвѣтана, и азъ не вѣрвамъ. Той бѣше ходилъ по Цариградъ, по Анадолъ и знаеше много.

— Мълчи де, каза майка ѝ, която въ това врѣме бѣше дошла до нея. Работи ли сж това да се говоржтъ?

Всичкитѣ госте бѣхж навели глава, чудехж се съ Никола и си казвахж на умътъ: Белята си търси това момче.

„Дохожда ли нѣкой съ мене, подзе Никола, да видите че нѣма ни таласжмъ, ни дяволъ? Дѣца ли сте вии или момци за женене? На дѣца е дадено да се божтъ отъ вампири и таласжми.

Всички мълчехж и го гледахж опулено. Мнозина си помислихж че е полудѣлъ.

„Нѣма ли да дойде никой? каза още веднажь Никола. Който дойде да се не боѝ. Ако има таласжминъ азъ ще му излезж на срѣщж, а той да си земе двата крака подъ мишница и да офейка.“

Никой не отговори.

Отъ единъ кжтъ обади се единъ гласъ:

„Я си стой на мѣ̀стото, ако си жалишь здравието и младинитѣ.“

Никола стана правъ, грабна една плоска, която висеше на зидъть и каза:

„Като неще никой самъ ще идж. Ако утрѣ не намѣрете плоската че виси на кладенеца, кажете че за тоя що духа сьмь ялъ двѣ години нарѣдъ солдатски хлѣбъ.“

На нѣкои се искаше дори на сила да го задържжтъ, нъ рѣшителностьта, съ която говореше, ги въспрѣ.

„Да видимъ и отъ това какво ще излезе,“ казахж нѣколко души като го видѣхж че тръгна. Други исказахж очудването си като измляскахж знаменателно съ устата си.

Тъкмо излизаше отъ вратата присрѣщна го Цвѣтана.

„Отиваш?“ каза тя съ гласъ видимо развълнуванъ.

— Какво да правж? Нека видятъ че се божтъ отъ бабини приказки.

— Върни се скоро, подзе Цвѣтана.

— Та да не се боишь че нѣма да се върнж?

— Не се божж, нъ знамъ ли, всички така говорятъ, да се чудишь и да не знаешь какво да мислишь.

— Ще ме жалишь ли ако ми стане нѣщо? попита шеговито Никола.

— Не казвай такава дума, отвърна Цвѣтана. На юнакъ като тебе нищо неможе да му стане.

Мѣсецътъ, който се бѣше скрилъ задъ единъ тънакъ облакъ, подаде се и облѣ съ сребърна струя прѣлестнитѣ черти на Цвѣтана.

„Колко си хубава, Цвѣтано!“ каза Никола като я изгледа умилно.

Цвѣтана се исчерви и не отговори нищо. Тя слѣдва Никола съ очитѣ си додѣто зави въ друга улица и се върна въ кжщи.

Гоститѣ говорехж за Никола и бай Петко, който до тогава си бѣше мълчалъ, казваше:

„Юнакъ момче, на това ти е.“

Всички останахж очудени когато подирь малко видѣхж Никола че се връща и води съ себе-си единъ циганинъ.

Той бѣше хваналъ циганина за пояса му и, като го тласна прѣдъ гоститѣ, извика:

„Ето ви таласжмътъ!“

„Това е Лало рашетара,“ обадихж се нѣколко души.

„Я кажи, Лало, какъ се прави таласжмлъкъ?“ каза Никола като се обърна къмъ Лало.

У Лало душа не бѣше останала. Черень, мършавъ, голъ, Лало треперяше цѣлъ.

„Та той е билъ при кладенеца?“ попита единъ селенинъ.

„Дотегнало му да продава рашета, отговори Никола и рекълъ да стане таласжминъ. Една вѣчерь овчарчетата си оставили торбитѣ край кладенеца, той минувалъ отъ тамъ, видѣлъ ги, яло му се,

зелъ ги. Връщатъ се овчарчетата да ги търсѫтъ, той си опулва очитѣ, размахва си рѫцѣтѣ и тѣ ударили на бѣгъ. Отъ тогава се научилъ да дохожда по нѣкога при кладенеца и тамъ си и спалъ.

— Телето на воловарчетата да не го е зелъ той? прѣкѫсна го единъ селенинъ.

— Кой други ще го земе? отговори Никола.

— Я гледай, я гледай, и баба Ива лѫже ли лѫже и ние сѣдимъ та я вѣрваме, казахѫ нѣколко души.

— Колю въгларя той го е оплашилъ, обади се други.

— Видишь ли, Лало, колко си страшенъ, каза Никола. Сега върви, и други пѫть да ти не скимне да станешь таласъминъ, че нѣма да те опере нищто.

Лало тръгна да си върви.

„Ами телето?“ извикахѫ нѣколко души.

— Знамъ кѫдѣ е, и утрѣ го земете отъ мене, отговори Никола. Оставете го човѣка да си иди, че го е затресла тригодишна треска.

Тая случка бѣше развеселила всички, нъ отъ всички най-веселъ бѣше бай Петко.

Никола бѣше засмѣнъ до уши.

Бай Петко се обърна изведнажь къмъ него и каза:

„Да имахъ синъ като тебе щѣхъ да искамъ да стане. Господь ми синъ не даде. Ставашь ли ми зетъ?“

Цвѣтана, която бѣше излезнала, завърна се тъкмо въ тая минута.

Бай Петко прибави, като сочеше къмъ Цвѣтана:

„Ако не си я гледалъ, гледай я сега. Харесва ли ти?“

Никола неможеше да говори отъ вълнение.

Той едва изговори нѣколко думи. Никой го не чу нъ всѣки го разбра.

„А ти харесвашь ли го?“ каза бай Петко като се обърна къмъ дѫщеря си.

Цвѣтана бѣше потѫнала въ земята. Лицето ѝ бѣше пламнало въ огѫнь.

„Разбрахъ, прибави бай Петко. Елате цѣлувайте рѫка. Грѣхъ му на душата, който каже, че не сте си лика прилика.“

Бай Петковица се бѣше приближила до него и тихо му пошъпна:

„Какво правишь? Такива работи така ли бързо ставатъ?“

„Хубавитѣ работи така ставатъ, отговори бай Петко, като подаваше рѫката си на Цвѣтана и Никола, които се бѣхѫ приближили да я цѣлуватъ. Сега, дѣца, оставете работата и дойдете да се веселимъ.“

Всички госте настанахѫ, а[г]айдата заруча и въ широкий дворъ на бай Петковата кѫща се залюлѣ весело хоро.

А. И.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Историята на едно прѣстжпление, отъ *Викторъ Хюго*, прѣвелъ Д. П. Ивановъ.

Неможемъ да не поблагодаримъ на г. Иванова че е обогатилъ книжнината ни съ прѣводътъ на едно отъ най-хубавитѣ произведения въ проза на В. Хюго. *Историята на едно прѣстжпление* има двойна стойность, не само като хубаво съчинение, нъ и като книга, която, чрѣзъ събитията и великитѣ примѣри, които разказва, възбужда въ душата стремление къмъ най-благородни и възвишени чувства. Прѣдмѣтътъ на книгата е сюпремната борба на втората френска република противъ прѣвратътъ отъ 2-й Декемврий, който я срути и погреба за единъ периодъ отъ 19 години. Борбата бѣше безисходна. Мѣркитѣ, които бѣше зелъ прѣвратътъ, осуетяваxѫ всяка надѣжда за успѣшно съпротивление. За приятелитѣ на свободата оставаше да изберѫтъ едно отъ двѣтѣ, или да прѣклонѫтъ вратъ прѣдъ извършений фактъ или да измрѫтъ безнадѣждно въ Парижкитѣ улици. Войската държеше въ трепетъ цѣлий градъ, и тѣ знаехѫ че народътъ ще остане безучастенъ зритель къмъ подвигътъ имъ. При все това тѣ избрахѫ второто. Ония депутати, които прѣвратътъ не бѣ сполучилъ да излови и да хвърли въ темница, слѣзохѫ въ улицитѣ и съ една шепа послѣдователи изъ народътъ, поведохѫ въоружена борба, която се продължи четире деня. Между борцитѣ бѣше и Викторъ Хюго. Вѣрни на дългътъ си, тѣ сложихѫ орѫжие, когато имъ се отне и послѣднята педя земя, дѣто можехѫ още да се борѫтъ. Тогава само, когато стоѣнието имъ въ Парижъ ги обѣщаваше на вѣрна смьрть, когато тържествующий прѣвратъ, опиянен отъ радость и кръвь, чакаше да му донесѫтъ главитѣ имъ срѣщо награда, тѣ потърсихѫ спасение въ бѣгството. Мнозина отъ тѣхъ, между които и Викторъ Хюго, въпреки опрощението, което имъ даде правителството, когато видѣ че завръщанието имъ не прѣдставлява никаква опасность, останахѫ да се скитатъ въ изгнание до паданието на Наполеоновий режимъ. Тая паметна борба, която остана да свидѣтелствува за насилията, съ които прѣвратътъ бѣше успѣлъ да побѣди, не остана безъ послѣдствия. Сѣнкитѣ на умрѣлитѣ и имената на изгнанницитѣ пробуждахѫ въ сърдцата любовь къмъ свободата и умраза къмъ побѣдителя. Въспоминанията, свързани съ тѣхний подвигъ, ободряваxѫ республиканцитѣ и ускоряваxѫ часътъ на отмъщението. Майсторското перо на В. Хюго ги овѣковѣчи въ една книга, която ще остане измежду най-хубавитѣ произведения на поразителний му гений. Книгата се появи въ едно врѣме, когато третята република се опасаваше отъ новъ 2 Декемврий, и не малко спомогна за несполуката на покушението отъ 16 Май и за спасението на републиката.

Нии прѣпорѫчаме най-горѣщо на читающата ни публика трудътъ на г. Иванова. Прѣвождането на такива книги заслужва да се посрѣщне съ пълно съчувствие особено въ тоя периодъ на пъленъ литературенъ застой, който прѣкарваме, когато цѣло поколение е принудено да търси почти единствено въ газетната литература душевна храна, храна повечето пѫти нечиста и гибел-

на и за вкусътъ и за чувствата. Прѣводътъ е сполученъ. Г. Ивановъ, който познава добрѣ френский языкъ, е успѣлъ да схване и да прѣдаде вѣрно своеобразнитѣ и отличителни свойства на Викторъ Хюговий стилъ. Ний се надѣемъ, че нѣма да се забави да издаде и останалитѣ части на прѣводътъ и че ще се завземе да обогати книжнината ни съ прѣводътъ и на нѣкои други капитални съчинения на великий френски списатель.

Cinq ans de règne. Le prince Alexandre de Battenberg en Bulgarie, отъ А. Г. Драндара.

Г. А. Драндаръ, който е въ България отъ освобождението ѝ и е билъ дописникъ на разни европейски вѣстници, даде ни да видимъ една книга, назначена да запознае европейский свѣтъ съ България, написана отъ българинъ. Книгата на г. Драндаря е написана на френски. До колко е испълнилъ сполучливо тоя трудъ, за това свидѣтелствуватъ добритѣ отзиви, съ които се прие изобщо въ Европа. Г. Лавеле посвети на книгата една твърдѣ симпатична статия. Въ нея сж изложени всичкитѣ събития отъ освобождението на България до въстановлението на конституцията. Г. Драндаръ не е всякога безпристрастенъ въ сжжденията си за лицата и работитѣ, нъ това е почти невъзможно да се иска отъ единъ списатель, който не е можѣлъ да се отнася безучастно къмъ събитията, които описва. Впрочемъ той не крие своитѣ симпатии и антипатии. Качествата, които отличаватъ както изложението тъй и языкътъ, удвояватъ интересътъ, който прѣдставлява само по себе-си книгата. Тоя не е първий трудъ на г. Драндара и искаме да се надѣемъ че нѣма да бжде и послѣдний. Г. Драндаръ е издалъ по-рано една книга, написана пакъ на френски, въ която вѣщо и убѣдително разглежда въпросътъ за уничтожението на капитулациитѣ въ България. Слушаме че той готвилъ и щѣлъ наскоро да даде подъ печать още двѣ книги, едната като допълнение на Cinq ans de règne и другата за Източна Румелия, една отъ главнитѣ цѣли на която ще бжде да се докаже необходимостьта за съединението на двѣтѣ България, разцѣпени тъй несправедливо и неестествено отъ дипломацията.

Сборникъ отъ народни старини, или български народни прикаски и вѣрования въ Македония, събралъ и издалъ К. А. Шапкаровъ. Пловдивъ, 1885 стр. 142 цѣна 9 гроша.

Малко простонародни прикаски имахме до сега обнародвани. Излѣзли сж вече нѣколко сборника съ народни пѣсни, гатанки, пословици, и непрѣстанно се появлявать нови въ разнитѣ периодически издания у насъ, но съ прикаскитѣ, това интимно и простодушно изображение на народнитѣ мировъззрѣния, сравнително съ прѣднитѣ видове на народното творчество, твърдѣ скудна още е нашата литература.

Двѣ три прикаски отъ Л. Каравелова въ „Братски Трудъ," нѣколко други печатани въ „Периодическото Списание на българското книжовно дружество" и въ нѣкои педагогически книжки на Блъскова,—това е всичко що имаме на яве отъ голѣмото богатство на народнитѣ прикаски, които отъ день на день безвъзвратно исчезватъ заедно съ поколението, което нѣкога сж плѣнявали. Всѣкой почти отъ насъ, който би порастършувалъ въ тъмнитѣ жгли на паметьта си, безъ друго би намѣрилъ тамъ мжгляви, почти неуловими въспоминания за чудесни раскази, съ които е била омайвана и приспивана душата му въ дѣтската пора, но, казахме, много нѣщо безвъзвратно е изгубено и онова, което би могло да се събере прѣди трийсеть четирийсеть години, днесь е късно вече

да го диримъ. Духътъ на реалното наше врѣме проникна дори и въ хижитѣ и гони отъ тамъ пѣснята, прикаската съ безпечната меланхолия на живота.

Книгата на Г. Шапкарева е първата сбирка отъ народни вѣрвания и прикаски. Тѣ сж всичкитѣ македонски. Повечето отъ тѣхъ иматъ съдържание шутливо, нѣкои поучително или мистическо, други битово.

Въобще, ако сравнимъ македонскитѣ прикаски и пѣсни, ще намѣримъ въ тие послѣднитѣ повече фантазия и сила на изразителность, чудесното захваща въ тѣхъ по-голѣмо мѣсто и тѣ свидѣтелствуватъ че Македония е повече страна на пѣснопойцитѣ отъ колкото на расказвачитѣ. Но при тая видима оскждность въ творчеството тие народни прикаски прѣдставляватъ богатъ материалъ за изучение македонскитѣ нрави, понятия, вѣрвания и языкъ, на който сж записани, като сж съхранени всичкитѣ му особенности фонетически и граматически, които тжй оригинално го отличаватъ отъ другитѣ български нарѣчия.

Периодическо списание на българското книжовно дружество въ Срѣдецъ, редакторъ Т. Пѣевъ, книжка XII, 1884.

Рѣшително, отъ една година насамъ трѣбва да сж хванали уруки „Периодическото списание,“ или редакторътъ му да е стжпилъ на помия. Всякой новъ брой отъ него иде да ни убѣди, че нито то ще хароса, нито българската книжнина отъ сжществованието му. Неговото на дъждь и на вѣтъръ появяване, неговото испусталявание и безцвѣтность, неговото сънливо и меланхолно сжществование срѣдъ шумътъ на борбитѣ и напрѣдъкътъ, които галванзиратъ мислящата часть отъ българското общество, ни наумяватъ прикаската за царската дьщеря, която вълшебницитѣ приспали въ джлбокий лѣсъ. Това негово щастливо настроение, това dolce far niente дава ни право съ усиѣхъ да го нарѣчемъ „Периодическо провявание на Г. Тодора Пѣева.“ Насъ ни увѣряватъ, че Г. Тодоръ Пѣевъ чака като манна небесна нѣкоя статийка да му дойде отъ нѣкждѣ за да си „допълни материалецътъ.“ Потропа ли му пощенский разсиленъ на портата, той се прозѣе самодоволно и каже: — Слава тебе Господи, слава тебе, гмъ!... Това що е?—За „Смьртното наказание,“ добро, добро. Ами туй, я да видимъ туй — отъ Байкушева... хубаво, хубаво... А я да растворимъ тоя пакетъ, ахъ, прѣводченце отъ Георгова, а туй—статийка отъ Рачка.. добро, а това що е? членче, членченце отъ оногози-ка-на, великолѣпно. Нашиятъ Пешовъ пакъ ще даде критичката.. аджемия още, но старае се момъкътъ... и заспива пакъ въ блаженний си отдихъ благоутробний редакторъ на „Периодическото списание.“ А случи ли се и Г. Дриновъ въ уединений си професорский кабинетъ въ Харковъ да се смисли за „Периодическото Списание“ и да каже прѣзрително-милостиво: „хай дай да пратимъ нѣщичко тамъ на нашитѣ да четжтъ,“ и испроводи до Г. Пѣева петь шесть сиромашки страници, то Г. Пѣевъ е въ иступление отъ радость, която скоро го погрузява въ блаженнейша дрѣмка.

Ето какъ трѣбва да се редактира „Периодическото списание“ за да се пълни съ разни боклуци и глупости. Отъ друга страна, това списание е заспало така, защото, по неисповѣдуемитѣ судбини божии, никому не бѣ хрумнало да го поплѣсне, и то се ползува до днесь съ неприкосновенность, като мощитѣ на Св. Наума. Наистина, и отъ по-напрѣдъ „Периодическото Списание“ не е грѣяло съ твьрдѣ ярка свѣтлина въ български литературенъ хоризонтъ, но тогава личахж имена съ извѣстенъ престижъ въ науката, и съ дарования, като: Г. Г. Друмевъ, Дриновъ, Каролевъ, Жинзифовъ, Бончевъ, Василъ Стояновъ и пр. Днесь тамъ се красуватъ Пешовци, Георговци, Иванчо Славейковци, Байкушевци съ тѣхний корифей Г. Тодоръ Пѣевъ, чийто „умственъ кржгозоръ е широкъ колкото вжтрѣшностьта на една бричка“ по думитѣ на Г. Заимова, (*Миналото*, книжка II). И всичката тая мила сбирщина отъ литера-

турни бубулечки иллюстрира страницитѣ на „Периодическото Списание,“ на което основаването се окржжи съ такъвъ помпъ и тържественность. Дѣйствително, чужденцитѣ много жалко мнѣние трѣбва да си съставятъ за умственното движение у насъ, ако сждатъ по това списание, на което искуственний шумъ възбуди у тѣхъ любопитство твърдѣ скоро разочаровано. И нека попитаме: каква е мисията на „Периодическото Списание?“ Много ли ново е внесло въ нашата история? Какъвъ потикъ е дало на българската мисьль—наука и книжнина? Какво мѣсто захваща то въ съврѣменното литературно движение у насъ? Отговорътъ е въ самитѣ факти: въ България го не четжтъ, въ странство го нехаятъ — ноне ние не сме съзрѣли до днесь да е възбудило то сериозенъ интересъ въ славянский ученъ и литературенъ миръ. То има безжизненността и блѣдавината на една архивна вещь. Тамъ отсжтствува *душата*. То се редактира и издава безъ любовь и само за да се исхарчатъ формално-правилно 12,000 лева, които му се отпущатъ отъ съкровището.

Историко—археологический отдѣлъ на списанието, въобще е блѣденъ и мършавъ. Сегисъ-тогисъ Г. Дриновъ ни удостоява съ *нѣщичко* по историята, но това нѣщичко е толкова микроскопическо, щото прави жаднитѣ читатели да ги хване зазжбица. По тоя начинъ още два вѣка ако живѣе и ни дава Г. Дриновъ историята, като комка, нѣма да стори много нѣщо. Чуждитѣ историографи не правятъ така: тѣ всѣка година даватъ на отечеството си цѣли томове, и то знае да ги благодари, да ги цѣни и да имъ се радва. Напротивъ, Г. Дриновъ, като че иска да го забравятъ та се гуши изъ сѣнката. Друго нѣщо е Г. Иричекъ: той работи мжжки, пише въ нѣколко различни издания едноврѣменно, прѣскача пространства и планини, увира се изъ паяжинитѣ на мънастирскитѣ подове, задава въпроси на староврѣмскитѣ иероглифи, рие се изъ развалинитѣ и съ тая трескава дѣятелность печели и отечеството му и името му. Но Г. Иричекъ е *чужденецъ* и ние неволно обрѣщаме гладни погледи къмъ нашитѣ.

Какво да кажемъ за quasi-научната часть на списанието? Тя е доста неудовлетворителна. Статии безкрайно дълги каквато е статията за „Унтерофицерский въпросъ,“ на която мѣстото е въ отдѣлна книга, или като Г. Молловата: „За главний мозъкъ,“ извадена вѣроятно отъ Revue des deux mondes, или пакъ Г. Пешовата за „Смьртното наказание“ година само да допълни стълповетѣ на нѣкой вѣстникъ, пълнятъ нафиле по-голѣмата часть на нѣколко книжки отъ списанието. Въ настоящата XII книжка, напр. сухата статия по „Унтерофицерский въпросъ“ захваща повече отъ 3 коли, когато цѣлото списание е 6 коли! Ние разбираме че това отмѣнява немарливий Г. Пѣева отъ трудъ, но читателитѣ искатъ по-свѣжа, по-лесносмилаема храна, и като не я намиратъ захвърлятъ книжката. Геологическитѣ статии на Г. Златарски, по научний си интересъ, сж едничкото, почти, цѣнно нѣщо въ този отдѣлъ.

Но „Периодическото списание“ има и литературенъ отдѣлъ. Главното мѣсто въ него, по традиция, завзима критиката. И наистина, критиката, най-паче въ нашето врѣме, въ което сж изникнали като гжби списатели единъ отъ другъ по-нехелити, има важно значение. Тя трѣбва да блъска безпощадно и да гони съ бичьтъ си изъ литературната арена пошлостьта и бездарностьта. Едно врѣме покойний Бончевъ честно испълняваше мисията си по критическата часть и всички помнимъ значителний авторитетъ, който имаше прѣсждата на „Периодическото списание.“ Както е извѣстно Бончевъ бѣше человѣкъ съ високо образование, съ свѣтълъ умъ, съ културно сърдце и вкусъ. Обаче кому се е падналъ днесь тоя важенъ отдѣлъ на списанието? На нѣкой си П. Пешовъ, человѣкъ, види се, глупъ—умственно и сърдечно. Въ всѣка книжка читательтъ ще срѣщне това име (П. П-въ) подъ статии лигави и размазани, които сж нарѣчени рецензии (!). Падне ли му случайно подъ ржка нѣкоя нищо и никаква книжка, която не заслужва дори да се упомене въ едно сериозно списание, напр. произведения отъ Дюкмеджиева, Гребенарова, Станчева, Шарапчиева и др., той захваща да я

пощи, като бабичка, и пълни двѣ или три страници, ситни слова, съ фрази истрити и блудкави за да докаже, че авторътъ ѝ е по̀-глупавъ отъ него. Но особенно е босъ и смѣшенъ кога захване да се лигави съ нѣкое художественно произведение, вънъ отъ кржгътъ на неговото късо разумѣние и вулгаренъ вкусъ, които се обнаружватъ въ диви и измжчени разсжждения, дѣто логиката е расната на крьстъ. При това, Г. П. Пешовъ, може-би и противъ волята си, служи за бѣдно орждие на политическитѣ умрази и литературни зависти на извѣстна клика въ София; не е чудно, прочее, дѣто подъ редакцията на такива нискостоящи по моралътъ лица, по нѣкога, извѣстни страници на тоя отдѣлъ добиватъ видъ на сжщъ пасквилъ, (вижъ книжка X стр. 109). По тоя начинъ редакторътъ на поменжтото списание Г. Т. Пѣевъ чрезъ осждителната си немарливость оставя да се цапатъ страницитѣ на едно списание, което и така вече не прѣдставлява много нѣщо привлекателно, ако не считаме лазуревитѣ му гладки корици.

Ако ние се отнесохме строго къмъ недостаткиѣ на „Периодическото списание“ (по̀-добритѣ нѣща въ него сж крайно малобройни, и случайни, независящи отъ волята или способностьта на главний редакторъ), то това го правимъ не отъ нѣкои лични чувства, а отъ истинска скрьбь за упадъкътъ на едничкото видно въ княжеството периодическо списание, отъ което, читающата публика очаква лучи и здрава духовна храна, а не дрипели и боклуци.

Но съ послѣднята книжка „Периодическото списание“ сключва дългата си година, (както е знайно неговата година е отъ 30 мѣсеца,) и ние му желаемъ прѣрождение прѣзъ идущата година, за да можемъ да станемъ отзивъ на по̀-утѣшителни мнѣния за него.

Добриновъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Панихида за Г. С. Раковски. Отрадно явление прѣдставлява единъ, особенно, младъ народъ, когато хване да цѣни напълно заслугитѣ на народнитѣ си дѣйци и да исказва благодарнитѣ си чувства къмъ оние, които сж се жертвували за негово благо. Било че той тържествува паметьта на героитѣ паднали за свободата му, било че прославя имената на героитѣ на мисьлта, които съ мощно слово сж разбудили най-високитѣ му человѣчески чувства, той съ това засвидѣтелствува народното си самоуважение, защото въ лицето на Левски, распнатъ, той почита жертвитѣ на хиляди свои синове страдалци; въ лицето на Раковски, той славослови цѣла плеяда горещи революционни книжовници, които дадохж великата импулзия на българското народно самосъзание. Въ тѣхний величествень ликъ се изражава душата на България — мжченица.

На 14 Декемврия, миналата година, въ Пловдивъ, въ черквата св. Кирилъ и Методий, се отслужи тържественна панихида за душата на пьрвий основатель на българската революционна школа и великъ патриотъ, Г. С. Раковски. По поводъ на това тържество въ Петербургското списание „Извѣстія С. Петербургскаго Славянскаго благотворительнаго общества,“ Г. Сирку е обнародвалъ една хубава оцѣнка на значението и дѣятелностьта на Раковски, която и ще напечатаме въ II книжка на „Зора.“

Тържество въ Прага въ паметъ на отца Паисия. По прѣдначинанието на българската учащасе младежь въ Прага, на 20 Февруария, тая година, се е далъ тържественъ вѣчеръ въ честь на знаменитий нашъ народенъ разбудитель, отца Паисия, който въ миналий вѣкъ написа пьрвата българска история, на Света-Гора. Между другитѣ пиеси четени или свирени отъ знаменити чеески писатели и артисти, Г. Тоужимский, е прочелъ животописанието на Паисия. Чесското общество, както винаги и въ тоя случай, зело живо участие въ нашето народно тържество и засвидѣтелствовало съчувствието си.

Литературни вѣчеринки въ честь на Любена Каравелова. Българската младежь въ Ломъ е дала прѣзъ миналий мѣсецъ литературна вѣчеринка въ честь на Любена Каравелова. Празденството, въ което се казала рѣчь върху политическата и книжовна дѣятелность и сж се чели откъсляци отъ произведенията на наший знаменитъ дѣятель и литераторъ, станало твърдѣ тържественно.

Подобенъ праздникъ за неговата паметь ще се даде и въ Пловдивъ на 3 Марта по инициативата на младитѣ гимназисти.

Р. И. Блъсковъ. Въ краятъ на миналата година се помина въ Руссе старий нашъ народенъ учитель и книжовникъ Р. И. Блъсковъ. Блъсковъ отдавна се бѣше посветилъ на дѣлото на народното възраждание и безъ шумъ, безъ притязание, било като учитель, било като публицистъ и съчинитель, той е билъ единъ отъ неуморнитѣ български труженци, които сж заслужили благодарностьта на отечеството си. Между разновиднитѣ негови издания сж и списанието „Училище“ издавано въ Руссе прѣзъ 1871 г. и политический вѣстникъ „Нова България“ Гюргево, 1876 г. Вѣчна му память.

„Балканска Царица.“ Често се споменува въ разни европейски вѣстници за трагедията, която написа подъ горното название юнашкий князь черногорский Никола Тя възбуди шумъ въ цѣла Европа вече по това обстоятелство, че я написа князь, който е познатъ по своитѣ юнашки дѣла, пламенито сърдце и високий духъ по цѣлия свѣтъ, а сега идва да се прослави още, като поетъ—драматикъ; тжй щото освѣнъ, вѣнецътъ на военната слава той спечели вече и лавровий вѣнецъ на поета. Такива примѣри дѣйствително едвамъ ще се намѣратъ въ историята на владѣтелитѣ. Че тази драма, въистина, оправда вниманието, което се обърна на нея, щомъ се чу че е довършена въ ржкописа, показва го блѣстящий резултатъ, който сполучи при първото представление на 1885 нова година въ градецътъ Подгорица, (въ Черна-Гора), гдѣто се представяше въ присжтствието на самий князь съ фамилията си, и голѣмо множество на най-отличната публика. Рефератитѣ, които даватъ разни европейски вѣстници за това представление, не могжтъ достатъчно да похвалятъ поетическата цѣна и драматизмътъ на тази трагедия.

Емилъ де Лавеле. Великодушнитѣ усилия, които направи напослѣдъкъ и продължава да прави г. де Лавеле, за да привлече вниманието на европейский свѣтъ върху злочестото положение на Македония, спечелихж му общата признателность на български народъ. Нии испълняваме единъ приятенъ дългъ като даваме нѣкои биографически свѣдения за него. Емилъ-Луи Викторъ де Лавеле се радва на всеобща европейска извѣстность, като политически списатель и белгийски икономисгъ. Той се е родилъ въ Брюжь на 5 Апр. 1822 и е почналъ образованието си въ Брюжската Атенея. Родителитѣ му го испратили да довърши гимназиалното си образование въ Парижъ, въ Станиславский коллежъ. Той е свършилъ курсътъ на правото въ Гандский университетъ. Отъ 1848 негови статии прѣимуществено по политическата економия захващатъ да се появяватъ въ белгийскитѣ либерални списания. Наскоро той станалъ постояненъ сътрудникъ на френското списание Revue des deux mondes. Въ 1864 той е билъ назначенъ професоръ на политическата економия въ Лиежский университетъ. Тая длъжность той занимава и до сега. Многобройнитѣ пжтешествия, които е правилъ по Европа, още повече сж разширили знанията му. Прѣди двѣ години той посѣти България и изнесе отъ това пжтешествие най-приятни впечатления, плодъ на които се явихж нѣколко горещи и симпатични статии за българитѣ и прѣданностьта, съ която защищава днесь дѣлото на угнетенитѣ и изоставени българи въ Македония. Голѣма часть отъ съчиненията му сж прѣведени на нѣколко европейски язици. Едно отъ тѣхъ, до колкото знаемъ, *Опитъ за парламентарний животъ*, е прѣведено на български и наскоро ще биде турено подъ печать. Ний ще поменемъ тука нѣкои отъ по-главнитѣ произведения на г. де Лавеле: *Войската и образованието; Задължителното учение; Монетарний пазаръ отъ 50 години насамъ; Австрия подиръ Садова, Опитъ за управителнитъ форми въ новитъ общества; За собственостьта; За почитанието на частната собственость въ врѣме на война; Централна Африка* и пр.

83-тя годишнина на В. Хюго. На 13 Февруарий се е празднувала въ Парижъ осемдесеть и третята годишнина на Викторъ Хюго. На единъ банкетъ, даденъ въ негова честь, биле сж събрали около него всичкитѣ знаменитости въ литературата, художествата и печата. Въ сжщий день е излѣзналъ първий томъ отъ едно ново великолѣпно издание на съчиненията на Виктора Хюго. Изданието ще носи характеръ на истински народенъ монументъ. То ще биде украсено съ многобройни рисунки, изработени отъ най-знаменититѣ френски художници. Всѣки мѣсецъ ще излиза по единъ томъ въ двѣ книжки. Всѣки томъ ще струва 12 франги. Цѣлото издание ще свърши въ не по-малко отъ 7 години.

Едмондъ Абу. Въ началото на тая година умрѣ въ Парижъ извѣстний френский писатель Едмондъ Абу (роденъ на 1828 г.). Абу отъ твърдѣ рано се бѣ прѣдалъ на литературна дѣятелность и се отлича съ своитѣ романи, драми и политически брошури. Съчиненията му блѣщжтъ съ лекъ стилъ, живописенъ язикъ и голѣма духовитость, които наумѣватъ Волтера. Между съчиненията му най прочути сж: La Gréce contemporaine (сегашна Гърция), Le roi des montagnes (горский царъ), въ които се отзовава твърдѣ неласкателно за гръцкитѣ граждански и политически нрави; *Тола; Парижки женидби;* драмата *Гаетана;* политическата брошура *Римский въпросъ* и пр. Абу е участвовалъ въ редактирането на разни вѣстници, въ които е бранилъ горещо республиканското управление. Французската академия го избра за свой членъ нѣколко дена прѣди смрьтьта му.

ЗОРА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ.

ПЬРВА ГОДИНА. 1 АПРИЛИЙ 1885. КНИЖКА II.

ЧИЧОВЦИ. *)

ОТЪ

ИВАНА ВАЗОВА.

V.

Посѣщение.

Хаджи Смионъ допуши цигарото си, хвьрли бръзъ погледъ въ огледалото, понатисна си феса на челото, ухили се и излѣзе за да иде на гости у любезний си приятель Миронча, съ когото бѣхѫ стари приятели още отъ Влашко, и роднина — на седемъ пояса впрочемъ — и Хаджи Смионъ му викаше братовчедъ — *халоолу*.

Когато Хаджи Смионъ влѣзна у Мирончови той завари тамъ, на одърчето срѣдъ градината, и бай Мича Бейзадето и Миронча, по роба, съ шарени чехли и на глава съ знаменитата си „подоба“ (нощна качулка), която изразяваше философско-епикурейско-то мировъззрѣние на Миронча. Защото, наистина, Мирончо имаше характеръ твьрдѣ безгриженъ и веселъ, и не искаше да знае никого на тоя свѣтъ, даже и Карагйозоолу. Когато бѣше свадбаринъ, а Миронча го каняхѫ на всичкитѣ свадби и на всичкитѣ пиршества на „Селистрайолу,“ той нарочно прѣкарваше тжпанитѣ подъ прозореца на чорбаджиятъ, за да го ядосва; а пò-лани, на свадбата на Никола Джамджиятъ, той изсипа мангалъ съ жаравата възъ главата на Цочка чорбаджи, за едно докачение на честь. Цочко чорбаджи го теглѝ на сѫдъ и го наклопа, като бунтовникъ, прѣдъ турцитѣ, но неможа̀ да му стори нищо, защото Мирончо извади русски паспортъ.

*) Виждъ „Зора“ книжка I.

Отъ тоя знаменитъ день славата порастна на дързновенний Миронча, когото никой несмѣеше да докачи явно, а Иванчо Йотата не безъ тайна завистъ казваше:

— Да имахъ и азъ неговата патента, да видите вий тогава кой е Йотата! Щѫ направѫ тука цѣла република!...

А какъ чудно Мирончо свиреше на флаута! Вѣчерь напримѣръ, сѣднеше на чердака, надуеше я и тя писнеше изъ небесата, и всякой, който чуе кажеше: Мирончо свири.

При това Мирончо бѣше на 44 години, хубавелекъ. Прѣснопоецъ, ергенъ и страшно обичаше тѫпанитѣ и въсточний въпросъ.

Хаджи Смионъ, полека и усмихнатъ, пристѫпи къмъ Миронча: той чистеше разглобената си флàута съ едно дълго гѫше перо и слушаше невнимателно бай Мича Бейзадето, чорбаджия и голѣмъ обожатель на Росия, който му гълчеше нѣщо твърдѣ распалено, за Росия, види се, съ вѣстникъ въ рѫка.

— Добрутро драгий приятелю, извика Хаджи Смионъ, като отваряше засменъ градинскитѣ врачкà.

— Заповѣдай, любезний приятелю драгий, заповѣдай.

Тие любезности се размѣнихѫ по влашки, по който язикъ се разговаряхѫ обикновенно двамата приятели; въ кафенето само, когато Иванчо Йотата бѣше тамъ, Хаджи Смионъ обрьщаше на български, защото Йотата бѣше твърдѣ чувствителна натура и отъ нищо гледаше да се припре съ човѣка.

Мичо Бейзадето, стори мѣсто на Хаджи Смиона на одърчето, клюмна му съ глава привѣтливо и продължи думата си:

— Та щѫ ти кажѫ, Мирончо, че политиката днесь, както отива, ще искара вѣрно пророчеството... Азъ и даскалъ Кàлиста питахъ, но той неможà да земе разумътъ... но покойний попъ Станчу го тълкуваше, и азъ гледамъ политиката тамъ отива...

Хаджи Смионъ, като видѣ, че се говори за политика, зема сериозенъ видъ и прѣсѣче бай Мича:

— Политиката, чортъ го зелъ, днесь каква политика има? Азъ едно врѣме въ Молдовата.. та това политика ли е?.. когато Минчиковъ на 52 отиде въ Цариградъ и каза на Султана съ двѣ думи щешъ или нещешъ? тогава всички рѣкохме ахъ! както се и случи: отвори се боятъ . . . .

Бай Мичо изгледа недоволно Хаджи Смиона, като человѣкъ, който се мѣси безъ да знае за какво е разговора, и подзе пакъ съ тайнственъ видъ:

— Тукъ има заплетена работа... не е край.. Аустрия трѣбва да е направила союзъ съ Росия, тя още има страхъ отъ маджаринътъ, макаръ и да крѣпи Туркия. Байстъ е дѫлбокъ дипломатъ — и съ Горчакова сѫ едно. А Франца и Англия не смѣятъ да помрьднатъ: прусианецътъ казва: стой! както и да е политиката се заплита....

Хаджи Смионъ го прѣсѣче, като си изу калеврата:

— Право, нà, черковниятъ въпросъ още не се расплита!.. Толкова години се боримъ, азъ вчера пакъ убѣждавахъ Хаджи Атанасия да се отмѣтне отъ патрикътъ и му казахъ право въ очитѣ: ако си Българинъ Българинъ бѫди, господине, ако си Грькъ то.... нѣмамъ ли право? Човѣкъ на вѣрата си да стои!

— Пòврага ти черковний въпросъ!.. попски и калугерски комедий; ти гледай въсточний въпросъ, него гледай ти! искреща сърдито Мирончо, като си навиваше ожесточено флаутата.

— Та и азъ това искахъ да кажѫ я, въсточний въпросъ, сирѣчь, сичко друго е вѣтъръ, издума Хаджи Смионъ повѣрително.

Бай Мичо сне очилата си, тури ги въ кутийката имъ и прибави, като се готвеше да си иде:

— Помни ми думата, Мирончо, че на тие хѫшове, що сѫ сега въ Балкана, войводитѣ имъ сѫ сѣ руски генерали. Ти недѣй слушà вѣстницитѣ... Двѣ и двѣ четире: това е русска работа, сирѣчь, восточний въпросъ... сега се повдига. Пророчеството не лъже.... „Десятая индикта... и востанетъ брань силная отъ Сѣвера... и будутъ кровопролития, и пламенъ и бѣдствия великия по всѣй землѣ... и погинетъ проклятое племя измаилтянское! Горе тебе, о дщерь вавилонская,“ — това е за Цариградъ — а брань силная — Руссия, забѣлѣжи бай Мичо Бейзадето съ важенъ тонъ и стана.

VI.

Какво казваше една нощна качулка?

Мирончо се повдигна малко, подаде рѫка на гостътъ си, и когато той излѣзе изъ градината, попита Хаджи Смиона любезно:

— Какви извѣстия драгий приятелю жаркий?

Хаджи Смионъ отговори:

— Извѣстията сѫ важни които казуватъ новинитѣ: Филипъ трепи ли трепи „зелкитѣ“ изъ Балкана... азъ каквото ми се варди ще се освободимъ, но само Турската сила, а?.. чортъ! Па и тоя дяволски, като кайшъ, черковенъ въпросъ, не се рѣшава... замутани работи...

Мирончо се намръщи изразително и извика, като замахна съ флаутата:

—Ти, хаджи, да си блъскашь о главата тоя твой черковенъ въпросъ! Не искамъ да го знаѫ... на филибелийскитѣ чорбаджии трѣбватъ владици... Свободà, свободà, това ми дай ти, пакъ русскиятъ калѫчь ще свърши всичкото... четѝ „Горски пѫтникъ!“ челъ ли си „Горски пѫтникъ“ ти?

Хаджи Смионъ се посмути малко, но отговори рѣшително:

—Право, право, кога да е Росия ще прѣвземе Цариградъ, бай Мичо има право, и Мартинъ Задека право казва.... въ десятата

индикта ще стане, а сега сме да рѣчемъ въ 1868 лѣто, и безъ друго ще се сбѫдне. Русскитѣ генерали сѫ непобѣдими . . . щомъ прѣгазатъ Дунава, азъ познавамъ пѫтекитѣ прѣзъ Балкана, двайсеть пѫти сѫмъ минувалъ прѣзъ карнарскиятъ балканъ, страшно царство, майки, Росията... до дѣ се чакъ простира! Азъ по прѣди ми разказваше Гьочката за Сибирия, да те побие страхъ: та царство ли е, та земя ли е? А бе добрѣ кайшъ... доде ми на ума... Вижъ, политиката, и въ политиката сѫщо, сирѣчь . . . Прусия и Аустрия се бихѫ при Садова. Бихѫ се та се поразихѫ! и защо? за земя... защото единъ царь, за да бѫде истински царь трѣбва да има земя въ царщината, сирѣчь, казано по простому, и единъ мѫжь за да бѫде истински мѫжь трѣбва, разбирашъ? да си земе жена въ фамилията... Сирѣчь, искамъ да кажѫ, Мирончо, врѣме е вече, азъ ти казвамъ, като на приятель, врѣме е вече...

Мирончо го изгледа очуденъ.

Хаджи Смионъ му клюмна приятелски.

— Да се оженѫ?

— Като рѣчи, драгий приятелю, като рѣчи.

Мирончо пухна въ душкитѣ на флаутата и каза позамисленъ.

— Б р р р.. не е злѣ да се ожени человѣкъ.

— Не е злѣ, не е злѣ, каза Хаджи Смионъ.

Мирончо се замисли пакъ и се намръщи.

— Сирѣчь, ти драгий приятелю жаркий, каза той навѫсено, като сложи флаутата на коленетѣ, — казвашъ да си оврѫ вратътъ въ женский хамотъ?

— Пази Боже!

— Да има кой да ме води за носътъ?

— Ама чувай!

— Да станѫ още отъ сега робъ на нѣкой шаренъ малаковъ?

— Не, не, не! викаше Хаджи Смионъ, който вече се раскайваше, че политиката неволно го увлече въ прѣпирня по тоя дяволски въпросъ.

— Ти вѣрвашъ ли че Мирончо е толкова простакъ?

— Кой вѣрва?

— Мирончо нѣма нужда отъ жена, драгий ми приятелю, какво ми липсва? Ето моята булка сладкогласна, съ нея веселѫ и мене си и хората — тя чува ли се чакъ у васъ?

— Сѣка вѣчерь я слушаме съ булката . . . тя много обича оная, влашката; но недай Боже . . .

— Какво недай Боже?

— Да се мисли и за старини, за старини да се мисли, драгий ми приятелю, каза отечески Хаджи Смионъ.

— Е?

— Человѣкъ е добро да си има дѣчица.

— Затова ли? Браво, любезний мой приятелю драгий, браво! Сега ако хранѫ мене си—Миронча, тогава да хранѫ роякъ саполи-ви Мирончовчета! Азъ не сѫмъ Селямсѫзътъ! Кой законъ пише това?

— Какъ кой законъ? Православний нашъ законъ, отговори храбро Хаджи Смионъ.

— Вѣтъръ-законъ! А моятъ законъ е написанъ на „подобата“ ми: лъжовенъ свѣтъ и суета суетъ! Всичко е димъ.

— То се знае, всичко е вѣтъръ и димъ, каза убѣдено Хаджи Смионъ.

— Женень билъ, неженень билъ, сѐ ще се мре, нали?

— И азъ това щяхъ да кажѫ.

— Чувай драгий мой приятелю любезний, каква е моята философѝя, ти знаешь азъ сѫмъ философъ?

— Ти си философъ.

— И „има нѣщо въ тая?“

— Има, знамъ.

— Нито жена, нито злато, нито срѣбро не правятъ человѣка благополученъ въ тоя свѣтъ, а знайшъ ли кое?

— Знамъ.

— Свободàта.

— Американски.

— Па друго не ти трѣба....

И той се наведе внимателно надъ флаутата си, като се мѫче-ше да запецне една клапа.... — да, па друго не ти трѣба.

Хаджи Смионъ видѣ пакъ че губи полека-лека бойното поле, прѣдъ необоримитѣ доказателства на философа. Но той се прѣстраши и на-прави едно доблестно и послѣдне усилие за да се закрѣпи на позиция-та си, та като отстѫпи да му е чиста съвѣстьта. Той подхвана бодро:

— Но виждь, драгий приятелю, човѣкъ ако е спокоенъ въ кѫщата си... а кой дава спокойствието въ кѫщата? Пакъ жената. Напримѣрь, азъ ти питай мене, става осемь години какъ водѫ Гинка, а за нищо не сѐ грижѫ... нито на влакно грижа нѣмамъ, разби-рашъ? а като не си спокоенъ какъ ще бѫдешь благодаренъ?

Мирончо сѐ стоеше наведенъ надъ флаутата си, и не отговори.

Хаджи Смионъ се одьрзости.

— Неженень добро,.. но хората по насъ, знайшъ... неможешъ да имъ вържешъ езика... виждь, ти ходишъ, напримѣръ, у калуге-рицитѣ, совсѣмъ невинно, да кажемъ, но свѣтътъ, разбирашъ? не иде хубаво, разбирашь?... безъ фамилия. Не, не, не е хубаво, нито е пакъ прилично... какво ще кажатъ хората?

Мирончо се намуси, трьсна силно главата си и пюскюлчето на подобата се прѣмѣтна отпрѣдѣ.

— Видишъ ли какво казва тая? „не ме е грижа отъ никого!“

Хаджи Смионъ се смути отъ тоя неопровержимъ аргументъ, и каза безъ да ще:

— Подобата има право, и тя е ѳилософъ.

— Жената азъ да ти кажѫ ли тебе? тя е змия въ пазуха, съ която лѣгашъ да спишъ.

— Право, право, и азъ по нѣкога когато ме ядоса нѣщо булката, викамъ си: ихъ, чортъ го зелъ, да бѣхъ сега Мирончо!

— Е, и ти видишъ я?

— Какъ невиждамъ?

— А идешъ па казвашъ: драгий приятелю, ожени се? а самъ знаешъ...

— Не затова, азъ само тѫй, приятелски... Ти харно правишъ, ти си ѳилософъ.

VII.

Двѣтѣ батареи.

Хаджи Смионъ зе сбогомъ отъ приятеля си и се опѫти къмъ дома си, ухиленъ. Кога възви изъ Селямсѫзовата улица той съгледа голѣмъ купъ любопитни, които се трупахѫ прѣдъ вратнитѣ на Копринарката и на Селямсѫза и съ наслаждение слушахѫ клетвитѣ, що си пращаха двѣтѣ съсѣдки, които дѣлеше стобора.

Скоро любопитний Хаджи Смионъ разбра, че снощи, Варлаамъ, подирь вѣчеря, като чулъ злодѣйский смѣхъ на Селямсѫза и на цѣлото му яково поколение, побѣснѣлъ отъ гнѣвъ, и излѣзълъ та закачилъ оголѣний рибевъ гръбнакъ на портата му, въ сѫщото врѣме когато Селямсѫзътъ крьщавалъ котката въ кюпа му. Зараньта, обаче, когато Селямсѫзътъ видѣлъ прѣдъ вратнята си купъ дѣчурлига, които зяпали очудени прѣдъ убѣсения гръбнакъ, а Варлаамъ и жена му —съгледали, че котката се оваляла въ халищата имъ, оцапала възглавницитѣ и копринята рокля, както била сложена вѣчерьта на ковчега, тѣ разбрали изведнѫжь всичко—и най-ужасната кавга на свѣтъ-тъ се почнала между злобствующитѣ съсѣди....

Между това, виковетѣ и крясъцитѣ отъ мигъ на мигъ ставахѫ пò-силни.

— Гърнясала сланино! давно да се въвонѣйшъ! викаше булка Варлаамица—отъ крушата.

— Дървенице кръвопийке! давно да пукнишъ! викаше булка Селямсѫзна—отъ покрива при куминя.

— Да те порази Господь!

— Да те убий чумата!

— Да те прокъсне!

— Да се вампирясашъ!

— Огънь да изгори тебе и дѣцата ти!

— Живеница да ви изѣде и двама ви!

— Гиди свиньо—дванайсеткиньо!

— Гиди ялова кукувице!

— На вьже да видѫ мѫжьтъ и ти отдолу да му люлѣйшъ краката!

— На колъ набитъ да видѫ твоя и самодиви да играятъ хоро около него!

— Давно рѫцѣтѣ, дѣто ми вапцахѫ котката, да изсъхнатъ и да почернѣятъ, като твойта черна душа, жълта циганко!

— Давно гръбнака дѣто го окачихте на вратнята ни, да се задънеше въ гърлата и на двама ви и да ви задави, поразена тахтабо!

Селямсъзхтъ, сѣдѣше на шестото стѫпало на стълбитѣ, гологлавъ, испотенъ, разядосанъ, моравъ—чьрвенъ, и съ мустаци наострени кръвожадно. Той не викаше а само клюмаше удобрително на всяка получена клетва на жена си, и грухтеше отъ врѣме на врѣме.

Приличаше на единъ генералъ, който е поставилъ батареята си на една непристѫпна височина, срѣщу неприятелската, а самъ отъ една ближна могилка наблюдава дѣйствието на огъня. Види се, че сѫщата тактика слѣдваше и противний генералъ, чиято батарея отъ своята стратегическа точка, бълваше огънь и смьртъ. Залповетѣ ставахѫ по-чести и по-смьртоносни. На трескателнитѣ гранати—поразий отъ батареята на генерала Варлаама, батареята на генерала Селямсѫза отговаряше съ пукателни бомби — проклетий, отъ които трясѫкахѫ небесата и керамидитѣ! Най-подирѣ батареята на генерала Варлаама хвана чувствително да прѣдрѣзнува; това като съгледа неукротимий Селямсѫзъ, слѣдъ минутно съвѣщание съ шапката си, рѣши да прати тозъ-часъ нѣколко анадолски гюллета — попрьжни, и съ тоя крьстосанъ огънь да нанесе послѣдний ударъ на неприятеля. И, извади емфявата си котийка и смрькна емфие, както направи и ѳренский полководець при Аустерлицъ.

Светий прьвъ Трифоне Зарѣзане! какво съвпадение!

Изведнѫжъ Йотата се промуши изъ навалицата и се озова отъ прѣдѣ му.

VIII.

Иванчо Йотата.

Вторий пѫть читателитѣ се срѣщатъ съ Иванча Йотата.

Но що бѣше това нѣщо Иванчо Йотата?

Иванчо Йотата не е нѣщо, а человѣче дребно, сивооко, съ чекиняста коса и мустаки, съ исполинский носъ и съ голѣмо честолюбие.

По-младитѣ си години той е прѣминѫлъ въ литературни занятия, а слѣдъ смьртьта на дѣда си варди лавката; мазнитѣ рѫкави на зеленото му шаячево сетре и орхфанитѣ крачули на овалянитѣ му (дѣлнишни) панталони, доказватъ неуморното му трудолюбие.

Иванчо Йотата, както казахме, е твърдѣ честолюбивъ човѣкъ, не позволява никому да го обижда, бои се отъ Турцитѣ и се води сé съ учени хора. Той зима участие въ всичкитѣ сериозни въпроси,

които се възбуждатъ въ Джаковото кафене, и може да се прѣпира успѣшно съ учитель Гатя по правописанието т. е. за *йотата*; съ Хаджи Атанасия, който още припознаваше грьцкий патрикъ, по черковний въпросъ; а съ Хаджи Смиона, дори и съ Фратя Поповъ—по външната политика—убиването на Максимилияна.

Прочее, Иванчо бѣше ученолюбивъ и не се мислеше за простъ човѣкъ. Той прѣди нѣколко врѣме, напримѣръ, въ кафенето, бѣше казалъ на господинъ Фратя, по поводъ на българското правописание:

— Врѣме е, ние, ученитѣ, тоесть, да се соберемъ и да влѣзнемъ въ соглашение... трѣбва да управимъ язикътъ и прочия.

Той се изразяваше по книжовно и говореше на мющериитѣ си:

— Вчера ми дойдохѫ маслини отъ главна степень и съ твьрдѣ способна цѣна.

Или, когато учитель Гатю го попиташе:

— Киръ Иванчо, игравашъ ли една кончина?

— Свободно.

А по нѣкога още пò-вѣжливо:

— На ваше благоположение.

Иванчо прѣди години четеше дамаскини и житиета отъ амвона; единъ пѫть прочете житието на „Алексия божий человѣкъ“ и всичкитѣ баби плакахѫ. Той даже билъ съчинилъ три слова: за Недѣля Вайа, за мученичеството на св. Георгий Новий и за грѣхопадението Адамово. Тѣ, както и житиетата, биле отъ него саморѫчно писани съ черковни букви—черни и червени—и съ лози, и съ образи, и толкова прилични на печатни, щото покойний дѣдо попъ Станчо напразно гуждалъ и двата си чифта очила да ги распознае, но неможалъ. За жалость, всичкитѣ тие съкровища, незнамъ какъ, изгорѣли, и отъ тогава литературната дѣятелность на Иванча се прѣкратила, и той часто въ кафенето, като расказваше за това свое славно поприще, свършваше съ сърдечно съкрушение:

— Кешки азъ да изгорѣхъ, та не списанията ми.. За народа загуба велика.

Затова често караше дьщеря си Андроникия, или *Мужеобьдителка*, както я наричаше мусикословеснейший Хаджи Атанасия, да му пѣе извѣстната патриотическа пѣсня:

Дѣ сѫ нашитѣ славни списания
И наш'тѣ славни списатели?

и той повтаряше сѐ тие тѫжни думи:

— За народа загуба велика.

Но Иванчо Йотата и днесь не отстѫпва никому въ учението и е страшенъ привьрженникъ на I-то, (йотата), която учитель Гатю злодѣйски изгони изъ классоветѣ на училището. Той и днесь записва въ бакалский си тефтеръ, съ твьрдѣ красиви черковни букви:

Нїкїта Пїцїкатъ: четїрїдесе др. сїлїмїкїа — 3 гр.
Дїмїтрїа Пїнтїката: пїлъ пїтїе: — 20 пр.

Освѣнь това Иванчо Йотата бѣше бърбица, сплетникъ, дързновенъ, и блажеше прѣзъ коледни пости—скришомъ отъ жена си; но това не му бъркаше да мрази ужасно патрикътъ и да гони простацитѣ, като Варлаама.

IX.

Миролюбие на единъ мироносецъ.

— Е, сега кажи ми какъ стана това приключение, отъ що, защо, сирѣчь и прочия? каза Иванчо, като подирь много сигнали и псувни, генералъ Селямсжзъ направи да млъкне батареята му.

За голѣмо чудо сжщото се случи и съ противната батарея.

—Какво приключение? изпъхтя отчаянно Селямсжзътъ,—никакво приключение и отключение! Азъ отъ какъ сжмъ човѣкъ на свѣтътъ, а викамъ се на седемдесеть—осемдесеть години... Такова куче краставо да се подиграва съ моятъ честни домъ... Иванчо, какъ го приимашъ това? Какво му прави портата ми, на тоя унгуринъ и мънастирско магаре? Азъ човѣкъ съ жена и съ фамилия и съ четирнайсеть дѣца, плащамъ деветстотинъ и деведесе и единъ грошъ данъкъ, долни пари, на царщината, на старо врѣме да ме обезчести и защо? я го питай защо я?.. Не, азъ това го не восприимамъ, проклетъ да е Селямсжзътъ ако восприима това!...

Иванчо изслуша търпеливо, па го прѣсѣче.

— И прочия... сега, бай Иване, да дойдемъ на историята.

— Историята, историята! историята е тая... убѣсилъ ми грѣбнакя на портата, хърватинътъ проклети, та кой отъ дѣ замине да гледа и да се подиграва съ моята честна порта.

И Селямсжзътъ плюна.

— Тогава ти? потопи котката и прочия!

— Каква котка и кой потопи?... та искамъ да ти кажж, че азъ отъ какъ сжмъ на свѣта, а викамъ се човѣкъ на осемдесеть и петъ години, такова грѣшно и срамотно нѣщо не сжмъ видѣлъ да направи християнинъ на християнинъ, та той, това куче Тарилйомътъ, не е и християнинъ, ами сжщи цинцаринъ, дѣдо му е билъ дошълъ отъ Воскополи, изъ арнаутлука, съ една турба на гърба и е продавалъ пуканици и халва!

— А защо Варлаамъ ти е направилъ това прѣзрѣние?

— Кой? Тарилйомътъ ли? азъ ти казвамъ, Иванчо, че такава поганска работа нито сжмъ видѣлъ, камо ли да сжмъ чулъ?.. Старъ човѣкъ ме гледашь, ама дѣто го рѣкли: пази Боже отъ зло... Джанжмъ! първица ли е човѣкъ да се скара. Живи сме. Човѣкъ не е дърво я, виждь дѣцата ми, що се викатъ дѣца сж, па и тѣ се каратъ и бижтъ и всяка вѣчерь ставай кадия та ги расправяй.... оная вѣчерь щяхъ да потрошж Маноля съ бой. А не сжмъ вчераш-

но пеленаче... Помнѫ едно врѣме когато се скарахѫ, пакъ за капчукъ, Хаджи Петку и Хаджи Папурку, влачихѫ се по кадии и по муѳтии, запалихѫ си единъ другъ копнитѣ си, а Хаджи Петку и Хаджи Папурку бѣхѫ до нѣйдѣ си сватове: Хаджи Петку водеше лелината дьщеря, Рипсимия, на Хаджи Папурка; той бѣше, Хаджи Папурку, най-старий синъ на дѣда Бенча, отъ Сюлюменювий родъ, и имаше кѫща, кажи че цѣлъ конакъ... Та когато се сбихѫ по заговѣзни Хаджи Петку и Хаджи Папурку, тебѣ лъжа мень истина, извадихѫ калѫчи....

— И прочия... сега чуй, прѣкъсна го Иванчо,—да си поприкажемъ сердцеоткровенно. . . Ти си баща и прочия. . . Е? тогава? ти потопи котката въ вапцилката, отъ разярение душевно. А пакъ котката, когато Варлаамъ легналъ съ булката и прочие, отишла та направила всеобщо злоупотрѣбление, разбирамъ, животно е.

Селямсѫзътъ изгледа свирѣпо Иванча, па каза сърдито:

— Е добрѣ, котката азъ я потопихъ, кръстихъ я! и азъ я пуснахъ да иде да имъ се погали въ гащитѣ.... та какво? и Селямсѫзътъ се испули на Иванча още пò-застрашително.

Иванчо само клюмна съ глава удобрително.

Селямсѫзътъ си отри съ шапката потното чело и продължи:

— Какво бива отъ една котка и отъ единъ Тарилйомъ? Нищо. Котката се измива и дрѣхитѣ се испиратъ. Ами това леке, дѣто го залепи той на вратнята ми и на лицето ми, кръвь го измива! кръвь, знайшъ ли, Иванчо?

— Не, не, прѣговорете се. Виждъ, сто души народъ ви гледа на портитѣ, и се смѣятъ великогласно, не подобава, прѣгърнете се и прочия.

— Съ Тарилйомътъ ли? та той не струва колкото едно добрутро!

— И двамата. Азъ знамъ че ти имашъ пълно право. Варлаамъ е единъ богохулникъ и анадолски капасѫзинъ! Неможе още името да си запише и епитропъ! Срамъ за българскиятъ народъ!

И Иванчо тупна съ кракъ.

— Имамъ ли право?

— Имашъ. Опростете се.

— Тебе да бѣхѫ ти окачили на вратната гръбнакъ отъ шаранъ, единъ лакътъ длъгъ, какво щеше да направишъ?

— Кой ще ми го окачи?

— Кой и да билъ.

— Гръбнакъ отъ шаранъ?

— Нека бѫде биволски.

Иванчо се ядоса.

— Казвай дѣ? попита натъртено Селямсѫзъ'гъ.

— Кой смѣй?

— Нѣкой, да кажемъ Тарилйомътъ.

Иванчо погледна страшно събесѣдника си, махна съ ржцѣ изъ въздуха и издума тържественно и ниско:

— Той нѣма да е живъ. Смерть!

Гордъ человѣкъ бѣше тоя Иванчо.

X.

Убѣдителность на единъ сладкодумникъ.

Хаджи Смионъ отъ своя страна пакъ увѣщаваше Варлаама Копринарката.

Батареята, още въ безпорядъчно състояние отъ трескавото движение, което ѝ бѣше дала силата на огъня, смъкнала се бѣше отъ високата си позиция, и кличеше замислена, но още димяща, при барата, съ погледъ отчаянно впитъ къмъ стрѣхата. Тамъ, провѣсена на малаковътъ си, съхнеше на слънце и меланхолически се полюлѣваше праната рокля.

Генералъ Варлаамъ блѣдъ, призеленялъ, запѣненъ, съ наострени подсригани мустаци, съ изложена Сахара на слънцето, която сега лъщеше заслѣпително отъ пладнешнитѣ лучи, ходеше бързо назадъ-напрѣдъ по двора, послѣдванъ отъ Хаджи Смиона, който чакаше да му поомине малко гнѣвътъ за да се неоплете въ нѣкоя безполезна расправия.

— Сега казвай, какво му се пада на тоя бѣсъ нечестивъ? попита изведнжжъ Варлаамъ, като се извърна.

— На Селямсжзътъ ли?

Но Варлаамъ, който никога не именуваше съсѣда си, прибави раздражено:

— На оногова де, казвай.

— Слушай, Варлааме, помирете се, казвамъ ти като на приятель.

— Фарламъ ли?

— Добрѣ е да се помирите, вѣрвай Бога, добрѣ е да се помирите, по братски, по христиенски, казваше покорно Хаджи Смионъ, който гледаше съ добромъ да ги помири.

Варлаамъ изгледа намръщено Хаджи Смиона.

— Азъ не очаквахъ отъ ваша милость такива едни совѣщания.

— Азъ, като приятель, измънка Хаджи Смионъ нерѣшително, понеже се боеше отъ нѣкакво скарване.

— Какъ? съ него? братъ? христиенинъ?

— Вѣрвай Бога, Варлааме, опрости го... Той се моли за прошка.

— Кои? той?

— Той, нà, сега идж отъ тѣхъ е... убѣдихъ го, и той е готовъ да се цалувате, самичъкъ рѣче, склони.

— Цѣлование съ Юда? Да пази Господь, никогдà!.. до гробà!..

— Ама слушай, Варлааме!

— Не слуша Фарламъ.

— Ама чуй ме де, една думица...

— Отнюдь!

И Варлаамъ зе пакъ да ходи назадъ-напрѣдъ, съ наведена глава и съ ржцѣтѣ отдиря.

— Варлааме, извика пакъ Хаджи Смионъ.

— Слушамъ.

— Азъ и другъ пѫть сѫмъ ти казвалъ... Булка! нѣмамъ ли право?

Булката нищо не отговори. Очитѣ ѝ сѐ бѣхѫ впити въ роклята, по която още личахѫ слѣди отъ два голѣми облака, изрисувани отъ котката съ най-прѣкрасно индиго.

Варлаамъ погледна и той роклята, испрѣчи се, като свѣщь, прѣдъ Хаджи Смиона и проговори гнѣвно:

— Ти отъ булката искашъ право, а? а я попитай какво ѝ е на сърдцето?

— Знамъ я, знамъ я, тя е милостива, много е милостива.

— Я попитай Фарлама какъ му се въртѫтъ облаци изъ стомахътъ?

— Знамъ те, знамъ, да бѣхъ на твойто мѣсто, вѣрвай Бога....

— Можешъ ли истърпѣ това кораблесокрушение на цѣлиятъ ми домъ?

— Не можѫ.

— Би ли се примирилъ съ такъвъ мрьсникъ — прѣдатель и смертоубиецъ?

— Азъ?

— Ти де!

— Умирвамъ!

— Та и Фарламъ умира, но самъ си знай на душевното желание трескавицата. Чуждитѣ хора отвънъ гледатъ въ кошарата... а козата сама знае остъръ ли е ножа... Смѣй се, рѣкли, защо? плачи, рѣкли, защо? Ехъ по-добрѣ да се смѣѫ, та не да плачѫ. Свѣтътъ е така: никого не е грижа за Фарлама.

— Да, никого не е грижа за Варлаама, повтори замисленъ Хаджи Смионъ, като гледаше злополучната рокля, както и котката, които се сушахѫ на слънце.

— Да земе нѣкой да ти наплеще Ингилиза не съ синилява боя, ами само съ чиста помия, па да му каже: иди се потрькаляй въ джамфезената жълта рокля на булка хаджийка, приимашъ ли го?

— Не го приимамъ.

— Ами Фарламъ какъ да го восприятствова?

— Имашъ право, недѣй приимà, човѣкъ бѫди, дрьжъ се!

— Това не е ли цѣло отвергателство за честьта на фалимилията ми? Тоя смертоубиецъ ми обезчести леглото.

— Право, човѣкъ за една честь живѣй! каза Хаджи Смионъ.
Варлаамъ помисли малко на пошушна:
— Знайшъ лик'во?
— Знамъ. К'во?
— Не обаждай никому.
— Нѣма да обадж никому.
— Дай ми твойта...
Хаджи Смионъ се втрещи.
— Моита?
— Дай ми я! смертоносната...
— Пушката?
— Тя.
— Защо ти е?
— Дай и.
— Пълна е.
— Пълна.
Хаджи Смионъ се озърна плахо.
— Мълчи, да не чуй нѣкой.
— Чувай...
— Дяволътъ си нѣма работа.
— Дай я на Фарлама, не се бой.
— Не!
— Чуй, нѣма да го упушна, смертъ нѣма.
— А защо ти е?
— Ще ти каже Фарламъ.
Хаджи Смионъ клюмна отрицателно.
Варлаамъ сниши гласътъ си и каза:
— Хаджи, тоя Селямсжзъ е цѣлъ хжрсжзинъ...
— Знамъ, е?
— Нощеска се прѣхвърли прѣзъ моя зидъ, помисли си...
— Мислж.
— Може нѣкоя нощь пакъ да мине и да нападне фалимилията.
— Разбирамъ. Лани Гергевица, копачката на гюла му, нали го вика на общината?... Пази си честьта, Варлааме.
— Дай тогава смертоносната!
— Да ме пази Господь!
— Нѣма да го убиж совсѣмъ, щж го уплашж само, не си ли ми приятель?
— Не, не, съ пушка се не играй, пази си честьта, Варлааме!
И Хаджи Смионъ бързишката искокна изъ вратнята.
Кога се отдалечаваше на улицата, той пакъ зачу силни крясъци, които възлизахж до облацитѣ.
Прѣмирието се свърши. Почваше се рѣшителний бой между двамата генерали — съ батареитѣ имъ.

XI.

Хаджи Смионъ и Иванчо Йотата.

Хаджи Смионъ пълека и машинално влѣзе въ кафенето. Тамъ сѣдѣхж доста посѣтители, отъ които нѣколцина познати намъ вече. Йотата имъ разсказваше съ голѣмо въодушевление приключението тая зарань, което бѣше развълнувало цѣлий градъ. Хаджи Смионъ сѣдна тихо и заслуша.

— Неще та неще!.. продължаваше Иванчо,—тогава не се стърпѣхъ ами му рѣкохъ: „Най-послѣ ти си баща на четирнайсеть дѣца и прочия . . . какъвъ примѣръ ще имъ оставишъ? помисли: ти си баща?“

— На Селямсжза ли? обади се Хаджи Смионъ, който неможе-ше да се удържи да не се похвали за доброто дѣло що извърши тая зарань. — и азъ сжщото рѣкохъ на Варлаама, гаче сме се наговорили.

Иванчо го погледна намусено, па подзе:

— Но, гледамъ той пакъ шава... „Азъ, каже, това и това“! „Не! рѣкохъ му азъ благородно, господине, ти си настоятель училищний, тая честь за колко я считашъ?

Хаджи Смионъ се обади пакъ, като се готвеше да си изуе лѣвата калевра:

— И азъ му казахъ сущото, на Варлаама: рѣкохъ му: „А бе избрахж те училищенъ епитропъ, и азъ дадохъ гласъ за тебе... сега ни посрамявашъ... вѣрвай Бога, пссрамявашъ ни“....

Иванчо махна съ ржка на Хаджи Смиона, изгледа го кисело и продължи:

— Тогава Селямсжзътъ се поубѣди малко... Видѣхъ, че мойтѣ думи го жегнахж. Той ми каза: „право имашъ, Иванчо“...

— И Варлаамъ най-напрѣдъ не лѣгаше, но най-подирѣ ми каза: „имашъ право“.. сé сущото!— и Хаджи Смионъ изгледа важно събранието.

Иванчо погледна свирѣпо Хаджи Смиона, и като съзрѣ че си е изулъ калеврата за да говори, прѣвари го:

— Кажи, че го убѣдихъ цѣлокупно, но изведнжжъ като казà: грѣбнакътъ! не восприимамъ те невосприимамъ; азъ, каже, този анадолски капасжзинъ да ми стори това обезчестие на портата....

— Сущо! и Варлаамъ, азъ, каже, този смертоубиецъ и Юда искариотский, дѣто ми обесчести фамилията...

— Мълчи бе дивакъ! Епитропи! срамъ за български народъ! искрѣщя Иванчо разлютенъ.

Нѣколко души се изсмѣхж.

Хаджи Смионъ погледна обидно на Иванча и му каза строго:

— Господине, бжди Американецъ, благородно.

Подиръ една минута, обаче, гнѣвътъ му умина и той прие драговолно прѣдложението на Иванча да играятъ на кончина... — но честно и почтенно, прибави Иванчо.

— Американски, издума Хаджи Смионъ, като се намѣщаше. Нѣколко пхти се хвърлихѫ книгитѣ, а играчитѣ мълчахѫ.

Най-напрѣдъ Хаджи Смионъ наруши мълчанието.

— Знайшъ ли, попита той, какъ го викахѫ, не ланския, а пò-ланския кадия?

— Петъ и три осемъ и едно деветъ... кого?

— Пò-ланския... четире и четире осемъ... хвърляй!

— Хиджи Юнузаа ли?... хвърляй де, какво се майшъ?

— Малката! имашъ ли да я земешъ? викаше Хаджи Смионъ.

—Дяволъ да те земе, прѣеде ме ти! изгори ми душичката и прочия... Нà! обирай!

— Петъ, двѣ... три... десеть!

— Голѣмата! ахъ! испищя Иванчо уплашенъ... Не, чакай, чакай! деветь прави... какво десеть? Долу, долу, долу голѣмата!

— Хай кучета да го яджтъ!... А пакъ азъ го смѣтнахъ десеть очи, сбъркахъ... Нà ти я! — и той ядостно шибна голѣмата на земята.

— За напрѣдъ, молѫ, честно и почтенно... казваше Иванчо на слѣдующето хвърляние, като обра голѣма и малка.

Хаджи Смионъ сѣче намусенъ. Пакъ заиграхѫ.

— Сега, хемъ бѫди свидѣтель, Хаджи Смионе, азъ благородно, по единъ начинъ.. разбирашъ? щѫ оножданъ играта... чакай, тие дяволски книги не идѫтъ... дѣ сега да имахъ една деветорка!... чакай, чакай да видѫ какво зимашъ? двѣ и три петь и четире — деветь — и прочия, добрѣ, зимай.

— Та ти нѣмашъ повѣрение на човѣка, каза Хаджи Смионъ, като притегли подъ коляното си три книги отъ Иванчовитѣ... Тие дяволски спатии не идѫтъ... хей, хей! съ какво зе фантито?

— Пакъ съ фанти, отговори добросъвѣстно Иванчо.

— Азъ пакъ рѣкохъ да не е съ царь... видѣ ми се съ корона, каза Хаджи Смионъ, като зе дама съ единица и ги смѣси набързо съ другитѣ си книги.

— Съ к'во съ к'во зимашъ? любезний мой приятелю! викна Иванчо и присегна камъ коляното му.

— Нà, вижъ, вижъ, мома съ мома, — и Хаджи Смионъ размѣси бързо книгитѣ си.

Но Иванчо безъ да гледа на увѣренията на Хаджи Смиона, поиска да провѣри книгитѣ му и да види колко сѫ дамитѣ му.

— Право, право, казахѫ нѣколцина любители.

Хаджи Смионъ тозъ-часъ разбърка книгитѣ си съ Иванчовитѣ и казо ядосано:

— Азъ такъва игра не приимамъ!

— Какъ, какъ господине! щѫ си пишѫ петъ, плащай кафетата и прочия; защо разбърка книгитѣ? или зимашъ хората за говеда?

— Кой ти казва говедо бе? Но азъ не приимамъ докачение, играй американски.

— Не откradна ли?

— Кой?

— Не уловихъ ли те, два пѫти?

— Лъжешъ! извика Хаджи Смионъ.

— Ти лъжешъ, като брадатъ циганинъ! и Иванчо захвърли книгитѣ възъ очитѣ му, съ което движение, бутна кафеджиятъ що носеше кафетата и тѣ се разлѣхѫ по рамото на Хаджи Смиона.

Не се знае какво би направилъ Хаджи Смионъ, ако да бѣше обутъ въ тоя сѫщий мигъ. Иванчо отбѣгна на другий край и зашъпна на Миронча:

— Мирончо, сега кажи ми, кое е пò-велико докачение? азъ мислѫ че гръбнакътъ.

Мирончо не отговори.

— Споредъ тебе кое е пò-неотерпимо докачение? попита настойчиво Иванчо.

Мирончо го изгледа безстрастно.

— Гръбнакътъ ли? попита почървенялъ отъ досада Иванчо.

Мирончо мълчеше.

— Или котката, тоесть, прибави той упорито. Послѣ, като промѣни гласа си, попита повѣрително:

— Чете ли сàтирето?

Мирончо го изглѣда втрѣщено.

— Страшно сѫ усмѣхотворствовали Варлаама и прочия... Чете ли го?

Но Мирончо, който не можеше да гледа носътъ на Йотата, извърна се и се услуша въ другъ единъ разговоръ.

Иванчо цѣлъ почървеня отъ гнѣвъ, обърна се къмъ стѣната и избъбра:

— Тоя гордѣливий Дарий щѫ му растворѫ магарешкитѣ уши, но чакай!

Той не смѣя да го нападне явно, защото помнеше случката съ мангала, но рѣши да го смути въ нѣкой заплетенъ въпросъ, напримѣръ, по правописанието, за което и ставаше прѣние сега въ единъ кѫтъ на кафенето.

(Слѣдва).

ВИКТОРЪ ХЮГО.

I.

Въ Парижъ се е отпразднувала, миналий мѣсецъ, осемдесеть и третята годишнина на Викторъ Хюго. Празникъ-тъ е ималъ, както и прѣзъ послѣднитѣ три години, отъ когато е установенъ, характеръ на поклонение на геният, въ което сж зели участие население-то, правителството, учащата се младежь и всички дружества. Вѣчерьта е билъ даденъ въ негова честь банкетъ, на който сж присжтствували всичкитѣ знаменити литератори и художници. Жива апотеоза, въ която той е сѣдѣлъ на мѣстото, която ще занимава въ историята на XIX-й вѣкъ. Историята на литературата не прѣдставлява другъ примѣръ на писатель, тъй прѣвъзнасянъ и обсипванъ съ почести прѣзъ живота си. Напротивъ, много гениални писатели, съчиненията на които ще живѣятъ вѣчно, сж умрѣли въ пълна неизвѣстность. Смьртьта е зарила и имената имъ и творенията имъ, и за нѣкои отъ тѣхъ е трѣбвало да изминатъ цѣли вѣкове прѣди да открие свѣтътъ наслѣдството, което сж оставили, и да признае геният имъ. Англия се сѣти за Шекспира и за безсмьртнитѣ му творения почти двѣстѣ години подирь смьртьта му. Когато подирь това врѣме единъ безграмотенъ книжарь издаде нѣкои отъ неговитѣ трагедии, изровени случайно въ прахътъ между хиляди други захвърлени и забравени книги, то тѣ бѣхж пълни съ погрѣшки и никой не имъ даде важность изъ първи пжть. На Парижъ падна честьта, къмъ краятъ на двѣ еднакво славни столѣтия, да признае, още прѣзъ живота имъ, на два свои и общечеловѣчески гения, правото имъ за безсмьртие: на Волтера въ XVIII-то столѣтие и на Виктора Хюго въ XIX-то. Съвпадението е достойно за тия двѣ велики имена. Каквито и особености да прѣдставлявать геният имъ, услуги-тѣ, които сж принесли на человѣчеството, поставять ги наредъ единъ до други. Имената имъ олицетворяватъ и изражаватъ въ себеси прогресътъ и славата на два вѣка.

Викторъ Хюго е прѣстаналъ отдавна да владѣе, като всемогущъ господарь, надъ литературата. Отъ цѣлата оная плейяда писатели, които се групирахж около него въ цвѣтущитѣ времена на романтическата школа, само той е останалъ — послѣденъ прѣдставитель на една епоха, която се отваря и затваря съ неговото име. Неговото прѣобладающе влияние надъ духоветѣ трая до пълното тържество на романтическата школа. Новата школа е прѣдставлявала, по думитѣ на самий Викторъ Хюго, либерализмътъ въ литературата. Тя ратуваше за свободата въ искуството. Естественно бѣше, подирь побѣдата, по силата на самий принципъ, прогласенъ отъ нея, да се распадне единството, което бѣше прѣдставлявала до тогава. Съ приустановлението на борбата прѣмахна се

и нуждата за строга дисциплина около единъ припознатъ главатарь и за безусловна подчиненность на происходящитѣ отъ него заповѣди. Отстжпления отъ общата дисциплина сж се забѣлѣжвали още въ врѣмето на борбата, нъ тѣ сж биле случайни и сж происхождали главно отъ особенноститѣ въ талантитѣ на писателитѣ, а не отъ опрѣдѣлено желание за еманципирание. Алфердъ де Мюссе, който е единъ отъ най-великитѣ прѣдставители на епохата, държи отдѣлно мѣсто въ романтическата школа. Програмата, по която се ржководехж другитѣ романтици, нò-слабо се отражава въ неговитѣ съчинения. Съ тѣхъ го сближава главно това, че и той като тѣхъ, отхвърля классицизмътъ. Още отъ най-раннитѣ му съчинения можеше да се види че ще бжде расколникъ. Расколътъ се появи въ всичката си сила подирь побѣдата. Новитѣ писатели поискахж справедливо да се ползуватъ отъ извоюваний принципъ и потърсихж нови пжтища за развитието и приложението на своитѣ таланти. Явихж се разни направления. Натуралната школа, особено, се противопостави срѣщу романтическата така рѣзко, както на врѣмето си тая послѣднята се бѣше противопоставила срѣщу классическата школа. Другитѣ направления въ литературата не сж достигнали да иматъ така ясна и опрѣдѣлена програма. Тѣ се колебажтъ между двѣтѣ школи. Натуралната школа, въ противоположнось на романтическата, която прѣдоставя пълна свобода на фантазия-та, ограничава ролята на писателя въ вѣрното и неподдѣлно въспроизвождание на живота. Романтицитѣ даватъ право на писателя да се распорежда съ прѣдмѣта си по волята на въображението си и на личнитѣ си възгляди. Натуралиститѣ отричатъ категорически това право. Върхътъ на искуството за тѣхъ е, да прѣдадешь дѣйствителностьта както си е, безъ никаква примѣса на лични възгляди, да прѣдставишь документи, които да могжтъ да се сравнжтъ съ живота и да излѣзатъ вѣрни.

При всичкитѣ тие противоположни възгляди, всичкитѣ писатали, по както и направления да вървжтъ, съ еднакво уважение се покланятъ на Виктора Хюго и единодушно го признаватъ за свой учитель. Критиката не еднакво съчувственно ще се отнесе къмъ всичко, което е излѣзло отъ перото на Виктора Хюго. Тя ще каже горчиви нѣща за нѣкои негови съчинения и ще осжди много крайности, въ които е подпадналъ. Гениятъ му ие е попадналъ всякога на добъръ пжть. Увлеченъ отъ самоувѣренностьта въ своитѣ сили, отъ желание да опрѣдѣли нò-рѣзко раздѣлението на романтическата школа отъ классическата, като главатарь воюющъ, и не всякога господарь на себе-си, той се е отдалечилъ много пжти отъ вѣчнитѣ и общи за всички школи правила на хубавото. Риториката държи не въ едно отъ съчиненията му много широко мѣсто въ ущърбъ на правдата и на истинското и съгрѣвающе чувство. Има едно нѣщо, което критиката нѣма да отнеме отъ творенията му: поразителний гений, който прѣобладава въ тѣхъ. Той блести еднакво въ всичкитѣ му съчинения, както въ първостепеннитѣ така и въ ония, които най-малко могжтъ да съдѣйствоватъ за славата му. Викторъ Хюго е колоссъ въ литературата. Може да се укаже на много нѣща въ него, които не стоjтъ въ равна хармония съ хубавото. Що вреди? Колоссътъ си остая колоссъ. Всичкитѣ вѣкове ще гледатъ на него съ удивление. Въ историята на литературата неговото мѣсто е при най-величайшитѣ поети. Тя ще постави името му при Омира, Виргилия, Данте, Шекспира и Гете.

Като говоримъ за Виктора Хюго неволно ни иде да мислимъ за тия срѣднйовѣковни съборни църкви, които поразяватъ въображението ви съ величественната си и грамадна архитектура, съ своеобразнитѣ си и странни фигури и барелефи, съ необозримитѣ си стрѣли, съ тежкитѣ си камбанарии, съ непрогледната си вѫтрешность, дѣто едвамъ се провира единъ дрѣзгавъ полусвѣтъ прѣзъ разноцвѣтнитѣ прозорци. Влизате въ тѣхъ обладани отъ страхопочитание и благоговѣние. Когато дойдете втори и трети пѫть много подробности ще ви очудатъ по своята странность. Удивлението ви обаче нѣма да се намали отъ това. Такова впечатление правятъ и творенията на Виктора Хюго. Сравнението се налага. Поразително сходство сѫществува между неговитѣ творения и великитѣ паметници, които ни сѫ оставили срѣднитѣ вѣкове. Ще кажете, че единъ и сѫщий гений е диктувалъ еднитѣ и е съградилъ другитѣ. Една стотна часть отъ това, което е написалъ Викторъ Хюго, би било достатъчно за да увѣковѣчи името на единъ писатель. Главата ви се завива като погледнете тая грамада отъ творения, въ която е натрупано всичко: поезия, драма, романъ, история, философия, краснорѣчие, политика. Всичко това съставлява едно цѣло, въ което геният е внесълъ неразрушима и поразителна хармония. Подробноститѣ могѫтъ да бѫдѫтъ подвергнати на всевъзможни прѣцѣнения. Цѣлото избѣгва всяки анализъ. Викторъ Хюго е исчерпалъ всичкитѣ форми, които може да приеме человѣческата мисъль, дотрогналъ се е до всичкитѣ въпроси, които вълнуватъ человѣчеството, и на всичко е наложилъ печатьтъ на своятъ гений. Мисьлта, язикътъ, формата, планътъ и развитието на идеитѣ, всичко придобива въ неговитѣ ржцѣ отличителенъ характеръ, който не позволява да го смѣсвате съ никой другъ писатель, който е свойственъ само нему. Тая чърта е обща на всичкитѣ му съчинения, на ония, въ които простотата на прѣдмѣта е облѣчена въ игривитѣ форми на разказа, както и на ония, въ които мисьлта приема величественнитѣ и сложни форми на поезията, на драмата, на романътъ. За това и Викторъ Хюго ще остане неподражаемъ. Всички, които се опитатъ да му подражаватъ—и тѣ ще бѫдѫтъ всякога много на брой, защото прельщението е голѣмо,—ще изнурѫтъ напраздно трудътъ си. Грѣшка е да се мисли, че за да се постигне това, доволно е да се придържашь за извѣстни формули. Романтическата школа не е оставила никакви формули, такива поне, които да иматъ характеръ на законоположения. Единственната формула, положена отъ нея въ основа на новото направление, което е дала на литературата, и която може да носи това име, е оная, чрезъ която тя прѣдоставя пълна свобода на писателя и подчинява всичко на неговий гений. Тя не иска отъ него да се води отъ никакви правила. Зависи исключително отъ талантътъ му, отъ вдѫхновлението, подъ влиянието на което е работилъ, за да бѫдѫтъ съчиненията, които е произвелъ, добри или лоши. Формулитѣ и правилата сѫ безпомощни тука. Само онзи ще може сполучливо да подражае на Виктора Хюго, който има неговий гений.

Всичко съдѣйствувà за да положи славата на Виктора Хюго на недосѣгаемъ пиедесталъ. Той носеше отдавна блѣскавий вѣнецъ на несравненъ поетъ, щастието положи на главата му още единъ вѣнецъ, не пò-малко славенъ, — вѣнецътъ на мѫченикъ, извоюванъ съ деветнайсеть годишно изгнание отъ Фран-

ция. Който знае каква любовь е хранилъ Викторъ Хюго къмъ Франция и къмъ Парижь, ще разбере съ какви душевни и томителни страдания трѣбва да е било съпряжено това изгнание. Той прѣтърпѣ всичко за да остане вѣренъ на своитѣ идеи. Луи Бланкъ, който е билъ единъ отъ най-възторженитѣ му обожатели, казалъ е много хубаво за него, че, ако той е великъ по своя гений, то още пò-великъ е по начинътъ, по който е употрѣбилъ своя гений. Викторъ Хюго е не само великъ поетъ, нъ и великъ мжжь и животътъ му заслужва еднакво да се изучи отъ тая двойна точка зрѣние.

II.

Викторъ Хюго се е родилъ на 26 Февруарий новъ стилъ, 1802 год. въ Безансонъ. Баща му, Иосифъ Леополдъ Хюго, е билъ оффицеринъ въ революцията, и е зелъ славно участие въ войнитѣ на републиката и на първата империя. Майка му, София Требюше е била вандейка, земена въ плѣнъ въ вандейското въстание. Викторъ Хюго се е намѣрилъ тъй още отъ дѣтинство между двѣ противоположни влияния. Той се колеба дълго време между идеитѣ на майка си и идеитѣ на баща си догдѣто пригърна републиканскитѣ идеи и стана горѣщь и вджхновенъ проповѣдникъ на демокрацията. Когато се е родилъ, той е билъ тъй слабъ щото докторитѣ не сж вѣрвали че ще живѣе. Той е описалъ въ безсмъртни стихове грижитѣ и усилята, които е положила майка му за да го упази, и благодарение на които той ѝ е станалъ дважь длъженъ за живота си. На петь години той отиде заедно съ майка си и другитѣ си двама братя въ Неаполъ, дѣто бѣше испратенъ баща му отъ Корсика за да прослѣдва прочутий патриотически хайдукъ Фра Дяволо, тъй щото се научи да говори най-първо на италиянски. Слѣдъ едногодишно прѣбивание въ Италия, той се завърна съ майка си въ Парижъ. Тука се захвана първоначалното му образование подъ ржководството на отца Ларивиера, който го училъ да чете, да пише и да смѣта, и на единъ политически прѣстжпникъ, генералъ Лахори, който му разказвалъ хубави приказки, поправялъ писменнитѣ му работи и му обяснявалъ латинский историкъ Тацита. Тѣ живѣли въ манастиритъ на фиойлантинитѣ. Това жилище е оставило въ сърдцето на поета неизгладими въспоминания. Въ него се криялъ отъ Наполеоновата полиция генералъ Лахори, който е билъ замѣшанъ въ единъ заговоръ противъ първата империя, и когото майка му прѣпоржчила на синоветѣ си за старъ приятель. Той не излизалъ никадѣ, нъ полицията открила най-сетнѣ убѣжището му, уловила го и го хвърлила въ тъмница. Слѣдъ три годишенъ затворъ осждили го на смъртъ и го застрѣлили. Това събитие е повлияло много, съвместно съ проповѣдитѣ на майка му, за да развие въ него тая прѣданность къмъ царютѣ, която се е отразила така силно въ първитѣ му поезии. Въ дворътъ на сжщето жилище, подъ сѣнчаститѣ кестанови дървета, съ които е билъ посаденъ, е дохождала да играе една мома, която стана отпослѣ негова жена. Поетътъ нѣма никога да забрави това тихо и мирно жилище, дѣто любовьта е за първи пжть посѣтила сърдцето му. Въ най-дълбока старость той ще говори за него съ сладостно и трогателно умиление. Тука Викторъ Хюго прѣкаралъ двѣ години. Баща му ги повикалъ послѣ въ Мадритъ,

дѣто прѣкаралъ една година въ благородната семинария. Той живѣлъ въ единъ великолѣпенъ палатъ посредъ най-голѣма пищность. Прѣбиването на Виктора Хюго въ Испания, дѣто се запозналъ добрѣ съ испанский язикъ, който почналъ да изучва още отъ Франция, силно повлияло на въображението му. Въспоминанията, които е изнесълъ отъ тамъ, сж се отразили въ стихотворенията, въ които говори за Испания. Величието на Наполеона бѣше зело вече да се колебае. Баща му, прѣдъ видъ на събитията, които се готвехж, испрати го съ майка му въ Парижъ, дѣто се прибрахж изново въ старото и пълно съ въспоминания жилище на фиойлантинитѣ. Тука Викторъ Хюго довърши своето класическо образование сѐ подъ ржководството на отца Ларивиера, който бѣше обикналъ отъ сърдце младий си и прилѣженъ ученикъ. Отъ старитѣ класически списатели той съ особно прилѣжание изучавалъ Тацита и Ювенала.

Събитията се испревървяхж съ неимовѣрна бързина. Паданието на Наполеона, въстановлението на Бурбонитѣ, нашествието на съюзнитѣ войски, внезапното появление на Елбский заточеникъ, изгнанието му въ св. Елена, второто възвръщание на царютѣ, съставляватъ една отъ най-трагичнитѣ страници въ историята на Франция. Най-раннитѣ стихотворения на Викторъ Хюго показватъ какво дълбоко впечатление сж произвели надъ него. Той въспѣва царютѣ, които му се явяватъ носители на миръ и свобода, и стрѣля проклетии възъ Наполеона. Баща му бѣше се възползувалъ отъ възвръщанието на Наполеона и бѣше го турилъ заедно съ едного отъ братията му въ единъ пансионъ, дѣто трѣбваше да го приготвжтъ за да постжпи въ политихническото училище. При всичкото си призвание къмъ поезията, младийтъ Хюго испълни волята на баща си и почна да изучава математическитѣ науки. Той не прѣстана обаче да се занимава съ поезия. Тетрадитѣ му отъ онова врѣме сж пълни съ всевъзможни литературни опити, между които се намира и една цѣла трагедия „*Иртамена*,“ написана по всичкитѣ правила на Аристотеля. Въ 1817 г. той зе участие въ поетический конкурсъ на френската академия по зададений отъ нея сюжетъ: *Ползитѣ отъ ученето*. При всичко че бѣше признала неговото стихотворение достойно за първа награда, тя му даде само почетенъ аксеситъ. Младий поетъ бѣше казалъ че е на петнайсеть години, нъ академиститѣ не бѣхж повѣрвали и бѣхж помислили че авторътъ на стихотворението ги зима на смѣхъ. На академическитѣ конкурси въ слѣдующитѣ години го увѣнчахж съ лаври въ Парижь и Тулуза. Стихотврренията, прѣдставени отъ него на тия конкурси, считатъ се едни отъ най-хубавитѣ му. Едно отъ тѣхъ, прѣдставено на академический конкурсъ въ Тулуза, „въстановлението на статуята на Хенриха IV-й“, е написано въ обстоятелства, които свидѣтелствуватъ както за ранното развитие на генийтъ му тъй и за нѣжнитѣ и горѣщи чувства, които е хранилъ къмъ майка си. Майка му боледувала и двамата ѝ синове бдѣли наредъ надъ нея. Въ навѣчерието на деньтъ назначенъ за испращанието на стихотворенията въ Тулуза, майка му го попитала да ли е помислилъ да земе участие въ конкурсътъ. Отрицателний му отговоръ тъй нажалилъ майка му щото той отишълъ веднага въ стаята си, заловилъ се за работа и на зараньта ѝ донесълъ стихотворението, което тя прочела съ сълзи на очитѣ. Не било писано на майка му, която тъй нѣжно ржководила първитѣ му стжпки, да се радва дълго врѣме на

успѣхитѣ му. Тя умрѣ въ 1821. Въ това врѣме генийтъ му растеше и зрѣеше за великитѣ произведения, които поетътъ се готвеше да произведе. Баща му, по негова молба, бѣше му позволилъ да напусне политихническото училище и да постжпи въ юридический факултетъ. Правото не попречи на В. Хюго да се занимава съ поезия. Принуденъ да живѣе съ нѣколко стотинъ франка въ годината, Викторъ Хюго испита въ това врѣме всичкитѣ мжки на единъ почти бѣденъ животъ. Той е описалъ почти своитѣ страдания въ портретътъ, който е нарисувалъ за младий Мариусъ въ романътъ *Клетницитѣ* (les misérables). Поезията и любовьта, която захващаше вече широко мѣсто въ сърдцето му, отвличахж умътъ му отъ тия трудности на живота.

Въ 1822 се появи първата му сбирка отъ стнхотворения: *Оди и баллади.* Въ хронолически редъ първата книга, написана отъ него, нъ издадена нѳ-кжсно, е единъ романъ, *Бюгъ Жаргалъ.* Още въ тоя романъ, по изборътъ на прѣдмѣта и по начина, по който го бѣше развилъ, можеше да се съгледа, че не сж по вкусътъ на младия поетъ старитѣ классическа форми. Прѣдмѣтътъ на романа е единъ драматически епизодъ отъ въстанието на чернитѣ въ Сен-Доминго прѣзъ 1791 г. Бюгъ-Жаргалъ, робъ у единъ земевладалецъ, люби джщеря му, сгодена за братовчеда си. Тоя послѣдний спасява живота на Бюгъ-Жаргала, осждень на смърть за бунтъ противъ властьта. Когато избухва въстанието на негритѣ, признателний Бюгъ-Жаргалъ отплаща си на защитника си и спасява го заедно съ годеницата му, подирь което отива и доброволно се прѣдава на бѣлитѣ, които го застрѣляватъ. Сжщето стремление къмъ освобождение отъ классическитѣ форми се съглежда и въ *Оди и Баллади.* Язикътъ и мислитѣ поразяватъ вече по своята смѣлость. Въ тѣхъ се проявлява слабостьта на поета къмъ антитезата, която ще послужи за основа на цѣли произведения. Но сбирката обърна вниманието на публиката единственно по своитѣ първостепенни поетически хубости, и първий трудъ на Хюго се посрѣщна съ всеобщи похвали. Публнката, наситена на вялитѣ и безжизненни произведения на поети, които мислехж, че за да бждешь поетъ е достатъчно да лѣешь стихове по извѣстни правила и калжпи, и които, въ отсжтствие на гений, който, при какви да било рамки, може да произведе трайни и хубави творения, бѣхж запазили само формитѣ на классицизмътъ, съ радость видѣ, че на Франция се е родилъ истински поетъ. Единъ поетъ само можеше да му съперничи. Ламартинъ, младъ като него, бѣше издалъ прѣди нѣколко години своитѣ „Медитации“, които В. Хюго бѣше посрѣщналъ съ възторгъ. Всичкитѣ съврѣменни знаменитости искахж да се запознаятъ съ Виктора Хюго. Шатобриянъ, князьтъ на поезията, го бѣше нарекълъ сюблимно дѣте. Стихотворенията му, продиктувани отъ роялистически и религиозни чувства, трогнахж Людовика XVIII, който му опрѣдѣли отъ собственната си касса годишна пенсия отъ 1000 франга. Викторъ Хюго спечели изведнажь слава и поправи и материялното си състояние. Той помисли да испълни отдавнашното си и най-горѣщо желание и поиска ржката на оная, която бѣше завладѣла отъ най ранни години сърдцето му. Родителитѣ на влюбенитѣ, които познаваxж наклонностьта имъ, бѣхж се противили дълго врѣме на сдомяването имъ по причина на бѣдностьта си, която не имъ позволяваше да осигурятъ бждщностьта имъ. Вѣнчанието на честититѣ младоженци

се извърши отъ прочутий попъ Ламене, който се постави въ религията на чело на такъвъ сжщо прѣвратъ, какъвто направи Викторъ Хюго въ литературата. Една година подирь женидбата му се появи романътъ *Ханъ д'Исландъ.* Новий романъ, както и по-прѣдишнитѣ съчинения, се посрѣщна съчувствено. Това произведение е плодъ на едно силно и неодолимо въображение. Първостепенни хубости вървжтъ редомъ съ най-голѣми крайности. Въображението на автора е натрупало въ него най-кървави и ужасающи епизоди, чудовища, които пижтъ кръвь, прѣстжпления, които подигатъ космитѣ на главата. Посредъ тия потресающи сцени, поетътъ е поставилъ трогателний и милъ образъ на една чиста и идеялна любовь, въ който е прѣдалъ най-глжбокитѣ чувства на собствената си душа. Настжпваше часътъ на пълний разривъ между него и классицитѣ. Тия послѣднитѣ чакахж съ нетърпение новитѣ произведения на поета за да виджтъ до кждѣ ще иди въ пжтьтъ, по който бѣше тръгналъ. Името на новата школа бѣше вело вече да добива право на гражданство. Младитѣ писатели захващахж да се групиратъ около него. Тѣ съставляваxж единъ кружокъ, който се наричаше cénacle, и се приготовляваxж усердно за борбата, която неминуемо трѣбваше да избухне. Списанието la Muse française имъ служеше за органъ, въ който излагахж своитѣ идеи. Въ 1826 г. излезе вторий томъ отъ *Оди и балади.* Въ прѣдисловието на това издание Викторъ Хюго исказа ясно стремленията на новото направление:

„Всѣки день слушаме да говоржтъ, по поводъ на литературнитѣ произведения, за достойнството на тоя родъ, за благоприличието на оня родъ, за границитѣ на третий родъ, за волноститѣ на четвърти родъ . . .

Авторътъ на тая книга, по нещастие, не разбира нищо отъ всичко това; той търси нѣща и намира думи; нему му се чини, че което е наистина хубаво и вѣрно е хубаво и вѣрно на сѣкждѣ, че умственнитѣ произведения могжтъ да се дѣлжтъ само на добри и лоши.

Мисъльта е дѣвственна и изобилна почва, произведенията на която искатъ да растжтъ свободно и, така да се каже, както дойде на случяйтъ . . .“

Това прѣдисловие добиваше особно значение отъ високото достойнство на книгата, на чело на която бѣше поставено. Въ четиритѣ години, които бѣхж изминали отъ издаването на първий томъ отъ Оди и баллади, генийтъ на поета бѣше направилъ забѣлѣжителенъ успѣхъ. Порывътъ на мислитѣ, глжбината на чувствата, прѣдадени на языкъ несравненъ по богатсво и живописность, достигахж до най-високитѣ прѣдѣли на лирическата поезия. Вджновението на поета се отразяваше и въ идеитѣ и въ языкътъ. Френский языкъ бѣше отдавна осжденъ като несвойственъ за лирическата поезия. *Оди и Баллади* доказахж на френското общество, че, ако Франция не е имала лирическа поезия, то не е било за това, че языкътъ ѝ не се е вдавалъ за тоя родъ поезия, нъ защото не е имала лирически поетъ. Той заповѣда на языкътъ и на стихътъ по волята на фантазията си. Мислитѣ, чувствата, душевнитѣ вълнения бликатъ подъ влиянието на едно могуще вджновление и се изливатъ въ богати, гжвки, живописни и блѣскави форми. По свойството на идеитѣ, които изражаватъ, строфитѣ се лѣятъ, тежки, силни, като отъ стомана или отлитатъ въ пространството, легки, прозрачни, като да иматъ крила. Лирическата поезия на Виктора Хюго изражава върхътъ на вджновлението и върхътъ на искуството въ производството и изражението на идеитѣ и чувствата. Като лири-

чески поетъ той нѣма съперникъ въ новитѣ врѣмена. Въ старитѣ врѣмена Пиндаръ само може да се сравни съ него. Въ новата сбирка заслужва да се укаже на измѣнението, което прѣтърпѣватъ чувствата на поета. Погрѣшкитѣ на управлението го бѣхж охладили къмъ династията. Охлаждането ще расте по-нататъкъ, при всичко, че дворътъ не прѣстана да го ласкае и да му дава доказателства на своята истинска или притворна симпатия къмъ него. Людовикъ XVIII бѣше увеличилъ пенсията му съ 2000 франга. Въ 1825 год. бѣхж го наградили съ почетний легионъ и въ сжщата година поетътъ присжтсвува, заедно съ Шатобрияна и Ламартина, на коронацията въ Реймсъ. Славата на Неаполеона неможеше да не увлече генийтъ на поета. Геройтъ на толкова побѣди неможеше да не прѣльсти въображението му, и да не се исправи въ стихътъ му въ всичкото си грамадно величие. Увлечението на поета къмъ прѣстола на старитѣ царе и камъ славата на императора не му пречи да прѣгърне въ широкитѣ обятия на любовь-та си народътъ. Въ стихотворенията му се зачуватъ вече тия звукове, пълни съ съчувствие къмъ народа, който ще завземе единъ день най-широко мѣсто въ произведенията му.

III.

Борбата между романтицитѣ и классицитѣ избухна въ всичката си лютость подиръ появлението на драмата *Кромвель* въ 1827. Прѣдисловието на Кромвеля носеше характеръ на бойовенъ манифестъ. Скоро борбата прѣмина отъ вѣстницитѣ и списанията въ театрътъ и дори на улицата. Епиграммитѣ отстжпихж мѣсто на юмруцитѣ. Кромвель е едно грамадно съчинение отъ 7000 стиха. По тая причина то не е могло никога да се прѣдстави. Въ него е описана една отъ най-драматическитѣ епохи въ историята на Англия и на Кромвеля. Поетътъ е избралъ за това минутата, когато

„ . . . честолюбецътъ се опита да обере плодътъ отъ смьртьта на Карла I. Кромвель, който бѣше достигналъ до едно величие, което други бихж счели за врьхътъ на всяко възможно щастие, господарь на Англия, на Европа и на Исландия, господарь на Европа чрѣзъ флотата си, дипломацията си, опитва се да испълни най-послѣ първий сжнь на дѣтинсвото си, послѣднята цѣль на живота си, да стане царь. Въ историята нѣма по-високъ урокъ скритъ подъ по-висока драма.

Кромвель устроява самъ августѣйшата фарса, която трѣбва да се свърши съ вѣнчавaванието му за царь на Англия. Слѣдъ адреситѣ, които му дохождатъ отъ градоветѣ и графствата съ молба да приеме короната, излиза единъ билль отъ парламента. Той се показва недоволенъ и дълго врѣме се колебае. Най-сетнѣ се рѣшава.

„По негова заповѣдъ украшаватъ съ знамена Вестминстеръ, построяватъ естрадата, поржчатъ короната, опрѣдѣляватъ деньтъ на церемонията. Странна развръска! Въ сжщий тоя день, прѣдъ народа, прѣдъ войската, прѣдъ общинитѣ, въ сжщата тая Вестминтерска сала, отъ тая естрада отъ която мислеше да слѣзе царь, внезапно, като че се продужда отъ сжнь, той пита дали не бълнува и що значи тая церемония, и съ едно слово, което трае три часа, отказва да приеме царското достойнство. — Защо? . . . Никой съврѣмененъ документъ не обяснява това. По-добрѣ: по-пълна е свободата на поета, и драмата печели отъ тая ширина, която ѝ остава историята.“

Такъвъ е сюжетътъ, върху който е съградена драмата, написана въ мощни и великолѣпни стихове, изложена съ единъ интересъ, който се крѣпи отъ началото до крайтъ на пиесата. Горѣщитѣ послѣдователи на Хюго, колкото и да бѣхж въсхитени отъ новото произведение, искахж отъ него драматически пиеси съ нѳ-малки размѣри, които да могжтъ да се прѣдставятъ и да имъ даджтъ възможность да се сразжтъ въ театра съ противницитѣ. Хюго испълни желанието имъ и написа въ 1829 г. *Марионъ Делормъ*. Цензурата, по подскрекателството на литературнитѣ противници на писателя, не остави да се прѣдстави тая драма, която се обяви безнравственна и обидна за достолѣпието на владѣющата династия. Викторъ Хюго отговори на това запрѣщение като написа въ три седмици въ стихове драмата *Хернани*, която е най-хубавото отъ драматическитѣ му произведения. Драмата се прѣдстави за първи пжть въ Французский театръ на 25 Ф. 1830. При първото и при послѣдующитѣ прѣдставления театрътъ се прѣобърна на истинска бойовна арена. Послѣдователетѣ на Хюго още прѣзъ деньтъ завзехж театрътъ и не се помѣстихж отъ мѣстата си догдѣто се не свърши прѣдставлението, прѣзъ което подсвиркванията се кръстосахж съ ржкоплѣсканията. Романтицитѣ надвихж. Классицитѣ си отмъстихж въ 1832 при прѣдставлението на новата драма *Царътъ се весели*. Прѣдставлението се обърна на цѣла буря и пиесата падна. На другий день една министирска заповѣдь запрѣти нѳ-нататъшното ѝ прѣдставлявание подъ прѣдлогъ на безнравственость. Авторътъ подигна процесъ и съ една блѣскава рѣчь защити пиесата си и доказа незаконностьта на запрещението, нъ сждилището потвърди запрещението. Правителственитѣ органи, разярени отъ поведението му, нападнахж го за това дѣто продължава да приема пенсия отъ правителството. Въ отговоръ на тия нападения Викторъ Хюго се отказа отъ пенсията си. Той бѣше така сжщо отказалъ прѣди двѣ години едно увеличение на пенсията си съ 4000 франга, което му бѣше прѣдложило тогавашното правителство, въ видъ на възнаграждение, подиръ запрещението на Марионъ Делормъ.

Театрътъ на Викторъ Хюго се допълня съ слѣдующитѣ пиеси: *Люкреция Борджия и Мария Тудоръ* (1833), *Анжело* (1835), *Рюи Блазъ* (1838) и *Бюргравитѣ* (1843). Театрътъ на Викторъ Хюго съставлява важна часть отъ неговитѣ произведения и заслужва да се изучи подробно. Тука ний неможемъ да укажемъ освѣнь на общата физиогномия на неговитѣ драми, на тѣхнитѣ достойнства както и на слабитѣ имъ страни. Никадѣ може би не се проявляватъ тъй силно громаднитѣ средства, съ които разполага В. Хюго. Той ги е довелъ въ драмитѣ си до система и се е възползувалъ отъ тѣхъ до злоупотребление. Знаете ли конструкцията на една негова пиеса, знаете конструкцията на всичкитѣ. Всичкитѣ проистичатъ отъ едно начало — противоположностьта, която съ помощьта на антитезата, достига до най-голѣми размѣри и става до невѣроятность рѣзка и нагледна. Всяка драма прѣдставлява борба между противоположни чувства и идеи, отъ сблъскването на които писательтъ извлича най-силни и поразителни ефекти. Прибавете при това богатий и живописенъ язикъ на писателя, мощний и звънтливъ стихъ на поезията му и ще си прѣдставите какво впечатление трѣбва да произвождатъ драмитѣ му. Четете ли ги, гледате ли ги на прѣдставление, интересътъ, който възбуждатъ въ васъ,

отива безспирно до крайтъ, подържанъ, уголѣмяванъ отъ ефекти, едни отъ други по-поразителни. Впечатлението, произведено възъ васъ, се заключава обаче почти единствено въ удивлението, което усѣщате къмъ искуството, съ което сж сложени и съставени пиеситѣ. Тамъ е и слабата имъ страна именно. Искуството играе въ драмитѣ му много голѣма роль за да не кажемъ единствена роль. Викторъ Хюго ни се види единъ мощенъ архитектъ, който се стреми прѣди всичко да ни порази съ искуството си. Драмитѣ му сж чудесни градежи, построени отъ една гениялна ржка, които ви поразяватъ нъ не ви трогватъ. Драматический интересъ, който възбуждатъ, плѣнява умътъ ви, нъ не плѣнява сърдцето ви. Други драми написани дори слабо, могжтъ да ви развълнуватъ, да ви расплачатъ. Нѣма никога да испитате подобни чувства при четението или прѣдставлението на неговитѣ драми. Всичкитѣ тия лица, които поетътъ искарва на сцената, говорятъ, дѣйствуватъ, сблъскватъ се по неговата воля и подъ негова диктовка. Той присжтствува задъ тѣхъ и направлява всичкитѣ имъ движения така щото да се добиятъ всичкитѣ ефекти, които е искалъ да извлече отъ въздѣйствието на чувствата имъ и страститѣ имъ по единъ планъ отъ рано приготвенъ и искусно расположенъ. Чини ви се, че всичко това има за цѣль да ви даде възможность да се начудите още веднажь на генийтъ на списателя. Той се бои да се заличи, иска да го имате прѣдъ видъ като четете или гледате на сцената произведението му. Четете или гледате, и мислите за него.

Помежду драмитѣ появихж се и други съчинения. Първо отъ тѣхъ по хронологически редъ е сбирката отъ стихотворения les Orientales, въ които формата достига до най-голѣма блѣскавость въ ущърбъ на мисъльта. Поетътъ говори за Истокъ по налучка. Фантазията играе неограничена роль въ създанието на тия чудни образи, въ които е искалъ да възпроизведе Истокъ. Вджхновлението на поета се възвишава изново до най-високитѣ прѣдѣли на лиризмътъ въ другитѣ му сбирки. *Есеннитѣ листа* излѣзахж въ 1831 подиръ една революция. Поетътъ, като прави въ прѣдговорътъ на тая сбирка, аллюзия на политическитѣ събития, пита се дали поетътъ може въ такъво врѣме да пише и отговаря че да.

„Защото земята треперя, това не е една причина искуството да не върви и да замлъкне поезията, която се отправя къмъ человѣка, къмъ человѣка цѣлъ цѣлниничакъ, която говори на момъка—за любовь, на бащата—за семейството, на стареца—за миналото. Революциитѣ, тия славни епохи въ възрастьта на человѣчеството, измѣняватъ всичко освень человѣческото сърдце: Всякога ще има дѣца, майки, моми, старци, человѣци най-сетнѣ, които ще любжтъ, ще се радватъ, ще страдатъ; поезията е за тѣхъ.“

Въ 1835 г. излезе нова сбирка, *Вѣчерни пѣсни* (les chants du crépuscule), въ 1837 *Вътрешни гласове* (les voix intérieures), а въ 1840 *Лжчи и сѣнки* (les Rayons et les Ombres). Въ тия сбирки могжтъ да се прослѣджтъ промѣненията, които сж станали въ убѣжденията и въ душата на списателя. Поетътъ, ако и младъ още, испиталъ е много. Въ стихотворенията му се чувствуватъ мжжкитѣ звукове на едно сърдце, което е живѣло и страдало. Опитътъ е освѣтилъ вече много тъмни страни отъ живота. Съ разбирането на много нѣща, които му сж били до тогава непонятни, той има възможность да опрѣдѣли своята роль въ обществото. Прѣдразсждъцитѣ се разсѣватъ, истината става

достѫпна за умътъ, гатанкитѣ добиватъ значение на задачи. Въ истината, въ задачитѣ,които прѣдставляватъ настоящето и бѫдѫщето, ще търси поетътъ храна за своето могуще вдѫхновление. То намира най-прочувствовани звукове за да изрази идеитѣ и чувствата, които го въодушевляватъ. Той прави наблюдения въ себе-си и около себе-си, и всичко, което вижда, всичко, което го трогва, намира отзивъ въ вдѫхновенитѣ му пѣсни. Всяко впечатление, което му испраща свѣтътъ, допира до сърдцето му и извлича единъ звукъ отъ лирата му. Викторъ Хюго е казалъ съ своя великолѣпенъ язикъ: поетътъ е единъ свѣтъ заключенъ въ единъ човѣкъ. По-вѣрно неможе да се опрѣдѣли значението на поетическитѣ му произведения, въ които мисъльта, възведена до най-високитѣ прѣдѣли, вижда, разбира и обгръща всичко. Стихътъ му, безпощаденъ къмъ сния, които вредѫтъ, трепти отъ любовь къмъ ония, които работѫтъ, отъ състраданне къмъ ония, които страдатъ. Поезията се вгѫва по взисканията на прѣдмѣта, страшна, енергична, когато бичува злото, свѣтла, трогателна, когато въспѣва хубавитѣ кауви.

Сѫщеврѣменно съ тия сбирки се появи единъ отъ най-хубавитѣ му романи. Прѣди него той бѣше написалъ *послѣдний день на единъ осѫденъ*. Викторъ Хюго описва въ него страданията, които испитва, минута по минута, при приближението на върховний часъ, единъ осѫденъ на смъртъ Той нѣма да прѣстане вече да въстава, при всяки случай, противъ смъртното наказание. Сѫщата тема служи за основа на друга негова книга *сиромахъ Клавдий*. Въ 1851 той произнесе една блѣскава рѣчь, прѣдъ сѫдилището, противъ смъртното наказание, при защитата на сина си, който се преслѣдваше за дѣто бѣше протестиралъ, въ единъ вѣстникъ, противъ испълнението на една смъртна прѣсѫда. Той не е испусналъ ни единъ случай да се застѫпи за осѫденитѣ на смърть, и удало му се е да спаси много жертви на човѣшкото правосѫдие.

Notre dame de Paris (Парижска света Богородица) излезе въ 1831. Неудържимото въображение на поета се растила тука въ всичката си раскошь. Френскитѣ писатели бѣхѫ се бояли да пипнатъ на срѣднитѣ вѣкове. Викторъ Хюго откри неисчерпаемото съкровище, което прѣдставлятъ за поета и за романиста. *Парижска света Богородица* е живо и безподобно по своята енергия въспроизведение на това минало. Прѣдмѣтътъ на романа е поразителенъ по драмический си интересъ, происходящъ отъ развитието и стълкновението на най-силнитѣ страсти, които достигатъ до послѣднитѣ прѣдѣли на екзалтацията. Имената на главнитѣ герои на романа, Клавдий Фролло, Квазимодо и Есмералда, сѫ станали почти собствени имена. Клавдий Фролло и Квазимодо стоѫтъ на двѣтѣ крайни стѫпала на обществената стълба. Първий, душа нѣжна и възвишена, прѣкарва нощитѣ си въ бдѣния, потопенъ въ научни изслѣдвания въ безмълвната си попска келия. Вторийтъ, исхвърлено и намѣрено на улицата дѣте, обезправданъ до жестокость отъ природата, е чудовище по физическото си безобразие. Той знае само двѣ нѣща, да служи прѣданно, до самоотвержение, на Клавдий Фролло и да бие камбанитѣ. Внезапно покрай тѣхъ минува едно странно сѫщество, което, подъ облѣклото на страснтвующа циганка, крие очарователна хубость и буйна и невьздържна страсть обладава сърдцето на попа и на звънаря. Отъ тоя день тѣ встѫпятъ въ борба, мрачна като фатал-

ността, която я движи, страшна като страститѣ, които иска да удовлетвори, и която се свършва съ трагичната смьрть на Клавдия Фролло, когото Квазимодо хвьрля отъ стрѣхата на Св. Богородица, и на Есмералда, която умира на бѣсилката. Около тоя драматиченъ епизодъ сж натрупани хиляди факти свѣдения, подробности, които ни прѣдставляватъ, въ жива картина, срѣднитѣ вѣкове въ всичката имъ живописна разнообразность. Цѣлий тоя свѣтъ, заровенъ въ миналото, въскрьсва, оживява и се раскрива прѣдъ насъ, съ своитѣ нрави и обществени особности, съ своитѣ закони, паметници, легенди, прѣдразсждъци.

Ние се распространихме повече върху това произведение, защото въ него най-релефно излизатъ на явѣ, ведно съ недостатъцитѣ, блѣскавитѣ качества на гениятъ на поета. Ще се задоволимъ само да споменемъ названията на другитѣ му съчинения, които е написалъ около това врѣме: *Студия за Мирабо*, *Литература и философия смѣсени* (1834), *Рейнъ* (1842). Популярностьта на Виктора Хюго бѣше достигнала до врьха си. Името му се носеше въ всичкитѣ уста. Младото поколение живѣеше отъ въздуха, който дишаше поетъть. То очакваше всяко негово произведение, като манна, която пада отъ небето. Классицитѣ оплакваxж мьлчаливо своето поражение. Тържествующата колесница на реформатора ги бѣше смазала. На едно мѣсто само тѣ бѣxж силни, въ Академията, дѣто владѣяxж. Тѣ мисляxж че поне тамъ ще устоѣтъ срѣщу порoятъ и опитаxж се да му противостоѣтъ, но скоро се принудиxж да сдаджтъ и послѣднята си крѣпость. Викторъ Хюго биде избранъ за членъ на Академията въ 1841. (Слѣдва).

СТИХОТВОРЕНИЯ.

ПОЕТЪТЪ.

ГЕТЕ.

Да, има йощ' поезия въ свѣта,
И има извори за вджхновенье;
Не е убило всяка висота
На наший вѣкъ жестокото сумнѣнье.

Вий казвате ми: всичко увѣхтя,
Природата сѐ тжй цьвти, умира;
Сѐ туй небе, звѣзди, гори, цвѣтя,
Еднакви сжщи отъ създанье мира.

Какво вечь може да тревожи насъ?
Какви пò-други чувства и вълненье?
Казало се е всичко до тозъ чясъ,
И всичко ново сѐ е повторенье.

Тозъ славей сѐ едната пѣсень пѣй,
Туй слънце вѣчно валчесто досажда,
Сѐ тозъ човѣкъ, кой глупо мре, живѣй,
Сѐ тезъ сълзи, и смѣхъ, и гладъ, и жажда!

Да, всичко въ тоя свѣтъ блѣднѣй, вѣхтѣй:
Картини, шарове, напѣви, мисли . .
Поетътъ нищо ново вечь не пѣй
И Господъ нищо ново не измисли!

О не! Не е исчерпано до край
Ни тайнитѣ на тазъ природа свята,
Ни тозъ животъ — ужасенъ пъкълъ — рай,
Ни всичкитѣ мечтанья на душата.

Цѣлъ свѣтъ, отъ тазъ вселенна по-широкъ,
Се крие йоще тайнственъ въвъ гжрди ни:
Ний ровимъ го — той става по-джлбокъ,
Ний свѣтнемъ му — по-тъменъ ни се чини.

И дор' умътъ не може да открий
На битието тайнитѣ закони,
И погледътъ се мжчи да пробий
Завѣсата на други небосклони;

Дор' естеството има свой язикъ
И на душата да говори може,
И всяка пѣсень, звукъ и стонъ и викъ
Въллнува насъ, и мжчи, и тревожи;

Дор' има тукъ **любовь и красота**,
И сълзи нивга що се не изливатъ,
И мжки безъ названье на свѣта,
И гжрди тайно що горжтъ, истиватъ;

Дор' наш'та мисьль тича надалечь
И нѣма брѣгъ на нашето мечтанье,
Поети може и да нѣма вечь —
Поезията вѣчно щте остане.

ВИКТОРЪ ХЮГО.

Небето.

Азъ нѣмамъ ни прѣдѣлъ ни брѣгъ, ни край,
И името ми хаосъ казватъ . . . . .
Мечти крилати мене не изгазватъ
И дъното ми Господь само знай.

Милйони свѣтове се гонатъ въ мене,
Кат' духнатъ прахъ, като развѣянъ снягъ;
Алдебаранъ е искра, Арктуръ — зракъ
Изгубенъ, трепкавъ, като сновидѣнье.

Азъ вѣчностьта въ прѣдѣлитѣ си схващамъ,
И никой гласъ не буди синиятъ ефиръ,
И вѣченъ миръ е въ моятъ тайнсвенъ ширъ,
И буритѣ се другадѣ ги пращамъ.

Какъ ти си нищо, о земя, прѣдъ мень! —
Пò-ситна и отъ най-ситниятъ ми пясъкъ, —
Какъ жалка си съсъ твоя шумъ и врясъкъ,
Съсъ твойта зима, лѣто, нощь и день!

Кой тласна те за смѣхъ въ простора ясний
И рѣче: „бръмкай въ общиятъ покой!“
И пусна въ тебъ бѣди невидимъ рой:
Теглила, болки, бѣдствия ужасни?

Ти нѣмашъ смисьль тука на свѣта!
Твой дѣлъ сж страститѣ, войнитѣ, моръть,
Прахъть, нищожеството и позорътъ
И мракътъ и смрътьта! . . . . .

Земята.

И любовьта!

БАЙРОНЪ.

Възъ Лохъ-на-Гаръ *) дивий замисленъ стояхъ.
Надъ мене бѣ Господъ — полята подъ мене,
Полята съсъ тѣхния пушакъ и прахъ,
Човѣцитѣ съ свойтѣ борби и шуменье.

И знаяхъ, че нѣйдѣ тамъ долу безъ брой
Герои бръмчахж и правяхж бой,
Души развратени до тинята слѣзли,
И съвѣсти кални на продань излѣзли;

Азъ знаяхъ че много нещастни гжрди
Изгниваxж тайно отъ ядъ и вражди,
Че глухата завистъ, че страшното мщенье
Приготвяхж свойтѣ стрѣли и за мене.

Прощавамъ ви! рѣкохъ камъ оня прахъ димъ,
Що крийше врази ми въ полето джлбоко; —
Прощавамъ ви, братя, дордѣто стоимъ —
Вий толкова ниско, азъ толкозъ високо!

---

*) Планина въ Шотландия.

ШИЛЛЕРЪ.

Кога поетътъ всичко изгребе
Изъ тайнитѣ на свойто сърдце страдно
И гениятъ мрьтвѣй подъ челото му блядно,
Той проси мощь отъ синето небе.

Кога поетътъ храбро загребе
На битието въ буритѣ сърдити,
И члунътъ *) му се бий съ нощьта и канаритѣ,
Той хвърля взоръ къмъ синето небе.

Кога земята всичко погребе
За него: слава, радость, упованье,
И мѣсто тука вечь за него не остане,
Той дири кжтъ въвъ синето небе.

АЛФРЕДЪ ДЕ МЮССЕ.

Сърдце, сърдце, кипяща бездна
Отъ страсти, бунтове и пламъ!
Демѡнъ! защо въ гжрди ни влѣзна?
Защо отне покоя намъ?

Защо бълнувашъ непрѣстанно?
Защо се свивашъ и дробишъ?
Ту мрьтво си, ту стенешъ странно,
Ту леденѣешъ, ту горишъ.

На всѣки мигъ, на всяка стжпка
Въ гжрди ни екне твоя гласъ,
Всякъ ударъ твой, и скокъ, и трьпка
Е грижа, страхъ, иль боль, иль страсть.

Сърдце, сърдце, джлбока бездна,
Кой твойтѣ тайни е узналъ?
Кой умъ вникнѣ, кой погледъ влѣзна
Въ неисходимий твой дедалъ?

Морето има свойта матка,
Небето — и то има сводъ!
Но ти — ти нѣмашъ дъно, смятка,
Ни пжть, ни край, нито исхѡдъ.

Ти гатанка си вѣчно тайна —
Ту бѣсъ, ту викъ, ту звѣрь, ту стонъ.
Едно въ вселенната безкрайна
Незнаешъ никакъвъ законъ.

---

*) Македонска рѣчь — лодка.

Сега си ледъ — слѣдъ малко — пламень,
Заспѫ ли азъ — ти ставашъ, бдишъ;
Когато кажѫ: щѫ сѫмъ камень!
Ти като восъкъ се топишъ.

Духътъ блуждай, умътъ се лъже,
Ти не се мамишъ никой пѫть,
Съньтъ не може да те свръже —
Неможе нищо на свѣтътъ!

Ти люшкашъ се, пѫхтишъ, лудувашъ —
Звѣрь безъ юзда, море безъ миръ —
Деня копнѣйшъ, нощѣ бълнувашъ
За нѣкой растрошенъ кумиръ.

Сърдце! сърдце! реви въ гѫрди ми!
Азъ тебъ сѫмъ жертва — ти мень робъ,
И ти и азъ ще да заспиме
Кога заспиме въ мрачний гробъ.

ХАЙНЕ.

Прѣстана буря нощна.
Съ раступано сърдце
Искокнахъ вънъ да видѫ
Ляствѝчето гнѣздце.

То бѣше струполено,
Съ развѣянъ прьснатъ пухъ,
А двѣтѣ лястовички,
Че цвьркахѫ ги чухъ.

Недѣйте плакà, мили,
Надъ вашата бѣда;
Гнѣздо си ново свийте,
Хай дайте си труда!

Недѣйте се отчяйва,
Сдобийте малко духъ,
Въ полето йоще има
И сламчици и пухъ;

Че всичко е възможно
И лесно на свѣта
Дордѣто бѫде жива
Въ гѫрдитѣ любовьта.

ЛЕОПАРДИ *).

Защо за скрѣбь, горчевини
Поета, Боже, си урисалъ?
Защо го ти обрѣмени
Съсъ твоята висока мисьль?

Защо си го безъ жаль проклелъ
Съ гладътъ дѣлѡ да има често,
И, кат' на гордиятъ орелъ,
Не си му далъ въ небето мѣсто?

Защо си го осждилъ тукъ
Да има гжрди за страданье?
Да бжде съпь, да бжде звукъ,
Да бжде цѣлъ едно стенанье?

Защо си го направилъ ти
Тварь зарадъ битки и за лира:
Отъ крѣхко стькло — да къпти,
Отъ стомана — да се опира?

Защо единъ за всички той
Да чувствова, да бди, да плаче,
Да нѣма отдихъ, ни покой
И вѣчно нѣкой крьстъ да влаче?

Защо за капка слава той
Да вдига ураганъ отъ злоба?
И за дарътъ случаенъ твой
Да го прислѣдватъ и задъ гроба?

ПУШКИНЪ.

И казвахъ си: о смрьть, земи ме,
Тозъ адъ въ гжрдѝ ми прѣкрати!..
Но ето Муза посѣти ме
Небесна и ме укроти.

Тя нѣжно, сладко ме прѣгърна,
Прикотка ме съ вълшебенъ гласъ,
И, вджхновенъ, въвъ пѣсни азъ
Излѣхъ душата си кахжрна.

Пѣвецъ! на Бога не гълчѝ!
Той въ тебъ два дара чудни лѣе:
Сьрдце — отъ язви да болѣе,
Поезия — да ги лѣчи.

(Изъ „Бури и Мелодии“ отъ *И. Вазова*).

*) Великъ и злополученъ италианский поетъ.

ХАРАКТЕРЪ *)

ОТЪ ПЕДАГОГИЧЕСКА ТОЧКА ЗРѢНИЕ.

II.

Що се разбира подъ думата: „характеръ?“ Подъ думата *характеръ се разбира*, казва Ушинский, *обикновенно цѣлата сумма на ония особености, съ които се отличава дѣятелностьта на единъ человѣкъ отъ дѣятелностьта на другъ, безъ отношение къмъ самото съдържание на тъзи дѣятелность, което може да бжде умно и глупаво, нравственно и безнравственно* [1]). Съ тѣзи нѣколко думи обаче не може да се опрѣдѣли частний или индивидуалний характеръ и още по-трудно се опрѣдѣдява коллективния или националний характеръ. „Всѣкой человѣкъ, казва Милль [2]), е окржженъ съ обстоятелства отлични отъ обстоятелствата въ живота на всѣкой другъ человѣкъ; всѣкой народъ или поколѣние отъ человѣчеството се отличава въ това отношение отъ всѣкой другъ народъ или поколѣние; и ни едно отъ тѣзи различия не остава безъ влияние на образованието на различнитѣ типове характери. Разбира се, че сжществува и общо сходство, нъ частноститѣ въ обстоятелствата постоянно пораждатъ исключения даже въ такива положения, които сж вѣрни въ едно огромно болшинство случаи.“ Когато всѣкой народъ и поколѣние отъ человѣчеството се отличаватъ по обстоятелствата въ живота си отъ всѣкой другъ народъ и поколѣние, — обстоятелства, които главнимъ образомъ влиятъ на образованието на частний и коллективний характеръ, то ние не разбираме, защо Милль, както видѣхме, горѣ, се съмнѣва, че могжтъ да сжществуватъ отличителни черти въ характера на единъ народъ отъ характера на другъ; различието въ обстоятелствата, значи по думитѣ на Милля, дава различнитѣ типове характери, както частни, тъй и национални. Това положение е общо, изъ което правятъ исключене само частноститѣ въ обстоятелствата. Изъ думитѣ на Милля ние неможемъ друго да разберемъ освѣнь, че всѣкой народъ се отличава по характера си отъ всѣкой другъ народъ, както се отличава и всѣкой человѣкъ по характера си отъ всѣкой другъ человѣкъ и че тѣзи различия зависятъ отъ различнитѣ обстоятелства, въ които е живѣлъ народътъ или человѣкътъ. Другояче и не може да бжде. Не само единъ народъ може да се отличава по характера си отъ другъ народъ, и едно поколѣние отъ друго поколѣние, но и ученици отъ една школа се отличаватъ по характера си и другитѣ си свойства отъ характера и свойствата на ученици отъ друга школа, даже въ сжщата страна. Това различие достига до очевидность, когато едни отъ ученицитѣ свършатъ курсъ на наукитѣ си, напр. въ Франция или Америка, а други сж свършили, напр. въ Росия. Това ни показва, че националнитѣ особености въ характера на народа сж проникнжли даже въ самитѣ науки, въ искуствата, въ поезията и проч. и по този начинъ се прѣдаватъ на ученицитѣ. И който се интересува може, само по искуствата, по поезията и въобще по устваннитѣ произведения на народа, да опрѣдѣли и изучи неговий характеръ.

---

*) Виждъ „Зора“ книжка I.

[1]) Op. cit т. II стр. 419.

[2]) Op. cit т. II стр. 436.

Но насъ ни интересуватъ законитѣ за образованието на характера, а не самий характеръ. Безъ знанието на законитѣ за образованието на характера невъзможно е неговото обстоятелно изучение. Такива закони сж до нѣкждѣ открити или можемъ да се надѣваме, че скоро ще се открияТъ. „Законитѣ за образование на характера, казва Милль, съставляватъ главенъ прѣдмѣтъ за научното изслѣдование на человѣческата природа“ [1]). Слѣдов. правото за изучението на тѣзи закони принадлежи на антропологията. Милль предлага два способа за изучението на человѣческата природа или за изучението законитѣ за образование на человѣческий характеръ: *експериментални* (опитний) и *дедуктивний* (изводний). Съ тѣзи методи Милль туря въпросътъ за образованието на характера на чисто психологическа почва; на тъзи почва неговия експерименталенъ методъ, както той самъ признава, не може да даде положително никакви резултати въ изслѣдованието на законитѣ за образованието на человѣческий характеръ, — неможе просто за туй, защото той е неприложимъ въ изслѣдованието на разнообразнитѣ душевни състояния на человѣка, които не подлежжтъ ни на опитъ, ни на объективно наблюдение; а между тѣмъ, опитътъ и наблюдението съставляватъ главното орждие на експерименталний методъ. Нашата психическа природа е недостжпна за експерименталний анализъ. Съ вторий методъ, *дедуктивний*, Милль прѣдполага да извади законитѣ за образованието на характера изъ психологията. „Законитѣ за образованието на характера, казва той, сж производни закони и происходящи отъ общитѣ закони на душата; тѣ могжтъ да се получатъ, като изводи, изъ общитѣ закони на душата, като предположимъ нѣкой даденъ редъ отъ обстоятелства и послѣ съобразимъ, какво ще бжде, споредъ законитѣ на душата, влиянието на тѣзи обстоятелства върху образованието на характера“ [2]). За изучението на тѣзи производни закони за образованието на характера Милль проектира особенна, производна изъ психологията, наука, на която той дава название *етология*, или, както я нарѣкълъ Ушинский, *характерология*. Тази наука ще черпи своитѣ данни за построението и образованието на человѣческий характеръ изъ общитѣ или елементарнитѣ закони на душата, съ опредѣлението и изучението на които се занимава психологията. Ако и производна изъ психологията, етологията ще расшири психологическитѣ данни, ще ги приложи практически къмъ цѣли редове физически и нравственни обстоятелства, които тъй или иначе влияятъ на образованието на характера съгласно съ общитѣ закони на душата. „Съгласно съ това опредѣление, казва Милль, етологията е наука, която прямо съотвѣтствова на искуството на въспитанието; въ обширенъ смисълъ тя обема образованието на националния или коллективния характеръ тъй сжщо, както и на индувидуалний“. За съжаление обаче тази наука, както признава това и самъ Милль, не сжществува или сжществува въ проектъ. Тя трѣбова още да се създаде изъ законитѣ на психологията; Милль показалъ даже пжтя, по който тя трѣбова да се произведе изъ психологията, и срѣдствата, чрѣзъ които тя ще достигне своитѣ цѣли — образованието при извѣстни физически и нравственни обстоятелства на желаемий типъ характеръ. Ако такава наука дѣйствително сжществуваше, — принесла би велика заслуга на практическата педагогика. Наистина, животътъ на человѣка происхожда всрѣдъ всевъзможни физически и нравственни обстоятелства, които тъй или иначе влиятъ на нашата душа и които способствоватъ за възникновението въ нея на такива наклонности, желания и стремления, които, оставени безъ внимание или контроль, могжтъ да обусловятъ характерътъ на человѣка, и при туй, съвършенно несъгласно съ неговитѣ собствени желания или несъгласно съ стрѣмлението на цѣлото общество; като знае законитѣ, по които това влияние дѣйствува на нашата душа, практическата пе-

---

[1]) Op. cit стр. 437.

[2]) Ibidem стр. 441.

дагогика ще бѫде въ състояние да отстрани вреднитѣ обстоятелста и да даде на пружинитѣ направление съгласно съ своитѣ педагогически цѣли.—

Такава наука, обаче, каквато ни се прѣпоржча етологията, още почти не сѫществува, а нейното практическо примѣнение въ педагогията е почти невъзможно. Както видѣхме, тя цѣла се покои на психолигията; а послѣднята е още съвършенно нова наука и далечъ не се е отървала още отъ своята метафизическа основа. Нѣкои автори (Милль, Бенеке и пр) наричатъ психологията наука на опита, която черпи ужъ всичкото свое съдържание исключително изъ наблюдение и опитъ. Ние видѣхме горѣ, че това далечъ не е така. При изложението на своитѣ основни закони, почерпнѫти изъ самонаблюдение и изъ наблюдението надъ человеческитѣ дѣяния и постѫпки, психологията въ своитѣ заключения постоянно прибѣгва къмъ такива чисто философски умозрѣния, приеми и термини, които нѣматъ никакъ мѣсто въ опитнигѣ науки и които не подлежѫтъ на никаква опитна провѣрка, а догдѣто психологията не си завладѣе едно независимо положение въ редътъ на дѣйствително опитнитѣ науки,— изъ нея едва ли ще могѫтъ да се извлекѫть етологически закони за образованието на человѣческий характеръ.

При всичко туй изложението на общитѣ закони за образованието на характера подъ влиянието на тѣзи или други външни и вѫтрѣшни причини и обстоятелства се оказва не съвсѣмъ невъзможно, защото такива закони сѫществуватъ и ние ги знаемъ емпирически и се ползоваме отъ тѣхъ толкова, колто умѣемъ. Нашето емпирическо знание на емпирическитѣ закони за образованието на характера е принесло и продължава да принася велики услуги на практическата педагогика. „Емпирическитѣ закони съставляватъ обикновенната житейска мѫдрость, казва Милль, и тѣ сѫ безцѣнни, особенно за туй, че тѣ се прилагатъ почти къмъ всичкитѣ случаи, подобни на онния, отъ които тѣ сѫ почерпнѫти. Емпирический законъ заимствова всичката своя истинность отъ законитѣ на причинностьта, на които той изражава послѣдствията“.[1]). Този емпирически законъ никому не е неизвѣстенъ И педагозитѣ и непедагозитѣ всѣкога сѫ се ползовали отъ него, защото всѣкой горѣ-долу развитъ человѣкъ е способенъ да наблюдава, и тъзи способность трѣбова да го научи да различава причината отъ послѣдствието и тѣхната тѣсна свързка. Единъ пѫть това забѣлѣжено и разбрано, человѣкъ, при всѣко ново явление, търси причината, която го е произвела и по този начинъ дохожда емпирически до откритието на емпирическитѣ закони, за свръзката на причинитѣ съ послѣдствието, които закони, ако и не провѣрени научно, но употрѣбени практически, се оказватъ вѣрни въ едно грамадно болшинство случаи. Тѣзи емпирически закони и научили хората да мислатъ и разсѫждаватъ и даже да прѣдсказватъ, че при такива и такива обстоятелства и жизнени условия ще се образува или може да се образува само такъвъ характеръ, а не инакъвъ, и при други обстоятелства, съвсѣмъ отлични отъ пьрвитѣ, ще се образува другъ, съвсѣмъ отличенъ характеръ. Тѣзи емпирически закони сѫ научили още хората да прѣдвиждатъ, че еди-кои си обстостелства и случайности ще произведѫтъ такова именно, а не друго впечатление на еди-кой си человѣкъ, характерътъ на когото е добрѣ познатъ, а на другъ человѣкъ, характерътъ на когото е различенъ отъ характера на пьрвий, ще произведѫтъ съвсѣмъ друго впечатление. Знанието именно на емпирическитѣ закони за образованието на характера дало възможность на практическата педагогика да се ползова отъ тѣхъ, когато иска да създаде или уничтожи тая или друга черта въ характера на въспитанника. Не само хората на науката, но и профанитѣ (практицитѣ-емпирици) разсѫждаватъ, че характерътъ на еди-кой си человѣкъ е твърдъ, непоколибимъ и упоритъ, а на еди-кой си-ничтоженъ, безнравственъ, хладнокръвенъ и проч. и че такива характери сѫ се образовали

---

[1]) Op. cit стр. 434.

подъ влиянието на такива и такива обстоятелства, при такива и такива физически и нравственни условия и че ако тѣзи обстоятелства и условия били не такива, а съвсѣмъ отлични, то и характери щѣхж да се образуватъ съвсѣмъ други. Най-послѣ ние съвършенно праведно се удивляваме, че еди-кой си биографъ изобразилъ точно характера на еди-кой си великъ человѣкъ и че много писатели и драматурги, като почнемъ отъ Омира и дойдемъ до Шекспира и Гете, сж изобразили въ своитѣ произведения съ точни и ярки краски истинскитѣ *человѣчески* характери на своитѣ герои и всичкитѣ тѣхни сърдечни и душевни движения. Въ това отношение Шекспиръ тикналъ истинското знание явленията на человѣческата душа и вѣрното знание на человѣческий характеръ до недосягаемость; въ своитѣ велики творения той се оказалъ не само великъ драматургъ, но и още нѳ-великъ психологъ и етологъ, т. е. знатокъ на етологическитѣ закони за образованието на человѣческий характеръ. Какъ е било възможно това, ако человѣку не бѣше достжпно емпирически знанието на законитѣ за образованието на человѣческий характеръ?—

Правда, особенна наука за образованието на характера нѣма; но за това нѣма и недостатъкъ въ сжществованието на емпирически закони и правила, получени емпирически или практически чрезъ наблюдение надъ образованието на человѣческий характеръ. Тѣзи емпирически закони и правила, събрани, систематизирани и провѣрени на опитъ, бихж съставили оная проектирана отъ Милля наука — *етология*, създанието и развитието на която той чака отъ успѣхитѣ на психологията. Знанието поне на тѣзи емпирически закони и правила за образованието на характера, почерпнжти емпирически изъ многочисленни наблюдения надъ психологическитѣ явления у человѣка, ако и не систематизирани и не впълнѣ провѣрени, принесло би на практическитѣ педагози неоцѣними услуги, както принася тамъ, дѣто въспитанието е положено на нѳ-рационални основания, нежели у насъ. Това общо практическо знание би показало на всѣкой педагогъ, че той въ едни случаи е призванъ да въспитае и образува характера на дѣтето, а въ други — да изучи и се примѣни къмъ неговия вече малкомного сформированъ характеръ, ако желае да достигне своитѣ педагогически цѣли, т. е. въ едни случаи педагогътъ е длъженъ да създаде характера на въспитаника, а въ други — той се срѣща вече съ нѣщо готово, прирождено въ характера или въ природата на дѣтето и това прирождено *нѣщо* той не трѣбва никакъ да губи изъ видъ, пакъ въ интереса на своитѣ педагогически цѣли. Такова прирождено *нѣщо* въ характера на всѣкой человѣкъ дѣйствително има и това прирождено нѣщо независимо отъ всичкитѣ искуственни мѣрки лѣга въ основанието на всѣкой характеръ. Нъ върху това прирождено нѣщо въ характера на человѣка може да се гради ново здание и при туй съгласно съ нашитѣ педагогически планове и срѣдства. Само въ исключителни случаи това не ни се удава, т. е. характерътъ на человѣка се слага подъ влиянието само на прирожденитѣ причини. Милль грѣши, като иска всецѣло да извади законитѣ за образованието на характера изъ общитѣ закони на душата; той, вѣроятно, не е забѣлѣжилъ, че въ человѣческий характеръ има *нѣщо* прирождено и *нѣщо* приобрѣтено и прибавено подъ влиянието на живота. Медицината още отъ най-древнитѣ врѣмена е забѣлѣжила тъзи двойственность въ характера на человѣка. Особенно се занимавала медицината и послѣ физиологията съ ония чисто прирождени органически странности, особенности и наклонности въ характера на человѣка, които Милль никога не може да обясни съ своитѣ общи закони на душата, които, напротивъ, лежжтъ въ основанието на тѣзи закони на душата и които ѝ даватъ особенъ индивидуаленъ строй. Ние имаме предъ видъ *темпераментитѣ*. Между съставътъ на тѣлото отъ една страна и душата отъ друга сжществува тѣсна органическа свръзка. Освѣнь идеалиститѣ (философи), никой не е отрѣкълъ тъзи свързка. Такава свързка между наший тѣлесенъ и духовенъ миръ не остава безъ взаимно влияние. Голѣмата печаль и нещастия,

които чувствова нашата душа, доваждатъ человѣка до охтика и смьрть. Тѣлеснитѣ страдания отъ своя страна тоже довеждатъ человѣка до хипохондрия, меланхолия и полуда, т. е. до душевни болѣсти. Медицината, и слѣдъ нея психологията, признаватъ великото влияние на тѣлото върху душата. Дѣйствително, съвсѣмъ различно мисли и разсѫждава человѣкъ, когато е здравъ и когато той е боленъ. Различенъ е и характера на человѣка въ здраво и болно състояние. Когато е такова влиянието на болний организмъ върху душевний строй на человѣка, то нѣма никакво съмнѣние, че този сѫщий организмъ упражнява сѫщото влияние върху душевнитѣ явления и въ здраво състояние. Всичко това зависи отъ врождени анатомически и физиологически причини; приема се, че всѣкой организмъ человѣчески има особенъ количественъ, качественъ и химически съставъ и особенно расположение на своитѣ съставни елементи, които и даватъ на всѣкой человѣкъ особенъ и различенъ отъ другитѣ индивидуаленъ душевенъ строй, слѣдователно и различенъ отъ другитѣ характеръ. Ако законитѣ за образованието на человѣческий характеръ Милль произвожда изъ общитѣ или елементарнитѣ закони на душата, то медицината не може да не признае, че послѣднитѣ въ значителна степень, ако не всецѣло, сѫ зависими или подчинени на тѣлесний организмъ. За да можемъ да си уяснимъ това ново, анатомическо, положение на въпроса, който ни занимава, необходимо е да се обърнемъ къмъ *ученіето* за темпераментитѣ, които и лежѫтъ въ основанието на всѣкой индивидуаленъ характеръ.

(Слѣдва). **Д-ръ Ив. Драгомировъ.**

ЗАТОЧЕНИКЪ.

Параходътъ La Gironde отъ компанията на Messageries maritimes плуваше бързо по Егейското море, прѣзъ едно тихо и хубаво врѣме, въ направление къмъ Солунъ.

Пролѣтното слънце лѣеше потоци отъ свѣтлина въ необозримото пространство. Окото можеше едва да съзре по нѣкога на небесната синева нѣкой тънъкъ и прозраченъ облакъ, който се покажеше и исчезнеше, като неуловима мечта. Морето свѣтеше гладко, като стъкло. Една вълна и подирь нея друга и трета шавнехѫ тихо отъ врѣме на врѣме по повърхностьта му, като минутни вълнения въ моминскы гѫрди, и се разсипехѫ безслѣдно въ бисерни струи.

Населението на парахода прѣдставляваше най-разнообразна гледка. Тамъ бѣхѫ се събрали типове отъ всевъзможни народи, костюми, физиогномии, съсловия и култури. Параходътъ бѣше спиралъ, сѣкашъ, на сто разни пристанища и носеше тоя шаренъ свѣтъ на нѣкое етнографическо изложение.

Распасаний турчинъ зѣпаше, раскраченъ, до англичанина, който се бѣше истегналъ неподвижно на стола си съ единъ екземпляръ въ рѫцѣтѣ отъ Лайпцингското издание на английскитѣ автори. Френецътъ, занятъ съ нова любовь, свързана случайно на парахода, минуваше покрай безстрастний евреинъ, вглѫбенъ въ мисьль за нова нѣкоя печалба. Мургавий персиецъ сѣдеше редомъ до паликарето, което се пѐреше съ своята кѫдрава фустанела. Турский молла, който се кланяше на една страна въ парахода, съзираше, като мъмреше молитвата си и се слагаше и ставаше, черното расо на нѣкой попъ.

Всрѣдъ това разнообразно общество, мирно и мълчаливо сѣдеше, самъ сами, въ единъ кѫтъ на парахода, единъ българинъ. Отъ когато се бѣше качилъ на парахода той бѣше търсилъ свои съотечественници, но не бѣше намѣрилъ ни единъ.

Четвърти день какъ пѫтуваше, слушаше да се говори около него на всѣкакви язици, но не бѣше зачулъ българска дума. До него се бѣхѫ разположили нѣколко турци. Женитѣ имъ, насѣдали на търкало, гушехѫ се една до друга и грижливо се прикривахѫ за да не видѫтъ лицата имъ нечестивитѣ гяури. Турцитѣ му проговорехѫ по нѣкога, той размѣнеше съ тѣхъ нѣкоя дума и пакъ се свиеше при бѣдний си багажъ, и замлъкнеше.

Изрѣдко само станеше, погледнеше на величественната гледка, която прѣдставляваше пространството и пакъ се върнеше на мѣстото си.

На лицата на всички пѫтници се изражаваше онова сладко и неизразимо удоволствие, което испитва душата, жадна за безконечность, когато се допре до безконечността въ природата. Той гледаше равнодушно на всичкитѣ тие физиогномии, които минувахѫ покрай очитѣ му. По между всичкий тоя свѣтъ, който се крьстосваше около него, той бѣше най-честитий человѣкъ.

Цѣлъ миръ отъ мисли засмѣни, като пролѣтьта, която вѣеше въ природата, свѣтли като сльнцето, което грѣеше, подигахѫ сладко гѫрдитѣ му и отлитахѫ въ сине небе,—химни, които сърдцето, трогнато отъ радость и щастие, испраща къмъ Бога.

Слѣдъ дванайсеть годишно заточение въ Азия той се връщаше у дома си.

Прѣди мѣсецъ още, до деньтъ, до минутата, когато му бѣхѫ съобщили, че е свободенъ, той неможеше да помисли за своитѣ безъ да заплаче. Когато му бѣхѫ донесли тая вѣсть, той не бѣше искалъ да повѣрва. Бѣше му се сторило че го лъжатъ.

Мнозина се бѣхѫ върнали отъ заточение, но и мнозина бѣхѫ оставили коститѣ си тамъ. Едно прѣдчувствие, което напраздно се мѫчеше да побѣди, му казваше всѣкога, когато се замисляше за участьта си, че ще бѫде отъ послѣднитѣ. Той се бѣше запознялъ съ много хора милостиви, които го съжалявахѫ и сѣднехѫ по нѣкога та го утѣшавахѫ, но идехѫ си тѣ, той погледнеше въ сърцето си и видеше, че отъ утѣшенията, които е чулъ, нищо не е останало въ него.

Той не бѣше узналъ никога защо сѫ го заточили. Единъ день бѣхѫ го искарали отъ затвора, дѣто бѣше прѣстоялъ безъ испитъ седемь мѣсеца между разбойницитѣ и кървопийцитѣ, осѫдени повечето на вѣчни окови, бѣхѫ го извели прѣдъ солунский паша и бѣхѫ му казали че го пращатъ на заточение въ Ангора. Защо и за колко години не бѣхѫ му казали. „Пращатъ ме да умрѫ на чужда земя,“ бѣше си казалъ самъ той когато го искарахѫ отъ пашата.

Петь години наредъ бѣше ставалъ и лѣгалъ съ тая мисьль, че е испратенъ да умре на чужда земя, че ще затвори очи и нѣма да види и на послѣдний си часъ своитѣ си.

А сега отиваше при тѣхъ. Още нѣколко часа и ще стѫпи на земята, дѣто е мислилъ че нѣма никога да се върне, и още единъ два деня пѫть и ще бѫде у дома си и ще прѣгърне онния, които не е вѣрвалъ, че ще види още веднажь въ живота си.

Като мисляше какъ е страдалъ прѣди мѣсецъ и колко е честитъ сега,

сълзи отъ радость идехѫ на очитѣ му. Да имашъ жена и дѣца, да ги любишъ отъ душа и сърдце, да си готовъ живота си да положишь за тѣхъ, да ги загубишь изведнажь, да си стоялъ дванайсѣть години далече отъ тѣхъ, въ земя затънтена, дѣто нищо неможешъ да чуешъ за тѣхъ, да си мислилъ, че нѣма вече да ги видишъ, и да се върнешъ при тѣхъ и да ги видишъ пакъ! Има ли, Боже мой, щастие по-голѣмо на тоя свѣтъ?

Той броеше часовете и минутитѣ. Врѣмето му се виделе нескончаемо.

Искаше му се да лѣгне, да заспи и да се не пробуди додѣто параходътъ не стигне на Солунъ. Но неможеше да го хване сънь. Лѣгнеше, дрѣмнеше, па изведнѫжь се стресне въ сънътъ си и станеше. Стореше му се по нѣкога че параходътъ е спрѣлъ, вслушаше се, чуеше че морето буботи подъ него и трепнеше отъ радость, като видеше, че се е лъгалъ.

„Дѣте ставамъ,“ кажеше и земеше да се смѣе самъ съ себе-си.

Въ Азия той бѣше стоялъ цѣли три години въ лошъ затворъ. Подирь три години само бѣхѫ му позволили да живѣе на свобода въ градътъ подъ надзора на полицията. Мрачнитѣ въспоминания, които му бѣхѫ останали отъ затвора, подпомагани отъ шумътъ, който ставаше около него, отъ дрънканието на тежкитѣ вериги, отъ буботението на парахода, отъ виковетѣ на матрозитѣ, възникваxѫ въ паметьта му щомъ заспеше и се прѣвръщахѫ въ ужасающи сънища.

Веднажъ сънуваше, че е избѣгналъ отъ заточение и подирѣ му се спуснала да го гони многобройна потеря отъ войници, жандарми и башибозуци. На всѣка минута потерята приближаваше да го улови, но той бѣгаше тъй силно щото тя неможеше да го стигне. Наблизо имаше лѣсъ. Той влезе въ него. Колкото повече навлизаше въ лѣсътъ, толкова повече той ставаше гѫстъ и непроходимъ. Не се виделе никаква пѫтека и той мисляше вече че потерята е изгубила дирята му. Отъ всички страни чуеше виенията на диви звѣрове, сѫсканията на змии, но той прѣдпочиташе да го изѣдѫтъ вълци и мечки отъ колкото да попадне въ турски рѫцѣ, и промѫкняше се между шубрацитѣ, трънетѣ и клоноветѣ на дърветата, които се бѣхѫ заплели и заприщяхѫ на всяка стѫпка пѫтя. Изведнажь той се намѣри прѣдъ една голѣма рѣка, която бучеше страшно и търкаляше въ стремителнитѣ си вълни цѣли скали и букаци. Ни напрѣдь сега ни назадъ. Той сѣднa на брѣгътъ да си отпочине и мислеше какво да прави, когато изведнажь прѣпукахѫ надъ главата му стотина пушки. Обърна се, потерята го заобиколила, оставаше му само едно срѣдство за спасение, да се хвърли въ рѣката. Опита се да се хвърли въ рѣката, но напраздно, тѣлото му се бѣше схванало, неможеше ни да се помръдне ни да извика, турцитѣ идехѫ вече да го вкопчатъ, когато се пробуди. Той трѣперяше цѣлъ. Студенъ потъ бѣше избилъ по челото му.

Отъ тогава той не бѣше се рѣшилъ вече да заспи. И на сънѣ е лошо да се видишь злочестъ. Той искаше да мисли и да бълнува само за щастието, което го носеше, като на орлини крила, тамъ дѣто бѣхѫ умътъ му и сърдцето му.

Колкото миналото бѣше грозно и тежко за сърдцето толкова настоящето и бѫдѫщето бѣхѫ засмѣни и хубави.

Додѣто бѣше въ заточение България се бѣше освободила. Той спомняше сега какъ се бѣше вълнувалъ прѣзъ всичкото врѣме на войната. По цѣли нощи не бѣше спалъ когато се научеше че Руситѣ сѫ загубили. Повечето вѣсти,

които идехѫ въ Ангора, бѣхѫ отъ тоя родъ, но той не бѣше прѣстаналъ да вѣрва, че Русситѣ ще надвиятъ. Надеждитѣ му бѣхѫ се испълнили.

На връщане бѣше му се случило да види въ Цариградъ единъ български офицеринъ. Това му бѣше оставило неизгладимо впечатление. Като мислеше сега за офицерина, когото бѣше слѣдвалъ стѫпка по стѫпка цѣлъ часъ за да го изгледа добрѣ, да види отблизу дрѣхитѣ му, шапката му, сабата му, лицето му, да го чуе какъ говори, забраваше се отъ радость, чинеше му се че носи цѣла България въ сърдцето си.

Той бѣше чулъ че България е свободна и бѣше я видѣлъ въскръснала.

Въ минутата когато бѣше съзрѣлъ офицерина бѣше усѣтилъ въ сърдцето си нѣщо, което го караше да мисли че е станалъ другъ човѣкъ, че е порасналъ, че гѫрдитѣ му сѫ се расширили и дишатъ по-охолно, и главата му се е дигнала и очитѣ му гледатъ по смѣло.

Когато турцитѣ, които сѣдехѫ до него, бѣхѫ го попитали отъ каква е народность, той бѣше почувствувалъ едно непонятно удоволствие като, имъ бѣше отговорилъ че е българинъ. Говореше съ тѣхъ и никакво впечатление не му правеше, че сѫ турци.

Сърдцето му жално се свиваше като помислеше че Македония е останала пакъ робска земя, но тие жалби се разсѣвахѫ бързо. Задъ Македония има свободни българи. Една лѫча отъ свободата, на която тѣ се радвахѫ, прониква и въ нея и съгрѣва сърдцата на робитѣ.

България му се прѣдставляваше ту като мома, пълна съ хубость и младость, на челото на която е слѣзла и грѣе звѣзда отъ небето, ту като момъкъ пълненъ съ здравие и сила, който държи въ рѫката си сабля побѣдоносна, и тие два свѣтли образа навеждахѫ се надъ Македония и шепнехѫ ѝ нѣжно да се надѣе и вѣрва.

„Боже мой! думаше си той, като прѣкарваше тие засмѣни мисли прѣзъ умътъ си, дай ми да доживѣѭ да видѫ че Македония е станала българска, па нека умрѫ тогава.“

Той кроеше вече да замине за България. Господь му бѣше далъ всичко въ Македония, и домъ и имотецъ, но той бѣше готовъ всичко да зарѣже, съ надница да печели хлѣба си само да се порадва на свободенъ животъ. Едната му дъщеря бѣше се оженила. По-голѣмий му синъ бѣше излѣзналъ на своя глава на работа. Ще земе жена си и другитѣ си дѣца и ще иде да живѣе на свобода.

Параходътъ пореше стремително вълнитѣ и вървеше и лѣтеше къмъ милата земя. Още мклко и той ще бѫде тамъ.

Той нѣмаше никаква работа въ Солунъ. Щомъ излѣзе въ градътъ ще потръси кола или конь и ще тръгне за родното си мѣсто. Отъ Цариградъ той бѣше писалъ у дома си че се връща. Какъ трѣбва да сѫ се зарадвали ако сѫ получили писмото му! Какъ трѣбва да сѫ броили днитѣ! Колко души ще да сѫ питали кога може да пристигне! Сънь не трѣбва да ги хваща като мислятъ за него. Колко пѫти ще излизатъ на улицата, като зачуѫтъ кола, да видѫтъ дали не иди!

Чинеше му се че ги вижда. Тичятъ на срѣща му, запѫхтѣли, луди отъ радость. Чуеше сърдцата имъ като тупатъ. Очитѣ имъ свѣткатъ, лицата имъ сѫ плув-

нали въ червенина. Той ще отворѝ обятията си и всички ще увиснатъ на шията му. Ще искатъ да говорѫтъ и отъ радость неще могѫтъ да си кажѫть дума.

Толкова голѣма бѣше радостьта му, като мислеше за тая минута, когато ще ги види, щото се плашеше почти.

Той се мѫчеше да се замисли за друго нѣщо, станеше, вглеждаше се въ нѣкой островъ, който се синѣеше на далече въ необозримий кржгозоръ, въ нѣкоя ладия, която се покажеше отъ нѣкждѣ, като нѣкой лебедъ, който тихо лѣти между небето и морето, прохладний вѣтъръ, който вѣеше отъ пространството, слако нахълтваше въ гѫрдитѣ му и вълненията му се успокояваѫ полека лека. Върнеше се послѣ на мѣстото си, отвореше багажътъ си и прѣглеждаше подаръцитѣ, които бѣше купилъ отъ Цариградъ. Въ Ангора той бше работилъ послѣднитѣ години и бѣше скѫталъ нѣкоя пара и друга. Съ тая печалба бѣше купилъ нѣкои подаръци. Имаше по нѣщо за всички, за жена му, за дѣцата му, за братъ му и за нѣкои други близки роднини. То бѣхѫ малки нѣща, но ако носеше най-скѫпоцѣнни вещи нѣмаше да му бѫде нò-драго, като ги гледаше.

Параходътъ сé вървеше,

Солунъ се зададе.

Когато съзрѣ градътъ, сърдцето му се раступка силно силно, като че ще искочи отъ гѫрдитѣ му. Напраздно той искаше да не гледа, очитѣ му бѣхѫ вковани тамъ. Слънцето огрѣваше когато параходътъ пристигна. Мѫглата, която покриваше градътъ, дигаше се полека лека и зданията се показахѫ.

Хиляди фенери заблѣщяхѫ въ морето, като ходящи звѣзди, които се приближаваѫ отъ четире страни къмъ парахода. То бѣхѫ варкитѣ, които идехѫ и заобикалихѫ наскоро парахода.

Параходътъ спрѣ. Настана неописуемъ шумъ и безредица. Варкаритѣ прѣскачахѫ отъ всякждѣ въ парахода, викахѫ, дърпахѫ пѫтницитѣ, грабехѫ вещитѣ имъ, карахѫ се, блъскахѫ се единъ други.

Той бѣше мислилъ, щомъ спрѣ параходътъ, да се качи на една варка и да тръгне. Като видѣ това блъскане между пѫтницитѣ въ парахода и между варкитѣ въ морето, сви багажътъ си и се отмѣсти на една страна да чака.

Подиръ половина часъ той бѣше на брѣгъ-тъ. Прѣгледахѫ му вещитѣ на митинцата и той сѫ упѫти къмъ градътъ. Не бѣше направилъ три стѫпки, единъ гласъ познатъ, който го развълнува цѣлъ, извика името му. Обърна се и остана поразенъ, като видѣ жената си, двѣтѣ си дъщери и единий си синъ, че тичахѫ къмъ него.

Гледаше и не вѣрваше. Всичката му кръвь се събра въ сърдцето му. Тѣ се промъкнахѫ прѣзъ навалицата, спуснахѫ се възъ него, прѣгрьщахѫ го, цолуваѫ го, но той стоеше като вдървенъ, темнѣеше на очитѣ му, искаше да проговори и неможеше, искаше да ги прѣгърне и рѫцѣтѣ му се не дигахѫ.

Изведнѫжь едно глухо стенание излѣзе отъ гѫрдитѣ му, краката му се залюлѣхѫ, очитѣ му се прѣметнахѫ, лицето му приблѣдня, като платно и той падна на земята.

„Боже!“ извика като луда жена му. И падна възъ него.

Дъщеритѣ му, синъ му, блѣдни, нѣми отъ жалость, опитахѫ се напраздно да подигнатъ бѣдний си баща.

Очитѣ му се отворихх още веднажь въ едно послѣдне усилие за да види още веднажь жената си и дѣцата си, и издъхна.

Жена му плачеше и викаше за помощь.

Тълпата се набираше около тѣхъ и гледаше нажалена на това печално зрѣлище. Единъ лѣкарь се приближи, попипа тѣлото, обърна се къмъ нѣкои свои приятели и каза имъ, като поклати главата си: свършено.

При тая дума, като че за първи пжть узнахх какво нещастие ги е постигнало, жената и дѣцата писнахх жално. Нещастнитѣ къртѣхх воздуха съ виковетѣ си, прѣгръщахх мъртвото тѣло и го обливахх съ сълзи.

Всички наоколо се питахх кой е той. Никой не знаеше нищо, само по думитѣ, които произнасяхх въ плачьтъ си жена му и дѣцата му, разбираше се че е българинъ.

Всѣки го оплака и замина покъртенъ отъ скръбь, но никой не разбра, че той е умрѣлъ отъ радость, че е видѣлъ жена си, дѣцата си, отечеството си.

А. И.

Хората сж, като цифритѣ, които добиватъ стойность отъ мѣстото дѣто ги туришъ.

Наполеонъ I.

* * *

Има нѣщо по-ниско отъ рабството: раболѣпието.

Депре.

* * *

Не бива да оставяме да травяса пжтя на приятелството.

Г-жа Жоффренъ.

* * *

Похвалата е димъ, а всѣкой димъ примрѣжва зрѣнието.

Валтуръ

* * *

Женското сърдце прилича на спанйолскитѣ домове, които иматъ много вратни, а малко прозорци: по е лесно да влѣзнешъ, нежели да четешъ тамъ.

Рихтеръ.

* * *

Тоя вѣкъ има двѣ велики нѣща: Наполеона и свободата. Нѣмаме вече великий человѣкъ, нека да пазимъ великото нѣщо.

Викторъ Хюго.

92

ОДА

ЗА ХИЛЯДОГОДИШНИЙ ПРАЗДНИКЪ
НА
СЛАВЯНСКИТѢ ПѢРВОУЧИТЕЛИ
Св. КУРЇЛЛА и МЕѲОДЇЯ.

Въ начало̀ бѣ Слово.....

Свѣтлината — не триумфътъ дивъ на силата грубянска,
Словото — не громкий споменъ на кръвнишката побѣда —
Днесь се сбира да празднува свѣтло чѳлядьта славянска
И на свойто славно прошло — и грядуще — да погледа;

Свѣтлината, що родила духътъ, мисьлта, борбата,
И съзнание високо отъ Пиндъ до морята нѣмски;
Свѣтлината, що разбужда народитѣ — свѣтлината
На Янъ Хусовия костеръ и на хлѣвътъ Витлеемски!

Радвайте се, о Славяне, родъ убитъ! ржцѣ прострете,
Химни слѣйте въ една пѣсень нова, славна, всепространна,
И грядущата побѣда въ мисьлта си въскрьсете!
О часъ хилядогодишенъ! О славянский миръ: осанна!

*
* *

Македонио! Ти само днесь нѣмѣешъ, като чужда!
Твойтѣ гжрди се вълнуватъ, но скованъ ти е язикътъ....
И, посрѣдъ всеобщий праздникъ, твоятъ образъ скрьбь възбужда,
Като кърваво распятье, дѣ изджхва мжченикътъ.

И. ВАЗОВЪ.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Къ исторіи литературы возрожденія Болгаръ, отъ П. А. Сирку.

Подъ това заглавие въ януарската книжка на журналътъ: „Извѣстия С.-Петербургскаго славянскаго благотворительнаго общества“ извѣстний славистъ Г. Сирку е обнародвалъ статия, съ която характеризира личностьта и историческитѣ трудове на наший незабравимъ патриотъ и основатель на революционната българска школа, Раковски. Авторътъ на статията, като отдава надлежното значение на дѣятелностьта на Раковски въ българското възрождение, констатира, че въ тая знаменита личность сж се отразили най-ясно нуждитѣ, жаждитѣ и идеалитѣ на съврѣменното ней българско общество. „Да се изучва живота на Раковски, казва той, това значи да се изучва българската история по неговото врѣме.“ Авторътъ, който познава лично Раковски, споменува вкратцѣ всичкото разнообразие на неговата дѣятелность и го обрисува така: „Той (Раковски) человѣкъ съ чеврьстъ умъ и съ политически способности, отъ рано разбра, че българитѣ сж достойни за по̀-добра участь, за постижението на която той посвети цѣлий си животъ; но природно впечатлителенъ, буенъ до нервность и злъченъ, той часто падаше въ крайности, толкосъ повече че ни въспитанието му бѣше редовно, ни образованието му систематическо.“

Г. Сирку изброява слѣдъ това по хронологически редъ политическитѣ и исторически издания на Раковски и по поводъ на богатата съ исторически свѣдѣния книга „Нѣколко рѣчи о Асѣню пьрвому, великому царю българскому и сину му Асѣню второму“ прибавя че тая книга по своятъ исторически материалъ има значение не само за въ българската литература, но въобще и въ славянската. Любопитни сж подробноститѣ, които той дава за образътъ на животъ на Раковски въ Бесарабия, въ Кишиневъ и въ Киприановский мънастирь, дѣто той часто прихождалъ отъ Влашко. Така, между другитѣ апекдотически свѣдѣния, той расказва, че Раковски обичалъ да си придава видъ на необикновенъ человѣкъ и затова по блискитѣ села на мънастиря се разнасяли за него различни ексцентрични раскази и слухове. Една вѣчерь, като се разговарялъ при гората съ една селянка дѣвойка, която любялъ, видѣлъ нѣколко селяне че се показали, и за да ги подплаши, повикалъ ги повелително и имъ обявилъ, че той е хайдутинътъ Бърганъ (по онова врѣме тоя разбойникъ задавалъ страхъ на цѣлата околность). Като чули това селянетѣ ударили на бѣгъ. Види се, подъ сжщий видъ, той искубналъ значителна сумма пари отъ единъ мънастирски арендаторъ въ село Скоренъ, (за да храни други емигранти).

За обѣмистото съчинение „Българска старина“ Г. Сирку говори слѣдующето: „Въ това съчинение Раковски пьрви пжть и подробно излага теорията за джлбоката дрѣвность на Българитѣ въ историята, които се явяватъ самитѣ и най-блиски потомци на арийцитѣ; въ тѣхний язикъ и вѣрванія той намира голѣма прилика съ санкритский язикъ и индийскитѣ вѣди. За това въ българското *сурваки* или *сурва* година Раковски вижда споменъ отъ индийскитѣ богове Суръ и Сива, и всичкитѣ дребни подробности въ коледнитѣ обряди на Българитѣ той ги тълкува съ индийската митология, както и много елементи въ българ-

ский языкъ обяснява чрезъ санскритский; сжщо цѣли текстове отъ зендавеста той обяснява посрѣдствомъ български языкъ. Разумѣва се, всичко това се обсжжда и рѣшава на основание субективни прѣдположения, съ които е тжй богата разюзданната фантазия на Раковски. Като излазя изъ такива заключения той доказва съ сжщитѣ приеми и успѣхъ прѣимуществото на български-языкъ надъ старо-елленский, и че български языкъ е неисчерпаемъ изворъ, дѣто може да се найде всичко за обяснение на който щете языкъ."

Подирь това, Г. Сирку разглежда друго едно съчинение на Раковски: „Ключь българскаго языка" въ което Раковски поразява съ причудливата си и крайно своеобразна теория за происхождението на български языкъ отъ зендский и санскритский, както и за българщината на Галлитѣ, Кимвритѣ и други народи, което и доказва по етимологически начинъ, като напримѣръ: Weser — Возеръ или Озеръ; Rhin — Руенъ; Meroveus — Мировой. Merovinges — Мировоювичи; фругъ, врънгъ, вранкъ, врьгъ, врагъ, Варяги; — врънги; фрънзи — Francs; Druides отъ drew (chêne) — дърво, джбъ; bardes — barde — бърди, брьди, — броди — бродняци — скитници и пр.

На основание на проповѣдитѣ на апостола Павла и Сила въ Македония, продължава Г. Сирку, Раковски доказва още че Българитѣ не сж приимали крьщение отъ Грьцитѣ и че Св. Писание не е прѣведено отъ грьцки языкъ, а писменностьта сжществовала у тѣхъ по-рано отъ покрьщението на Бориса, че Македонци и Българи биле всегда единъ народъ и слѣдователно Филипъ и Александръ великий биле Българи . . . Съ едно слово, той напълно се являва като „мечтатель безуменъ, образъ невъзможенъ." Но Г. Сирку констатира че въ тие двѣ съчинения има и много положителни работи; тѣ сж пълни съ драгоцѣнни указания и данни по българската етнография, а най-паче — география и народни прѣдания. Слѣдъ като обрьща надлежно внимание и на други още нѣкои произведения на Раковски: („Прѣдвѣстникъ горскаго пжтника" „Исуплений дервишъ") Г. Сирку свьршва така:

„Азъ наричамъ Раковски забѣлѣжителенъ, затова, че безъ да гледаме на неговий полуславянский, полубългарский языкъ, чудати теории и непривлекателни чърти на характера, той по онова врѣме бѣше всичко каквото е било нужно за пробуждението на български народъ, комуто той нагледно прѣдстави славното минало и се осмѣли да въстане противъ кумиритѣ, прѣдъ които се кланяше български народъ, именно грьцката цивилизация отъ една страна и турцитѣ, и му показа срѣдства за борба съ тѣхъ."

Разумѣва се, че Г. Сирку гледа тукъ чисто отъ научна, академическа точка зрѣние на историческитѣ трудове на Раковски, които — плодъ на гигантскитѣ усилия на единъ фанатизиранъ въ народътъ си патриотъ—не могжтъ да прѣнесжтъ анализътъ на строгата критика. Но великото значение на Раковски за насъ, и което само единъ Българинъ, съврѣменникъ неговъ, може да си прѣдстави ясно, състои въ неговата бурна революционна дѣятелность, въ неговиятъ височайший и неподкупенъ патриотизмъ и великий нравственъ тълчокъ, който прьвъ даде на български заспалий народъ и го направи способенъ за нови ламтения, за високи идеали, за борби и жертвувания за освобождението си. Именно тая страна на неговата дѣятелность е и най-важната и най-забулената. Нека се надѣемъ, че тая високо-поетическа и извънредна личность ще да бжде кога да е освѣтлена и оцѣнена въ всичката си правда и поставена на оная висота, която по право и по заслуги, трѣбва да занимава.

Картини изъ живота: приказки, издалъ Т. М. Нешовъ, София.

Въ отсжтствие на по-крупни прѣводи, ние сме готови да приемемъ с благодарение и по-малки, когато сж добри. Горнята книга е отъ послѣднитѣ

Тя съдържа три малки приказки отъ Мавро Иокай и една отъ Леона Грелноа. За първи пѫть, до колкото можемъ да знаемъ, се появява въ нашата литература името на знаменитий маджарски романистъ. Мавро Иокай е единъ отъ най-виднитѣ съврѣменни писатели. Романитѣ му сѫ прѣведени на по-главнитѣ европейски язици. Въ Маджарско името му се ползува съ най-голѣма популярность. Тритѣ приказки, които съдържатъ „картини изъ живота“, немогѫтъ да дадѫтъ освень едно твърдѣ непълно понятие за талантътъ на Мавро Иокай. Ние бихме желали да видимъ прѣведено нѣкое отъ по-важнитѣ му съчинения. Бихме прѣпоръчили особенно за това неговитѣ патриотически романи.

Македония въ врѣме хилядогодишнината на Св. Методия, отъ Офейкова. Пловдивъ.

Съ благодарение посрѣщаме горнята книга, издадена, както гласи самото ѝ заглавие, съ цѣль да ни запознае съ Македония по случай на хилядогодишнината на св. Методий. Когато цѣлий славяньский свѣтъ се готви да отпразднува тържественно 6 Априлий, неможе да бѫде по-наврѣменно издаването на една книга, която ни дава възможность да изучимъ положението въ което се намира отечеството на славянскитѣ първоучители. Въ това отношение тя съдържа крайно интересни свѣдѣния, които, ако и да не сѫ всѣкога пълни, даватъ едно доста добро понятие, особенно за вървежътъ на учебното дѣло и за отношенията на българитѣ спрямо разнитѣ елементи, съ които тѣ сѫ принудени да воюватъ за запазването на народностьта си и за духовното си развитие. На първо мѣсто между тие враждебни елементи стоѫтъ Гърцитѣ, които, чрезъ своитѣ коварства прѣдъ турцитѣ и чрезъ властьта на владицитѣ си, правятъ всевъзможни прѣпятствия за народното развитие на Българетѣ. Колкото повече се убѣждаватъ, че каузата, за която ратуватъ, е загубена, толкова повече се ожесточаватъ и прибѣгватъ до по-отчаяни срѣдства. Като гледатъ че отварянието на гръцки черкви и училища не помага, тѣ подстрекаватъ властитѣ противъ всичко българско и съдѣйствуватъ за затварянието на българскитѣ училища и черкви, за затварянието и заточението на всички развити българи. По тѣхни интриги стоѫтъ затворени българскитѣ училища въ цѣли околии, а учителитѣ и свещенницитѣ лежѫтъ въ турскитѣ темници. При всичкитѣ тие прѣпятствия, които идѫтъ било отъ Гърцитѣ, било отъ другитѣ враждебни елементи, народното самосъзнание въ Македония не се спира а прави, напротивъ, бързи успѣхи. Българитѣ въ Македония показватъ една жизненность, която очудва. Ако земемъ за мѣрка на народното самосъзнание напрѣдъкътъ на учебното дѣло, то ще видимъ че въ борбата съ враговетѣ на Българитѣ, народната енергия е порасла и укрѣпнала. Прѣзъ 1882-83 година въ Македония и Одринско е имало: 214 м. кл. училища, 465 основни отдѣления, съ 311 учители и 14,172 ученици, 23 ж. кл. училища и 64 отдѣления съ 36 учителки и 1743 ученици. Прѣзъ слѣдующата година е имало: 322 училища съ 435 учители, 59 учителки, и 20,498 ученици, отъ които 18,580 момчета и 1,998 момичета. Числото на училищата е още повече пораснало прѣзъ учебната година 1884-85. При това въ Солунъ сѫществува гимназия, въ която се въспитаватъ 350 ученици. Числото на ученицитѣ е било само 101 прѣзъ 1881-82, когато се е основала гимназията. Слѣдующата година имало е 187 ученици, прѣзъ 1883-84 -268, а сега, въ растояние на не повече отъ четире години то е достигнало до 350. Тие резултати, придобити въ толкова късо врѣме, показватъ сами по себе си колко сѫ безосновни притязанията на нашитѣ врагове и на каква солидна почва стоѫтъ, напротивъ, нашитѣ надежди.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Празднуването хилядогодишнината отъ смъртьта на св. Методия. На 6 Априлий български народъ се приготовлява да празднува най-тържествено тисещелѣтието на св. Методия, братъ и сподвижикъ на св. Кирила, които просветихѫ съ благовѣстието христово български народъ и дадохѫ азбука и книжнина на цѣлото славянство. Особенъ блясъкъ ще има тържеството въ столицата на княжеството, София, и въ Пловдивъ.

Въ сѫщий день и западното (католическо) славянство ще прослави памятьта на св. Методия въ Велеградъ, дѣто е скончалъ живота си равноапостолътъ подирь дългогодишно подвижничество.

Български периодически издания. Всичкитѣ периодически (недѣлни и мѣссечни) български издания, които имаме *на тая минута* сѫ 29. Отъ тѣхъ 15 излазятъ въ княжеството, именно: *Държавенъ вѣстникъ Срѣдецъ, Отечество, Търновска Конституция, Рашето, Славянинъ, Руссе, Македонски Гласъ, Македонецъ, Народенъ учитель, Учителски вѣстникъ, Здравие, Домакинъ, Напрѣдъ!* и *Периодическо списание* на Б. К. Дружество. 13 въ Южна България: *Марица, Съединение, Народний Гласъ, Македонска сълза, Южна България, Народътъ, Земледѣлецъ, Работникъ, Сждебенъ вѣстникъ, Знание, Смѣшлю, Наука, Зора*, и единъ въ Цариградъ—*Зорница*. Отъ нихъ 16 иматъ прѣимущественно политическо съдържание, 8 сѫ специални, 2 хумористически и 3 научно-литературни.

По статистиката на Македония. Европейскитѣ вѣстници обнародватъ статистиката на Македония на знаменитий ученъ, Г. Ритиха, съставена нѡ-най новитѣ и възможно достовѣрни данни за населенията на тая область Споредъ това изчисление Българитѣ иматъ подавляюще болшинство тамъ. Ето въ кратко общитѣ резултати що дава статистиката:

Българи	1,124,288.
Мохамеданци	360,626.
Арнаути. Куцовласи, Сърби и пр.	422,357.
Гърци	59,833.
Всичко	1,967,104.

Slovancky Sbornik, чешско периодическо списание, което излазя въ Прага подъ редакцията на видний чешский литераторъ Г. Елинекъ, часто съдържа любопитни статии и върху бѣлгарский съврѣменен битъ и книжнина. Послѣднята му книжка е иллюстрирана съ твърдѣ искусна картина на селянка (невѣста), въ празднично облѣкло, отъ новозагорско; сѫщо сѫ прѣведени тамъ и двѣ стихотворения на Г. И. Вазова: *Паисий* (изъ „Епопеята на забравенитѣ“) и *Ековетъ*, (изъ сбирката „Италия“).

Revue orientale. Подъ тоя насловъ въ Цариградъ се е основалъ отъ грѣцкий поетъ Адолфъ Талассо художествено литературно периодическо списание, на кото сѫ обѣщали сътрудничеството си доста французски литературни знаменистости, както и турскитѣ видни поети. Пьрвата книжка съдържа нѣколко литературни статийки и турски прикаски. Списанието е раскошно напечатано и посветено на Султана.

Историята на Алесандра I. Единъ небивалъ до сега конкурсъ ще стане въ Росия прѣзъ идущий вѣкъ, 1925 година, стогодишнината отъ смъртьта на императора Алексиндра I. Състязанието ще състои въ написването най-хубавото съчинение върху живота и царуването на поменѫтий господарь. Награда за това съчинение ще бѫдѫтъ 50-тѣ хиляди рубли завѣщани за тая цѣль отъ Аракчаева [руски велможа и любимецъ на Александра I), които лихвитѣ ще увеличѫтъ до 1925 година на повече отъ 5,000,000 франка. Санпетербургската Академия ще отсѫди кому ще се даде тая награда.

Новий романъ на Емилъ Зола. Прочутий прѣдставитель на натуралистическата школа въ Франпия е издалъ напослѣдъкъ другъ романъ: Germinal, който споредъ отзивитѣ на периодический френский печатъ, по избора на картинитѣ, силата на краскитѣ и цинизмъть на изложението, е продължение на оная върволица романи, които спечелихѫ бърза и всемирпа популярность на Зола. При всичката лютость на нападенията отъ страна на здравата критика, Зола днесь е най-модний списатель въ Франция, защото отговаря на жаждата за нови и скандални нравствени вълнения на блазираното французско общество. Отъ романитѣ на Зола L'Assommoir се е распродалъ въ 100,000 екземпляра, а Нана въ 149,000.

ЗОРА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ.

ПЪРВА ГОДИНА. 1 МАЙ 1885. КНИЖКА III.

ЧИЧОВЦИ.*)

отъ

ИВАНА ВАЗОВА.

XII.

Волтерианци и еллинисти.

Иванчо Йотата неусѣтно се намѣсти между говорящитѣ; разговорътъ, захванатъ по поводъ на коня на Ивана Болжшжкътъ се бѣше обърналъ вече на прѣние по правописанието. Учитель Гатю, извѣстенъ волтерианецъ, поразяваше безпощадно нѣколкото благочестиви букви, завѣщани отъ старината.

Съюзницитѣ му бѣхж: Мирончо; Иванъ Бухалътъ, вѣченъ обитатель на кафенето; сръбналиятъ дѣдо Нисторъ, който, ако и безграмотенъ, зимаше първо мѣсто въ редоветѣ на борбата; господинъ Фратю, голѣмъ волнодумецъ и патриотъ, и кафеджиятъ.

Като съюзници на мусикословесний Хаджи Атанасия, сладкогласниятъ псалтъ и еллинистъ, фигурирахж: многоученийъ еллинистъ и докторъ съ тартароеметико, дѣдо Йоси; попъ Ставри, вѣренъ съхранитель на традициитѣ на школата на Гърбата: той още пишеше съ оксии и варии; двама безгласни, но види се, вѣщи, слушатели, защото клюмахж много умно главата всѣкиму, който зимаше думата отъ двата лагера, и Иванъ капзамалинътъ, мющерия на Иванча и сватъ на попъ Ставря.

Естественно, Иванчо Йотата се присъедини къмъ лагера на еллиниститѣ. Това като видѣ, Хаджи Смионъ мина къмъ партията на волтерианцитѣ.

---

*) Виждъ „Зора“ книжка II.

Подидаскалъ Мироновски бѣше неутраленъ.

Силна и распалена ставаше прѣпирнята, защото при всичката кръвожадность на волтерианцитѣ, еллиниститѣ не отстжпахж ни йота, напротивъ, заявляваxж още пò-ужасни притезяния. Мусикословесний хаджи Атанасия изискваше непрѣменно да се възвърнатъ на първото си почетно мѣсто въ азбуката и ѯ и ѱ; Петку Миразъ-тъ, пò-умѣренъ, настояваше само за ы и ѳ; попъ Ставри, бѣше неукротимъ, и повеляваше да се въведжтъ пакъ оксиитѣ и вариитѣ, но най-послѣ отстжпи, и се съгласи да останатъ само надъ Богъ и надъ ангелъ; Иванъ капзамалинътъ и двамата нѣми слушатели сжщо подкрѣпяхж тие мнѣния и насърдчително клюмахж главитѣ, а дѣдо Йоси, многоучений еллинистъ и докторъ, просто прѣпоржчваше еллиниката-

Хаджи Смионъ, който още трепереше отъ гнѣвъ, като гледаше рамото си, поглеждаше често и зложелателно къмъ Йотата, когото избиваше потъ по челото.

Но ехидний Хаджи Смионъ, за да се наслади пò-скоро съ отмъщението, прибърза и бутна съ лакътя си учитель Гатя, който въ това врѣме распалено уборваше еллиниститѣ. Той се обърна къмъ Хаджи Смиона и го погледна въпросително.

— Ами йотата? каза Хаджи Смионъ и твърдѣ безочливо се изсмѣ къмъ Иванча, отъ когото се не боеше вече, защото имаше на своя страна, освѣнь учителя, дѣда Нистора, който не прощаваше на Йотата дѣто блажеше прѣзъ коледни пости, и го гонеше съ чибука колчимъ приказваше неуважително за патрикътъ; Миронча, който прѣзираше Иванча и го наричаше по нѣкога „Иванъ Йотовичъ ничтожний“ и кафеджиятъ, по природа, голѣмъ гонитель на Йотата и на мухитѣ.

Иванчо се изчърви и пламна до ушитѣ. Учитель Гатю се засмѣ и погледна съжалително Иванча.

— Бай Иванчо, ами вашата йота какво да я правимъ?

Това полуглумливо, полупрѣзрително отнасяние къмъ йотата докачи Йотата. Той хвърли огненъ погледъ Хаджи Смиону, който се хилеше прѣдателски, и отговори грубо:

— Кажи, нали си даскалъ? що питашъ мене? Нали си даскалъ?

— Азъ казвамъ, пое учительтъ високомѣрно, че и за нея трѣбва да кажемъ: вѣчная память, както за дѣдовитѣ попови дрипели.

— Истински волтерианецъ, пошушна си попъ Ставри.

— Да ме прощавашъ, да ме прощавашъ, каза Иванчо гнѣвно, — то не е сé едно, йотата е друго, ти тие краставици продавай ги на дѣда попъ Ставря, на Иванча недѣй казвà... за колко пари те купувамъ?

Дѣдо попъ Ставри погледна звѣровито на докачливий си съюзникъ. Мнозина любопитни обиколихж двамата борци.

— Слѣдвай Иванчо! насърдчи го Хаджи Атанасия — отъ лагера на еллиниститѣ.

— Дрьжъ се! избъбра Чону Пощянката, отъ лагера на еллиниститѣ.

— Браво! извика несъзнателно Хаджи Смионъ — отъ лагера на волтерианцитѣ.

Това насърдчи Иванча, а стрѣсна малко забрутений учитель Гатя, който изведнжжъ видѣ, че побѣдата не ще да бжде така лесна, затова буйно хвана да унищожава йотата. Но Йотата му възразяваше твърдѣ разумно и го застрашаваше, че ако иска, може да го натъпче въ орѣхова черупка съ доказателствата си.

— Докажи! извика ядосано учитель Гатю.

— Да, докажи! повтори и Хаджи Смионъ.

— Да те видимъ де, измъмра дѣдо Нисторъ, като надуваше чибука неумолимо.

Иванчо се помая малко за да съвземе силитѣ си и подзе сериозно:

— Перво, йотата трѣбува, защото...

— Не трѣбува за нищо! прѣсѣче го нетърпѣливо учительтъ.

— Не трѣбва никоя йота на свѣтътъ! изрева Мирончо.

— Трѣбва! извика Иванчо упорито.

— Не трѣбва!

— Трѣбва повече отъ ижето!

— Не трѣбва никакъ! извика ожесточено Хаджи Смионъ.. азъ въ Молдовата, незнаж ли? само едно *и* иматъ! не трѣбва.

— Молдованското е друго, православното е друго, забѣлѣжи му попъ Ставри.

— Отъ язикъ до язикъ разлика има, прибави съ достойнство дѣдо Йоси.

— Перво, продължи Иванчо, като хвърли заканителенъ погледъ на Хаджи Смиона, перво, защото йотата присутствова въ черковнитѣ книги, по отцепрѣдание и прочия... бива ли сега да се отмѣтаме, сирѣчь, отъ старитѣ наши славни списания и списатели?

На попъ Ставря се хареса тоя приемъ и той отвѣща гръмогласно:

— Не бива.

— Противозаконно е, безъ I-то се не може, проговори съ напѣвателенъ гласъ мусикословесний Хаджи Атанасия.

— Хм, Ипократъ.... иска ли питанье? не е възможно, притури съ дълбокоумна усмивка дѣдо Йоси.

— Браво! Иванчо Йотовичь! извика Мирончо, който отъ нѣколко врѣме зе да гледа Иванча като една йота, скачена съ точката си чрѣзъ една тъничка чъртица (защото такова очертание имаше Иванчовий трупъ, вратъ и глава на стъклата на прозореца).

Иванчо изруга тайно Мирончa и продължи:

— Второ, йотата не подобава да се исхвърли, защото кажи ми, господине мой, какъ ще пишешъ „созданіе міра“ напримѣръ?

Това мждро запитване очарова попъ Ставря, и той каза язвително къмъ учителя:

— Така, создания мира, та Богъ знай, тѣ не вѣрватъ и въ создания мира, волтерианцитѣ!

— Третю, продължи съ растяще въодушевленне Иванчо; третю, йотата е една красота на грамматиката, както е очевидно, напримѣръ...

Учитель Гатю се искикоти яката.

— Красота на грамматиката? браво! напримѣръ?

— Напримѣръ, подзе Иванчо, като се озърташе, пиши, напримѣръ: Хаджи Атанасия съ иже — нѣма никакъвъ вкусъ, не стои хубаво; ако ли го пишешъ съ йота нѝ си има приликата, гаче си е родено така.

Мусикословесний Хаджи Атанасия цѣлъ почьрвеня отъ самодоволство, като видѣ, че името му послужи за доказателство неуборимо.

— Безъ йотата не се може, какво си играйте, каза той, азъ ви харизвамъ най-послѣ и ѯ и Θ, но за І-то умирамъ!.. рѣкохъ.

— Азъ жертвовамъ Ы-то, но І-то да си остане, каза Пощянката.

— И азъ на пѝврага пращамъ оксийтѣ на Гърбата, но І-то не давамъ, анатема който го бутне, то ни е вѣрата! каза гръмогласно попъ Ставри, увлеченъ отъ либерализмътъ на съюзницитѣ си.

— Нафиле, не отбирате нищо, отговори безнадежно дѣдо Йоси.

Иванчо тържествуваше. Той намѣри горещо подкрѣпление въ своитѣ съюзници, когато учитель Гатю още отъ рано се умори, защото не видѣ никаква облага отъ своитѣ. Той бѣше генералъ безъ войска. Дѣдо Нисторъ даже му измѣни: той само надуваше чибука и клюмаше на попъ Ставря удобрително; Мирончо не внимаваше твърдѣ защото прѣзираше всичко, освѣнь въсточний въпросъ; кафеджиятъ бѣше сѣдналъ съ Ивана капзамалина да играе на тавла, и то, въ разгара на борбата; а господинъ Фратю се плезеше въ огледалото и се мжчеше да се огледа задъ ушитѣ; Головратътъ пакъ бѣше впилъ очи въ бѣлитѣ цифри на вратата, и когато единъ пжть учитель Гатю се обърна къмъ него и поиска съ погледъ удобрението му на думитѣ си, той отговори сериозно:

— Тъкмо седемдесеть и осемь кафета.

Остаяше единъ вѣренъ съюзникъ—Хаджи Смионъ, който бѣше късъ въ грамматиката—друго нѣщо ако се касаеше за политически въпросъ—а подидаскалъ Мироновски стоеше неутраленъ.

Но на врьхъ триумфа на Иванча му скимна да извика побѣдоносно:

— Долу Волтеръ! Долу грьцкия патрикъ!

— Мълчи тамъ! извика свирѣпо дѣдо Нисторъ, като замахна съ чибучката си да го удари.

Това внезапно застжпване за Волтера ободри учительтъ.

— Да живѣй Волтеръ! Йотата долу! извика той пламналъ и

се закани да го наплеще въ една дописка, за дѣто бѣше увилъ въ единъ школски вѣстникъ червенъ пеперъ.

— Долу антихристъ! извика пакъ дѣдо Нисторъ, като махаше съ чибука сърдито на Иванча, послѣ, като се извърна къмъ Хаджи Атанасия и попъ Ставря, издума сопнато;

— А? тие кратуни нищо не отбиратъ, азъ само сѣдж та ги слушамъ!

— Нѣма старото учение, нѣма, каза Хаджи Атанасия, като отваряше вратата.

— Нафиле, нафиле, продума дѣдо Йоси сукрушено, като излазяше.

XIII.

Расходката.

Подирь обѣдъ дружината пакъ се сбра, и съ исключение на двама волтерианци и на повечето елинисти, опжти се къмъ мънастиря, расходка извънъ града. Кога минувахж по край кръчмата на Аврамча Распопчето, отбихж се да хвьрлатъ по едно кисилярско вино, което бѣше най-прочутото, защото отъ него си купувахж даскалитѣ. Отъ тамъ се опжтихж къмъ Караджовский кладенецъ, дѣто цѣлата дружина се хвана на хорото, което Мирончо поведе и завьртя двапжти около кладенеца. Отъ хорото Мирончо ги поведе къмъ Капанътъ и безъ да имъ каже нѣщо, шопна се въ двора му, и всички слѣдъ него. Капанътъ имаше тоя день визита и двѣтѣ му стаи бѣхж натжпкани съ гости, насѣдали по турски край стѣнитѣ. Дружината се здрависа съ чорбаджиятъ и съ домакинитѣ му и се намѣсти както можа. Мирончо се мушна грубо въ кжта, като застжпи кракътъ на Цочка чорбаджи и укаля чурапа му съ чипича си; Иванчо, изутъ, като дребенъ, по-лесно се настани възъ двѣ колѣна, принадлежащи на разни ступани; Хаджи Атанасия, както и другитѣ, се намѣстихж между женитѣ. Хаджи Смионъ, сжщо по калцуни, единъ се намѣри правъ, като се узърташе ухилено, но щомъ съзрѣ Мирончa въ кжта, опжти се къмъ него и сѣдна въ обятията на Цочка Чорбаджи, безъ да се усѣти.

Види се Капановий пелинашъ не падаше по-долу отъ Аврамчовий, защото когато дружината се намѣри пакъ на улицата, Мирончо закрачи по военно, и всичкитѣ го подражахж, като викахж тихо: разъ, два, три! разъ, два, три! Самъ Хаджи Смионъ, който бѣше чулъ русската команда въ Букурещъ на 1848, когато Киселовъ управляваше Влашко, надзираше вьрвежа и правеше строги забѣлѣжки: — Иванчо, право! — Даскале, на вжтрѣ! — Дѣдо Хаджи, по-скоричко, по русски.

И всичкитѣ: разъ, два, три! разъ, два, три!

Женорята, що стояхж на портитѣ, се поуплашихж отъ тая вой-

нственна дружина, но по̀-младитѣ отъ тѣхъ се искикотихѫ, като видѣхѫ Миронча напрѣдъ, навелъ глава, и: разъ, два, три! разъ, два, три! И всички слѣдъ него повтаряхѫ сѫщото.

А роякъ дѣца отдирѣ имъ крачатъ и: разъ, два, три, разъ, два, три!

Но войнственний изгледъ на дружината се растуря, като отъ магическа тояжка, прѣдъ видъ на алений фесъ на онъ-башиятъ, който се зададе отъ единъ зовой на отсрѣщната улица. Хаджи Смионъ храбро присрѣщна турчина, поздрави го усмихнато и го попита за здравьето му и за врѣмето.

— Защо се боите? каза той, като отмина правителствений человѣкъ, и той е човѣкъ, като всичкитѣ хора.

— Богъ го убилъ, агарянецътъ не е човѣкъ, избъбра Хаджи Атанасия.

— То се знае, не е човѣкъ, азъ само тъй рѣкохъ... отговори сухо Хаджи Смионъ. Най-послѣ дружината стигна на зелената поляна прѣдъ мънастиря и насѣда на тревата, още шумна и занята съ разговори. Мирончо слѣдваше да расправя на Хаджи Смиона и на едного още гайтанджия нѣкаква смѣшна молдованска история; Иванъ Стамболлиятъ и Головратътъ се разговаряхѫ за цѣната на преждата отъ три нишки; учитель Гатю и Иванчо Йотата пакъ се бѣхѫ счецкали за правописанието, но господинъ Фратю се намѣси, като заговори по франпузски съ учителя, то есть исчете пьрвитѣ редове отъ „Телемаха“: Calypso ne pouvait se consoler du depart d'Ulisse и пр..., за да дурачи гайтанджиитѣ, нѣщо, което разсьрди крайно Иванча, който, покрай Мирончовата гордостъ мразеше и влашкий язикъ; а Хаджи Атанасия увѣщаваше Чона Пощянката да припознае патриархията, защото тя дава мирото. Само подидаскалъ Мироновски идеше още, дѫлбоко замисленъ върху името си, което найнапрѣдъ бѣше Мирчевъ (въ Ловечь), Мировичъ (въ Тетевенъ), Мироновъ (въ Щипъ), и най-сетнѣ Мироновски, (Селямсѫзътъ го наричаше вече Мироносовски). Тщеславний му духъ караше го да търси нѣкое още по̀-величественно прозвище и той се питаше дали не е добрѣ да се прѣкрьсти за напрѣдъ Доброданski, въ честь на родното му село Добродань, при Троянъ.

Най-послѣ прѣдложихѫ да попѣе Мирончо. Това внимание подокачи мусолюбивий Хаджи Атанасия, сѫщо славенъ по своето сладкогласие въ черковата.

— Коя? попита Мирончо.

— „Дѣ си гълъбъ, дѣ“ отговори Пощянката.

Мирончо нищо не отговори, понавѫси се, свали тържествѐнно феса си и, като примигна Хаджи Смиону, продума набързо:

— Хаджи, приглашай ми.

— Всички ще приглашаме, отговори Хаджи Атанасия. Мирончо устреми очи къмъ облацитѣ и запѣ:

„Гдѣ си гжлъбъ, гдѣ?
„Кой те облакъ скри?
„Рѣвность ме яде,
„Ще ме умори!“

Чудно високо издигаше гласътъ си пѣвецътъ, засукваше го, истъняваше го, сваляше, пакъ гръмваше, пакъ сваляше любовно — въздихателно, и цѣлата дружина приглашаше на послѣдний стихъ на куплета. Зефирътъ пое тая приятна армония, отнесе я въ листата на върбитѣ и орѣхитѣ, смѣси я съ шумътъ на рѣката и я расходи до спалнята на игумена, комуто смути послѣобѣдната дрѣмка.

Слѣдъ Миронча пѣхж още нѣколцина, а на редътъ си, и Хаджи Атанасия испѣ едно ново херувико. Изведнжжь Иванчо, който горѣше отъ желание да побѣди пакъ учителя, извика: да прѣскачаме!

— Кое? попита учительтъ.

— Волътъ.

И двоицата станахж за да прѣскачатъ голѣмий камъкъ на поляната, който имаше подобие на волъ. Но пò-напрѣдъ Хаджи Смионъ се нае да прѣскочи, хвьрли сетре, фесъ и калеври, оттегли се на почетно растояние отъ волообразний камъкъ, но като помисли, че има жена и дѣца, отстжпи пьрвенството на филозитѣ.

— До три пжти! извика Йотата и лекъ, като перо, припна и прѣскочи вола.

— Веднжжъ! извика учитель Гатю, и хвьрли сетрето си.

Йотата се засили втори пжть и още пò-високо прѣскочи вола.

— Дважъ! извика приблѣднялъ учительтъ, и хвьрли феса си, който се закачи на клона.

— Браво Иванчо Йотовичъ! искрещя Мирончо.

Иванчо се исправи пакъ на условното мѣсто, поотджхна си, хвьрли мстителенъ погледъ на учитель Гатя, и се засили.

— Кукуригу! испѣ Хаджи Смионъ.

Въ сжщий мигъ Йотата тичаше възло къмъ камъка, но смути се и вмѣсто да го прѣскокне, стжпи на него и скочи оттатъкъ. Като се извърна насамъ цѣлъ бѣше почьрвенялъ отъ срамъ и ядъ.

Всичкитѣ се искикотихж.

— Кой ми искукурга? искрещя яростно.

— Стой, стой на страна! извикахж нѣколко гласа. Той се извърна и видѣ, че учитель Гатю се готви да прѣскача вола.

— Да те видж! ревна Йванчо. Учительтъ фукна.

— Прѣскокна! извикахж.

— Хайде втори пжть, извика Иванчо Йотата, разсвирѣпѣлъ.

— Браво! изрева Миронча. Учитель Гатю прѣскочи и тоя пжть благополучно. Запжхтянъ и зачьрвенъ, той се върна пакъ на условното мѣсто и изгледа гордо дружината. Сички съ растреперани сърдца чакахж. Учительтъ се засили третий пжть.

— Чакай, и на тебе кукуригу да извикамъ! крѣсна Иванчо.

— Извикай, рече учитель Гатю, и като вѣтъръ мина надъ камъка, срѣдъ викове: браво! Послѣ се качи на него, съ развѣяна коса, разгѫрденъ, съ израмченъ жилетъ, и извика колкото му гласъ държеше на Йотата: — Кукуригу!

Всичкитѣ се изсмѣхѫ яката и погледахѫ на честолюбивий Иванча, комуто се стори, че потѫва въ земята. Той потърси Хаджи Смиона, виновникътъ на нещастието му, за да си излѣе яростьта, а на учитель Гатя се закани на умътъ си да напише една страшна сатира, въ която да го изобрази на змѣй съ рога и съ волска опашка. Но учитель Гатю, като на пукъ, сѐ стоеше правъ и неподвиженъ на камъка, като нѣкой войникъ, възъ пушкалото, което е прѣвзелъ.

— Даскале, кажи слово отъ тамъ, извика Иванъ Бухалътъ.

— Върху кое?

— За което щешъ, обади се Головратътъ.

— За грѣхътъ на Адама и Ева, рече Мирончо и се изсмѣ.

— За побѣдений Никифора, обади се Хаджи Смионъ и погледна убийственно иронически Йотата. (Хаджи Смионъ бѣше вѣщъ въ българската история, съ която се бѣше запозналъ само чрезъ пѣсеньта „Поискалъ гордий Никифоръ“).

— За малкий постъ, дѣто иде, каза прѣдпазливий Хаджи Атанасия, защото се боеше отъ такива пѣсни, които можахѫ да му донесѫтъ бѣда на главата.

— Кажи нѣщо за Волтера! извика единъ другъ.

— За свободàта! извика господинъ Фратю, като се затече, бутна учитель Гатя отъ камъка, и се покачи той.

— За свободàта, за свободàта! всички викнахѫ съ въсторгъ, защото господинъ Фратю минуваше за първий ораторъ.

Господинъ Фратю се въодушеви, устрѣми рѫцѣ и очи къмъ небето и настръхна, и съ една театрална поза почна тържественно—високопарно, въ тонътъ на оная епоха:

„Братя! въздухътъ трепери! Балканътъ се тресе и доловетѣ „ехтѫтъ отъ реванието на балканский окований левъ! Liberté! о „libertè! ще дойде врѣме и ти да царувашъ въ тие прѣкрасни мѣста, „гдѣто се вѣй инферналний полумѣсецъ на наший петвѣковенъ не„приятель и тиранинъ! Скоро по величественнитѣ врьхове на тая „стара майка, (той посочи Стара-Планина) дѣто се е проливала цѣли „столѣтия българска кръвь, ще се развѣе гордий прѣпорецъ на бъл„гарский герой, внукъ на славний Крума, Асеня и Симеона; вече „пукна първата пушка за нашето liberté, а знаете ли какво казва „нейний гръмъ? Ставайте, храбри Българи! доста робство и тиран„ство!.. Братя! въздухътъ трепери!. . . . .“

— Да живѣй България! извика въсторженно учитель Гатю.

— Даскале, хай на конака съ мене, вика те беятъ, каза нѣкой грубъ гласъ, по турски. Всички съ ужасъ се отстранихѫ прѣдъ заптието, което се промъкна между тѣхъ.

XIV.

Въздухътъ трепери.

Ораторътъ сѐ стоеше правъ на камъка, вкаменень и недвижимъ, като дрѣвната Галатея. Хаджи Смионъ се сгуши задъ дебелий дънеръ на орѣха; Хаджи Атанасия се затули задъ Миронча, комуто бравото замрьзна на устата; осталитѣ зяпахж смаяни.

Заптието съ безстрастенъ погледъ повтори заповѣдьта.

Учителъ Гатю се посъвзе малко отъ пьрвото смайвание, облѣче се, пошушна на подидаскала: „сичко прикрий“ и продума твьрдо:

— Да вьрвимъ, Хасанъ ага. И тръгнахж.

Испоплашената дружина се поокопити малко; подидаскалъ Мироновски удари прѣзъ лозята и се изгуби. Сбрахж се на купъ и се съвѣтвахж.

— Защо викахж даскала, попита Иванъ капзамалинътъ съ побѣлялъ носъ.

— Какъ защо? глухъ ли бѣше? азъ добрѣ рѣкохъ да се каже слово за постъ . . . ето ви вамъ едно „въздухътъ трепери“! и, „да живѣй Болгария“! каза мрачно Хаджи Атанасия.

— Не вѣрвамъ да е за словотс, каза Мирончо.

— Какъ? ами?

— Беятъ за да можеше да чуе словото отъ конака, трѣбваше да има уши малко по̀-длъжки отъ магарешкитѣ, най-малко хилядо аршина, а Хасанъ ага да е нѣкой магесникъ да хврькне тжй скоро тука. Па и Фратя щяхж да земжтъ...

— Друго е, даскалътъ ще е забъркалъ нѣкоя каша, пошушна важно Пощянката... Тоя човѣкъ го зимахж отъ пжтя, безъ да попитатъ кой е и отъ дѣ е, и го направихж даскалъ. . . ще изгоржтъ селото, прости работи.

— Не се бойте, братя, куражъ! каза господинъ Фратю, като се озърташе плахо.

— Дѣ Хаджи Смиона? попита единъ.

Всички се огледахж.

— Бѣгалъ е нѣкждѣ.

— Ето го!

Хаджи смионъ се показа отъ дънера на орѣха, гологлавъ и побѣлялъ.

— Отидохж ли? попита, а като се озърна, прибави: е, сега?

— Казвайте, обади се Мирончо съ сериозенъ видъ.

— Азъ бѣгамъ, издума Хаджи Смионъ.

— Бѣгашъ?

— Нѣма защо да бѣгамъ, който е надробилъ попарата той да си я яде, каза Хаджи Атанасия сурово.

— Азъ нищо нѣмамъ на душата си, политика не ми трѣбва, проговори Иванъ капзамалинътъ покорно.

— И азъ сѫщото, продума Иванъ Бухалътъ съ безгриженъ видъ.

— Моята политика е записана на качулката ми, нека дойде беятъ, и той ще я прѣгърне, сакраменто дио! каза Мирончо.

Иванчо нищо не подума; но господинъ Фратю се обади:

— Не се грижете, братя, свободàта иска жертви. . . .

— Какво диришъ тамъ, хаджи? попита Мирончо.

— Феса си.

— Сега до него ли е останало? ела!

— Защо?

— Да се съвѣтваме какво да правимъ.

— Азъ бѣгамъ.

— Бѣгашъ ли?

— Бѣгамъ.

— Ти си полудѣлъ!

— Не сѫмъ полудѣлъ.

— Ами ние всички остаяме.

— Азъ бѣгамъ.

— Самъ?

— Не, съ ѳеса си, каза той, като дирепе.

— Какъ? ами булката и дѣцата? попита Хаджи Атанасия.

Хаджи Смионъ го погледна смаяно:

— Коя булка и кои дѣца?

— Твойтѣ!

— Мойтѣ? Ахъ, добрѣ казà, не бѣгамъ никждѣ; дѣто убѣсатъ тѣхъ тамъ и мень... но дѣ ми ѳеса? чортъ! и той хвана да гледа по главитѣ на другаритѣ си. Послѣ каза:

— Трѣбва да го е открадналъ оня.

— Да, даскалътъ го зе, отговори Головратътъ.

— Ами неговиятъ?

— Ей го тамъ на клона... земи го, хаджи, па да вървимъ, каза Мирончо.

— Азъ? пази Боже!

— Земи го, сé едно.

— Лудъ ли сѫмъ? ѳесътъ на бунтовникъ! ухъ! — и той се хвана за главата.

— Що е? попита Мирончо, като видѣ блѣдавината му.

— Та той сега е съ моятъ ѳесъ прѣдъ беятъ, загубенъ сѫмъ!...

— Хаджи, куражъ, свободàта скѫпо се купува, продума зловѣщо господинъ Фратю.

Хаджи Смионъ го изгледа смаяно и попита съвсѣмъ смутенъ:

— Ами ако ни хванатъ?

— Ако ни хванатъ ще ни вържатъ, отговори кисело Мирончо.

— Ще ни вържатъ?

— Послѣ ще ни туратъ клупа.

— Послѣ?

— Послѣ ще го теглатъ, и свършено.

— Свършено?

— Разбира се.

— Азъ бѣгамъ.

— На кждѣ?

— Въ Балкана, по върховетѣ, при хжшоветѣ, при Тотя войвода и Хаджи Димитра, и щх се биж.

При всичката сериозность на положението другаритѣ се искискахж на тая внезапна войнственность у Хаджи Смиона. Но Иванъ Стамболлиятъ го поуспокои: — Да ни убѣсатъ не вѣрвамъ, какво сме сторили та да ни убѣсатъ? Може само двѣ три нощи да нощуваме въ гължбарника, додѣто се испита работата.

— То нищо, каза Хаджи Смионъ, понасърдченъ, чисти сме, слава Богу, да вървимъ, че щото Богъ даде... не бойте се.

Но завчасъ се спрѣ и се обърна къмъ Йотата:

— Иванчо? — Що е? — Дай да промѣнимъ фесоветѣ, тоя е окалжпенъ и пò ти мяза.

— Нещж го, отговори благоразумно Йотата.

— Вѣрвай Бога, мяза ти. Иванчо си тури ржцѣтѣ и отбѣгна отъ посѣгателната ржка на Хаджи Смиона.

— Нà го тебе, хаджи Атанасия.

— Молимъ, молимъ, молимъ! азъ старъ човѣкъ, съ такъвъ фесъ!

— И на мене не става, каза Хаджи Смионъ и погледна грабителски къмъ Иванча, па прибави: — А бе какво има? отъ единъ фесъ ли се боишъ?

Прѣзъ гжсталакътъ се съгледа че иджтъ хора.

— Заптиета! извикахж нѣколцина.

— Сакраменто дио! каза Мирончо съ сериозенъ видъ, тие агарянци сж голѣми скотове, може да ни спримчатъ и да ни съсипатъ по сждове, поразено врѣме!.. па тогава иди гледай Цочка чорбаджи.

— Тебе що ти е? имашъ патенто, ами ние горкитѣ, каза плачевно Хаджи Атанасия... Ахъ, „въздухътъ трепери!“ дѣ ги сега да ги видж, каза той като дирише съ погледъ учитель Гатя и господинъ Фратя.

По лицето на Миронча веднага се появи нѣкаква рѣшителность. Той поблѣдня.

— Ако би да иджтъ за насъ, елате да се затворимъ въ мънастирьтъ, каза той, като се взираше въ гжсталака.

Всички го изгледахж, като изумени.

— Да се затворимъ въ мънастиря и да се бранимъ, продължи той, кулитѣ иматъ мазгали, а у дѣда игумена има джепане за цѣла войска... Цѣлъ Севастополъ е тукъ! Нека само да посмѣжтъ тие магарета... ще ги натъркаляме, като кучета, па тогава въ планината... Изражението на Мирончовото лице бѣше станало страшно. Всички гледахж съ ужасъ Миронча.

— Дѣ Фратя? попита той, за да земе мнѣнието му.

Господинъ Фратя го нѣмаше. Той бѣше се изгубилъ, като димъ изъ срѣдата имъ. Едвамъ слѣдъ една минута съгледахѫ само пюскюля на ферса му, който се подмѣташе на горѣ, ту исчезваше тамъ нѣкѫдѣ изъ бостанитѣ.

— Бяга! всички извикахѫ съ негодование.

— „Въздухътъ трепери!“ дѣ го сега? викна побѣснялъ Хаджи Атанасия.

XV.

Господинъ Фратю.

И наистина, господинъ Фратю, като единъ африкански ураганъ, като единъ буенъ вихъръ, който се носи лѣтѣ по полето, лѣтеше възло прѣзъ бостанитѣ, прѣзъ нивята, прѣзъ ливадитѣ, и оставяше подиря си нѣкакво шумение изъ расклатений въздухъ. Той не усѣти какъ прѣскочи двѣ широки воденични вади, нѣколко грамади— огради на лукови бостани; той прѣмина на два скока Дълга-Могила, не видѣ исполинский Карачомаковъ орѣхъ, който го зашлевуши съ клонетѣ си, и приближи до селото. Но се спрѣ и се озърна слисанъ на кѫдѣ да удари. Веднага нѣкаква мисьль го обзе и той фукна пакъ. Дългото му сетре се развѣваше, като едно побѣдоносно знаме, а пюскюлътъ му сѐ показваше видъ че се стрѣми да хврькне къмъ небето. При чорбаджи Цочковата кошара го спогнахѫ овчарски псета, понеже подплаши стадото. Но господинъ Фратю имъ остави за плячка единъ късъ отъ полата си и продължаваше бѣгътъ си. Когато дойде запъхтянъ до край селото господинъ Фратю остави царский пѫть зави и влѣзна въ село прѣзъ чорбаджи Цачовата градина, двата зида на която земѐ съ пристѫпъ, отъ нея той се хвьрли въ хаджи Димовий гюлъ и се вмъкна въ Шашовий дворъ, слѣдъ лютъ бой съ затрънения плетъ, който остави славни рани на сетрето му, покачи се по ниската стрѣха на дѣдо Постоловата кѫща и скокна въ една потулена тѣсна слѣпа уличка, която опираше на Баторовата вратня. Баторовий дворъ само го дѣлеше отъ домътъ му, но Баторътъ и Баторката бѣхѫ сълудничави и страшно се мразяхѫ съ Фратюви и когато го видѣхѫ на дворътъ си спогнахѫ го Баторътъ съ шестакътъ, а Баторката съ хурката, и съ кучетата, и съ гѫскитѣ, но господинъ Фратю се покатери чевръсто по стълбата, която бѣше опрѣна на лозата имъ, хвьрли се на керемидитѣ, които испротестирахѫ подъ краката му, и се спустна у тѣхъ си по клонътъ на Баторовата черяша, който се пакъ вдигна, като отнесе съ себе си хвьркатий пюскюлъ, въ видъ на транспортенъ откупъ. Отъ тамъ се покатери по стълбитѣ, мина прѣзъ пруста на чердака, съ сѫщий урагански видъ, втурна се въ новата соба, отвори раклата, дѣто стояхѫ неиспразнени отъ двѣ години бащинитѣ му срѣбърни кобури, което

като видѣ майка му, която го подири уплашена, исписка, но господинъ Фратю не пипна оржжието, а измъкна изъ жгъла една книга съ пепелява завѣхтяла корица, съ насловъ „Горски пжтникъ;“ послѣ друга една зелена брошурка съ название „Хайдутъ Янчо;“ послѣ два сплути вече отъ четение броя „Бждщность;“ послѣ „Гласъ едного Българина;“ послѣ „Райна Княгиня;“ послѣ единъ брой и полвина „Народность;“ послѣ картината на окована България, отъ Мутевски, и най-послѣ нѣколко ржкописни бунтовни пѣсни, мѣжду които и „Поискалъ гордий Никифоръ,“ като свали отъ стѣната и портретътъ на покойний Хаджи Нонча, който, казваxx, приличалъ много на Тотя. И всичкото това го смачка, сви, сграбчи и хвърли въ огъньтъ подъ котела, въ който варяxx вапцилка отъ орѣхови кори. Като се свърши това auto-da-fe, господинъ Фратю се въскачи и скри въ сламника, като поржча прѣзъ една дупка на слугинята бабичка да иде на кладенеца и да разбере каква е политиката, а ако я попита нѣкой за него да каже, че е отишълъ на нѣкждѣ, напримѣръ, на банитѣ.

XVI.

Варлаамъ пръска прокламации.

На полянката прѣдъ мънастиря дружината стоеше на щрекъ. Вмѣсто заптиета, зададе се Димо Казакътъ.

— Казакъ! Казакъ! всички се развикаxx и го посрѣщнаxx.

— Помия! каза той запъхтянъ.

Всички се изгледаxx уплашени.

Той си отдъхна и прибави:

— Тарилйомътъ я оцапа!... поразеникътъ!

— Xx, то ще е за гръбнакътъ, нали? попита бързо Хаджи Атанасия.

Казакътъ го изгледа свирѣпо: — За него зеръ, земалъ та си го намъкналъ въ гърлото и се удавилъ, каза той сурово.

— Не вѣрвамъ нарочно да го е направилъ това, забѣлѣжи Хаджи Смионъ.

— Но защо викаxx даскала? попита Иванчо Йотата.

— Вързаxx ли го? попита Хаджи Смионъ.

— Защо ще го вържатъ, даскала? изрева грубо Казакътъ, — даскала го викà за друго беятъ...

— Знамъ, знамъ, прѣсече го досѣтливий Хаджи Смионъ, успокоенъ вече, — да му прочете нѣкоя вѣхта тапия, и той е късъ въ учението, като мене.

— Каква тапия вѣхта? изгърмя звѣровито Димо Казакъгъ — каква тапия? прокламация! прокламация отъ букурещкия комитетъ!

Всички се втрещиxx.

И Димо Казакътъ зе да имъ расказва развълнувано, че днесь подирь пладня, Варлаамъ залепилъ извънъ на вратнята си една прокламация съ образътъ на Тотя войвода, и Селямсѫзътъ, като разбуталъ любопитнитѣ, които я чели, отишълъ та я занесълъ тирешкомъ на беятъ. Това страшно очуди всичкитѣ, защото никога не би помислили, че тоя смирений Варлаамъ билъ такова опасно сѫщество; най-паче Хаджи Смионъ се уплаши, като си науми, че днесь бѣше у Варлаама, който му иска даже и пушката, което и обади на другаритѣ си. Мирончо се раскрѣщя и испсува „прѣдательтъ“ Селямсѫзъ, като се закле, че кога да е ще го убѣси на портата му, като варлаамовий гръбнакъ; Иванчо сѫщо исказа негодованието си противъ „народното прѣдателство“ на Селямсѫзътъ, като изруга и невѣжественний Варлаама, който не е роденъ за бунтовникъ, но биде страшно поразенъ, когато Казакътъ му каза, че онъ-башиятъ го търсилъ, защото нощеска до зараньта свѣтяло свѣщь въ стаичката му надъ лавката, което породило сумнѣние. Другаритѣ си зашушнахѫ и погледнахѫ подозрително на гузнитѣ двама души, съвсѣмъ, като листо, растреперани отъ страхъ.

Подиръ минутно съвѣщание дружината промѣни плана и рѣши да иде въ града.

— Направете се да ви нѣма, додѣ се разбере работата, сбогомъ, каза Мирончо строго на двамата души, като имъ посочи кѫдѣ Стара-Планина.

Двамата приятели останахѫ нѣколко врѣме поразени, и се гледахѫ въ очитѣ безъ да си цродуматъ. Хаджи Смионъ съ учитель Гатювий фесъ на глава, смутенъ, замаянъ и изгубенъ, хвърли найсѣтне бръзъ погледъ къмъ посоката, дѣто бѣхѫ исчезнали другаритѣ, и наведе глава още по-отчаянно. Иванчо Йотата прьвъ наруши мълчанието:

— Дай совѣтъ, Хаджи.

Хаджи Смионъ го изгледа упорито.

— Какъвъ совѣтъ? попита той сопнато.

— Кѫдѣ да се скриемъ?

— Съ тебе? да ми изгоришъ душичката!

— Слушай, любезний приятелю, каза тоя пѫть съ покоренъ видъ Иванчо.

— Какъвъ любезенъ и какъвъ приятель? азъ те не познавамъ!

— Ама чувай бе, брате, не се бой отъ мене.

— Ами какво пишеше нощеска?

— Не прокламация, брате мой.

— Кому ги продавашъ? иди си!

— Не бе, брате мой, чакай да ти обадѫ.

Хаджи Смионъ го изгледа високомѣрно и недовѣрчиво.

— Казвай нѣмашъ ли прьстъ въ прокламацията?

— Нѣмамъ, на ли ти казвамъ? каза Иванчо съ шепненье.

— Съ Варлаама не си ли едно?
— Не, брате мой, каза убитъ Иванчо.
Хаджи Смионъ помисли.
— Закълни се, че нѣмашъ прьстъ.
— Заклевамъ се, нà! и Иванчо се прѣкрьсти.
— Закълни се споредъ закона!
— Какъ?
— Рѣчи: да ми капнатъ и двѣтѣ очи ако знаж нѣщо.
Иванчо се закле, па попита тайнственно:
— Ами ти нѣмашъ ли нѣкакво извѣстие и прочия?...
— Отнюдь... ами азъ какво да правж сега?
— Да бѣгаме бе, брате, да бѣгаме!
— Да бѣгаме?
— Да бѣгаме въ планината, каза Иванчо плахо.
— Добрѣ, въ планината. Ами булкитѣ? Не, не, тогава ще рѣчѫтъ истински бунтовници... Па ако ни хване Филипъ? пази Боже, трѣбва да се биемъ съ Турцитѣ!
— Ами к'во? не се страхувай отъ мене бе, брате мой.
Хаджи Смионъ щеше да каже нѣщо, но изведнжжъ помисли и подума:
— Закълни се пакъ.
Иванчо пакъ се закле.
— Ела сега да идемъ да се скриемъ въ «Дупката,» отъ тамъ се гледа на всякждѣ, тя е до планината. Па ако ми изгоришъ душицата...
И тръгнахж бързо прѣзъ ливадитѣ къмъ Бѣлий Яръ.

(Край въ идущата книжка).

ВИКТОРЪ ХЮГО *).

IV.

Викторъ Хюго остана дълго врѣме вѣренъ на идеитѣ на дѣтинството си. Но още въ най-раннитѣ му съчинения можеше да се види, че умътъ му не стои на едно мѣсто и върви напрѣдъ. Всяка стъпка въ живота разширява взглядоветѣ му и го приближава къмъ свѣтлината. Той протестира противъ всичкитѣ злоупотребления на властьта и издига гласътъ си въ полза на всяко потъпкано право. Любовьта къмъ народа и къмъ свободата извлича вдъхновенни звукове отъ лирата му. Слѣдующитѣ стихове, откъснати отъ *Есенни листа*, ще дадътъ най-добро понятие за ламтенията му:

„Чедо съмъ на тоя вѣкъ! Всяка година по едно заблуждение — отлита отъ моя умъ, очуденъ самъ отъ себе, — и, освободенъ отъ всяка лъжа, вѣра остава въ мене — само къмъ васъ, родино свещенна, свободо свещенна! — Дълбоко мразъ угнетението — и когато чуя въ нѣкой кътъ, — подъ нѣкое немилостиво небе, подъ нѣкой немилостивий царь, — нѣкой народъ, когото убиватъ, че плаче и вика .... — Тогава, азъ проклевамъ, въ дворътъ имъ, въ вертепътъ имъ, — тие царе, които плуватъ въ кръвь! — Усѣщамъ, че поетътъ е тѣхенъ съдия! Усѣщамъ — че възнегодуваната муза, съ мощнитѣ си юмруци, — може да ги върже на тронътъ имъ като на позоренъ стълпъ, — да свали отъ главитѣ имъ подлий имъ вѣнецъ— и да заклейми челото на тия царе, които бѣхъ могли да си спечелятъ благословии — съ единъ стихъ, който ще се чете отъ потомството! — Охъ! Музата принадлежи на беззащитнитѣ народи. — Забравямъ тогава любовьта, семейството, дѣцата, — и мекошавитѣ пѣсни и сладката бездѣлность, — и на лирата си прибавямъ една желѣзна струна!“

Тие стихове, написани въ 1831, прѣдсказватъ вече, на едно растояние двайсеть години, енергичнитѣ пѣсни, които произведе въ изгнанието си поетътъ на *Наказанията*. Людовикъ Филипъ и правителството му вѣрвахъ, че нѣма да се расколебае прѣданностьта му къмъ първитѣ му вѣрования, и, за да иматъ на своя страна гениятъ му, направихъ го въ 1845 перъ и сенаторъ. Когато избухна революцията въ 1848, поетътъ, расколебанъ отдавна отъ погрѣшкитѣ на правителството, увлеченъ отъ независимий си духъ и великодушието си, прѣгърна окончателно либералнитѣ и републикански идеи. Той завзе мѣсто наскоро между най-напрѣдналитѣ елементи въ Народното Събрание и се произнсе енергично противъ вмѣшателството на Франция въ римскитѣ работи въ полза на папата. Словата му по всички въпроси, въ които излѣзе на трибуната, блѣстехъ по евоето горещо и увлекателно краснорѣчие и по искренната и глъбока прѣданность, съ която служеше на новитѣ идеи, и която най-блѣскаво се доказа подиръ държавний прѣвратъ. Той бѣше на чело между оние депутати, които протестирахъ противъ посѣгателството на Конституцията и се опитахъ да подигнатъ

*) Виждъ „Зора“ книжка II.

парижский народъ противъ държавното прѣстѫпление на Наполеона III. Смѣлитѣ защитници на закона и на свободата паднахѫ въ тая неравна борба, която Викторъ Хюго е описалъ въ всичкитѣ ѝ подробности въ „Историята на едно прѣстѫпление“, и поетътъ, за главата на когото правителство бѣше прѣдложило награда отъ 25 хиляди франга, принуди се да побѣгне отъ Франция.

В. Хюго стоѣ деветнайсеть години въ изгнание. Деветнайсеть години той водѝ борба непримирима съ прѣстѫпника, който бѣше похитилъ републиката. Ни увѣщанията на приятелитѣ му, ни обѣщанията на правителството, ни страданията, на които се излагаше, нищо не повлия надъ него. Той бѣше далъ клетва да не стѫпи въ Франция, додѣто тежи възъ нея игото на Наполеона, и остана вѣренъ на клетвата си. Числото на оние, които го бѣхѫ послѣдовали въ изгнанието му, отъ день на день намаляваше. Той жалѣеше за това, безъ да се расколебае въ вѣрата, която го въодушевляваше, че законътъ и свободата ще въстържествуватъ. Той не искаше да знае колко души оставатъ около него.

„Хилядо ли останатъ, щѫ бѫдѫ между тѣхъ!
Сто ли останатъ, нѣма да се побоѫ отъ Сулла;
Десеть ли останатъ, щѫ бѫдѫ десетий,
Единъ само да остане, щѫ бѫдѫ азъ!“

Тая клетва дава поетътъ въ сбирката отъ стихотворения, която издаде подиръ изгнанието си въ 1853 подъ название: *Наказанията*. Умразата на поета къмъ тирана нѣма граници. Той го бичува немилостиво въ тие стихотворения, въ които мисьлта и ѳормата сѫ отпечатани съ крайна енергия. Поетътъ е нагласилъ всичкитѣ струни на лирата си за да искаже негодуването си противъ узурпатора. Той знае че борбата ще бѫде люта и упорна и налита на врагътъ съ всичкитѣ срѣдства на генийтъ си. Обстоятелствата не бѣхѫ никакъ насърдчителни за неприятелитѣ на Наполеона. Всичко му благоприятствуваше за укрѣпление на побѣдата му. Въ себе си единствено, въ неизмѣнната вѣрность къмъ началата, въ непрѣклонната прѣданность къмъ дългътъ, можехѫ да черпатъ куражъ и сила ония, които не се примирявахѫ съ положението и искахѫ да воюватъ противъ тържествующето прѣстѫпление. Викторъ Хюго носеше въ сърдцето си тие велики доблести. *Наказанията* сѫ произведение на великъ поетъ, въодушевленъ отъ чувствата на великъ гражданинъ, който жертвова всичко за да испълни дългътъ си. Произведението е силно и енергично, като чувствата, подъ вдѫхновлението на които е написано. Гнѣвътъ на поета приема всичкитѣ ѳорми на мисьлта. Сатирата, одата, епопеята съединяватъ своитѣ най-ядовити, най-трогателни, най-тържественни звукове за да прѣдадѫтъ чувствата, които го вълнуватъ. Поетътъ бичува безпощадно врагътъ и едновременно въспѣва свободата. Съ извлечения само бихме могли да дадемъ едно пò-пълно понятие за това съчинение, което ще остане за винаги между най-хубавитѣ, които е произвелъ В. Хюго, както по силата на чувствата тъй и по литературното му достойнство. При ограниченността на мѣстото, съ което располагаме, неможемъ, за жалость, да се ползуваме съ това срѣдство. Ще се задоволимъ да укажемъ само на пиесата *Искупление*, която стига, сама по себе, за да увѣковѣчи цѣлата книга.

Наполеонъ, всесиленъ въ Франция, дѣто можеше да мисли, че републиканската партия окончателно е поразена, всесиленъ въ Европа, дѣто неговий

гласъ бѣше рѣшающъ въ всичкитѣ международни въпроси, треперяше отъ пѣснитѣ на поета. Той не го остави на мира и въ заточението му. Викторъ Хюго бѣше се установилъ най-напрѣдъ въ Брюкселъ, дѣто написа *Малкий Наполеонъ*. Белгийското правителство намѣри, че тая книга е опасна и прокара въ камарата особенъ законъ за да изгони поетътъ отъ Белгия. Викторъ Хюго се прѣсели въ островъ Жерсей, но и английската свобода неможѣ да го закрили противъ прѣслѣдванията на Наполеона. Населението на острова, насъскано отъ властитѣ, се подигна противъ изгнанника и полицията го застави да търси на друго мѣсто убѣжище. Имаше дори страхъ за живота му, но Викторъ Хюго не се побоя и помисли само какъ да запази съчиненията си. Единъ изгнанникъ се прѣоблече въ работникъ и прѣнесе нощѣ ржкописитѣ му въ кжщата си. Викторъ Хюго отиде да живѣе въ другъ единъ английски островъ, Гернесей, който, сжщо като Жерсей, се радва на единъ видъ автономни права. Тука Викторъ Хюго остана до краятъ на изгнанието си, заобиколенъ отъ семейството си и прѣданъ на постоянна работа. Едно велико нещастие бѣше го постигнало още въ Франция. Той бѣше загубилъ най-голѣмата си дъщеря, която, нѣколко деня подиръ женидбата си, бѣше се удавила заедно съ младий си супругъ М. Вакери въ рѣка Сена. Пѣснитѣ, съ които бѣше туку въспѣлъ свадбата ѝ, бѣхж се прѣвърнжли подиръ нѣколко деня въ неутѣшими сълзи. Той излѣ безпрѣдѣлната си жалость въ трогателни стихотворения, които се появихж въ 1856 събрани въ единъ томъ подъ название *Съзерцанията* (les Contemplations). Тая сбирка заслужва да занеме особно мѣсто между съчиненията на Виктора Хюго. Въ другитѣ му произведения, каквито и прѣдмѣти да го вджхновлявать, каквито и трогателни звукове да издава лирата му, ние оставаме поразени прѣди всичко отъ генийтъ му, виждаме почти исключително поетътъ. Ослѣпени отъ поезията му, не можемъ да видимъ до колко въ нея участвова сърдцето. Въ *Съзерцанията* чувствата на поета и произведението съставлявать едно цѣло. Блѣскавитѣ качества на поезията, въ която е излѣлъ скръбьта си, ни удивлявать безъ да скривать отъ очитѣ ни сърдцето му. Забраваме почти поета и мислимъ за човѣка и слушаме, трогнати, риданията на бащата. Сждбата готвеше за него още по-голѣми испитания. Той закопа жена си и двамата си синове, въ любовьта на които намираше утѣха въ мжкитѣ на изгнанието. Като четете *Съзерцанията*, мислете, че когато е писвалъ тие стихотворения, проникнати отъ най-джлбоката жалость, която може да се искаже на човѣшки языкъ, той е прѣдчувствувалъ нещастията, които го очакваxж.

Синоветѣ му, Франсоа и Карлъ, сподѣляхж участьта на баща си и стараехж се да се покажатъ достойни за него, като работехж за каузата, за която той бѣше приелъ изгнанието. Тѣ пращахж членове въ парижкитѣ вѣстници, които ратуваxж противъ империята, и опитваxж своитѣ млади таленти въ други по-сериозни трудове. И двамата сж оставили едно почтенно име въ литературата. Франсоа прѣведе въ врѣме на изгнанието цѣлий Шекспиръ. Прѣводътъ излѣзе придруженъ съ една дълга студия върху великий драматургъ отъ В. Хюго. Той написа и издаде въ сжщото врѣме разни други прѣводи и исторически издирвания. Измежду съчиненията на Карла ще споменемъ „Заточеницитѣ“ и драмата „Клетницитѣ“, извлечена отъ романътъ съ сжщето название на баща му

Съчиненията, издадени отъ Виктора Хюго, съставляватъ цѣла библиотека. По увѣренията на приближенитѣ му, още толкова други съчинения стоятъ въ ржкописъ неиздадени. По-голѣмата часть отъ тие произведения сж написани въ врѣме на изгнанието. Ние неможемъ да кажемъ нѣколко думи освѣнь за нѣкои отъ написанитѣ и издаденитѣ въ това врѣме. Малко подиръ *Съзерцанията* излѣзе пьрвий томъ отъ *Легендата на Вѣковетѣ* (la Légende des Siècles). „Легендата на вѣковетѣ“ е една обширна епопея, състояща отъ разкази заети отъ най-разнообразни епохи и цивилизации. Въ нея поетътъ е искалъ да включи всичкитѣ вѣкове и народи и да прѣдстави въ живи образи борбитѣ, които человѣчеството е било длъжно да води въ пжтьтъ на свѣтлината и напрѣдъка. Вторий томъ отъ *Легендата на Вѣковетѣ* се появи едва слѣдъ двайсеть години, но той стои по-низко отъ пьрвий, както въ отношение на стилътъ тъй и въ отношение на мислитѣ. Викторъ Хюго издаде една нова сбирка отъ стихотворения въ 1865 подъ название *Улични и горски пѣсни*. Стилътъ и идеитѣ достигатъ въ тие пѣсни до послѣднитѣ прѣдѣли на чудноватостьта. Поетътъ си е игралъ като ги е писвалъ, но той се досѣга въ тѣхъ до най-дребнитѣ нѣща въ природата и ги описва съ неподражаема прѣлесть.

Помежду тия двѣ сбирки се появи голѣмий романъ, който въ сжщий день излѣзе прѣведенъ на нѣколко язика, *Клетницитѣ* (les Misèrables). Това грамадно съчинение се докосва до всичкитѣ задачи и въпроси политически, философически и социялни, които вълнуватъ человѣчеството. То е истински монументъ, въ който В. Хюго е вложилъ всичкото съкровище на въображението си, умътъ си и сърдцето си. Прѣдмѣтътъ на романа е едно потресающе въспроизведение на ранитѣ отъ които страда обществото. Героятъ Жанъ Валжанъ е единъ каторжникъ, който иска да искупи своитѣ погрѣшки, нъ законитѣ и нравитѣ осуетяватъ всичкитѣ му усилия. Той се прѣражда и на всякждѣ дѣто стжпя ознаменува своето присжтствие съ добрини. Състраданието къмъ страждущитѣ е единствената цѣль на живота му. Бѣднитѣ, онеправданитѣ, злочеститѣ, кждѣто и които и да сж, стават негови братия. Тѣхнитѣ страдания сж негови страдания. Той не се обезсърдчава отъ нищо, излага се на всички трудове, лишения, опасности, за да имъ помогне. Тоя човѣкъ, който въплощава въ себе-си всичкитѣ добрини, който се самопожертвува за ближнитѣ си, не намира прошка прѣдъ обществото до послѣднето си издихание. Два други романа: *Морскитѣ работници* и *Человѣкътъ, който се смѣе*, се появихж пьрвий въ 1866, вторий въ 1869.

V.

Нещастията, които постигнахж Франция, отворихж на старий поетъ вратитѣ на отечеството. Слѣдъ деветнайсеть годишно заточение, било му писано да стжпи на родната земя, когато я постигнахж най-голѣмитѣ бѣдствия. Веднага слѣдъ отварянието на войната той бѣше дошълъ въ Белгия за да бжде по-близо до отечеството. Той влѣзе въ Франция подиръ проглашението на републиката, и отстжпването на френскитѣ войски бѣше пьрвото нѣщо, което видѣ. Войницитѣ се влачехж по пжтищата, прѣбити отъ гладъ и отъ срамъ. При тая картина поетътъ пролѣ горчиви сълзи. Още по-печално зрѣлище го

очакваше въ Парижъ. Той искаше да влѣзе безъ шумъ въ градътъ, но въпреки всичкитѣ прѣдпазвания, които бѣше зелъ, многоброенъ народъ бѣше излѣзналъ да го посрѣщне на станцията и го причака съ въсторженни въсклицания. Викторъ Хюго отправи къмъ народа слѣдующитѣ думи:

„Нѣмамъ думи за да искажж до каква степень съмъ трогнатъ отъ неизразимий приемъ, който ми прави великодушний Парижски народъ. Граждани, азъ бѣхъ казалъ: „Въ деньтъ, въ който се върне Републиката, щж се върнж и азъ.“

Двѣ велики нѣща ме призовават: първото, Републиката; второто, опасностьта. Идж тука за да испжлна дългътъ си. Кой е дългътъ ми? Той е ваший, той е общий дългъ. Да защищаваме Парижъ, да запазимъ Парижъ....

Благодарж ви за вашитѣ въсклицания, но азъ ги отдавамъ на тая голѣма скръбь, която вълнува всичкитѣ сърдца—отечеството въ опасность. Едно само искамъ отъ васъ: съединението! чрѣзъ съединението ще побѣдите. Задушете всичкитѣ ненависти, отдалечете всичкитѣ умрази, бждете съединени, ще бждете непобѣдими. Нека се сближимъ всички около Републиката и нека станемъ братия. Ще побѣдимъ. Чрезъ братството ще спасимъ свободата.“

Народътъ придружи поета до кжщата му, и той, развълнуванъ до сълзи, зе още веднажь думата и каза: „плащате ми въ единъ часъ за деветнайсеть годишно заточение.“ Така засвидѣтелствува парижский народъ своята почитъ къмъ великий мжжь, който бѣше страдаль съ таково мжжество и постоянство за свободата и който идеше сега за да присъедини своитѣ усилия къмъ усилията на народа за защитата на отечеството и да сподѣли неговата участь Тежко се отзовахж въ сърдцето му нещастията, които постигнахж Франция. Той ги прѣдаде въ прочувствувани стихотворения, които се появихж въ 1872 г. подъ название „Страшната година,“ и които обгръщатъ всичкитѣ бѣдствия, които нанесохж на Франция войната и коммуната. Избранъ за парижски депутатъ въ Народното Събрание, което се свика за да подтвърди прѣдварителний миръ, той произнесе едно краснорѣчиво слово, въ което се исказа противъ мирътъ. Поведението му въ Събранието го изложи на буйни нападения отъ страна на антирепубликанцитѣ. Прѣкьснатъ въ едно засѣдание, той излѣзе отъ залата на засѣданията и испрати на прѣдсѣдателя на Събранието слѣдующето писмо: „Прѣди три седмици Събранието се отказа да чуе Гарибалди; днесь то се отказва да чуе мене: давамъ си оставката.“ Камарата бѣше касирала прѣди три седмици мандата на Гарибалди, избранъ за депутатъ отъ Алжиръ. Гореща любовь е свързвала Гарибалди и Виктора Хюго, но въпрѣки желанието имъ тѣ не сж могли никога да се виджтъ. Въ кжщата на поета въ островъ Гернезей е имало особена стая назначена за Гарибалди и която е носила неговото име. Италиянский херой е щѣлъ да иде да посѣти В. Хюго, но не можѣлъ да испълни желанието си.

Викторъ Хюго се готвеше да замине за Парижъ и даваше банкетъ на нѣколко приятели, когато му извѣстихж, че синъ му Карлъ Хюго е умрѣлъ отъ внезапна смьрть причинена отъ мозъчно въспаление. Той придружи, смазанъ отъ скръбь, мьртвото тѣло на сина си до Парижъ, дѣто пристигна въ деньтъ въ който избухна Коммуната. Тука той се опита на нѣколко пжти да въспрѣ крайноститѣ, които вършеше правителството на Коммуната. Гласътъ му остана гласъ въпиющий въ пустинѣ и той се отдалечи въ Брюкселъ, отъ дѣто слѣдваше съ неизразима жалость перипетиитѣ на борбата между Парижъ и Версайль. Той бѣше осждилъ енерчически Коммуната. Той осжди така сжщо

жестокоститѣ, съ които правителството ознаменува своята побѣда, и издигна гласътъ си въ полза на побѣденитѣ. Никога любовьта къмъ народа, никога състраданието къмъ злочеститѣ не сж били исказвани съ по-трогателенъ язикъ. Гласътъ на великодушний поетъ не се чу отъ правителството на републиката както не бѣше се чулъ по-напрѣдь отъ правителството на коммуната. Състраданието му къмъ въстанницитѣ подигна негодование около него и насмалко остана да заплати съ живота си за великодушнитѣ чувства, които го карахж да иска милость за побѣденитѣ. Белгийското правителство бѣше запрѣтило влизането въ белгийската територия ни коммунардитѣ. Той протестира противъ тая мѣрка и обяви, че дава убѣжище въ кжщата си на побѣденитѣ. Вслѣдствие на тая дързка постжпка една бѣсна тълпа нападна посрѣдъ нощь кжщата му. Тя исчупи стъклата на прозорцитѣ и единъ камъкъ удари, но по щастие безвредно, малката внучка на поета въ челото. Въздухътъ се цѣпеше отъ викове: „на смьрть Викторъ Хюго! бѣсилка за разбойника! Строшете вратитѣ!“ Тълпата се готвеше да счупи вратата и да нахлуе въ кжщата, когато се разсъмна, и това обстоятелство спаси поета и семейството му. Полицията бѣше оставила тълпата да дѣйствова свободно. На другий день той получи прѣдписание отъ правителството да излѣзе отъ Белгия, въ която му се запрѣтяваше да се връща втори пжть. Той замина за Люксенбургъ и послѣ за Лондонъ и се завърна въ Франция. Тука го постигна ново нещастие. Франсоа Хюго умрѣ на 26 Декемврий, 1873 г. всѣдствие на една болесть отъ която страдаше отъ тринайсеть мѣсеца. Погребението стана при стечението на многоброенъ народъ. Всичкитѣ знаменитости се бѣхж събрали около поета за да го утѣшаватъ. Трогателни слова се произнесохж на гробътъ. Особено забѣлѣжително е словото на Луи Бланка, който свърши съ слѣдующитѣ хубави и прочувствувани думи:

Остава на славний старецъ, когото постигатъ толкова нещастия, за да носи до край тяжестьта на живота, убѣждението, което е исказалъ въ тия хубави стихове: „Гробътъ е едно сюблимно продължение, човѣкъ се качва когато мисли, че слиза.“ В. Хюго не приема страшната мисьль на абсолютнитѣ, окончателнитѣ раздѣли. Той вѣрва въ Бога вѣчний, той вѣрва въ безсмьртието на душата. Това ще му помогне, колкото смазанъ и да е, да живѣе за другото си семейство, онова на което принадлежи животътъ на великитѣ мжже: человѣчеството.“

Викторъ Хюго стоѣ дълго врѣме отстраненъ отъ политический животъ. Републиката, за която бѣше страдалъ цѣли деветнайсеть години, която бѣше проникнала въ сърдцата чрезъ духътъ на съчиненията му, се отнасяше съ подозрение къмъ него. Вѣренъ на началата и на чувствата, които бѣше всякога защищавалъ, той се явяваше съ една программа, която духоветѣ не бѣхж готови да приематъ. На чело на тая программа бѣше записана пълна прошка за осжденитѣ отъ Комуната. Кандидатурата му, положена веднажь въ Парижь, пропадна. Поетътъ разбра че има врѣмена, когато народитѣ загубватъ така да се каже присжтствие духа и сж расположени да гледатъ враждебно на всяка хубава и великодушна идея. Той се рѣши да чака и отказа да приеме мандатитѣ, които му се прѣдлагахж нѣколко пжти. Едва въ 1876 г. Парижъ го избра сенаторъ. Той остана вѣренъ на обѣщанието си, и, веднага слѣдъ постжването си въ Сената, внесе прѣдложение за пълна амнистия. По тоя случай той произнесе едно отъ най-краснорѣчивитѣ си слова, но прѣдложението му събра всичко шесть гласа. Политическото положение, което се създаде отъ растуря-

нието на Камарата на 16 Май слѣдующата година, даде поводъ на Виктора Хюго да издаде *Историята на едно прѣстжпление*, написана въ врѣме на изгнанието. Тая книга, която разказва прѣвратътъ на 2 Декемврий, спомогна много за осуетението на плановетѣ на марешала Макъ-Махона и неговитѣ министри противъ Републиката и свободата. Тя се прие съ въодушевление отъ публиката и произведе силно впечатление. Той участвуваше въ комитетътъ, който се бѣше образувалъ за да противодѣйствува на замислитѣ на властьта и биде честитъ да види тоя пжть усилията свои и на приятелитѣ си увѣнчани съ успѣхъ.

Политическитѣ грижи не поглжщахж всичката дѣятелность на поета. Той не прѣстана да работи, както до 1876, тъй и послѣ, и продължаваше да увеличава съ нови произведения богатото книжовно съкровище, което бѣше далъ вече на Франция и на цѣлий образованъ свѣтъ. И въ тия стари години геният му ни се явява младъ, свѣтълъ, неуморимъ и поразява по плодовитостьта и разнообразието на трудътъ, който върши. Въ 1873 г. се появи романътъ *Деведесеть и три*, въ който сж разказани, въ трагическа форма, върховнитѣ борби, чрѣзъ които новитѣ идеи, родени отъ революцията, нанесохж послѣдний ударъ на старий социяленъ редъ. Романътъ ни прѣнася въ Вандея, дѣто се даде послѣднята борба и въспроизвожда всичкитѣ трагически перипетии на борбата, и прѣкарва прѣдъ очитѣ ни всичката тая епоха на революцията по начинъ, който я впечатлява неизгладимо въ паметьта. Въ слѣдующитѣ три години, той издаде въ три тома словата си и разнитѣ си программи, които бѣше произнесълъ и написалъ прѣзъ послѣднитѣ трийсеть години. Книгата излѣзе подъ название: „*Дѣла и слова* (Actes et paroles) прѣди, прѣзъ и послѣ заточението". „Тая трилогия, казва В. Хюго въ прѣдисловието на книгата, не е отъ мене; тя е отъ императора Наполеона III. Той раздѣли живота ми по тоя начинъ." Въ една брошура, подъ название *Синоветѣ ми*, издадена като прѣдисловие на *Изгнанницитѣ* отъ Карла Хюго, той разказва, въ трогателни думи трудоветѣ и доблестнитѣ качества на синоветѣ си.

Въ 1877 Викторъ Хюго издаде вторий томъ отъ *Легендата на Вѣкове*тѣ, който обаче, както имахме случай да кажемъ вече, неможе да се равни съ първий томъ. Блѣскавитѣ качества на поетический му талантъ се проявяватъ въ всичката си неподражателна хубость, подъ една нова форма, въ *Искуството да бждешь дядо*. Това съчинение, издадено въ 1877 г., е плодъ на найнѣжни чувства. Отъ всичкото семейство на поета, само двѣ внучета останахж за да го крѣпжтъ въ послѣднитѣ дни на живота му. Тѣ сж дѣцата на Карла Хюго, Жанна и Жоржъ. Той ги обича като два ангела, които Богъ му е пратилъ за да го утѣшаватъ. Тая любовь се явява сияюща въ *Искуството да бждешь дядо*. Той разказва всѣкидневнитѣ си отношения съ дѣцата, играчкитѣ имъ, срѣднитѣ имъ, занятията имъ и всичкитѣ тие дребни нѣща сж изложени въ такава поетическа форма, която имъ придава неоцѣнима прѣлесть. Великий поетъ става дѣте за да ни даде да вкусимъ въ всичката ѝ оболстителность поезията, която се крие въ дѣтинската възрасть. Тая поезия достига до възвишенность въ своята неподражаема простота. Ний ще приведемъ само названията на нѣкои отъ съчиненията, които сж излѣзли отпослѣ: *Папата*, *Върховното състрадание*, *На четиритѣ вѣтрове*, *Торквемада*.

VI.

Въ тѣснитѣ рамки на една статия, ние неможехме да обрисуваме освѣнь въ общи черти и твърдѣ недостатъчно животътъ и литературната дѣятелность на Виктора Хюго. Читателитѣ ни разбиратъ каква пространна и дълбока студия заслужва поетътъ, който пълни цѣлъ единъ вѣкъ съ името си и съ дѣлата си. Като казваме дѣла, ние не разбираме само оние, чрѣзъ които животътъ му се свързва съ политическитѣ събитията въ Франция. Участието му въ политический животъ на Франция е наистина голѣмо и славно. Той принесе деветнайсеть години отъ живота си въ жертва на прѣданностьта си къмъ свободата и отечеството си. Емиль Зола, който не може да се обвини въ пристрастие когато говори за В. Хюго, въ една студия за него, като дѣли живота му на четире епохи, казва, че най удивителний и прѣкрасенъ периодъ въ живота му се явява врѣмето на изгнанието. Дѣла сж и литературнитѣ произведения на Виктора Хюго, и това съставлява една отъ отличителнитѣ и характеристически черти на литературната му дѣятелность. Въ всѣко отъ тие произведения е вложена една велика мисьль, която увеличава рамкитѣ му. Колосалний му литературенъ трудъ се явява, въ това отношение, като едно огледало съ хиляди лица въ които се отражава по най-блѣскавъ начинъ миросъзерцанието на поета. Това миросъзерцание събира въ себе-си, като въ единъ фокусъ, въ най-чистата имъ и възвишена форма, всичкитѣ велики, благородни и великодушни идеи, които характеризиратъ и прославляватъ историята на мисьлта и на прогрессътъ въ деветнайсетий вѣкъ. Викторъ Хюго не прѣгърна изведнажь тие идеи. Срѣдата, въ която се бѣше родилъ и развилъ, отдалечаваше го отъ тѣхъ, но сърдцето му и генйтъ му трѣбваше неминуемо да му отворятъ пжтьтъ къмъ новитѣ идеи. Отъ пьрвитѣ му съчинения, въ които се явява ревностенъ католикъ и горещъ роялистъ, далекогледнитѣ люди можехж да видятъ, че скоро той ще напустне знамето, подъ което го бѣше поставило пьрвото му въспитание. Идеитѣ и чувствата, на които стана отпослѣ и до края на живота си най-вдхновенъ проповѣдникъ, проникваж отъ всякдѣ въ произведенията му. Той прогресира постоянно. Всяко ново произведение показва, че е направилъ една нова стжпка напрѣдъ. Той се отцѣпи отъ старитѣ си вѣрвания окончателно въ деньтъ когато видѣ, че тѣ поставятъ прѣпятствия противъ всѣки прогрессъ.

Викторъ Хюго е обяснилъ самъ значението на измѣнението, което е ставало въ мислитѣ му и идеитѣ му. „Отъ всичкитѣ стълби, които водатъ отъ мракътъ къмъ свѣтлината, най-похвалната и най-трудната е навѣрно тая: да се родишь аристократъ и роялистъ и да станешь домократъ... Въ тая сурова борба противъ прѣдразсждъци, които си сукалъ заедно съ млѣкото, въ това мудно и мжчно въскачване отъ лъжата къмъ истината, което прави нѣкакъ отъ животътъ на единъ човѣкъ и отъ развитието на една съвѣсть съкратенъ символъ на человѣческий прогресъ, на всѣко стжпало трѣбва да заплатишь съ една материялна жертва нравственното си възрастяване, да напуснешь нѣкой интересъ, да се съблечешь отъ нѣкое тщеславие, да се откажешь отъ блага и отъ почеститѣ на свѣтътъ, да рискувашь богатството

си, да рискуваш живота си. И когато извършишь тоя трудъ имашь право да се гордѣешь . . . особено когато, като се въскачишь, на врьхътъ на свѣтлата стълба намѣришь изгнанието.“

Никой нѣма толкова право да говори за жертви колкото великий поетъ. Той ги направи, прѣтърпѣ ги мжжественно не само за това да се покачи на врьхътъ на свѣтлата стълба, но най-много и особено за това — за да остане тамъ. Мнозина може би се въскачватъ на тоя врьхъ, но малцина оставатъ тамъ, когато дойде врѣме да се искатъ жертви. Викторъ Хюго направи и едното и другото. Той вървѣ всякога напрѣдъ, безъ да гледа съ какви жертви ще е длъженъ да искупи своето постоянство. Произведенията му носатъ блѣскавий отпечатакъ на твърдостьта му. Философията, която ги прониква и съгрѣва е тжй хубава, както поезията, която ги облича въ безсмьртна красота, философия широка и чиста, състояща отъ любовь и великодушие, вѣрующа въ божественото происхождение на человѣка, която се старае да възвиси духътъ и иска свобода и щастие за всички.

МОЧУРЪТЪ.

Азъ вървяхъ на югъ, изъ отжпканата пѫтека, между мочуритѣ, които забикалятъ карловскитѣ бани. Нѣма нищо привлекателно за погледа въ тие непроходими търсавища, заджхали на сѣра, покрити съ тъмната зеленина на високитѣ корави блатисти треви, изъ които излазятъ, вѣчерь особенно, милиони крякания отъ жеби. Но сега, звънливитѣ гласове на тоя земноводенъ народъ на мочуритѣ се потаяхж. Тукъ тамъ само нѣкои лѣниви ква-ква-ква се обаждахж и пакъ спотайвахж, при шумътъ на вървежа ми. Едничкото нѣщо, което оживяваше приятно еднообразието на тоя пущинакъ, бѣше щрькелътъ, недалеко отъ мене, който газеше съ въздрѫгнати крачули изъ гжститѣ трѣви на мочура, забиваше дългий си чървендалястъ клювъ въ тѣхъ, издигаше го къмъ небето съзерцателно, прѣгъваше го на гърба си и клепеше звънливо. Незнамъ защо, но това ясно клепание на щьркела, винаги е внасяло миръ въ душата ми, види се, защото наумява мирний, нетревоженъ животъ на селото, сламенитѣ покриви съ щьркови гнѣзда на върха, затрьненитѣ плетища съ бѣли костници на волски глави по тѣхъ, волята, тишината и идилията — която си създаватъ мечтитѣ ни. По-нататъкъ, на зелената паша, стадо отъ говеда, дѣто весело се гонатъ еки, сити бикове, и черни биволи повдигатъ муцуната си къмъ небето, и душатъ. Задъ пашата, кичастъ върболякъ, задъ върболяка, свѣти мжтна Стрѣма, задъ мжтна Стрѣма, пакъ върболякъ и зеленина, а задъ тѣхъ — косматитѣ рѣбра на Срѣдня-Гора.

Изминахъ областьта на мочуритѣ и стигнахъ до правилний редъ зелени върби, отсамъ подъ които тѣчеше джлбока воденична вада.

Едно селенче облегнато до върбата свиреше съ кавалъ.

Азъ се запрѣхъ срѣщу него подъ сѣнката на листата и се вслушахъ въ яснитѣ и приятни звукове на свирката; тѣ искачахж силни, бойки и се сливахж съ шумътъ на листата и на рѣчката и пълняхж околностьта съ армонията си. Обаянието се увеличаваше отъ простата, живописна картина на природата, пакъ тжй дива, прѣкрасна, непокжтната, както е била прѣди вѣкове. За да допълни прѣлестьта на тая идилическа сцена, въображението ми ми прѣдстави хубавица черноока дѣвойка, за която въздишаше въ тие страстни звукове младий момъкъ. А кой знае, може би и наистина да бѣше така. Ние, жители на градоветѣ, отдавна сме навикнали да гледаме на любовьта, като на порокъ, или, поне, като на ридикюлна слабость. За да угодимъ на свѣтскитѣ понятия, ние затжпяваме най-нѣжнитѣ струни на сърдцето си и се боимъ отъ трепетието имъ, като отъ едно гризение. Разгласи ли се една ваша сърдечна привързанность и ето тя става пища на подигравкитѣ на глупостьта и на хорската природна злость. Обществото нѣма да ви прости това чувство и ще ви изрази гнѣвътъ си въ най-гадни форми... Въ селата не е така. Тамъ естеството е запазило своитѣ права, противъ прѣдразсждкитѣ на градоветѣ. Селянинътъ и селянката не крижтъ любовьта си, опознаването на която е гордость и тържество за тѣхъ. Идете на студений изворъ край селото. Бѣдната дѣвойка, която не намѣри кой да ѝ напие водата и да ѝ грабни цвѣтето отъ главата, дваждь и триждь се врьща съ праздни котли на извора. Стане ли много шумно едно чувство, сѣдѣнкитѣ и бѣлѣнкитѣ го награждаватъ съ една слава — съ пѣсеньта,

— въ градътъ ще бѫде съ пасквилъ. — Селянетѣ, въ всичко друго остали назадъ, въ това отношение стоѭтъ напрѣдъ. Тѣ сѫ въ прогресъ, прогресъ придобитъ не отъ въстържествуването на теориитѣ на натурфилософията, но чрезъ остаянието при природата, която сама̀ е принципъ истиненъ, абсолютенъ, вѣченъ.

Впрочемъ, има едно пятно тука. Ако ергенството и моминството въ селата сѫ пора твърдѣ поетическа, женидбата туря край на всичко. Мѫжътъ повечето пѫти става грубиянъ, лѣнивъ и затѫпѣва по крѫчмитѣ, а жената става робиня: копае, сѣе и ражда дѣца. Вмѣсто студений изворъ, киткитѣ, пѣснитѣ, любовнитѣ срѣщи на плетътъ, сега е колибата, димътъ, мѫкитѣ, сополивитѣ дѣца и поразията. Тя остарява завчасъ. Това е „черното вѣнчило“ въ селската пѣсня. Всяка поезия исчезва!

Младий селянинъ, който свиреше, бѣше наоколо двайсеть години; растъ имаше тънъкъ, строенъ и красивъ подъ простата си ожулена абичка; лице изгорѣло отъ слънцето, тукъ тамъ побѣляло отъ пършеитѣ, но съ умно изражение и за това симпатично. Той прѣстана да свири, извърна се къмъ четире вола, що пасяхѫ тамъ въ долчето, исхѫйса имъ и тѣ послушно се върнахѫ самъ, като въртяхѫ галено опашки. Тогава той се взрѣ въ мене любопитно-привѣтливо, очевидно поласканъ отъ вниманието ми къмъ свирнята му.

— Ти имашъ чудесенъ кавалъ, приятелю, казахъ му азъ.

Той се усмихна поисчървенъ и натѫпка свирката въ пояса.

— Отъ тука отива ли се право до Стряма? попитахъ азъ.

— Голѣма е пришла.

— Не вреди, може ли се отѝ?

— Нà, закриви задъ Стайковата воденица, мини надъ аркътъ, и отъ тамъ по мостчето право на рѣката, расправи ми той.

Азъ му поблагодарихъ, хванахъ пѫтя който ми насочи той, и стигнахъ до брѣга на Стрѣма. Сѣднахъ на зеленатa тревица. Вълнитѣ мѫтни и дѫлбоки се прѣхвърляхѫ сърдито и шумяхѫ. Лѣтно врѣме, въ сушитѣ, Стрѣма е една бистра рѣчица, на която шумътъ е, като напѣвътъ на една моминска пѣсень: тѫженъ и любовенъ. Сега тя бѣше голѣма и можеше да прѣвърне биволски кола съ буйството, си усилено отъ водитѣ на нѣколко бѣсни балкански поточета. Както Тунджа прѣзъ Казанлѫшката долина, тѫй и Стрѣма минува прѣзъ всичката дължина на Стрѣмската долина, пои многобройни села, паши и ливади додѣто се закрие въ раскошното гърло на Срѣдня-Гора, а отъ тамъ — прѣзъ широката долина на Марица, се втича въ тая рѣка. Стрѣмската долина е единъ отъ великолѣпнитѣ ландшафти на Тракия; западнията ѝ кѫтъ дѣто тя се стѣснява и свършва до политѣ на снѣгопокритата планина Рибарица (на картата Веженъ), при Рахманлий, е най-възхитителната ѝ точка. Тамъ природата не е пожалила нищо отъ дароветѣ си. Прѣдставете си най-чудесната алпийска долинка, но насѣяна съ триндафили! Правителството на Стрѣмската околия, прозаично, както всичкитѣ правителства, не е могло да даде на тоя прѣдѣлъ друго административно название освѣнъ „Райски Участъкъ,“ което носи съ слава и днесь. Отъ тамъ дори до Калоферский проходъ се простира грамадната верига на Стара-Планина, на която бѣлитѣ снѣжни врьхове чудно армонизиратъ съ прѣснозеленитѣ долини въ подножията ѝ, и съ синитѣ небеса—надъ главата ѝ.

Като се насладихъ отъ изгледа на шумящата рѣка и се намечтахъ подъ пѣсеньта ѝ, азъ се върнахъ назадъ.

При воденицата, до единъ брѣстъ, стоеше облегнато селенчето. То ме изгледа иронически.

— Е? можà ли да прѣгазишъ рѣката? попита то лукаво.

— Мѫчихъ се но не можахъ, отговорихъ по неговия тонъ. Мене ми се поревна тоя откровенъ, живъ и развязанъ момъкъ. Почнахъ разговоръ съ него.

— Отъ кѫдѣ си? — Отъ Михилци. — Съ какво се занимавашъ? — Съ зем едѣлие. — А днесь пасешъ воловетѣ?

— Не, орѫ, пуснахъ ги само да починатъ, и той ми показа съ глава чернитѣ бразди отъ лѣво на воденицата.

— Какъ те викатъ? — Никола... — А баща ти?

Не се надѣвахъ да приемѫ прямъ отговоръ на това питанье; знаяхъ, че селянетѣ, въобще, твърдѣ неохотно обаждатъ името на баща си, а прозвището си никакъ. Тѣ хитруватъ, обикновенно отговарятъ уклончиво, като: „забравихъ," „майка ми го знай," „както го е кръстилъ попа" и прочее. Но лъжахъ се.

— Стоянъ! отговори момъкътъ кѫсо и прѣко. Тая прямота ми се хареса.

— Убихѫ го Турцитѣ въ войната, прибави той. Въ онова опасно врѣме всѣки бѣгаше къмъ планината, но татко нещя, отиде да трампи вола на Джбене, и стана жертва.

— Ти да си живъ. А имашъ ли семейство? питахъ азъ, позачуденъ отъ говорътъ на селенчето, който издаваше извѣстна образованность на умътъ.

— Майка, и три братчета малки.

— Имашъ ли невѣста?

— Не!..., но блаженно изражение се развлѣ по лицето му.

Въ това врѣме изъ воденичнитѣ врата се подаде дрѣмливото и гуреливо лице на воденчара. Той пристѫпи бавно къмъ насъ, поздрави ме по турски начинъ, пъхна двѣтѣ си рѫцѣ въ джобоветѣ и се исправи срѣщу мене, като ме изглеждаше любопитно, и се подрусваше.

— Ти отъ дѣ си? попита ме момъкътъ. Азъ му обадихъ.

— Да не би да искашъ да купувашъ Хаджи Хасановата воденица? попита воденчарьтъ.

— Ба, не. Дойдохъ само да видѫ Стряма, и тие хубави мѣста.

— Тукъ е красно мѣсто... подве момъкътъ, вотъ по-надолу... Кога се запролѣти по-добрѣ тука е чудо! Ти чиновникъ ли си?

Азъ клюмнахъ само. Но той разбра това за положителенъ знакъ и каза:

— Каква длъжность имашъ? нали си въ Пловдивъ?

— Трѣбва да е плйойдифския префекторъ, избъбра съ дрѣзгавъ гласъ воденчарътъ.

— Не сѫмъ префектъ, отговорихъ на уважаемия воденчарь. Момъкътъ пое:

— Директорътъ ли? комисарьтъ оня день казваше че иде... и селенчето при тие думи се исправи съвсѣмъ право, поисчьрви се и сдоби уважителенъ видъ.

— Той трѣбва да е, заповѣдай, заповѣдай на сѣнка, изгълча воденчарътъ, като ме покани да сѣднѫ на обрашневений прагъ на воденицата.

Азъ хванахъ да се любувамъ съ ролята, която ми се приписваше.

— Азъ не сѫмъ такъвъ голѣмъ човѣкъ, не сѫмъ чиновникъ, отговорихъ най-послѣ. Воденчарътъ изгуби веднага почтителното изражение. Той ме изгледа зачудено.

— Кой е ваший депутатъ? попитахъ за да не бѫдѫ принуденъ да отговарямъ.

— Дойчу! оня день го избрахме, отговори бързишкомъ воденчарътъ.

— Не, бе! той е кметътъ, възрази живо селенчето и ми назова прѣдставителя на коллегията.

Но изведнѫжь съгледахъ, че воденчарътъ се понамуси и хвана да ме гледа подозрително. Сѣтихъ се, че той ме зима негли за нѣкой агитаторъ пакъ, ако не за сѫщъ кандидатъ, който опитва почвата. За да избавѫ и него и мене отъ фалшиво положение, промѣнихъ разговора.

— Ти ми се виждашъ даровито момче... знаешъ ли книга? дѣ си се училъ?

— Едвамъ. Въ Михилци има училище, но слаба работа, отговори той просто.

— А не си ли помислилъ да идешъ въ Пловдивското училище, да се образувашъ? вижъ, ти имашъ способности.

Той ме изгледа съ благодарственъ погледъ и издума:

— Състоянието ми не дава... желание имамъ за наука, но имамъ майка и двѣ братлета, кой ще ги гледа? Имамъ длъжность къмъ фамилията...

Тоя отговоръ ме още повече удиви.

— Но ти непрѣменно трѣбва да си билъ нѣкждѣ .... Билъ ли си въ Пловдивъ? — Билъ съмъ. — Какво? — Солдатинъ, двѣ години.

Гатанката бѣше разрѣшена за мене.

Простихъ се съ тѣхъ и възвихъ къмъ сѣверъ прѣзъ нивята, за да посѣтж двоевьрхото, гористо, усамотено бърдо, което затуля селото Маджери. Едно, искахъ отъ върха му да погледамъ на широкий просторъ, който трѣбва да се разтваря прѣдъ него, а друго—защо да крижж? — да удовлетворж една прищявка на дѣтинството си. Още дѣте когато бѣхъ, това двоевьрхо бърдо, което гледано косвенно отъ брѣгътъ надъ С....., имаше подобие на разлато М, привличаше погледа ми и сърдцето ми. Азъ копнѣяхъ отъ желание да възлѣзж на него, чинеше ми се, че тогава щяхъ да бждж най-честитъ. То бѣше ми станало мило, и правилнитѣ очьртания на двата му върха бѣхж живо изобразени въ душата ми, но това не бѣше доста: азъ го изображавахъ по коричкитѣ на книгитѣ си и съ вжгленъ по бѣлитѣ гладки зидове, кога вьрвяхъ изъ улицитѣ. Тая симпатия бѣше се възбудила въ мене, както си спомнямъ, отъ контрастътъ му съ Стара-Планина, при величието на която то стоеше тжй унизено, тжй малко, тжй злочесто! сякашъ, че бѣше сираче. Азъ му бѣхъ станалъ отдалеченъ приятель, и го галяхъ съ погледа си, и го обичахъ... Сега то бѣше за мене грубо, бездушно и хаотическо, като всяка планина, гледана отъ близо, и не приличаше ни най-малко на сираче достойно за състрадание; напротивъ, даже гледаше твьрдѣ безочливо къмъ Балкана. Но то пазеше прѣлестьта, която му даваxж дѣтскитѣ ми въспоминания.

Подиръ единъ часъ вървежъ, человѣкътъ удовлетвори капризътъ на дѣтето, и азъ съ въсхищение гледахъ прѣдъ себе си, кацналъ на южната височина на бърдото.

Никога не съмъ се наситителъ да гледамъ на Стара-Планина, оная Стара-Планина, която прѣсича, като една стѣна сѣверний кржгозоръ на длъгнестата стрѣмска долина. Незнамъ дали природата, българската природа, въ всичко щедра царица и гениална художница, е създала нѣкждѣ по цѣла България нѣщо по-царственно величественно, отъ тая часть на Стара Планина! Защото тукъ картината е поразителна и величието не зрѣлището има нѣщо подобно на вѣковетѣ: безконечно и ужасающе. Тукъ Стара-Планина безъ прѣдгория, безъ стжпала, безъ терраси, тжй да рѣчемъ, безъ прѣдисловие, се издига внезапно въ небесата, гола, страшна, велика, и нищо не прѣчи на въсхитеній погледъ да я обхване изъ единъ пжть, да ѝ се начуди и да я глътне въ всичката ѝ безкрайность. Тя е, като една фантастическа стѣна изградена внимателно, правилно, гладка, симметрична, отъ нѣкой великанъ — зидарь за да раздѣли два свѣта. Тукъ тамъ по хоризонталний врьхъ на тая безкрайна стѣна личжтъ грапавини и зжбери, като тие, които прави врѣмето на една оцѣляла староврѣменна крѣпостна стѣна, но които не бъркатъ никакъ на правата чьрта на врьха. Е добрѣ; тие малки испъкналости сж най-главнитѣ великани на цѣла Стара-Планина, едни покрити съ снѣгове, други вѣнчани съ бурни мжгли, а други съ златни лучи на заходящето слънце: на западъ грамадната Рибарица, която има видътъ на нѣкой допотопенъ, чудовищенъ мамонтъ, легналъ на Стара-Планина и на Срѣдня-Гора; по-насамъ островрьхата легендарна Добрила; до нея свирѣпата заоблачена Амбарица, която хвьрля завистливъ погледъ на други нѣкои великани; скалистий Купенъ исхвръкналъ въ облацитѣ, за да види по-хубаво бездната подъ себе си; надмѣнната и нагла Чифударица, която прилича на боска, отъ която иджтъ да смучатъ вихритѣ и гръмотевицитѣ; съвсѣмъ насамъ, пирамидалний Юмрю-Чалъ, дивъ, усамотенъ и царственъ гигантъ въ лазурътъ на небесата, поздравлява прѣзъ хаоса чудо-

вишно високата Рила — купъ отъ снѣжни великани, които отъ вѣкове гледатъ всичкитѣ граници на България . . .

При това зрѣлище Българинътъ се усѣща гордъ за своето отечество.

Слънцето зайдѣ, когато се смъкнахъ въ политѣ на гористото бърдо, мѣсецътъ този часъ побѣлѣ на небето, послѣ посрѣбрѣ съвсѣмъ и изведнѫжъ огрѣ. Настѫпи нощьта. Азъ бѣхъ всрѣдъ гората! Не може лесно да се прѣдстави странното чувство, което обхваща человѣка за прьвъ пѫть, нощѣ, въ непозната гора, особенно при мѣсечина. Всичко що те окрѫжава добива единъ тайнственъ животъ, добива своя душа, която е различна отъ твоята, и ти стоишъ, като чужденецъ срѣдъ тая царственно дива природа, безъ да можешъ нито да земешъ участие въ битието ѝ, нито да я разберешъ. Тие фантастически сѣнки на гѫсталакътъ и на клоноветѣ сѫ будни, и криятъ една страшна прѣлесть за въображението ти, чернитѣ врьхове на дрьветатата сѫ фантоми, всяка виделина въ гѫсталака е едно око — зложелателно, всѣкой шумъ, всякой шопотъ е една непонятна за тебе дума, една неизвѣстность. Цѣлата тая сплътена стихия отъ мракъ и сѣнки, и лучи, и шума която мълви, и зефиръ който шьпне, сѫ единъ миръ, който, сякашъ, прави съзаклятие противъ тебе. Само едната мѣсечина ти се усмихва, като стара познайница. Доста дълго врѣме сѣдѣхъ подъ увисналитѣ клоне на единъ габъръ и, упоенъ, вкушавахъ това мрачно наслаждение отъ тишина и ужасъ. . . . Погледахъ часовника си — бѣше 10 часътъ. Станахъ и тръгнахъ. Кога излѣзохъ изъ гората, едно ново успокоително чувство ме обзе, като че изъ единъ задгробенъ свѣтъ влазяхъ въ царството на живота. Прѣдъ мене се лъсна полето, заспало дѫлбоко подъ тихото сияние на луната, само азъ единъ, буденъ, и сѣнката ми, се мяркатъ по слоговетѣ на нивята, прѣди нѣколко часа огласени отъ неодържимитѣ и громки хохоти на копачкитѣ и отъ пѣснитѣ имъ. Изъ мочуритѣ вече идеше демонический концертъ на жебитѣ.

Полето бѣше равно, и пусто; на страна само единъ черъ пънъ, отъ изсъхналъ букъ вѣроятно, стърчеше усамотенъ. Помислихъ, че необикновенната обстановка въ която се намирахъ раздразни фантазията ми ненадѣйно, защтото очитѣ ми неволно се вторачихѫ въ тоя пънъ, който, видѣхъ хубаво, че хвана да се мѣсти а съ него и сѣнката му! Невъобразимо изумление ме обзе; но то се прѣвьрна въ страхъ неволенъ, когато съгледахъ, че това бѣше живо сѫщество, облѣчено въ дълга черна дрѣха, и полека вьрвеше по трѣвата безъ пѫть, и нѣкакъ си чудновато, клипаво. То отиваше къмъ мочура, дѣто и азъ. Спрѣхъ се. Непознатий дойде до мочура, който се минуваше по камъци, и се извърна. Луната го огрѣ въ лицето. Бѣше селянка безъ забрадка, съ распасанъ сукманъ и съ бѣли рѫкави. Пакъ повьрвѣхъ. Но тя бързо стѫпи на пьрвий камъкъ, стѫпи на вторий и по-нататъкъ, и се застоя пакъ въ срѣдъ мочура, като гледаше неподвижно къмъ мѣсеца. Кряканията около нея веднага утихнахѫ. Всичко това имаше срѣдъ необозримий пущинакъ нѣщо грозно и зловѣщо. Мѣсечината грѣеше хубаво непознатата; азъ забѣлѣжихъ, че тя бѣше висока, блѣднолика мома. Нито се извьрна, нито забѣлѣжи моето приближавание. Една статуя която гледа къмъ луната. Изведнѫжъ шавна, изгърби ми се и прѣмина тичешкомъ по камъцитѣ отсрѣща, тръгна пакъ безъ пѫть по трѣвата, и отиде нагорѣ, къмъ угаритѣ.

Минахъ подирь нея и завихъ на югъ, изъ пѫтеката, която ме заведе на кръчмата при банята. Поискахъ чаша ракия.

— Ти си срѣщналъ Цонката, дѣто ходи на сънътъ си, каза ми кръчмаря, уплаши ли се? . . послѣ прибави важно: санкимъ не е хубаво да се ходи нощѣ тѫдява по полето . . . Па какво диришъ изъ дивитѣ мѣста?

— Лека нощь, казахъ и се качихъ въ стаята си. Легнахъ но не можахъ да заспѫ. Отворихъ Шекспира, но той ме не трогна: нито Макбетовитѣ призраци ме подплашихѫ, нито Дромиовцитѣ ме развлѣкохѫ — още по-малко ме приспахѫ. Азъ хванахъ глупо да изглеждамъ стѣнигѣ на стаята, надра-

скани и опятнени, като умрѣла съвѣсть. Едно изображение на човѣшка глава исписано съ вжгленъ тамъ, малко ме поразвлече. Казахъ човѣшка глава, но тя можеше да бжде и друго каквото поискашъ: волска муцуна, облакъ, планина, стовна, конска опашка и пр. Художникътъ съ едно неподражаемо умѣние, бѣше далъ на главата способность да се метаморфозира, по прищевкитѣ на най-разюзданата фантазия. Като се начудихъ доста на това произведение на българската живопись, и на една мечеть, и на едно нѣщо, като пѣтелъ, надраскани на вратата, видѣхъ че съкровището на тая галерия се прѣвършило. Безсънницата ме мжчеше, азъ се извърнахъ въ леглото си къмъ стѣната, и надъ самий си носъ съзрѣхъ нѣколко реда написани съ моливъ, които захванахъ жадно да четж. Ето що бѣше писано: *„Да се знае кога АЗЪ спахъ въ тази стая. 1881 лѣто Августосъ 13 ..... отъ Карлово.“* Подписътъ не се познаваше, той бѣше немилосердно заплескань отъ моравитѣ пятна, които оставятъ дървеницитѣ. Но мене ме заинтригува това високомѣрно *АЗЪ*, което благоволило да остави споменъ за своето прѣнощување въ тая стаичка. Разни мисли ме нагънахж. Смислихъ, че цѣли истории на народи сж скърпювани по такива тъмни и случайни бѣлѣжки. Челъ бѣхъ нѣйдѣ, за единъ знаменитъ археологъ отъ новото врѣме, че по двѣ имена: „Ксеркъсъ на Дария,“ истълкувани по догадка въвъ една плоча, изнамѣрилъ цѣлата азбука ассирийска, което му отворило пжтя къмъ грамадни исторически открития. Надписътъ прѣдъ мене не бѣше толкова древенъ и азъ хванахъ вторачено да се взирамъ въ заплесканий подписъ за да разберж кой великъ человѣкъ имахъ прѣдъ себе си. Но всичкитѣ ми залѣгания остахж на пусто. Неизличимото клеймо на дървеницитѣ съвсѣмъ затуляше отъ погледа ми една слава, може би, за всегда изгубена. А между това, исполинското *АЗЪ* наголѣмяваше повече и повече и ми бодеше очитѣ. То ставаше, сякашъ, нагло и безсрамливо. Кой бѣше тоя великъ человѣкъ? Какъ се казваше това ужасно и немилосердно *АЗЪ*, родено въ Карлово? Кои сж неговитѣ титли за обоготворението му отъ бѣдното человѣчество? Но то бѣше непонятно, като иероглифъ, и нѣмо, като сфинксъ. Това ме раздразни силно и азъ ядосано присегнахъ на масата, зехъ молива си и написахъ отдолу подъ карлвското величие:

На туй славно име вѣковетѣ
Статуя да вдигнатъ би поискали.
Горко! дървеницитѣ проклети
Зели та че го одр . . . . ли!

Извърнахъ се на друга страна, но безсънието ми не минуваше. Прозорецътъ бѣше отворенъ. Зехъ да се вслушваиъ въ концерта на мочуритѣ, които сега отъ врьстъ ме забикаляхж. Това бѣше една страховита музика, дѣто всичкитѣ тонове, звукове и ноти се сблъскваахж, смяшахж се, прѣгръщахж се и се сливахж въ чудовищна армония, която испълняше нощьта. Въ тоя шумъ ще различишъ всевъзможни гласове: металический звънъ на звънеца; тънкий звукъ на нѣкой стъкленъ инструментъ; писъкътъ на свирката; цвърчението на птичката; лаятъ на псето; гуцанието на прасето; плачливото гракание на враната .... По едно врѣме ти се чини, че тие невидими и неисчислими създания, които плужтъ въ локвитѣ, испращатъ своя слѣпъ протестъ противъ небето, за дѣто сж оставени въ най-долнята степень на битието, и гледатъ завистливо къмъ звѣздитѣ, тие обитатели на най-горнитѣ области на ефира. Зенитътъ и Надиръть сж въ распра. Надиръть испуща своитѣ богохулни писъци и ругателства противъ непостижимий Зенитъ, който му отговаря съ лучи. По нѣкога пакъ ти се струва, че това е една дивашка веселба на тоя прѣзрѣнъ, въ тинята захвърленъ свѣтъ, който си отмьщава за унижението съ отчаянно — бѣсна оргия, гръмотевична, хаотическа, прилична ту на прелюдиитѣ на нѣкой демонически Вагнеръ, ту на отчаянитѣ плачове на грѣшнитѣ..... въ христианский адъ! И, унесенъ всрѣдъ тие прѣдставления азъ се забравихъ, задрѣмахъ, заспахъ . . . . . .

А жебитѣ сé крякахж, кракахж, крякахж . . .

15 Априлий 1885.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

ЧЕРНОТО ЗНАМЕ *).

Вѣй се, черно знаме, подъ небето,
Вѣй се, знакъ на траура и гроба,
Вѣй се, позивъ жалостенъ на роба,
Дѣто влачи игото проклето!
За земята, дѣто мила намъ е,
Зарадъ македонскитѣ долини
Кървави, напомняй, говори ни:
Вѣй се, черно знаме!

Разшумихѫ се гори зелени,
Прѣмѣнихѫ се долини райски,
Въ гори пѣкътъ славеитѣ майски,
Въ гѫрди пѣкътъ чувства подмладени.
Ахъ, задъ Ширинъ има страна: тамъ е
Горко царство на скръбьта и мрака,
Никой тамо пролѣтьта не чака:
Вѣй се, черно знаме!

Черно знаме, вѣй се въ тазъ вселенна,
Кат' протестъ отъ клетитѣ робдве,
Сѐ тѫй черно вѣй се дор' въ окови
Чернѣй Македония свещенна!

---

*) Срѣдъ триумфалний рой отъ трицвѣтни знамена на радостьта и побѣдата, които на 6 Априлий се развѣвахѫ изъ тържествующий Пловдивъ, издигаше се замислено и Македонското знаме, държано отъ единъ Македонецъ въ дебърско рухо. Три думи, три имена личахѫ възъ тритѣ му шара: *Кириллъ и Методий. Македония.* Една дълга черна лента, закачена на врьхътъ му се развѣваше изъ въздуха и пронизваше сърдцата. Тя бѣше единъ трауръ срѣдъ това тържество, една идея срѣдъ това въсхищение.
И Македония така бѣше великолѣпна.

Вѣй се, хвьрляй горко въ насъ съзнанье,
Нека наш'та радость то да трови,
Нека прѣсни язви да разрови:
Вѣй се, черно знаме!

Македонио, родѝно мила!
Люлко на гиганти и на слава,
Бездно, що надежда не огрява,
Бездно страшна на сълзи, теглила!
Ти нѣмѣешъ и глухъ твоя храмъ е,
Кога полсвѣтъ твойтѣ чеда слави
Безъ да пита: майката що прави?
Вѣй се, черно знаме!

Кой ще пита? Ний едни смутени,
Кат' на пиръ, дѣ липсва гостътъ главенъ
Питаме: кждѣ е той забравенъ?
Що не викатъ братътъ драгоцѣнни?
Тукъ безъ него наш'та слава срамъ е!
И зовемъ го съ гласи триумфални —
Но пристигатъ вопли погребални:
Вѣй се, черно знаме!

Но не си ти влѣзла йоще въ гроба!
Но самà ти нѣма тамъ да влѣзнешъ,
Но ти, майко, нѣма да исчезнешъ
Освѣнъ съ наш'та кръвь, сърдца и злоба!
Ахъ, ще дойде день, и той голямъ е.....
Но дор' скокнемъ за тебъ всички братя,
И те сграбчимъ волна въвъ обятья —
Вѣй се, черно знаме!

И. Вазовъ.

НЕПРИПОЗНАТИЙ ГЕРОЙ.

Поклонъ, долино тебь Морачка,
Поклонъ на твоитѣ орли,
Поклонъ на тебе, кръвь юначка,
Коя прослави тѣзь скали!

Два деня бѣхж се минали
И само страшни лѣшове
За споменъ бѣхж тамъ остали
Отъ толкозъ люти бойове.

Едно дѣте красиво, мило,
Безъ страхъ, всрѣдъ мьртвитѣ тѣла
Стоеше жалостно, унило,
Самичко до една скала.

— „Дѣте, въ туй мѣсто диво, жално,
Дѣ чуй се само страшний гласъ
На хищни птици, тъй печално
Защо стоишь въвъ тоя часъ?

Баща ли плачешь или братя,
Паднали тука въ грозний бой?
И памятьта имъ мила, свята
Влече те въ страшний тозъ усой?

Иль близъкъ нѣкой твой роднина
Ти чулъ си че е хванатъ робъ,
И търсишь давнò въ тазъ долина
Намѣришь неговия гробъ?“

Възъ насъ очитѣ си издигна
Дѣтето и каза съ милъ гласъ:
— Бѣдà несносна ме постигна,
Но за това не плачж азъ.

Ний можемъ си видѣ земята
Прѣвърната на прахъ и гробъ,
Но нивга нѣма въвъ борбата
Да падне Черногорецъ — робъ.

Баща ми въ Дуга си проправи
Прѣзъ цѣла турска орда пжть,
И паметьта му ще се слави
Юнакъ дор' има на свѣтътъ.

Паднахж двамата ми братья
Юнашки на Морачкий бой,
Намѣрихж имъ тукъ тѣлата
Покрити съ врагове безъ брой.

Но срамно пушкитѣ имъ зѣятъ
Сега на голата стѣна,
Ножоветѣ имъ въ прахъ тжпѣятъ;
Ржка ги мжжка не вдигнà.

А люта още е войната
И Черна-Гора сѐ е въ пламъ,
Всжду се вѣятъ знамената:
Отъ нази нѣма никой тамъ."

Чело наведе тукъ дѣтето,
Сълзà въ очи му затрептя;
Прибави жалостно: „Сърдцето
Го мѣратъ днесь по възрастьта.

Наслѣдихъ самъ азъ тая слава,
Но всѣкждѣ до днешень день
Отвѣтъ горчивъ ми всѣки дава,
Че тежка й пушката за мень."

П-въ.

ОСВѢТЛЕНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ.

отъ Г. З-ча.

Коя е задачата на поезията? каква посока да държи българската поезия? кой духъ да прѣобладава въ нея?

Тие питания нерѣдко си задаватъ любителитѣ на изящната литература у насъ, а твърдѣ често оние, които ѝ сж посветили своята душа.

Защото имаме *вече* литература, своя, настояща, българска, както имаме и языкъ създаденъ *вече*. Това трѣбва да го признаемъ ние първи и да прѣстанемъ да бждемъ глупаво ехо на чужденцитѣ, които отъ врѣме на врѣме, ако благоволжтъ да хвърлатъ милостивъ погледъ възъ насъ, то е за да проговоратъ сентенциозно: „български языкъ собственно не е языкъ, а едно обезобразено славянско нарѣчие;“ „българската литература собственно не сжществува още, тя е въ зародишътъ си. „Тая нелѣпость ни се пѣе отъ половина вѣкъ на самъ и ние, по евойственното си самоунижение, и словесно и печатно повтаряме въ хоръ: да, да!

Всичко това е парадоксъ, който би билъ истина само въ Занзибаръ.

Единъ народъ щомъ има двѣ оригинални добри книги, има литература.

Каква е тя по достойнство то е съвсѣмъ други въпросъ.

Съ сжщата смѣлость можемъ да подтвърдимъ, че имаме свой формиранъ, прѣкрасенъ български языкъ, който никакъ не е „безобразенъ.“ Доказателство това, че отъ дванайсеть вѣка насамъ, той звучи ясенъ, звънливъ, изразителенъ отъ тихий бѣлий Дунавъ до Пиндъ и шесть милиона хора на него плачатъ, молжтъ се и пѣжтъ, а тоя языкъ чудесно се вдава въ поезията.

Може той ощѐ да се искастри, да се огъвка, исчисти, облагороди, въ това нѣма сумнѣние, но той е вече языкътъ на настоящето и на бждщето. Инструментътъ на българската мисьль е готовъ. Чака само искусни художници.

Но кой духъ трѣбва да прѣобладава въ нашата поезия?

До прѣди освобождението ни на тоя въпросъ отговорътъ бѣше вѣренъ, рѣшителенъ, той се самъ налагаше, като една истина. Даже тогава самото питание неможеше разумно да се повдигне. Въ оная тежка епоха, когато всичкитѣ наши умственни, нравственни и физически сили се съсрѣдоточавахж къмъ гоне нието на една цѣль: освобождението отъ турското иго, задачата на българската поезия, (защото тя и тогава сжществуваше, въ пѣсни, като единъ могущественъ факторъ за народното ни разбуждание) бѣше явна. Всичко онова, което нѣмаше прямо или косвенно съотношение съ наший идеалъ, съ нашата гореща вѣра въ бждщето, нѣмаше raison d'etre въ литературата, та то и почти се не являваше.

За щастие, това нетърпимо иго, което не ни даваше въздухъ да дишаме, не ни оставяше ни врѣме, ни възможность, ни желание да ламтимъ къмъ нѣщо стояще извънъ крхгътъ на дневнитѣ нужди и бѣди на робуването, прѣстана да тежи вече поне възъ пò-голѣмата часть отъ отечеството ни; и ние, като влазяме въ тоя новъ животъ на политическо сжществование, виждаме, че се растварятъ прѣдъ насъ новитѣ, обширни оризонти на цивилизацията и на хуманизмътъ; наший нравственъ крхгозоръ се разширява, нашето мировъззрѣние става пò-свободно и пò-просторно: прѣградитѣ на строгонационалната съсрѣдоточенность и затвореность падатъ и даватъ входъ въ широката область на че-

ловѣчеството. Както въ живота, въ нравитѣ, въ понятията, тѫй и въ езика, тѫй и въ литературата, неминуемо се отразява вѣянието на прогреса и на новий духъ въ европейското общество. По тая причина чистопатриотический— (не националний, което е друго нѣщо), оттѣнъкъ, който обязателно трѣбваше да носи нашата литература и поезия въ онова врѣме, (направление логическо и рационално), днесь рискува да се покаже малко като несъобразенъ съ духътъ на врѣмето, ограничителенъ и стѣснителенъ за таланта. При всичко това, въ нашето ново умственно движение, проявлява се неразбрано домогвание да се създаде мнѣние или теория, че българската изящна книжнина, не може да се счита такава, освѣнь когато тя остане прикована на чисто патриотическа почва и има за цѣлъ да третира прѣдмѣти способни само да движатъ патриотическото чувство на массата, (? р.) въ ущърбъ на други чувства не нѳ-малко благородни и человѣшки, таящи се въ гѫрдитѣ на человѣкътъ. Това е грѣшка. Нека неспираме полѣта на свободната мисьль на поета, нека не налагаме на вдѫхновението посока и граница, нито на нашето умственно движение видъ на порѫчана и рутинна литература. У насъ, дѣто още почти по нищо не се е писало, всичкитѣ теми, всичкитѣ явления въ природата, всичкитѣ въпроси въ живота, които могѫтъ да съблазнѫтъ мислителя и да привлечѫтъ художника, сѫ още дѣвствени и небутнати отъ българската мисьль. Всичко е сгодно и добро за описвание стига то да даде храна на мозъка и на душата. Отечеството, свободата, вселенната, това олицетворение на Безграничното; природата въ раскошната си прѣмѣна; сърдцето, тоя неукротимъ демонъ, заключенъ въ човѣшкитѣ гѫрди, който вѣчно иска, плаче, смѣе се, бунтува се, въздиша, всичко това е тема достойна за писателътъ, когато той иска да се въскачи на висотата на человѣка. Както водата за рибитѣ, крилата за птицитѣ, просторътъ за буритѣ, тѫй сѫщо и свободата е нужна за вдѫхновението, което като рожба на небесата, е обитатель на безконечното. Оня, който прьвъ каже на литературата ни днесь: пази тие граници! и на мисьльта: дрьжь тоя пѫть! той е пьрвий дѣто ще поиска да я спъне още въ самото ѝ растение. Едно врѣме Буало уби французската поезия, защото ѝ наложи педантскитѣ правила на лъжекласицизмътъ. Франция неможа да роди единъ Шекспиръ, единъ Гете, единъ Шиллеръ. Само въ деветнайсетий вѣкъ могущий гений на Викторъ Хюго разби неблагороднитѣ окови, които прѣпъваѫх естественното движение на френската поезия. Прѣвъсходно прѣимущество е за единъ поетъ да черпе единственно вдѫхновенията си изъ народното миросъзерцание; но допуща се да ги приеме и отъ другадѣ, стига тѣ да могѫтъ да трогнатъ струнитѣ на сърдцето му и на лирата му; той ще ги въспроизведе въ прѣкрасни образи, въ нови форми, но пакъ съ оригиналний отпечатъкъ на българската душа. Байронъ, Гете, Шиллеръ, Хюго, Мюссе се досѣгатъ до всичкитѣ епохи и до всичкитѣ оризонти и пакъ сѫ остали поети на своя народъ и на своето врѣме, защото сѫ прѣдали несъзнателно, безъ да щѫтъ, на всичкитѣ си творения своята лична и национална индивидуалность. Нѣма нужда да направляваме мисьльта на поета. Тя се движи и лѣти по диктовката на всичко онова, което съставлява неговий вътрѣшенъ и вънкашенъ миръ. Всяка отдѣлна епоха въ живота на единъ народъ хвърля своята характеристика възъ съврѣмената литература, въобще, и поезия, въ частности. Това е законъ неизмѣняемъ. Най-нагледно това се съглежда у насъ. Народнитѣ пѣсни, сѫ животрепещуще изображение на оня нравственъ миръ въ който се е въртѣла цѣли вѣкове българската мисьль, подъ вскотяющий гнетъ на деспотизъма и невѣжеството. Новата българска поезия, съ изминатитѣ отъ нея стадии, отъ срѣдата на тоя вѣкъ до днесь, прѣдставлява пакъ това явление на въздѣйствието на врѣмето възъ литературата. Като оставимъ любовнитѣ пѣсни на Славейкова, скърпени отъ грьцкитѣ, плодъ принесенъ отъ чужда и покварена цивилизация, не имѣюща нищо общо съ българската простодушна мисьль и чувство, ние се спираме прѣдъ поезията, която вдѫхна мощний духъ на Раковски. Тя е единъ

въсхищенъ, пълненъ съ вѣра химнъ, къмъ свободата и зовъ за борба, който ехти отъ единий до другий край на България. По-нататъкъ, българската патриотическа литература добива още по-силенъ отпечатъкъ при ученикътъ и наслѣдникътъ на идеитѣ на Раковски, тоя оригиналенъ талантъ—Любенъ Каравеловъ. Всичката смисьль на тогавашната литература бѣше: *ставайте! грабайте брадви и ножове и трепете турцитъ и чорбаджиитъ!* Въ тоя духъ се написа много. Христо Ботевъ по-пламенна натура отъ Любена, се прилепи при общото движение, но не се погълна отъ него. Въ поезията му проглежда вече по-общечеловѣчески, по-възвишенно—отрицателенъ взглядъ: четете: *на Гергьовдень, Борба и Молитвата.* Краткий но буренъ периодъ на априлската катастрофа (1876) и освободителната война, която я послѣдва, роди у насъ една неголѣма поезия, която изрази въ себе си завѣщаний отъ дѣдитѣ ни култъ къмъ русский царь, оплака мжчениците и прослави героитѣ на борбата. Тукъ, разбира се, не се касае никакъ до художествената ѝ страна, на тая патриотическа поезия, която характеризира цѣлий периодъ отъ нашето народно разбуждание. Съ освобождението ни, настана новъ съвсѣмъ отличенъ периодъ отъ другитѣ. Той може се нарѣ периодъ на положителна работа и на мисление, периодъ на създаване и на умственъ и социаленъ прогресъ. Врѣмето на националната сърдоточенность и на отрицателната дѣятелность мина. Исключително—патриотическата литература, създание на особити обстоятелства, не може вече да удовлетвори потрѣбноститѣ на нашата душа, потрѣбности проистѣкли отъ цѣлъ редъ нравственни и социални прѣврати. Въ Българина се полусъбуди вече човѣкътъ съ всичката сила на широкитѣ си стремления, съ всичката си жажда за нови ощущения и дѣятелность. Пѣснята: *Отъ дн да наченж, о любезна моя,* е неспособна освѣнь да разсмѣе, както е безсиленъ и войнственний маршъ *Стани, стани юнакъ балканский* да произведе прѣжний патриотически възторгъ *).

Просторътъ въ който се движеше емиграционната литература, изражающа чувствата на възмутеният робъ, е тѣсень вече за освободеният български гражданинъ. Умразата противъ вѣковнитѣ тирани на народа ни ослабна и достигна почти до равнодушие заедно съ измѣнението на сждбинитѣ ни; борбата противъ чорбаджилжка опошлѣ: тоя бичъ го замѣсти политическото шарлатанство подъ цилиндрътъ и фракътъ; вѣчний шумъ на партизаннитѣ сблъсквания съ своето вредоносно въздѣйствие въвъ моралътъ на обществото и литературата дава обилна пища на сатирическата поезия, (защото *днесъ* патриотическата поезия не може да бжде освѣнь политическа или сатирическа), но една поезия, която се храни само съ съврѣменнитѣ страсти и съ умраза противъ пошлостьта и шарлатанството не отива надалече. За истинската, вѣчната поезия сж нужни свѣтлобистритѣ струи на кристалната Ипокрена. Да искаме да се задоволимъ съ подобенъ родъ литература, или да се опитваме да внесемъ духътъ ѝ въ новата—която има съвсѣмъ нови мотиви и задачи, то е да тикнемъ младата ни литература въ оная безисходность, узкость и тенденциозность, въ която политическото мракобѣсие всѣки день тласка неукрѣпналитѣ стжпки на малолѣтното българско общество.

Всичко до тука казано относително, необходимитѣ условия въ които трѣбва да бжде поставено развитието на нашата млада поезия, не е нѣкоя нова теория, а още по-малко абсолутно непогрѣшима. Ние се потрудихме само да подкрѣпимъ едно наше възврѣние върху нашата млада поезия, основано на доста взирание и размишление, и да повторимъ тая проста истина: че талантътъ трѣбва да се остави свободно да се развива. Едничкото нѣщо отъ което даровитий писатель трѣбва да се плаши е не че прѣдмѣтътъ му може да не угоди на нѣкои-си, а че може лошо да е изложенъ.

---

*) Като приимаме много отъ хубавитѣ мисли изложени въ статията на уважаемий авторъ, длъжни сме да забѣлѣжимъ, че периодътъ на патриотическитѣ възторги не може да се счита за изминалъ още, прѣди да сме постигнали народний си идеалъ — пълното си освобождение и обединение. Б. Р.

ДѢДО ДИМИТРЪ.

Софрата бѣше сложена за пладнѣ, и дядо Димитръ бѣше сѣдналъ на мѣстото си и чакаше да дойдатъ синъ му и снаха му за да ядѫтъ.

Бѣхѫ петрови пости. Дядо Димитръ не бѣше турналъ хапка въ устата си отъ зараньта и остритѣ врьхове на двѣ чьрвени чушки, които се подавахѫ изъ паницата съ фасулевата чорба, гъдъличкахѫ още повече гладътъ му, а синътъ и снахата не идехѫ.

Искаше му се да посѣгне като ги гледаше, но надвиваше скоро на желанието си и рѣшаваше се да чака. Не се слажда пустото ядене когато не сѣднатъ на софрата всички, така да се напълнатъ и очитѣ и сьрдцето. Той се задоволяваше да помьмре въ зѫбитѣ си, поклатеше главата си, исхокнеше, и, за да забрави гладътъ, замислеше се въ нѣкоя дневна работа или се захласнеше въ дворътъ, въ кокошкитѣ, които се расхождахѫ по него, въ чешмата, която шуртеше, въ овошкитѣ, надвиснали отъ плодъ, които му наумѣвахѫ оние далечни врѣмена, когато ги бѣше садилъ.

Най-сетнѣ покачи се синъ му изъ стьлбата и булката се подаде слѣдъ малко отъ една стая.

Дядо Димитръ ги изгледа сьрдито. „И това не е било! Сѣдналъ сьмъ тука и ви чакамъ, а вие не искате и да знаете.“

Младитѣ се извинихѫ както можѣхѫ. Единъ търговецъ дошълъ на дюгеня и задьржалъ синътъ, а булката приспивала дѣтето.

Яденето се привършаше, когато една слугиня излѣзе отъ една стая, като носеше нѣщо скрито подъ шарената си пристилка. Дядо Димитръ я съгледа и се вторачи подозрително въ нея. Тя си бѣше обьрнала лицето на другата страна и гледаше да мине безъ да я съгледатъ.

„Я ми кажи що носишь подъ пристилката си,“ каза ѝ той, тъкмо когато се готвеше да слѣзе по стълбата.

Слугинята се спрѣ, исчерви се до уши и смутено отговори че носи пелени.

Младитѣ се спогледахѫ плахо, и синътъ побърза да каже:

„Какво пъкъ ти, тате, спрѣ момичето? Остави го да си върви по работата.“

Дядо Димитръ бѣше се взрѣлъ и испитателното му око позна, че не прилича на пелени онова, което слугинята крие подъ пристилката си и, безъ да обърне внимание на думитѣ на сина си, каза на слугинята:

„Не искамъ азъ да ме лѫжатъ. Я ела тука. Това не сѫ пелени. Покажи да видимъ какво носишь.“

Бѣдната слугиня не знаеше какво да прави, и обрьщаше очитѣ си ту къмъ синътъ ту къмъ снахата, за да ѝ дойдатъ на помощь, но тѣ бѣхѫ още по-смутени отъ нея.

„И тая добра, осмѣли се да каже още веднажь синътъ. Що била носила, нека носи, що ти влиза въ работа?“

„Да ми бѣше казала правото да я не питамъ, възрази дядо Димитръ безъ да свали очитѣ си отъ слугинята, която се бѣше вдьрвила на мѣстото си. Да лъжешь, да върнешь просекъ, да не станешь на попъ, да ядешь блажно прѣзъ пости, ни на тоя свѣтъ се прощава ни на оня.“

Нѣмаше какво да се прави. Слугинята се опита да се противи още малко,

но най-сетнѣ се подчини, дигна пристилката си и показа се единъ черенъ гевечь, въ който останки отъ кокали и отъ оризъ свидѣтелствуваxx за извършеното прѣстѫпление.

Гръмъ да бѣше падналъ възъ дяда Димитра нѣмаше по-силно да го порази. Той отвърна бързо очитѣ си отъ гевеча, потресенъ отъ негодование, челото му се надипли на бръчки и тежка въздишка подигна гѫрдитѣ му.

Младитѣ бѣxx приблѣдняли като восъкъ. Слугинята трепереше, колѣнѣтѣ ѝ се бѣxx прѣсѣкли и гевечьтъ се люлѣеше въ рѫцѣтѣ ѝ.

Дядо Димитръ поиска нѣщо да каже, но неможѣ. Устата му се бѣxx вкоченили. На очитѣ му блѣщукаxx сълзи. Най-сетнѣ, като че отъ гѫрдитѣ му падна камъкъ, който ги задушаше, той подигна главата си, изгледа гнѣвно сина си и снаха си и каза съ растреперанъ гласъ:

„Да дойдж на тие години та да видж да се яде блажно прѣзъ пости! Да нѣмате ни грѣхъ ни срамъ. Да блажите, да блажите прѣзь пости! Протестанти, унияти! И дѣца иматъ! Какъ не ви би жалъ за дѣцата ви? Нещж ви. Да ви не видж вече. Християни, въ черкова ходатъ, кръстатъ се и прѣ въ пости блажно ядѫтъ. Турци, агаряни, унияти!“

Той неможѣ да говори повече, стана, блѣденъ, растреперанъ, и като хвърли още веднажь гнѣвенъ погледъ върху младитѣ отиде бързишкомъ въ стаята си.

Синъ му и снаха му бѣxx онѣмѣли.

„Сега ли намѣри да минуваш? каза синътъ като се обърна къмъ слугинята, когато дядо Димитръ хлопна подирѣ си вратата на стаята си.

У слугинята не бѣше останало ни ума ни дума.

„Що се карашь на момичето? отвърна булката. Крива ли ти е тя? Минала нà, така ще стане та сега да не знаемъ какво да правимъ? Не ли ти казвахъ? Неможешь ли да не ядешь? Тоя е трети пѫть, дѣто те хваща така. Кой знае сега колко врѣме ще ни се сърди.

— Какво да правж като ми се яде?

— Иди сега се оправай.

Жената имаше право. Трети пѫть сега дядо Димитръ хващаше сина си че блажи прѣзъ пости. Първий пѫть прѣди нѣколко години той го бѣше хваналъ, че яде риба въ петъкъ. Тогава той го бѣше обадилъ на еснафа, който го бѣше наказалъ, да даде петь оки восъкъ и да не отвори дюгенътъ си цѣлъ мѣсецъ. Подирь това бѣxx му простили. Година и половина по-послѣ дядо Димитръ бѣше го хваналъ въ ново прѣстѫпление още по тежко. Той бѣше ялъ блажно прѣзъ коледни пости заедно съ селский учитель. Еснафътъ, по искането на дяда Димитра, бѣше го обадилъ на владиката въ Пловдивъ. Синъ му и учителътъ ходиxx въ Пловдивъ, но какво чинаxx, какво правиxx, върнаxx се опростени отъ владиката. Владишката прошка не повлия на дяда Димитра и той бѣше се сърдилъ на сина си още половина година.

Дядо Димитръ си наумѣваше сега всичкитѣ тие грѣхове на сина си и раскайваше се че му е прощавалъ.

Синъ му бѣше непоправимъ. Вълкътъ козината си мѣнява, нрава си не мѣнява. Той бѣше продалъ душата си на дявола. Дядо Димитръ се заричаше да му не прости вече никога. Цѣлъ свѣтъ може да му се моли. Той ще остане непоколебимъ.

Отъ тоя день той не проговори вече на сина си и на снаха си. Излѣзе сутринь рано, види си работата, върне се и иде право и се затвори въ стаята си. Случи ли се да срѣщне снаха си обърне си лицето и отмине. Каквото и да имаше да каже на сина си, било за работа било за друго, казваше го прѣзъ слугитѣ. Колкото и важна да бѣше работата никога не се излъгваше да му говори самъ.

Той не искаше дори и слугинята, у която се бѣше хваналъ гевечьтъ, да му шета и да влиза въ стаята му. Единъ старъ слуга, който работеше на дю-

геня му отъ двайсеть и една година, идеше вѣчерь въ кжщи, той му готвеше, шьташе и слагаше да яде.

Отъ домашнитѣ само дѣцата пропущаше въ стаята си. Любовьта му къмъ тѣхъ бѣше безкрайна. Срьднята му къмъ баща имъ и майка имъ още повече я бѣше увеличила сега. Когато ги чуеше, отвореше вратата, и, като гледаше никой да го не види, повикаше ги при себе си и цѣли часове сѣдеше да играе съ тѣхъ.

Прибереше ли се веднажь въ кжщи, излизаше отъ стаята си само когато да иде на църква, или когато видеше, че е влѣзналъ въ дворътъ просекъ и никой не излиза да му даде нѣщо.

„Господь влѣзналъ въ кжщата имъ, а тѣ не искатъ и да знаятъ," кажеше ядосано и станеше, отрѣжеше хлѣбъ и го занесеше самъ на просека.

Искаше му се да си каже нѣкому болката да му отлекне, но не смѣеше. Той се боеше, които се научжтъ, отъ съжалание къмъ синъ му и снаха му, да не зематъ да му се молатъ и най-сетнѣ да го излъжатъ да имъ прости. Още повече той се боеше да не напати на нѣкой, който ще му каже, че синъ му не е сторилъ голѣмъ грѣхъ, дѣто е блажилъ. Това му се бѣше случило веднажь, и космитѣ му настръхвахж, като помислеше, че може да налѣти втори пжть на такава измама.

Единъ човѣкъ само въ цѣлото село имаше пълното му довѣрие. Той бѣше попъ Варлаамъ и нему само той расказа нещастието си и то подирь двѣ недѣли. Съ попъ Варлаама го свързваше старо и неразривно приятелство. И двамата бѣхж на едни години, бѣхж се учили на единъ занаятъ и бѣхж излѣзнали заедно майстори.

Попъ Варлаамъ бѣше станалъ попъ отъ терзия. Той бѣше проявилъ отъ рано своето призвание за расото. Книгата не падаше отъ ржцѣтѣ му. И додѣто бѣше калфа и когато стана майсторъ, щомъ му останеше врѣме, не стоеше празенъ: ще земе книга и ще чете.

Дядо Димитръ го бѣше обикналъ най-много за това. Той невнаеше да чете, но обичаше учението.

„Учението, казваше той, е четире очи."

Двамата млади майстори се събирахж, единий четеше, а другий слушаше съ благоговѣние, било че книгата расказваше за хитроститѣ на Насардинъ ходжа, за боеветѣ на Александра Македонски съ амазонкитѣ или за чудесата на светиитѣ. На дяда Димитра бѣше съобщилъ най-първо попъ Варлаамъ желанието си да се опопи и дядо Димитръ бѣшѣ плѣсналъ отъ радость на тая мисьль и бѣше го насърдчилъ. Подирь недѣля попъ Варлаамъ бѣше тръгналъ за Пловдивъ да се попи, придруженъ отъ дяда Димитра.

Види се, че попъ Варлаамъ бѣше показалъ пълно съчувствие къмъ жалбитѣ на дяда Димитра и думитѣ му бѣхж паднали, като балсамъ на сърдцето му, защото, когато се раздѣлихж, лицето на стареца сияеше отъ радость.

Минахж цѣли мѣсеци.

Челото на дяда Димитра сѐ не се развѣдряше. Синъ му и снаха му бѣхж опитали всѣкакви срѣдства за да го умилостивжтъ и да го накаратъ да забрави. Тѣ се стараяхж всячески да му угаждатъ, знаяхж всичкитѣ му слабости и спрѣваряхж най-малкитѣ му желания и прищевки. Дядо Димитръ нито се умилостивяваше, нито забравяше. Срьднята му висеше, като облакъ надъ кжщата, сѐ тъй силна и остра, както въ пьрвитѣ дни.

Една зарань, туку що бѣше се събудилъ, той забѣлѣжи необичайно движение въ кжщата. Вратитѣ на стаитѣ отваряхж се и затваряхж се често често и постоянно се чуяхж стжпки. Едни слизахж, други се качвахж.

Веднажь дважь стори му се, че нѣкой дойде до стаята му па изведнажь се спрѣ и се върна.

„Нѣщо трѣбва да е станало," продума си той и се вслуша. Движението

въ кѫщи продължаваше. Още веднажь нѣкой се приближи до стаята му, като че искаше да влѣзе, но постоя малко и пакъ се върна назадъ.

Той се готвеше да излѣзе когато вратата се отвори и при него влѣзе попъ Варлаамъ.

Той стана на крака да го посрѣщне. Попъ Варлаамъ бѣше се засмѣлъ до уши и влѣзналъ не влѣзналъ извика радостно:

„Давай мюждето, дѣдо Димитре.“

— На добро да е, отче. Що има?

— Има, това има, че дѣто ми стѫпи кракътъ божия благодатъ има. Не знаешь ли? Честито ти внуче!

Дядо Димитръ хлъцна отъ радость.

„И ти незнаешь?“ прибави попъ Варлаамъ.

Дядо Димитръ неможеше да говори отъ вълнение.

„Върви съ мене. Гледалъ съмъ го и съмъ се чудилъ. Що би тая прилика? Цѣло на тебе се мѣтнало.“

„Животъ и здраве да му дава Господь,“ каза дядо Димитръ развълнуванъ и тръгна съ попътъ, но, когато влѣзе въ стаята дѣто лѣжеше майката сияюща отъ радость до дѣтето, което спеше, и съгледа сина си, който стоеше правъ до щастливата си супруга, спрѣ се изведнажь, лицето му се помрачи и наведе очитѣ си въ земята.

Старецътъ не знаеше какво да прави въ борбата, която се отвори въ него между сърдцето му, което го влечеше къмъ внучето, и между клетвата му, която бѣше забравилъ една минута, но която дойде изведнажь на умътъ му, като видѣ грѣшницитѣ и му казваше да излѣзе.

„Азъ не те доведохъ да стоишь тамъ, каза попъ Варлаамъ, като го видѣ че се е спрѣлъ всрѣдъ стаята. Пристѫпи тука до дѣтето.“

Дядо Димитръ дигна очитѣ си и мѣтна въвъ попъ Варлаама погледъ полусърдитъ и полуотчаянъ, като че искаше да каже:

„И ти ли, отче светий!“

„Не искамъ азъ срьдни тука, каза попъ Варлаамъ. Щото е било било е. Ако има грѣшка има и прошка. Хайде искайте прошка, прибави той, като се обърна къмъ майката и синътъ.

„Прости ни, тате, казахѫ и майката и синътъ, като го гледахѫ нѣжно и боявливо.

Въ сѫщето врѣме дѣцата, които бѣхѫ наобиколили дяда Димитра щомъ бѣше влѣзналъ въ стаята, и не разбирахѫ що става, тегляхѫ го за дрѣхитѣ и сочехѫ на дѣтето, като казвахѫ съ милитѣ си гласове: бебе.

Волята му се съкруши. Той не отговори нищо и приближи се до внучето.

„Нѣма ли да кажешь че прощаваш?“ попита попъ Варлаамъ.

„Прощавамъ, но други пѫть....“

Той неможѣ да доискаже, очитѣ му се бѣхѫ напълнили съ сълзи, прострѣ рѫцѣтѣ си и прѣгърна страстно дѣтето, растреперанъ отъ радость и иступление

А. И.

НЕДѢЙ ДУМА ДУМИ ЛЕДНИ.

Недѣй дума̀ думи ледни,
Мойта вѣра не убивай,
Кржгозоритѣ ми блѣдни
Единъ по другъ не затривай.

Охъ жестоко е, жестоко,
Тжй гжрди ми да раздирашъ,
И сумнѣние джлбоко
Въ дънъ душа ми да завирашъ!

Ти отнимашъ ми небето —
Друго — ми не би доставилъ! —
Чуй, разбойникътъ въ полето
Повечь зло не би направилъ!

Нека бждете проклети,
Вий, убийци на душата,
На душата, дѣто свѣти
И ни вдига въ небесата;

Вий, убийци на светото,
Що се крие у човѣка,
На Вѣрата, на Доброто,
На Великото въвъ вѣка,

Що съ отрова на устата
Сѣйте смрьть, или паденье,
И отсичате крилата
На светото вджхновенье.

(Изъ „Бури и Мелодии“ отъ *И. В.*).

БИБЛИОГРАФИЯ.

Капитулациитѣ, отъ А. К. Людсканова.

Турското владичество прилича на оня кадия, който се заканвалъ да прави и слѣдъ смъртьта си пакости на градътъ, дѣто е раздавалъ правосждието прѣзъ живота си. Народитѣ, които сж пъшкали подъ него, усѣщатъ дълго врѣме по най-тежъкъ начинъ пагубното му влияние по злинитѣ, които оставя подирь себе си. Помежду тие всевъзможни злини, първо мѣсто държжтъ Капитулациитѣ. Силитѣ се съгласяватъ отъ врѣме на врѣме, подъ натискътъ на събитията, да подпишатъ освобождението на нѣкой отъ народитѣ подчинени на Турция, но като запазватъ и спрямо тѣхъ всичкитѣ оние правдини, които сж сполучили да ископчатъ отъ турското правителство. Освободенитѣ народи приематъ капитулациитѣ, като едно наслѣдство отъ турското владичество, тежко наслѣдство, което прави много пжти съвсѣмъ иллюзоарна независимостьта имъ, излага държавний имъ животъ и честьта имъ на постоянни затруднения и унижения и поставя почти неодолима прѣграда за економическото имъ развитие. Да се избавятъ отъ всичкитѣ тие унизителни и стѣснителни задължения, които имъ се налагатъ отъ Капитулациитѣ, тая е била цѣльта, която си сж задали всичкитѣ народи, които сж пъшкали подъ турското владичество, веднага слѣдъ освобождението си. Тая цѣль трѣбва да си зададемъ и ние. Да говоримъ за несгодитѣ, които проистичатъ отъ Капитулациитѣ е работа излишна, защото сж всѣкиму извѣстни затрудненията, на които изворътъ е въ правàта отстжпени отъ тѣхъ на чужденци. Тѣ не позволяватъ да се мисли за никаква протекция въ полза на мѣстната индустрия. Първото условие за да се боримъ успѣшно съ едно зло, е да го знаемъ. Въ това отношение голѣма услуга сж назначени да принесжтъ книги, като оная, названието на която сме поставили въ началото на тие редове. *Капитулациитѣ* отъ г. Людсканова ни запознаватъ всестранно съ злочестото наслѣдство, което ни сж оставили турцитѣ, и отъ което ние сме длъжни да употрѣбимъ всичкитѣ си усилия за да се избавимъ, въ интересътъ на достолѣпието ни, като народъ свободенъ, и на економическото ни успѣшно развитие. Толкова повече можемъ да мислимъ за успѣшенъ резултатъ въ тие си усилия, че причинитѣ, които сж прѣдизвикали и оправдавали до извѣстна степень Капитулациитѣ, сж изчезнали отъ само себе съ турското владичество. Историческото изложение на тие причини и на постепенното расширочение на правата отстжпени на чуждитѣ поданници съставлява една отъ-най-интереснитѣ части въ книгата на г. Людсканова. Ние я прѣпоржчваме горещо на читающата публика. Сложнятъ и важенъ въпросъ на Капитулациитѣ е изложенъ съ голѣма вѣщина и ясность.

Черницитѣ и копринята, кратко ржководство за сѣянье и отгледванье черници и храненье свилени буби, отъ С. Ж. Дацова.

При всичко, че въ програмата на „Зора“ не влиза да се занимаваме съ книги, които нѣматъ литературенъ характеръ, неможемъ да не кажемъ нѣ-

колко думи за трудътъ на г. Дацова. Г. Дацовъ познава прѣдмѣтътъ, за който пише, и се е постаралъ да го изложи така щото свѣденията, които дава, да могѫтъ да се разберѫтъ и ополѕотворѫтъ отъ всѣки, който се интересува въ производството на свилата. Отъ освобождението ни насамъ правятъ се и отъ двѣтѣ страни на Балкана похвални усилия за подиганието на тая индустрия. която е нѣкога цьвтѣла въ нашето отечество и която, вслѣдствие на разни неблагоприятни обстоятелства, подпомагани отъ неумѣнието ни, бѣше съвсѣмъ почти пропаднала. Книгата на г. Дацова показва срѣдствата, които практиката и науката прѣпоръчватъ, за да се постави тая индустрия въ добри условия и да се огради отъ опасности. Желателно е книги, като тая да се разпространѫтъ колкото е възможно повече изъ народа.

Новъ Яремъ, стихотворения отъ С. Казанджиева.

Длъжностьта на критикътъ у насъ е крайно неприятна. Твърдѣ рѣдко може да му се прѣдстави случай да похвали, повечето пѫти той е длъженъ да осѫди строго книгитѣ, които му се испращатъ на разглеждание. *Новъ Яремъ* не е отъ ония книги за които можемъ да се отзовемъ съ похвала. Не искаме да бѫдемъ строги за нея, защото знаемъ, че авторътъ на книгата е съвсѣмъ младъ и първото му произведение, колкото и слабо да е, неможе да послужи за мѣрило на таланта му, но снисходителностьта ни ще повреди нему самий ако иде до тамъ щото да му не кажемъ истината. Въ стихотворенията му отсѫтствува всяки елементъ отъ поезия и грубо сѫ занемарени правилата на българското стихосложение и общитѣ принципи на хубавото. Жално е при това, че той е пратилъ музата си, въ самото още начало когато се е рѣшилъ да пѣе, да търси вдѫхновение въ политиката и въ нейната тиня. Много сумнителенъ изворъ за поезия е политиката, особенно както се тя развива и проявлява у насъ, и стихотворенията, черпени отъ тоя изворъ, доказватъ най-добрѣ истинностьта на думитѣ ни. Трѣбва да забѣлѣжимъ, че нѣкои гладки куплети и сполученички описания бихѫ отбѣлѣжили приятно книгата, ако да не бѣха тѫй рѣдки. Г. Казанджиевъ трѣбва да се научи да мисли — той има врѣме за това.

Материали за жизнеописанието на братя Миладинови — Димитрия и Константина, отъ К. Шапкарева. 1884.

Между малцината знаменити дѣйци, които е дала Македония прѣзъ възраждането на български народъ, сѫ и братя Миладинови, двама благородни синове на многострадалната земя, издѫхнали въ турскитѣ тъмници, жертва на своята прѣданность и любовь къмъ отечеството. Тѣмъ отечеството длъжи първото разбуждание на български духъ у македонскитѣ ни братя, а литературата ни — многоцѣнно съкровище: сборникътъ на народнитѣ пѣсни, трудъ дѣйствително великъ въ оная мрачна епоха, когато сѫ се подвизавали братята—юнаци. Трагическата имъ смрьть дойде да увеличи свѣтликътъ, който врѣмето хвърля върху името имъ. Въ края на тая неголѣма книжка, г. Шапкаревъ е далъ свѣдѣния и за дѣятелностьта на единъ другъ македонский патриотъ. Нако С. Станишевъ.

Приключенията на Дрѣновский манастиръ на 1876 година, отъ П. Франгова.

Послѣдни дни на въстанието, отъ Т. Н. Сѫбевъ, 1885.

Рѣдко ще се намѣри исторически народъ въ Европа, комуто тѫй миналото да е тъмно, и който да е оставилъ за себе толкова малко спомени на

потомството си, отъ колкото български народъ. Петъ вѣка политическо сжществование, прѣзъ които християнството породи извѣстна култура и книжевность, и ни една историйка, макаръ на половина съ чудотворства и баснословия, не е оставена отъ Българинъ—прѣзъ всичкий тоя дълъгъ периодъ! Колко би билъ пò-великъ царь Симеонъ, ако намѣсто да съчиняваше черковни проповѣди, би ни описалъ въ двѣ странички своитѣ походи и дѣяния и би завѣщалъ на потомството си славата, на едно велико и безслѣдно царуване! Може да ни кажатъ, че по духътъ на онова врѣме, литературитѣ имахж сé духовенъ характеръ. Приимаме, но Византийцитѣ на югъ, а пò-послѣ — Русситѣ на сѣверъ, имахж лѣтописци. Възражението пакъ, че грьцкото духовенство е унищожило българскистари ржкописи по историята, не може да обясни, поне прѣдъ насъ, съвършеното отсжтствие на *български* исторически паметници. Може би бждящето да ни даде, обаче, нѣкои тайни до днесь документи — отъ български изворъ — за важнитѣ епохи на нашето историческо минало, нѣщо колкото желателно, толкова и проблематическо. Нашата история, прочее, отъ VIII до XIX-й вѣкъ е такава, каквато сж искали и колкодо сж искали да ни я раскажатъ чужденцитѣ. И на това трѣбва да благодаримъ . . . . . .

За щастие, днешното врѣме е съвсѣмъ друго и нищо не може да се укрие отъ бдителното око на историята. Нашето ново минало много късо още и скудно отъ велики работи, ще бжде, обаче, много добрѣ освѣтлено, както и бждящето ни, което единъ день ще стане минало. Двѣ велики нѣща ознаменуватъ новий ни исторически животъ: борбата за нашата духовна самостоятелность и борбата за политическата, и двѣтѣ безъ малко увѣнчани съ успѣхъ. Послѣднята борба, още прѣсна въ паметьта ни, има вече нѣколко писменни материали. При горнитѣ двѣ книжки, трѣбва да притуримъ и трудоветѣ на А. Мишева, С. Заимова и З. Стоянова по историята на въстанието. Макарь, че отсжтствието на обективностьта и трѣзвений взглядъ на задачата на историята и да сж главнитѣ тѣхни недостатки, но ние бихме желали да се уголѣми още повече складътъ отъ сурови материали, които прѣсѣти единъ день прѣзъ ситото на критический анализъ, ще послужатъ за въздигане зданието на новата ни народна история.

Означенитѣ въ началото на тая статия книги сж написани, за жалость, доста безграмотно, а втората — даже гламаво.

Добриновъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЯ СВѢТЪ.

Отпразнуването на 6-й Априлий. При блясъкътъ и тържественостьта си по цѣлъ славянский миръ, това празднуване стана забѣлѣжително и по голѣмитѣ и плодотворни дири, що остави въ умственний животъ на славянство-то. Въ него день се положихѫ основи на многобройни библиотеки, училища и черкови; обогати се историческата литература, създадохѫ се особенни стипендии, почна се въздигание единъ университетъ въ София, и много други радостни проявления за человѣческий напрѣдъкъ се случихѫ.

Може да се каже цѣлъ потокъ свѣтлина завѣща тоя день на бѫдѫщето.

Живописно изложение на Г. Димитрова. Въ една стая на Народното Събрание въ София Г Димитровъ, български живописецъ, е изложилъ картинитѣ си прѣдъ взорътъ на посѣтителитѣ. Споредъ отзивитѣ на софийский печатъ, между произведенията на г. Димитрова привличатъ вниманието нѣколко доста художественно изработени картини, които изобличаватъ несумненний талантъ на младий хрдожникъ. Между тѣхъ е картината прѣдставляюща Венера заспала до морето. Това произведение, копие отъ картината на знаменитий живописецъ Кабанела, заедно съ друго едно — портретъ на бабичка нарисувана по натура, спечелили най-много похвалитѣ на пубиката. Н. В. Князътъ сѫщо посѣтилъ тая пѣрва българска живописна галерия и горещо насърдчилъ даровития художникъ. Съ това изложение, любопитно по самата си новость у насъ, българското искуство прави първа и важна стѫпка въ развитието си.

Статистика на Пловдивъ. Споредъ прѣброяването отъ 1-й Януарий 1885 год. градъ Пловдивъ има 33,442 души жители, отъ които мѫже — 18,189, а жени — 15,253. Българи въ Пловдивъ има 16,752 души: турци 7,144; гръци — 5,497; учени, публицисти, професори, учители и учителки има около 161; актери и музиканти — 167; архитекти, инженери, живописци, фотографи и пр. — 42; адвокати, доктори, акушерки 107; чиновници — 607; духовни лица — 172; печатари и литографи 114.

За допълнение на статистиката на столицата на Южна България ще прибавимъ и слѣдующитѣ числа, които изразяватъ напрѣдъкътъ ѝ въ културно—социално—економическо отношение: Въ Пловдивъ сега има 12 периодически издания (10 български, 1 гръцко и 1 турски); 3 библеотеки, 1 музей, 1 театръ; 21 [8 български и 13 чужди] училища; 15 черкови [13 православни, 1 грегорианска, 1 протестанска и 1 католическа]; 10 фабрики; 8 печатници и 10 дружества литературни, благотворителни и търговски Общий резултатъ на тие данни е че Пловдивъ, по население [българско], по умственно и културно движение, държи първенство почти надъ всичкитѣ други градове на българското отечество.

Н. И. Костомаровъ. По-миналий мѣсецъ русската историческа наука изгуби единъ отъ най-виднитѣ си съврѣменни работници: умрѣ Н. И. Костомаровъ, на 68 годишна възрасть. Тоя талантливъ писатель, чиито съчинения иматъ капиталенъ интересъ, занимава прѣдне мѣсто между дѣятелитѣ по книжнината и науката, които е далъ малорусский народъ. Още на 22 си година Костомаровъ излѣзълъ на литературното поприще подъ псевдонимъ Еремия Галва. Редъ съчинения въ проза и въ стихове, на които темитѣ бяле заети отъ малорусский животъ и прѣдания, дали първата извѣстность на младий списатель. На 1846 г. Костомарову била прѣдложена катедрата по русската история въ Киевъ, дѣто и напечаталъ съчинение за славянската митология и се запознялъ съ малорусский поетъ Шевченко, съ когото скоро пострадали. Като се намѣрили въ едно приятелско събрание, Костомаровъ се поотпусналъ и хваналъ да развива своитѣ либерални идеи за емансипацията на славянството; това било чуто и обадено отъ единъ семинаристъ на правителството. Костомаровъ стоялъ запрѣнъ една година въ петропавловската крѣпость, а послѣ го пратили въ Саратовъ съ забранение никога да не пише и да не печата. Шевченко, като селякъ, пострадалъ още по-лошо: пратили го солдатинъ въ единъ гарнизонъ на Аму-Дария, въ Хива. Отъ него врѣме дори до смрътьта си Костотаровъ работилъ непрѣстайно и произвелъ много съчинения по русската история, между които и прѣкрасни историчиски романи. По историческитѣ си възърѣния Костомаровъ съединява въ себе западнкъ съ украйнофилъ. Той не съчувствова на славянофилитѣ, които идеализиратъ русската старина, като отричатъ благотворното влияние на западната цивилизация възъ русского общество.

Смрътьта на Костомарова е незамѣнима загуба за русската историческа наука.

Новости изъ русската литература. Русский писатель Петровъ е издалъ напослѣдъкъ ново съчинение: *Очерки украинской литературы XIX столѣтия.* Въ тая книга майсторски е изложено развитието на малорусската литература, на която нѝ-прѣднитѣ прѣдставители сж: Максимовичь, Бодянски, Гоголь, Невроцкий, Шевченко, Марко Вовчекъ, Левицкий и др. — Г. Фламинский, е издалъ пространно съчинение: *Божества древныхъ славянъ,* и то първий томъ. Той основава студиитѣ си на славянскитѣ народни пѣсни, прикаски и обичаи. Съ това съчинение славянската митологическа наука прави значителна стжпка напрѣдъ. — Твърдѣ забѣлѣжителна е и книгата на Г. Чуйко: *Современная русская поезия въ ея прѣдставителяхъ.* — Историкътъ *Кирпичниковъ* е издалъ напослѣдъкъ XVIII-й томъ отъ огромната си „Всеобща история на литературата." Въ него е изложена и българската и сръбската литература, отъ турското завоевание до половината на на XVIII вѣкъ, и началото отъ историята на южнославянското възраждание.

Новости изъ полската литература. Извѣстний списатель Сигизмундъ Милковский (Т. Т. Ежъ), свършва скоро огромно съчинение въ нѣколко тома съ заглавие: „Historija Slowianczyzny." Тоя запознатъ твърдѣ хубаво съ славянската литература, история и животъ, писатель, е зималъ многажди материялъ и изъ нашата история за съчиненията си, (отъ него е прѣвъсходний романъ „Петръ и Асенъ"). Най-скорошний романъ на Ежа е „Niezaradni." — Една нова загуба е прѣтърпѣла полската литература: умрѣлъ е полский историкъ *Лоски,* чието най-забѣлѣжително произведение е: „Jean Sobieski." — Най-послѣ, популярний и най-плодовитий съврѣменень полский списатель *И. Крашевски* е далъ на отечеството си тие дни новъ исторически романъ „Jaszka, Orfanem Zwanego Zejwota i spraw pamiętnik." Извѣстно е че Крашевски сега се намира въ прусска тъмница.

Новости изъ ческата литература. Ческата литература се е обогатила напослѣдъкъ съ два прѣвода отъ русский язикъ. Първий е „Kwiti s ruskych luhu", сборникъ отъ стихотворения на виднитѣ русски поети: Жадовски, Жуковский, Колцовъ, Козловъ, Лермонтовъ, Майковъ, Некрасовъ, Никитинъ, Плещѣевъ, Пушкинъ, Тютчевъ и Фетъ, прѣведени отъ Халупа съ картини отъ поминалиятъ се русски живописецъ Пановъ. Втората книга, тоже сборникъ отъ русски пѣсни, излѣзла подъ заглавие „Нива", прѣводъ пакъ на Халупа, съ картини отъ русский художникъ Каразинъ. Тие както и други още прѣводи изъ русската литература и разни студии но нея показватъ растящата жажда въ ческото общество да се запознае пѝблизко съ духовното движение у осталитѣ славяни и да се сблизи съ тѣхъ. — Тая година излѣзе второ издание отъ прѣкраснитѣ раскази на Янъ Неруда; извѣстний ческий професоръ по философията Др. *Дурдикъ* написалъ твърдѣ любопитно съчинение изъ социологията „За напрѣдъка на морала. — Г. Д-ръ *Иричекъ* готви за издавание една обемиста, крайно-любопитна книга, както за европейцитѣ, така и за насъ Българитѣ: „Пѫтешествия по България." Тоя новъ трудъ, плодъ отъ послѣднитѣ пѫтувания па Г. Иричека изъ отечеството ни, ще бѫде снабденъ съ карти и рисунки, които ще увеличаватъ ясностьта и интереса на съчинението. Въ журналътъ на Г. Ягича „Archiv für slavisihe philologie" (I книжка на VIII томъ) сж напечатани и слѣдоющитѣ статии отъ Г. Иричека: „Происхождението на името Рупци въ Родопитѣ." Авторътъ, като оспорява мнѣнието, че то происхожда отъ *рора,* яма (по П. Р. Славейкова) или отъ *рупа,* дрѣвнетракийска рѣчь (по П. Сирку), утвърдява че прьвоначалното название е *ропи* отъ *Меропи,* гори въ Родопитѣ, въ които живѣятъ Рупаланитѣ; „Условни тайни язици на Балканский Полуостровъ." Такива язици Г. Иричекъ забѣлѣжва три: „брациговский" или „дюлгерский" язикъ, на който родината е Брацигово; „Осачанский" или „майсторский" язикъ, употрѣбляванъ въ Осатъ, село въ Босна, и „мутафский" язикъ, говоримъ отъ мутафчиитѣ. Въ сѫщата книга се споменува за намирането отъ Г. Иричека на единъ славянски паметникъ, евангелие, въ Брациговската черкова, написано по повѣлението на Трансилванский воеводa Батиря Христафа (1572) и за единъ старъ славянски надпись на звънеца на часовната кула въ Кюстендилъ, който се отнася къмъ 1429 г.

Сръбский писатель Миличевичь. Миличевичь, съврѣменень сръбски писатель, който прьвъ нѫть излѣзе съ прикаскитѣ си, събрани въ книга „*Зимни нощи*" на 1879 г., занимава първо мѣсто между новитѣ сръбски беллетристи. Повѣститѣ, които сж епизоди и впечатления изъ народний животъ, изобличаватъ голѣмий му наблюдателенъ талантъ, правдивость и вѣренъ взглядъ, и леко, художественно перо. Тие дни е излѣзла нова книга отъ него подъ заглавие „Междудневица" сборъ изящни повѣсти, нѣкоя отъ които ще се обнародва въ „Зора" за да запознаемъ читателитѣ си нѝ-добрѣ съ видний прѣдставитель на новата беллетристика въ братската намъ Сърбия.

Словенский поетъ Грегорчичъ. Затурянитѣ въ югоисточна Австрия наши братя Словенци (въ Крайнско, Щирия и Каринтия), при всичката си малобройность и политическа незначителность, запазватъ живо своя славянский духъ, посрѣдъ нѣмский елементъ, който ги загръща, и култивиратъ съ успѣхъ своята народна литература, която вече има мнозина даровити прѣдставители. Между тѣхъ отъ нѣкое врѣме насамъ първий по своя поетически талантъ и бързо прочуване, е поетътъ Симеонъ Григорчичъ,

свящ̀енникъ. Неговитѣ поезии проникнати съ дълбоко религиозно чувство, се отличаватъ съ възвишенность и благородство на темитѣ, съ добро и истинско чувство. Тоя писатель е станалъ твърдѣ бързо популяренъ въ отечеството си и извѣстенъ по околнитѣ славянски земи. Едно негово стихотворение напечатано въ първата му сбирка [1882) произвело силенъ шумъ по причина на малко отрицателний си духъ: ожесточенитѣ нападения прѣдизвикали горещи похвали. Грегорчичъ излѣзълъ побѣдитель изъ борбата и приелъ отвредъ ласкателни засвидѣтелствувания на почитание и очудване. Прѣдмѣтното стихотворение се нарича „Cloveka nikar!“ (не бива человѣкъ!) Ние привождаме за любопитство на читателитѣ си само послѣднитѣ куплети, въ воленъ прѣводъ, които заключаватъ въззванието на поета къмъ Твореца:

„Въ земята ще се разсипе тлѣнниятъ ми трупъ и скоро свѣтътъ ще забрави, дѣ е скритъ моя прахъ. Нека забрави!“

„Но ти, Боже, нѣма да забравишъ, ти тварь нова отъ мене ще направишъ. Какво? Незнаж. Ти си господарътъ.“

„Едно нѣщо щж те помолж: изъ прахътъ ми отрасти красно кокиче или мъничко сладкопойно птиче, или друго сѫщество каквото обичашъ.“

„Но само не като мене създание, назначено да страдае и да тъне въ сумнѣния и въ мжки и въ заблуждения, . . . Боже! човѣкъ само недѣй!“

Въ сѫщата сбирка има и други хубави стихотворения, напримѣръ: „Бисеръ,“ на което мотивътъ е изъ българското минало, както и „на Великдень“ дѣто поетътъ слави въ въодушевлени стихове въскресението на славянството.

Луи Лежѐ за насъ. Познатий на Българитѣ французинъ славофилъ, сега, по случай на назначението си професоръ на славянскитѣ язици и литератури въ Collége de France, произнесълъ краснорѣчиво слово: Славянский свѣтъ въ XIX вѣкъ. Тамъ между другото, косналъ се е и до Българитѣ и засвидѣтелствовалъ напрѣдъка, който е направило отечеството ни отъ освобождението на самъ; „ . . . . . София и Пловдивъ, казва Г. Лежѐ, прѣди половина вѣкъ бѣхж полуварварски села: днесь сж огнища на цивилизацията. Колкото по̀-дълго е било умственното поробощение, съ такава по̀-силна чевръстина гледатъ да наваксатъ изгубеното врѣме. Не безъ вълнение посѣтихъ напослѣдъкъ софийския мечетъ, [джамия] прѣобърнатъ на общтественна библиотека и народна печатница.“ Г. Лежѐ е исказвалъ сѐ така гласно съчувствието си и много други пжти. Отъ него има на френски книга: „Пжтуване прѣзъ Сърбия, България и Източна Румелия“ прѣведена лани и въ български печатъ

Фердинандъ Лесепсъ. Прѣди малко врѣме французската Академия е избрала за свой членъ прочутий виновникъ на прокопаването на суезский каналъ, идея велика, която неговий гений роди и реализира. Извѣстно е че, по прѣдание, събранието на „четирийсетьтѣ безсмъртни“ допуща въ недрата си само лица станали знаменити или по своитѣ високи литературни таланти или значителни заслуги на науката. Г. Лесепсъ не е нито литераторъ, нито ученъ, но биде избранъ почти едногласно за дѣянието, съ което прослави Франция и себе си. Тържественността за актътъ на приемването му въ Академията е била забѣлѣжителна. До него е сѣдѣла на кресло друга една французска слава — Викторъ Хюго. Г. Лесепсъ е произнесълъ задължителното за всѣки новъ членъ слово прѣдъ Академията, което е било просто и лаконическо. Блѣстящъ е билъ отговорътъ на Г. Ренана. Той краснорѣчиво развилъ на каква висока титла Лесепсъ е спечелилъ правото да влѣзе въ Академията. Между другото той казалъ слѣдующитѣ прочувствовани думи: „Вие, г-нъ Лесепсъ, бѣхте рекли въ едно събрание, че се боите отъ смъртьта си, защто ви било страхъ да не би на страшний сждъ Всевишний да ви накаже за дѣто сте измѣнили създанието му съ суезский каналъ. Но азъ могж да ви успокоя въ туй отношение и мислж че вие можете да дочакате смѣло и спокойно послѣдний сждъ, дѣто вмѣсто укоръ и осжждение вие ще приемете благодарность и благоволение отъ Създателътъ за дѣто сте подобрили свѣтътъ му.“

ЗОРА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ.

ПЬРВА ГОДИНА. | I-й ЮНИЙ 1884. | КНИЖКА IV.

ЧИЧОВЦИ. *)

отъ

ИВАНА ВАЗОВА.

XVII.

Не само инженеритѣ правятъ лоши мостове.

На западъ отъ ливадата, оттатъкъ камънливата рѣка, се издига единъ високъ, изроненъ отъ пороитѣ, изѣденъ отъ врѣмето брѣгъ, който поради бѣлината на пръстьта си, се нарича „Бѣлий-Яръ“. На най-горний край на тоя яръ, дѣто той се скача съ Стара-Планина, виделе се една дупка, колкото человѣшка глава, гледана отъ ливадата.

Бѣше произлѣзла отъ мотикитѣ на сиромахкинитѣ, които тамъ бѣхж намѣрили жилата на най-хубавата бѣла глина, съ която пълняхж скъсаното си брѣме, за да набиятъ кжщитѣ си срѣщу голѣмитѣ господски праздници. Къмъ това отстранено и сгодно прибѣжище бързахж сега двамата гузни приятели.

Рѣката бѣше пришла доста голѣма и яростно блъскаше пѣнливитѣ си мжтни талази о огромнитѣ валчесто гладки камьне, довлѣчени тамъ отъ пороитѣ изъ самитѣ нѣдра на планината. Грозно и диво бучахж вълнитѣ и прѣпрѣчваxж пжтя на двамата бѣжанци, които се спрѣхж въ недоумѣние.

Нѣколко едри камьне на не еднакво растояние единъ отъ другъ и които водата позаливаше, стояхж прѣдъ Хаджи Смиона и Иванча, като единъ случаенъ и примеждливъ мостъ за минуване отсрѣща.

— Мини, Иванчо! каза Хаджи Смионъ, като гледаше настръхналъ водата. Иванчо сжщо се озърташе замаянъ и въ нерѣшителность.

— На, стжпи на тоя камькъ, подзе пакъ Хаджи Смионъ, послѣ

*) Виждъ „Зора“ книжка III.

тури кракътъ на оня камыкъ, дѣто го залива малко водата, оттамъ прѣскочи на острия камыкъ, послѣ-ей-тхй-е, хвьрли се на синята плоча, дѣто стои на криво, и отъ тамъ — хопъ на брѣгътъ. Па ако се заклатишь, ти извикай, азъ така минахъ една много по́-лоша рѣка въ Молдовата . . .

Но Иванчо не чакаше да го убѣждава Хаджи Смионъ. Той се прѣстраши и стжпи на първия камыкъ, послѣ на втория; тогава Хаджи Смионъ захвана да го ободрява и насьрдчава, но талазитѣ заглушавахж гласътъ му; Иванчо се застоя неподвижно на четвьртий камыкъ, водата удряше буйно и заливаше краката му; достраша го, но той чу отдирѣ си ободрителний гласъ на приятеля си, засили се и скочи благополучно на острия камыкъ, на който едвамъ имаше мѣсто да се закрѣпжтъ нозѣтѣ му. Тука той видѣ примеждието, на което се изложи, защото само единъ Крали-Марко можеше да прѣскочи мжтната яма, която гърмеше между двата камъка. Гръмовний ревъ на рѣката го зашемети и замая. Стори му се, че камыкътъ и той плуватъ на горѣ, срѣщу течението. Помисли да се върне назадъ, но бѣше късно. Изведнжжь той се залюля, като пиянъ, и му се стори, че Хаджи Смионъ измъкваше камыка изъ подъ краката му, и той се хвьрли въздъ синята плоча, но падна срѣдъ вълнитѣ, които го повалихж въ буйностьта си. Въ това врѣме Хаджи Смионъ правеше всевъзможни усилия за да помогне на бѣдний си приятель: викаше, махаше му съ ржцѣ, скачаше отчаянно, хвьрли си ѳеса на Иванча за да се хване за него, и псуваше построителитѣ на тоя калпавъ мостъ.

Иванчо едвамъ се извлѣче на брѣга виръ вода, безъ обуща, безъ ѳесъ. Изъ ржкавитѣ и изъ крачулитѣ му шуртяхж мжтни чучури, а въ това врѣме Хаджи Смионъ, като помисли за пò умно да се не кжпе тоя пжть, дирeше по́-долу бродъ. Напраздно Иванчо му махаше знаменателно съ ржка да мине по сжщий пжть; той обаче, намѣри пò лесенъ мостъ, мина и, като приближи до Иванча, каза:

— Добрѣ че се избави; и азъ щяхъ да минж по тебе, но ти ме спрѣ.

— Не! кой? извика злобно Иванчо.

— Нали ми махаше съ ржка да ми кажешь, че не може се мина? Ами дѣ ти ѳеса? тюхъ! и моятъ отиде! извика Хаджи Смионъ, като си стисна главата.

Между това, Иванчо си йстръскваше дрѣхитѣ, като попьржаше.

— Добрѣ, че те насьрдчихъ, азъ какви голѣми рѣки сжмь минувалъ въ Молдовата, пази Боже; това нищо не е . . . ами хората, които се даватъ въ морето? продължаваше състрадателно Хаджи Смионъ да утѣшава приятеля си, като се катеряхж вече на горѣ по ярътъ; Иванчо само пжхтеше и се напъваше силно да крачи, защото мокритѣ му дрѣхи затруднявахж вървежа му. Хаджи Смионъ често се извръщаше назадъ за да види дали ги не гледа нѣкой. Тѣ бързахж и се хващахж за жилави корени и буренакъ, а по нѣйдѣ пълзяхж. На едно много стрьмно мѣсто

и двамината се подхлъзнахж и неволно прострѣхж ржцѣ да се хванатъ за единъ зеленикавъ коренъ. Хаджи Смионъ, обаче, прѣвари и се улови за спасителний прѣдмѣтъ, но изведнажь се оттегли назадъ въ ужасъ: той бѣше докопалъ опашката на змия. Когато Иванчо видѣ измѣненото лице на унѣмѣлий си другарь, той се приближи, грабна камькъ и цапна въ главата змията, свита малко нѣ-далечко на тръкало. Змията се сгърчи безобразно и остана на мѣстото си; само опашката ѝ още шаваше. Хаджи Смионъ изу тесъ часъ калевратa си и неустрашимо смаза немирната опашка. Послѣ погледна тържествующъ другаря си:

— Светихъ ѝ вода . . . добрѣ че я не хвана ти, щеше да се уплашишь.

Най-послѣ се дотътразихж до входа на дупката, която имъ даваше убѣжище. Изъ входа, широкъ два лактя, гледаше се вжтрѣ дупката издълбана доста правилно и прилична на една пещера съ сводъ, а по земята имаше свидѣтелства за присжтствие на кози. Бѣжанцитѣ се вмъкнахж бързишкомъ вжтрѣ и си отджхнахж отъ тоя трудень и пъленъ съ примеждия вървежъ.

XVIII.

Палатътъ на Мунча.

Хаджи Смионъ се сгуши на вжтрѣ, а Иванчо остана до входа на дупката, за да се суши на косвеннитѣ лучи на слънцето, което вече завиваше. Хаджи Смионъ отъ дъното на дупката наставляваше Иванча на кждѣ да гледа и го питаше часъ-по часъ не види ли нѣкого, я онъбашиятъ я.

Иванчо сѐ отговоряше, че нѣма никой. Той бѣше мраченъ.

— Иванчо, кажи ми правото: ти ли сочини прокламацията?

— Не се бой бе, брате!

— Да не пострадайме нѣщо?

— Нищо.

— Ами защо бѣгахме тука? питаше Хаджи Смионъ.

Иванчо хвърли на приятеля си меланхолически погледъ.

— Ние сме народни мученици, каза той ниско.

Хаджи Смионъ хвърли учуденъ погледъ на Иванча.

— Ами тука ли ще спимъ?

— Азъ викамъ тука да спимъ, отговори Иванчо.

— Ами звѣрове да нѣма?

— Нѣма звѣрове, отговори Иванчо.

Послѣ помълчахж нѣколко врѣме.

— Да, да, нѣма звѣрове, може и да иджтъ мечки, ама само нощѣ. . . Азъ да бѣхъ сочинитель, като тебе, бъбреше Хджи Смионъ несъзнателно, като изглеждаше свода на дупката, щяхъ да си опишж историята . . . ние сме сега, като Геновева и дѣтето ѝ въ пещерата, знайшь? . . . Иванчо, ами нашитѣ булки какво ли правятъ сега?

Иванчо не отговори. Той се услушваше внимателно.

— Какво се услушвашь?

Иванчо му направи знакъ съ ржка да слуша.

И двамината затаихж диханието си.

Чуваше се шумъ отъ пѣсъка, който се роneше. Гаче нѣщо се катереше съ мжка по урвата и идеше очевидно къмъ дупката. Отъ мигъ на мигъ роненето на пѣсъка се чуваше по-близо. Кой бѣше? Двамата бѣжанци не смѣяхж да погледнатъ; гжрдитѣ имъ страшно тупкахж и очитѣ имъ бѣхж приковани къмъ входа. Едно диво, нечовѣшко измучаване направи да настрьхнатъ космитѣ имъ: пѣсъкътъ и глината се роняхж на долу съ силна шумотевица отъ чаткането на дребнитѣ камьчета. На вѣрно, пакъ невидимитѣ стжпки бѣхж причина на сичко това. Чу се изново единъ звукъ непонятенъ, едно грозно и глухо мукане, като на затворено говедо, или на звѣрь въ гората, и пакъ събаряне на сухата прьсть, и пакъ чаткане на камьчетата, които се трькаляхж въвло на долу изъ урвата.

— Иджтъ! пошушнж Хаджи Смйонъ.

Мученето се обьрна на подземо пъхтене и слѣдъ малко на страшно хъркане.

— Звѣрь! извика Хаджи Смионъ и се затули задъ гърба на Иванча.

Внезапно Иванчо го огрѣ луча отъ вджхновение. Той рѣши да подплаши животното: разширочи си устата, испули си страшно очитѣ, сбърчи си мжченически челото, искриви безобразно долнята челюсть и нададе единъ ужасенъ, нечовѣшки викъ, въ който се смѣшаше ревътъ на мечката, музиката на магарето и виенето на вълка.

Дупката заехтѣ, а слѣдъ нея всичкитѣ околни пущинаци.

Хаджи Смионъ бѣше поразенъ. Напраздно той махаше отчаянно на Иванча, щипеше го по лакътя, мушкаше го въ гърбътъ да млъкне за да не чуе онъ-башиятъ: Иванчо сѐ ревеше, очитѣ му се бѣхж испулили до страхотия и образътъ му не приличаше вече на человѣшки . . Балканскитѣ долове ехтяхж.

Хаджи Смионъ бѣше унищошенъ!

Изъ единъ пжть, нѣщо, като глава, се подаде на входа и погледна. Тая глава бѣше човѣшка, но невъобразимо ужасна. Продъненото и и звѣровито лице, дѣто свѣтяхж двѣ очи безумни, които се въртяхж и пуляхж свирѣпо, се свършваше съ една остра измѣстена челюсть, която млащеше и пущаше лиги, като на прѣживнитѣ животни; коса нестригана, сплъстена, разрошавена на дълги засукани сиви висулки падаше на вратътъ му и на лицето му. Тая глава приличаше на чумата, както е изобразена въ въображението на дѣцата.

Странно нѣшо: тоя звѣрски погледъ се исхили на Иванча.

— Лудиятъ! извика той.

— Мунчо! извика Хаджи Смионъ.

Лудиятъ се сѣ хилеше на входа и гледаше къмъ гоститѣ си.

Защото тѣ незнаяхж, че тая запустяла дупка отъ нѣколко врѣме насамъ служеше за отдихателна стая на Мунча, който всѣки день послѣ пладнѣ, излѣзваше изъ манастиря и йдеше тукъ да спи на хладъ.

— Хай дяволъ да те земе, Мунчо, какво направи? каза усмихнато — кисело Хаджи Смионъ, защото му се бѣше случило, безъ да ще, едно происшествие, което никакъ не искаше да обади на Иванча Йотата.

Малъкъ ли бъбрица бѣше този Йота!

— Ела, ела, Мунчо, прибави Хаджи Смионъ, като климаше привѣтливо на лудия, — какво прави дѣдо игуменъ?

— Жа ма бий! изрева Мунчо, като се тътразеше насамъ.

Иванчо изгледа настръхналъ Мунча.

— Невиненъ човѣкъ е бе, боишъ ли се?

— Ами ако ни обади? попита той.

— Добрѣ кайшь, може да е шпионинъ, продума замислено Хаджи Смионъ.

Но Мунчо не обрьщаше внимание на всичко това. Той се вмъкна цѣлъ въ своя палатъ, така безцеремонно захванатъ отъ чужденци, приятели, впрочемъ. Тая фамилиарность на Мунча спечели му изново довѣрието на двамата бѣжанци.

— Нѣма да ни издаде, невиненъ човѣкъ е, издума Хаджи Смионъ, като гледаше любопитно на Мунча, който упуленъ, кълчеше прьститѣ си и въртеше глава. — Хай дяволъ да те земе, Мунчо, какво направи? каза си Хаджи Смионъ на ума, като се усмихваше кисело.

И Иванчо Йотата се успокои. Той даже хвана да гледа съ любознателность на звѣрьтъ, който го накара да издаде оня страшенъ крали-марковски гласъ, притежанието на който Иванчо никакъ неподозрѣваше до сега, и самъ се чудеше.

Мунчо и той ги гледаше дружелюбно. Млащеше, въртеше очи и глава и се хилеше на гоститѣ си. Той се радваше, дѣто му сж направили тая честь.

Изведнжжъ Иванчо се сѣти́ и прѣдложи да испрататъ Мунча съ писмо до дѣда игумена, да го молатъ да имъ прати шепки, калеври и хлѣбъ, и да извѣсти у тѣхъ тайно. Хаджи Смионъ удобри.

— Жа ма бий! изрева Мунчо, като чу името на дѣта Амвросия.

— Нѣма да те бий Мунчо, каза Хаджи Смионъ и подаде късъ хартия и моливче на Иванча.

— Напиши ти, азъ сжмь цѣлъ кàленъ, пхюй, магарешки свѣтъ! каза Иванчо съ жалко изражение на лицето.

— Не, не, ти напиши и съ попски слова, дѣдо Амвросия е русснакъ ѝ по русски само чете. Азъ колко руси сьмь слушалъ въ Молдовата, че хортуватъ, но писменно не знамъ по русски, каза Хаджи Смионъ.

Иванчо клюмна утвьрдително, почти горделиво, и написа русско

писмо, което прочете съ гласъ и поиска съ погледъ удобрѣнието на приятеля си.

— Сущото, каза Хаджи Смионъ. Но той забѣлѣжи, че ако се хване това писмо, и на русски още, спукана е работата, и се подписа подъ Иванчовий подписъ, (цѣлото име на Хаджи Смиона бѣше: *Хаджи Смионъ Хаджи Кунинъ Кондратчиоглу,* но той имаше обичай да го съкращава).

Ето съдържанието й формата на писмото:

Прѣчестній отче Амвросіе, благослові!

По причіна на агарянскаго гоненія і прочіа окріхомъ са во двпката на бѣлій морѣ находаща са (іже извѣстно на сватіна ві) і молімъ ві всачески и сердцеоткровено да постарайте са за ізбавленіе нашего і да ні прѣпосілаешъ по Богопріятномъ человѣкомъ Мѵнчомъ (іже пріходящій здесь) да ні донесе довѣчеромъ по мракомъ єдінъ чіфтъ овѵцей, сірѣчь іменій, і хлѣбомъ, і два феса (аще не імѣете прѣпосілайте двѣ шепкі сір. отъ кожа) і да ізвѣствѵвате въ домі наша какъ че сме жіво і здраво і да се не страхѵватъ защото невінность наша есть і прочіа.

І да знайте ако опасності великій прѣтерпехомъ отъ кораблекрѵшеніемъ і змѣа проклатаго і прочіа напасті, но съ вашімъ молітвамъ побѣда дарова са намъ.

Благословете:
Ваші покорніа чада
Іоаннъ Іотовъ.
Х. Смионъ К.
(тайно есть).

Тогава се обърнахъ къмъ Мунча за да го натоварятъ съ важното послание.

— Жа ма бий! измуча пакъ той, като се пулеше и въртеше глава на писмото.

Най-послѣ прѣдумахъ Мунча да занесе писмото, като го увѣрихъ, че вътрѣ пише дѣдо игуменъ да не бие Мунча.

Мунчо излѣзе на вънъ изъ палата си.

Двамата приятели останахъ сами въ ожидание.

XIX.

Подидаскалъ Мироновски.

Подидаскалъ Мироновски нѣмаше повече отъ двайсеть и петь години, бѣше сухичъкъ, смиренъ и твърдѣ срамежливъ. Нѣкои казвахъ, че се спрѣпалъ кога срѣщалъ млади жени, а особенно, кога минуваше край вратнята на чорбаджи Иеронима, дѣто весденъ зяпахъ разглѣзенитѣ му

дъщери. Той само единъ пѫть бѣше размѣнилъ нѣколко думи съ по-голѣмата мома, и ето какъ: като минувалъ край вратнята имъ, тя го поздравила учтиво:

— Добъръ часъ, господинъ Мироновски!

— Добъръ часъ, госпожо! отговорилъ той, като се йсчьрвилъ цѣлъ и отминалъ бързишката.

Но макаръ и срамежливъ, подидаскалъ Мироновски се контеше твърдѣ грижливо, всяка сѫбота вѣчерь си окалѫшваше феса, бръснеше се въ недѣля зараньта, прѣди чѳркова, да му е свѣжа кожата, носеше въ праздниченъ день новитѣ си шаячани панталони, съ диплитѣ имъ още, (той ги туряше да ги притиска цѣла недѣля голѣмий му ковчегъ), ваксосваше си отъ вѣчерь кундуритѣ, пиеше много боза да се накръви и правеше редовно посѣщения на първенцитѣ, отъ политика. Най-много честь отдаваше на Карагйозоолу.

— Какъ си въ здравето, даскале? питаше благоволително чорбаджиятъ.

— Най-добрѣ, благодаримъ, отговаряше покорно-усмихнато подидаскалътъ.

— Какъ отивате съ дѣчурлигата? слушатъ ли ви?

— Най-добрѣ, благодаримъ.

— Моятъ чапкѫнинъ, Гого, чете ли? какъ е въ дарованието?

— Най-добрѣ, благодаримъ.

По голѣми праздници подидаскалътъ повеждаше ученицитѣ по кѫщята на първенцитѣ, да имъ честити съ пѣсень свѣтлий праздникъ. Спираше се на срѣдъ двора и испѣваше съ дѣцата гръмогласно пѣсеньта, която той самичъкъ бѣше съчинилъ за случая. Прочее, първенцитѣ го много обичахѫ, едно за това, а друго защото всякога имъ ставаше на крака, и ако пушеше, скриваше тозъ часъ цигарото въ джоба си.

Подидаскалътъ бѣше човѣкъ мълчеливъ и пазеше много тайна, за това учитель Гатю само нему повѣряваше бунтовнитѣ писма и вѣстници, които му идяхѫ отъ Букурещъ. Подидаскалъ Мироновски никому не ги четеше освѣнь на госпожа Соломония, но тайно, а тя тайно обаждаше на госпожа Евлампия, а госпожа Евлампия още по-тайно обаждаше на госпожа Евгения—Полидора, която съвсѣмъ тайно съобщаваше това на всичкитѣ си мирски роднини, които тайно вече бѣхѫ казали на чорбаджиитѣ, че трѣбва да се даде пѫть на главний учитель, който тайно имаше сношения съ букурещкий комитетъ. Но при многото си добри качества, подидаскалъ Мироновски имаше една страсть, или по-добрѣ — словолюбива слабость: мѣняваше часто окончанията на името си. Той и сега, като отиваше бързйшкомъ къмъ учйлището, мислеше върху тоя важенъ въпросъ и рѣши даже тая вѣчерь, като прати письмце до госпожа Соломония за новата псалтикия, да се подпише просто: Добродански.

Щомъ стигна на училището побърза да потули опаснитѣ книжа. Най-напрѣдъ той ги прѣмѣсти отъ полйцата въ долнето дулапче, отъ

долнето дулапче подъ мендеря, но като не бѣше пакъ спокоенъ, извади ги и ги мушна вънъ подъ стълбитѣ, за да ги занесе отъ тамъ въ буренака въ градината, отъ буренака той мина въ оградата на гробищата и ги заврѣ въ коностаса на дъсчений гробъ на чорбаджи Арменка. По тая причина Мирончо, по-послѣ, казваше, и твърдѣ духовито, че чорбаджи Арменко прѣвъ живота си прѣдаваше патриотитѣ, а слѣдъ смъртьта си ги укриваше.

Едвамъ се завръщаше изъ гробищата той съзрѣ на срѣща си дѣда попъ Ставря.

XX.

Дѣдо попъ Ставри.

Право имаше баба Рипсимия, хаджийката, гдѣто не вѣрваше на старий даскалъ Калиста, когато казваше, че поповетѣ сж сжщи апостоли христови на земята. Тя гледаше, колчимъ идеше въ черкова, дванайсетьтѣ апостоли, исписани на олтаря, че стоѫтъ на облаци, и напразно търсеше най-малка прилика между тѣхнитѣ благи, воскоцвѣтни лица, подстригани бради и златни порфирени антерии и попъ Ставревото пандурско лице, моравъ носъ, делиорманска брада и дамгосано расо, кърпено съ бѣли конци. Па освѣнь това, дѣ можеше попъ Ставри да се закрѣпи на облакъ, когато той бѣше тъй тежъкъ човѣкъ, щото магарето се подвиваше подъ него, когато го носеше на лозето и едвамъ пъплеше, макаръ, че попътъ яростно го дупчеше съ врьхътъ на ножницата си! Когато дѣдо попъ Ставри дохождаше у тѣхъ да свети вода или да рьси, той така силно я забръскваше съ китката по челото, щото обливаше цѣлиятъ ѝ образъ и тя не можеше да погледне за да му цалуне ржката. Па кога сѣднеше да си пие кафето, нито думица казваше за божовни работи, ами сé туй — или че попадията пакъ ще си има нѣщичко, ако рѣче Господь, или за пò-ланското му вино, че се вкиснало, или че попъ Партений крилъ отъ паритѣ, които събиралъ при исповѣдьта за съдружеска смѣтка; или пъкъ че оня день Селямсжзътъ прѣварилъ пакъ джибревата ракия, ама не ѝ турилъ доста анасонъ, та не прави облаци като ѝ сипешь вода.

Дѣдо попъ Ставри прѣди да бжде попъ бѣше семерджия, а послѣ тюфекчия. Той сега отиваше къмъ шейсетьтѣ. Имаше множество дѣца, хайдутски мустаци и прѣкрасенъ гласъ, особенно въ голѣми праздници, когато се случахж чорбаджии да иматъ день: тогава той за тѣхна честь така сладко жалостно четеше евангелието, щото се прѣнасяше и докарваше малко на мотивътъ на „сънь сьмь сънувала, мале ма!“ която обикновенно пѣяхж съ Селямсжзътъ въ градината. Въобще дѣдо попъ Ставри уважаваше твърдѣ чорбаджиитѣ и когато ги завождаше до гробътъ, обличаше най-краснитѣ си одѣжди и всичкитѣ погребални молитви испѣваше провлечено. Види се, това бѣше дало поводъ на остроумний Хаджи Ахила да казва, че „когато умре сиромахъ, онова което се пѣе, поповетѣ го четѫтъ, а кога умре богатъ, онова което се чете, тѣ го пѣѫтъ“.

Дѣдо попъ Ставри бѣше твърдѣ строгъ свещенникъ, прѣкъсваше грубо херувикото на Хаджи Атанасия, кога го провличаше твърдѣ, кадеше изъ всичкитѣ жгли на черковата, като растласкваше народа, а колчимъ зърнеше нѣкого, че се не наведе прѣдъ кадилницата избърборяше грубо:

— Поклони се, магаре!

За това страшно мразеше „волтериянцитѣ“ за които Хаджи Атанасия бѣше му наказалъ много грозни работи; той мразеше сжщо и новопристигналитѣ протестанти и прѣведеното отъ тѣхъ евангелие, които считаше за волтериянско происхождение. Единъ день, подирь „Со страхомъ бижиимъ“ той извика отъ царскитѣ врата:

— Благословени християни! азъ да ви кажж едно нѣщо, а вие да ме чуйте: анатема, който ходи при идолопоклонцитѣ и чете вангéлието тѣхно! Православно вангéлие се чете ката недѣля въ тоя храмъ божий, по словенски: по тови язикъ и Господь е хортувалъ. Аминъ.

Днесь дѣдо попъ Ставри бѣше ходилъ на гости у дѣда Нистора, за това носътъ му бѣше се зачървилъ повечко. Като съгледа подидаскала, че се подаваше отъ къмъ гробищата, той се опжти на срѣща му, като гълчеше гръмогласно:

— Какво си дирилъ тамъ въ гробето, даскале? да не си пилъ оцетътъ изъ бардетата, както Пищиковиятъ копелакъ? Да го пали палата изъ дѣте! Санкимъ оцетътъ за гласътъ помага . . . азъ даскалъ Атанаса помнж, ама той пиеше сурави яйца когато прѣди да иде на черкова; хубавъ гласъ имаше, поразникътъ, а хубавъ гласъ е даръ божий, ама умрѣ та се вампиряса . . . Боже, прости! Ха, ха, ха! Селямсжзътъ, убилъ го антихристъ, щж вдигна давия противъ него, знайшъ? отнелъ ми занаята: крьщава. Бѣлата котка на Таралйомътъ турилъ и име Арапка . . . А бе, видя ли кадрото на Тарилйомътъ? хвьрлили му го въ Карастаповото кафене! . . Свини сж нашитѣ, ама и Тарилйомътъ е цѣла свиня. . . Хай ела да ми помогнешъ за вѣчерня . . На дѣда ти Нистора парлива ракията, като циганска цалувка, па иди та служи вѣчерня; хай, ела да ми помогнешъ! Дѣ волтерианецътъ твой? Що си тъй приблѣднялъ? тресе ли те? Пий пелинъ, отъ Аврамовий, начукай се хубаво довѣчера, па ако не ти мине, ела при дѣда си попа да ти четѣ . . трѣбва да си уручасалъ. . . .

Но подидаскалъ Мироновски не чуваше послѣднитѣ думи на попа: той гледаше втрѣщено Юзуфътъ, заптието, който се показа отъ вратнята.

— Дѣ е голѣмий даскалъ? попита Юзуфътъ заплъхтянъ. — Нѣма го тука, отговори попъ Ставри, — този е подидаскала. — Даскалъ ли е? Хайде, челеби, на конака, каза заптието, като подкара растреперанъ подидаскала надолу къмъ вратнята.

Юзуфътъ, който бѣше подушилъ, че има да прикачатъ нѣкого на въжето, помисли на всякой случай да се не върне безъ даскалъ.

— Пакъ волтерианска работа, избъбра попъ Ставри, като си мѣташе патрихила на врата, и скоро черковата гръмна отъ богомолний му гласъ.

XXI.

Мичо Бейзадето.

Само двамина души най-много уважаваше на тоя свѣтъ чорбаджи Мичо Бейзадето: Миронча, който му говореше за въсточний въпросъ, и уважаемий учитель Климента, който му описваше пламенно величието на Россия. Защото бай Мичо бѣше горещъ обожатель на Россия и виждаше русски прьстъ въ всички политически събития на свѣта: отъ мексиканската революция, която влазяше кой знай въ какъвъ гигантски планъ на Горчакова за прѣвзимането на Цариградъ, до Хаджи Димитровата чета, която прѣдвождахж кой знай какви русски генерали, пратени отъ Петербургъ да изучатъ пжтьтъ къмъ Цариградъ. А една пророческа книга *„Прѣдсказанія славнаго Мартина Задека“* печатана на русски въ миналото столѣтие и попаднала на ржката му по тайнственъ начинъ, бѣше утвьрдила въ главата му убѣждението за скорото падане на Турция. Бай Мичо я знаеше изустъ цѣла и четеше мѣста отъ нея въ джаковото кафене за да подкрѣпя думитѣ си за неизбѣжното прогонване на турцитѣ чрѣзъ велика Россия. Еднажь беятъ съгледа у тѣхъ на стѣната образътъ на императора Николая и попита кой е той.

— Дѣдо Иванъ „миразчиятъ“ ефендимъ, отговори бай Мичо.

Не ще ни дума че бай Мичо вѣрваше какъ Росия е непобѣдима, и всички помнатъ, какъ нò лани, на испитътъ, той смъмрà люто единъ ученикъ, комуто се бѣше паднало жребий кримската война. Ученикътъ захвана да расказва събитието и, като че искаше нѣкакъ-си да каже, че ужъ Россия била побѣдена.

— Грѣшишь, синко, грѣшишь! иди си земи паритѣ отъ даскала, който те е училъ: нивга не е било русско побѣждение! . . Но послѣ, когато се отбихж въ учителската стая, обидений учитель му доказа, съ история въ ржка, че Росия е била надвита при Севастополъ. Отъ тогава той пропадна въ мнѣнието на чорбаджи Мича: чорбаджи Мичо направи да го избержтъ школски епитропъ и учительтъ не биде главéнъ за напрѣдъ.

До дѣто даскалуваше още учитель Климентъ, (русски семинаристъ и сега исключенъ, по чорбаджийски междуособия), чорбаджи Мичо често подбираше нѣколко свои приятели и отиваxж на училището. Тамъ той ги заведеше при картата на Европа и кажеше просто: — Минко, това жьлтото е Франца, а това моравото — Инглитера, а това зеленото — Аустрия.

— А Росия, кждѣ е? питаше бай Петръ.

— А пакъ това е Данемарка, продължаваше бай Мичо, като си правеше нарочно углушки.

— А Росията? попита бай Иванъ.

Бай Мичо погледне тържественно, едвамъ се усмихне, и викне знаменателно на учитель Климента, който се задава за да ги здрависа:

— Учителю, учителю! ела да ни обадишь дѣ е Россия!

А учительтъ още отъ вратата вниеше орловъ погледъ въ картата, замахнеше и направаше голѣмъ кржгъ съ ржка по нея.

— Страшна работа! издумваxx всички.

А бай Мичо имъ смигаше.

— Учителю, колко милиона има Россия? пита бай Мичо єтотий пжть, като се отбияxx да пиятъ кафе у учителя.

— На 1862 имаше седемдесеть и два милиона! отговаряше той.

— Сега трѣбва да е порастла на сто милиона, забѣлѣжи бай Мичо.

— А Петробургъ великъ градъ ли е?

— Отъ пьрвитѣ европейски столици.

— А Царское Село . . . тамъ живѣй царьтъ?

— Да, лѣтно врѣме.

— Какво ти село, то ще бжде страшенъ палатъ! продума бай Петръ.

— А война колко има? попита пакъ бай Мичо сладострастно.

— Въ военно врѣме може да вдигне единъ милионъ храбри солдати!

— Велика сила, майки! продума бай Минко.

— Лжешь се, Россия може петь милиона война да вдигне възъ Туркия! възрази бай Мичо распалено.

— Цѣлъ русски народъ може да възстане, както на 1812 противъ великий Наполеона Бонапарта и цѣла Европа! каза одушевено учитель Климентъ. (Обикновенно флегматиченъ, учителятъ пламваше щомъ заговореше за Россия и тогава четеше оди отъ Державина или Ломоносова).

— Туркия нито день може стоя на срѣща! извика бай Мичо.

— Россия е прѣдопрѣдѣлена отъ провидѣнието да завоюва Цариградъ! каже приблѣднялъ отъ вълнение учительтъ и задекламира:

Восторгъ внезапный умъ плѣнилъ,
Ведетъ на верхъ горы высокой,
Гдѣ вѣтръ въ лѣсахъ шуметъ забылъ,
Въ долинахъ тишина глубока.

— Това и Мартинъ Задека пророкува: „Константинополъ, столица „султана турецкаго, взята будетъ безъ малѣйшаго кровопролитія. Турец„кое государство въ конецъ разорятъ, гладъ и моръ будетъ оконча„ніемъ сихъ бѣдствій, они сами отъ себя погибнутъ жалостнѣйшимъ „образомъ!“ четеше бързо и распалено бай Мичо, като тупаше съ прьстъ по масата.

Учитель Климентъ подзе, като сѣчеше въздуха съ дѣсна ржка:

Услишь, услишь, о ты, вселенна!
Побѣду смертныхъ выше силъ;
Внимай, Европа удивленна,
Какой се Россовъ подвигъ былъ!

Бай Мичо продължи, като стана правъ:

„. . . О Гданскъ! градъ достохвальный, почитающій Бога и прѣ„бывающій вѣренъ своему государю! Ти взойдешь на высокую степень

„знатности, которой вся Европа удивлятся будетъ. Но ви, несчастные „Турки! Греческій Вейсенбургъ и всю Венгрію добровольно оставите. „На нѣсколько врѣмени вы отъ взора всѣхъ скроетесь. Мечети вашы „разорены, а идолы ваши и алкоранъ вовсе истреблены будутъ. Маго- „тетъ! Ти восточный антихристъ! время твое миновало, гробница твоя „сожжена и кости твои въ пепель обращены будутъ . . . Лилія, я го- „ворю о Франции . . .“

Поникли гордой Мекки брови,
Стамбулъ склонился внизъ челомъ!

продължаваше съ трагически видъ учитель Климентъ. . . .

И така, тоя диалогъ въ стихове и въ проза, се продължава между двамата распалени патриоти, за голѣмо иступление на присхтствующитѣ, до дѣто училищний звънецъ обадеше, че е насталъ часъ за прѣдание.

Днесь бай Мичо бѣше малко мраченъ, защото гостътъ му, чорбаджи Николаки, голѣмъ турколюбецъ, му противорѣчеше и въсхваляваше Англия. Напразно бай Мичо се горещеше и кряскаше пламналъ, чорбаджи Николаки безстрастно надуваше чибука си и лукаво увѣряваше, че турската войска надминувала по всичко русската, и е обучена сѣ по прусианска система. На това бай Мичо му отговори раздражено, че на Турция и стигатъ Хаджи Димитровитѣ хжшлаци за да я пропждятъ въ Мекка съ нейнитѣ прусиански системи, но той се страшно разгнѣви, когато немилостивий Николаки прѣзрително забѣлѣжи, че хжшоветѣ сж копелтии, които два Аиевски читака ще распилѣжтъ, само да имъ се покажатъ. Тогава бай Мичо му извика страшно, че на тиа „копелтии“ командата имъ сж русски генерали и че . . . .

Отвори се вратнята. Влѣзе Миалъ пандуринътъ и покани бай Мича да дойде на конака, дѣто беятъ е свикалъ и другитѣ чорбаджии, за да сждатъ комитската работа на Варлаама. Кога пандуринътъ излѣзе чорбаджи Николаки забѣлѣжи злорадно: „Его какви простаци Варлаамовци сж се наели да съсипатъ турското петстотингодишно царство! испила имъ кукувица умътъ!

— Николаке! изрева призеленялъ отъ ярость бай Мичо, ще те зематъ дяволитѣ! Господь едно врѣме избра рибари и говедари за да прѣобърнатъ свѣтътъ, а не като тебе магарета — философи!

И излѣзе бързо изъ вратнята, като заряза гостътъ си смутенъ и попаренъ.

(Край въ идущата книжка). *)

*) За да не залови повече мѣсто, въ ущърбъ на пъстротата на материала въ „Зора“ повѣстьта „Чичовци“, остана да се свърши въ идущата V книжка. Р.

ХАРАКТЕРЪ

Отъ педагогическа точка зрѣния.

(Продължение отъ Iи-й и IIний брой на „Зора“).

Ние се старахме да различимъ два фактора въ образованието на человѣческий характеръ: 1) жизненнитѣ условия, въ които е поставенъ да живѣе въ себе си *нѣщо* присжще ней, което лѣга въ основанието на всѣкой индивидуаленъ характеръ. Това прирождено и врождено въ человѣческата природа *нѣщо* се нарича другояче *темпераментъ*. Когато ние почнахме настоящата статия въ наший планъ влазяше подробното разглеждане и изучене на тѣзи два фактора. Нѣкои измѣнения обаче въ наший частенъ животъ не ни позволявать да осжществимъ за сега планътъ си. За това ще се ограничимъ само съ единъ критически анализъ на ученето за темпераментитѣ. Ние ще изложимъ това учение тъй, както то стои въ съврѣмената наука, а въ съврѣмената наука то стои както е стояло прѣди 1000 и повече години. Това послѣдне утвърждение е достаточно, мислимъ, да даде на читательтъ да разбере, въ какво положение се намира ученето за темпераментитѣ и каква критика то може да издържи.

Ученето за темпераментитѣ води своето начало още отъ най-древнитѣ врѣмена; още най-древнитѣ наблюдатели забѣлѣжили, че хората не си приличатъ по характеритѣ, различаватъ се по дѣятелностьта си, по начина, живота и мислитѣ си и проч. и се старали да открияътъ причинитѣ на това различие между людитѣ. Древний лѣкарь Галенъ въ своитѣ изискания дошелъ до заключение, че кореньтъ на това различие лежи въ организма или въ организацията на всякой отдѣленъ человѣкъ, и ученето за темпераментитѣ било изваденo на сцена. Галенъ различилъ 4 темперамента: сангвинический, флегматичесий, холерический и меланхолический; той се основалъ при това на ученето на древнитѣ философи за четиретѣ елемента, които, споредъ тѣхъ, съставлявать вселената: огънь, вода, въздухъ и прьсть (земя), както и на тѣхнитѣ качества: топлина, студъ, сухость и влажность. На тѣзи четире елемента, спорѣдъ Галена, съотвѣтствовали въ организма на человѣка четире основни жидкости (течности), отъ различното комбинирование (съединение) на които се обяснявало различието въ темпераментитѣ на людитѣ. Да, различието въ темпераментитѣ на хората било ясно констатирано отъ древнитѣ наблюдатели и доктори; но тѣ не сж могли да ни даджтъ удовлетворително обяснение и да си съставатъ ясно понятие за причинитѣ на това различие въ темпераментитѣ на людитѣ, нито пакъ за сжщностьта на основнитѣ течности, които тѣ, по нѣмай-кждѣ, турнали въ основанието на темпераментитѣ. Галенъ се изразилъ анатомически много ясно, като казалъ, че темпераментитѣ изразяватъ разноститѣ между людитѣ, които (разности) показватъ неравномѣрностьта на разнитѣ части, които съставлятъ человѣческий организмъ. За съжаление, Галенъ не развилъ и не пояснилъ своето положение, и ние неможемъ да разберемъ неравномѣрностьта на кои именно анатомически части въ организма играе най-голѣма роля въ разнообразието на человѣческитѣ темпераменти?

Както и да е, но това положение на Галена стои твьрдо и въ съврѣменното учение за темпераментитѣ. Съврѣменнитѣ учени съхранили Галеновското дѣление на темпераментитѣ и даже тѣхнитѣ названия; но въ тѣхното основание тѣ турили не хипотетическйтѣ Галеновски течности, а разнитѣ анатомически си-

стеми, които съставлявать организма на человѣка, т. е. стоѫтъ на ей-сега приведеното Галеновско положение, като поименуватъ само разнитѣ анатомически части, които съставлявать человѣческий организмъ. Но понеже въ послѣдний има достаточно число разни системи, то оттука послѣдовало и значително число темпераменти. Едни (Беккерель) произвели 4 темперамента: сангвинический (артериалнии), нервний, лимеротический и жлъчний; други (Мюллеръ) признавали 5 темперамента; сангвинический, нервний, лимератический, холерический (жлъчний) и гармонический или умѣренний; трети (Мишель Леви) признали само три темперамента: сангвинический, нервний и лимфатический. Освѣнь тѣзи, сѫществуватъ още много други дѣления и названия на темпераментитѣ, основанието на които авторитѣ търсили въ мозъка, въ пищеварителната, двигателната, кръвоносната, мускулната и чувствующата система и оттука произвели растителний, чувствителний, мускулний, раздражителний и проч. темпераменти.

Тъзи бъркотия е достаточна за да ни покаже, въ какво състояние се намира учението за темпераментитѣ въ настояще врѣме; то стои още научно необработено и неприведено въ една строго опрѣдѣлена и понятна система. Древнитѣ сѫ лъжяли, защото имали лъжливо понятие за състава на человѣческий организмъ. Но и новитѣ учения за темпераментитѣ не отишле нѣ-надалечъ; тѣ, наистина, се отказали отъ 4-тѣ хипотетически течности на человѣческий организмъ, но не могли да се съгласѫтъ, съ какво друго нѣ-понятно да ги замѣнѫтъ. Едни отъ авторитѣ турили въ основанието на темпераментитѣ разнитѣ растителни и психически процесси, които се извършватъ въ человѣческий организмъ, като пищеварението, диханието, чувствованието и проч.; а други автори взели за основание на темпераментитѣ разнитѣ анатомически системи; тъй за нервний темпераментъ — нервната система; за сангвинический — кръвоносната; за лимфатический — лимфатическата; за холерическии (жлъчний) — увеличението на черний дробъ и развитието на жлъчката и проч. Разбира се, че, и отъ това анатомическо основание — учението за темпераментитѣ не е станало нѣ-ясно и не може да ни покаже кореннитѣ причини за различието на разнитѣ индивидуални характери.

Не е достатъчно обаче, ако учението за темпераментитѣ ни казва само, че еди-кой си характеръ зависи отъ еди-коя си анатомическа система, но трѣбва да се опрѣдѣли, каква е по сѫщностьта си тъзи зависимость, абсолютна ли е, относителна ли е, подлѣжи ли на измѣнения и проч. Послѣ да ни каже това учение, какъ волята, чувствата и желанията на человѣка, т. е. чисто психически явления, които често виждаме да се откриватъ при извѣстни случаи въ характера на человѣка, — могѫтъ да зависятъ отъ тая или оная анатомическа система?

Работата е, че въ природата нѣма единообразие, нѣма рѣзко очертани типове; нѣма двама хора съ единакови темпераменти, слѣдов. съ единакови характери. Ако древнитѣ и новитѣ учения констатирали 4 или 5 темперамента, то това не ще да каже, че всякой человѣкъ принадлѣжи къмъ единъ отъ тѣзи петь типа темпераменти, т. е. има единъ отъ казанитѣ 4 темперамента въ чиста, типическа форма, безъ всяка примѣсь отъ другитѣ. Напротивъ това никога не се случва. Прѣдложенитѣ типове темпераменти прѣдставлявать смѣсь или картини отъ най-рѣзкитѣ чърти изъ характеритѣ на разни личности. И ние трѣбва трѣбва да се удивляваме, че още най-дрѣвнитѣ наблюдатели сѫ могли да забѣлѣжатъ толкова ясно тѣзи чърти и да ги сгруппиратъ въ такива стройни и характерни картини, каквито, както ще видимъ ни прѣдставялява учението за темпераментитѣ. Къмъ тѣзи картини на тепераментитѣ, както вече виждаме, новата наука за человѣка (антропологията) нищо ново не е прибавила.

Причината, дѣто новото учение не е отишло нито стѫпка напрѣдъ, се заключава въ туй, че чърти отъ всичкитѣ четире или петь типа темпераменти се срѣщатъ въ разно врѣме и при различни обстоятелства въ едно и сѫщо лице.

Това ние най-лесно можемъ да наблюдаваме сами надъ себе си; при различни обстоятелства и при разни наши желания и постжпки ние сами се измѣняваме: въ едни случаи въ насъ прѣобладава сангвиническо настроение, въ други — флегматическо, въ други още — меланхолическо и т. н. И това е всякога. Да съхрани человѣкъ при различни обстоятелства отъ най-лекитѣ до най-потресающитѣ едно и сжщо настроение на духа си, — това, ако е възможно, трѣбва да бжде поне велика и исключителна рѣдкость. Слѣдов. при създаването на тѣзи характерни типове или картини, древнитѣ наблюдатели сж се ржководили въ повечето случаи отъ своитѣ собствени чувствования при разни обстоятелства, постжпки и желания, безъ да знаятъ и безъ да обрьщатъ внимание на туй, каква роля играятъ въ тѣзи чувствования основнитѣ Галеновски течности или анатомическитѣ системи на съврѣменнитѣ учени; когато послѣ забѣлѣжили, че сжщитѣ обстоятелства, постжпки и желания произвождатъ и въ другитѣ хора сжщитѣ чувствувания (еффекти), то съединили по сродство тѣзи еффекти въ единъ типъ и по този начинъ положили началото на знаменитото учение за темпераментитѣ.

Знаменитий нѣмски физиологъ Мюллеръ, като видѣлъ, че съ анатомическото основание на темпераментитѣ немогжтъ да се обяснятъ такива психически явления, каквито сж различнитѣ страсти, желания и чувствования, внесълъ въ ученията за темперментитѣ и психически елементъ. „По мое мнѣние, казва Мюллеръ, темпераментитѣ зависятъ малко или много отъ расположението къмъ душевнитѣ чувствования или къмъ страститѣ, които се раждатъ изъ възбуждението или противодѣйствието на склонноститѣ, т. е. причината на темпераментитѣ се заключава въ различното *расположение* къмъ удоволствията, страданията и желанията.“ И тъй, споредъ Мюллера, причината на человѣческий темпераментъ се заключавала въ расположението на человѣка къмъ неговитѣ собствени психически чувствования: удоволствие, страдания и желания. Що можемъ ние да разберемъ отъ това, когато знаемъ, че характеръть на человѣка се изразява именно въ неговото отношение (расположение) къмъ своитѣ собствени желания, страдания, удоволствия и неудоволствия? Не значи ли това да считаме характернитѣ черти на человѣка за причина на неговий характеръ? Не значи ли това да обясняваме характеръть на человѣка пакъ съ характеръть му или да приемеме слѣдствието за причина? За съжаление, и психологията не е въ състояние да ни обясни, кое е *врожденото* въ человѣческий характеръ и кое е *придобрѣтеното* и *създаденото* отъ условията на живота, на въспитанието и съзнанието? Психологията може ли да ни покаже обемътъ на *истиноврожденитѣ* черти въ человѣческий характеръ и прѣдѣлътъ, отдѣто се почновать вече чисто придобрѣтенитѣ подъ влиянието на живота и въспитанието черти?

Тѣзи въпроси неможе да ни разрѣши удовлетворително ни психологията, ни практическата педагогика. За послѣднята, повидимому, има едно нѣщо несъмнѣнно и то е, че хората още въ най-нѣжний си и въ школний си възрасть проявляватъ различни черти въ харатеръть си и тѣзи различни черти се приематъ отъ нея за врождени или прирождени на тѣхний организмъ. Това сж констатирали още най дрьвнитѣ наблюдатели. Практическата педагогика е усвоила твьрдо това положение и се ползова отъ него за окончателната формация характеритѣ на въспитанницитѣ. Хубаво, но може ли практическата педагогика или все равно опитната психология да утвьрждава, че забѣлѣженитѣ въ пьрвитѣ години на дѣцата характерни черти сж били и въ утробний имъ животъ или поне въ пьрвий денъ слѣдъ раждането имъ, — съ други думи, че тѣзи характерни чьрти не сж придобрѣтени въ пьрвитѣ дни и години на дѣтский животъ? Да опрѣдѣляваме прирожденитѣ черти въ характеръть на дѣцата въ отдѣленията или классоветѣ, — вече бива късно и заключенията ни едва ли ще бжджтъ истинни. Ако практическата педагогика, паче всякаго ожидания, се наеме да ни опрѣдѣлява съ увѣренность харктернитѣ врождени чьрти на человѣка въ утроб-

ний му животъ, то ние съ авторитетъ, съ по-голѣма увѣренность и право ще се наемемъ да ѝ докажемъ, че щомъ дѣтето промѣни срѣдата, въ която живѣе, т. е. излѣзе изъ майчината си утроба и постжпи въ външната атмосфера, щомъ получи първата кашлица, първий сюрмекъ или друга нѣкоя болѣсть, щомъ непривичнитѣ нему шумъ, гръмъ и кавги на родителитѣ и слугитѣ наоколо му — му раздражаватъ чувствата и нервитѣ, щомъ къмъ всичко това почнете да му давате всякакви негодни за него ястия, кафе, вино и разни други раздражителни вещества, щомъ най-послѣ по вашето немареніе дѣтето плаче и се сърди по 100 пжти на день, гладува и лѣжи мокро и нечисто, — то, прощавай, о невинна педагогико, прощавай, защото ти нѣма да намѣришь вече утробний, естественний и прирожденний характеръ, ако такъвъ е възможенъ, на твоето утробно дѣте: той е измѣненъ съвършенно и измѣненъ подъ неотразимото влияние на жизнениитѣ условия. Но това е още малко. Практическата педагогика може да измѣни даже оние чърти въ характера на дѣцата, които се забѣлѣжватъ въ школний имъ възрастъ и които се приематъ за врожденни, но който сж непрѣмѣнно приобрѣтени въ до школний възрастъ. Развѣ ще се откаже практическата педагогика отъ извѣстний ней фактъ, че опитний педагогъ може да игнорира всичкитѣ прирождени (или повидимому такива) способности или чърти въ характера на дѣтето и да имъ даде такова развитие, каквито той самъ пожелае?

Нека минемъ сега къмъ прочутитѣ картини на темперантитѣ и да видимъ могжтъ ли тѣ да ни убѣдятъ въ своята прирождена натура. Съгласно съ Мюллера ние ще туримъ въ тѣхното основание разнитѣ анатомически системи.

1) *Сангвинический темпераментъ.* Въ този темпераментъ прѣобладава артериалната система; сангвиницитѣ иматъ повече артериална кръвь, отъ колкото хората отъ другитѣ темпераменти, което зависи отъ силното развитие на дихателнитѣ и пищеварителнитѣ имъ органи. Дихателнитѣ и кръвоснитѣ органи на сангвиницитѣ се отличаватъ не само съ своето анатомическо развитие, но и съ своята особенна енергия, което има силно влияние върху органическитѣ процесси. Пищеварението, обмѣнътъ на веществата въ организма, както ѝ отдѣлителнитѣ процесси се извършватъ бързо. По причина на енергичното дихание, кръвообращение и пищеварение въ организма на сангвиникътъ се образува много топлина, пулсътъ му бие силно и често. Сангвинический темпераментъ се приема за врожденъ и наслѣдственъ. и се срѣща повечето у мжжие. Хора съ този темпераментъ се отличаватъ съ пълнокръвие; въ тѣхната кръвь прѣобладаватъ червенитѣ елементи (топчета); за това сангвиницитѣ иматъ бѣлъ и червенъ цвѣтъ на лицето си; физиономията имъ е оживѣна; тѣ иматъ черни очи, тъмнорусси коси на главата си, умѣренъ ръстъ, широки гжрди, силни мускули, бързи, грациозни и легки движения, свободно силно дихание, нѣжна, бѣлочервена и мегка кожа, всичкитѣ части на тѣлото имъ сж пропорционални и изящни и въобще вънкашната красота принадлѣжи на този типъ. Древнитѣ гръци за изображението на Аполона Белведерски взели за типъ человѣкъ съ този темпераментъ.

Основното стрѣмление на людитѣ съ този темпераментъ е стрѣмлението къмъ наслаждение, което обаче врѣменно и непродължително възбужда приятнитѣ имъ чувствования; человѣкъ съ този темпераментъ се увлича отъ всичко, щото е приятно, има голѣми симпатии къмъ другитѣ и много скоро се сприятелява съ хората. Нъ расположенията му сж непостоянни и не може да се смѣта на тѣхъ твърдѣ много. Сангвиникътъ много лесно се сърди, нъ и скоро му прѣминува ядътъ и той се раскайва; той много обѣщава, нъ скоро забравя обѣщанията си, ако ги не испълни сжщий часъ; той е твърдѣ довѣрчивъ и легковѣренъ; прави много проекти, нъ скоро ги изоставя; снисходителенъ е къмъ недостатъцитѣ на другитѣ, нъ изисква сжщата снисходителность къмъ своитѣ собственни. Сангвиницитѣ сж откровенни, доброжелателни, неспособни сж къмъ егоистически смѣтки, обичатъ общество и веселие; тѣ иматъ добра памятъ, игрива фантазия и скоро

съображаватъ; за това тѣ господствуватъ въ изящнитѣ искуства и въ поезията. Разнообразието за сангвиницитѣ е велико наслаждение; за това тѣ често мѣнятъ дѣятелностьта си. Сангвиницитѣ често и скоро се влюбяватъ, но не сж постоянни въ любовьта си. Къмъ старость този темпераментъ минува въ меланхолический или холфический, особенно у женитѣ.

2) *Флегматический темпераментъ.* Въ основанието на този темпераментъ лежи прѣимущественното развитие на лимфатическата система; лимфатическитѣ ссждове и жлѣзи не само сж силно развити, но и физиологическата имъ дѣятелность е усилена. Мѣсата и въобще тканитѣ, които съставляватъ тѣлото на флегматика, сж силно развити; въ тѣхъ по нѣкога се събира голѣмо количество лой и съдържатъ много органически влаги (слизъ, сурватка, лимфа и проч.), които пропитватъ тѣлеснитѣ ткани и органи и имъ прѣдаватъ значителенъ обемъ. Количеството на тѣзи влаги въ тканитѣ на флегматика прѣвишава количеството на кръвьта въ тѣхъ; венозната система, която трѣбоваше да извлѣче на вънъ тѣзи влаги, е твърдѣ слабо развита у флегматицитѣ; венитѣ имъ сж тънки и лежатъ дълбоко подъ тлъститѣ (лойнитѣ) пластове на кожата. Въобще кръвоносната система у флегматицитѣ е слабо развита; дихателнитѣ органи сж малодѣятелни и за това сж тоже малоразвити; диханието у флегматицитѣ е трудно и медленно и за това окислението (прѣчистването) на кръвьта въ бѣлий дробъ е недостаточно, вслѣдствие на което животната топлина се образува слабо въ тѣлото имъ. Пулсътъ е слабъ и медленъ. При всичко туй апетитътъ на флагматицитѣ е прѣвъсходенъ и дохожда даже до лакомство; пищевареннето имъ е дѣятелно и благодарение нему въ кръвьта имъ постжповатъ много питателни вещества, не добрѣ окислени, и се отлагатъ подъ кожата подъ видъ на лой. Количеството на лоя въ тѣлото на флегматика достига по нѣкога голѣми размѣри, притиска бѣлий дробъ, мускулитѣ и пр., умаломощява ги, уничтожава (атрофира) дробното и мускулното вещество и го прави слабодѣятелно; за това диханието и движенйето на флегматйцитѣ сж слаби и не енергични. Червенитѣ елементи (топчета) въ кръвьта сж твърдѣ малко, кожата и тканитѣ на флегматика сж блѣдни и недѣятелни; тѣлото му е надуто, ржцѣ и крака голѣми, всичкото му тѣло е огромно, дебело, носъ и уши голѣми, устни дебѣли, очи малки, испъкнжли и безъ изражение; лице валчесто и подуго. Флегматицитѣ сж лѣниви, апатични; умственнитѣ имъ способности сж тжпи; но тѣхното развитие е възможно при усиленъ трудъ; въображението на флегматицитѣ е слабо, а малодушието имъ — велико. Мислитѣ на флегматицитѣ течжтъ полека, но по нѣкога тѣ сж способни да достигнатъ високо умствено развитие. Флегматицитѣ се отнасятъ къмъ всичко съ хладнокръвие и тѣ най-лесно могжтъ да се удържатъ отъ бързи и необмисленни рѣшения; хора отъ този темпераментъ отъ нищо не се оплаковатъ, търпжтъ и прѣнасятъ всичко съ хладнокръвие и настойчивость и за това тѣ по-лесно могжтъ да достигнатъ далечни цѣли; тѣ не скоро се сдружаватъ, но сж вѣрни и прѣданни на приятелитѣ си. Флегматикътъ никога или много рѣдко се сърди, никога не се бърка въ чужди работи; апатията, безгрижността и лѣността сж болѣзненни черти въ този темпераментъ, който се счита за *придобрѣтенъ*.

3) *Холерический темпераментъ.* Този темпераментъ се нарича още *жлъчний*. Въ неговото основание полагатъ прѣобладающето развитие на венозната система и болѣзненното състояние на черний дробъ, който не е въ състояние да изважда изъ тѣлото значително количество жлъчни елементи, които и оставатъ въ него. Слѣд. въ организма на холерика се съдържатъ много отживѣли вече вещества, постжповатъ въ венозната часть на кръвоносната система, вслѣдствие на което кръвьта става повече венозна и съотвѣтственно съ това венната система се развива повече отъ артериалната. Происхождението на този темпераментъ зависи, слѣд., отъ нò-голѣмото развитие на венозната система и отъ болѣзненното състояние на черний дробъ.

Задържанитѣ въ венозната система жлъчни елементи дѣйствуватъ възбудително на нервитѣ и тѣхнитѣ центрове, които прѣдаватъ раздражението на всичкитѣ органи. Послѣднитѣ у холерицитѣ сж силно развити, дѣйствуватъ енергично и за това тѣ иматъ голѣма охота за ядение и яджтъ много и често. Кръвообращението и объмѣнътъ на веществата се извършватъ скоро въ организма на холерицитѣ; за това образованието на животната топлина у тѣхъ е силно. Кожата на холерицитѣ е гореща, жълтовата и не гладка. Подкожнитѣ вени сж силно развити и се виждатъ прѣзъ кожата. Холерицитѣ рѣдко бивatъ дебели, тлъсти, но иматъ добрѣ развити мускули; тѣ сж раздражителни и енергични; чертитѣ на лицето имъ сж рѣзки и изразителни, устата имъ сж голѣми, устни тлъсти, гжсти вѣжди, често срастени по срѣдата, очи малки и дълбоко лежащи. Погледътъ на холерицитѣ е уменъ и проницателенъ, но често мраченъ и суровъ. Относително до умственнитѣ имъ способности трѣбва да кажж, че холерицитѣ иматъ положителенъ умъ, силни и продължителни страсти, твърдъ, рѣшителенъ, неустрашимъ и настойчивъ характеръ, но заедно съ това тѣ сж подозрителни, завистливи, мьстителни, жестоки, честолюбиви, ревниви и неукротими въ своитѣ желания, и въ своитѣ стрѣмления тѣ се не спиратъ прѣдъ никакви срѣдства. Хора съ този темпераментъ се отличаватъ съ необикновенно постоянство. Всичкитѣ гении, които человѣчеството има причини да благославя или да проклина, сж принадлѣжали на този темпераментъ; такива сж биле: Александръ Великий, Ликургъ, Брутъ, Юлий Цезарь, Кромвель, Ришелие, Петръ Великий, Робеспиеръ, Наполеонъ I и проч. Холерицитѣ никога не се намиратъ въ спокойно душевно състояние и това се обяснява съ болѣзненното състояние на черний имъ дробъ; тѣ дѣйствуватъ всѣкога бързо и рѣшително и малко размишляватъ; волята имъ е непрѣклонна и тѣ всякога считатъ себе си прави; за това тѣ никога не се признаватъ въ своитѣ погрѣшки. Ето защо тѣ почти всякога сами приготовлявatъ своето собствено падане и гибель.

4). *Нервний темпераментъ.* За анатомическо основание на този темпераментъ приематъ силното развитие на нервната система. Това развитие не е толкова анатомическо, колкото функционално. Този темпераментъ е свойственъ прѣимущественно на женитѣ и зависи отъ неправилно възпитание, отъ неправиленъ животъ и отъ отсжтствието на физическа дѣятелность. По причина на особенний животъ и дѣятелность на женитѣ нервната имъ система се развива тоже особенно, т. е. неправилно и даже болѣзненно. *Ако туримъ и единъ мжжъ въ сжщий животъ,* — казва учението за темпераментитѣ, *то и у него ще се развие нервний темпераментъ.* Понеже кръвообращението се намира подъ влиянието на нервната система, която у хоро съ този темпераментъ почти постоянно е въ възбудено състояние, то тоже е твърдѣ усилено и не рѣдко неправилно, което се вижда по пулсътъ имъ, който почти всѣкога е усиленъ, а твърдѣ често и неправиленъ. Съотвѣтственно на това диханието и пищеварението сж тоже ускорени, вслѣдствие на което жизиенитѣ процесси въ организма на хора съ този темпераментъ се извършватъ бързо. Понеже този темпераментъ се развива вслѣдствие на малката или ничтожната физическа дѣятелность, то мускулитѣ на тѣзи хора бивatъ тънки, нѣжни, слаборазвити и безсилни и въобще цѣлото имъ тѣлосложение бива слабо. Людитѣ съ този темпераментъ иматъ уменъ погледъ живи, бързи и енергични движения; тѣ сж силно чувствителни и иматъ голѣми умственни способности. Въ наукитѣ и искуствата тѣ надминуватъ хората съ други темпераменти. Характерътъ на тѣзи хора е скритъ, недовѣрчивъ, но способенъ къмъ съсрѣдоточение и глубокомислие. Не рѣдко обаче тѣ се увличатъ отъ своитѣ фантазии. Този темпераментъ рѣдко, както и другитѣ, се срѣща въ чиста форма, въ каквато го описахме, но обикновенно въ смѣсь съ другитѣ. Къмъ този темпераментъ отнасятъ характеритѣ на Тиверий, Людовика XI, Паскаля, Жанъ-Жакъ Руссо и пр.

Освѣнь описанитѣ темпераменти, които се приематъ за типове, нѣкои автори признаватъ още и меланхолический темпераментъ, който се отличава съ постоянна наклонность къмъ печаль, печално и непріятно душевно настроение, къмъ лоши мисли и проч.; хора, на които приписватъ този темпераментъ сж боязливи, нерѣшителни, недовѣрчиви и леко се поддаватъ на такива идеи, които съотвѣтствуватъ на тѣхното душевно настроение; отъ малко тѣ се оскърбяватъ и малкитѣ прѣпятствия ги довождатъ до отчаяние, убиватъ имъ енергията и ги правятъ неспособни да излѣзатъ изъ затруднението. Страданието на меланхолика му се струва непрѣодолимо и вънъ отъ всѣко утѣшение. Много меланхолици вслѣдствие на това се рѣшаватъ на убийство, ако считатъ другитѣ виновни въ своето страдание, или затруднение, или на самоубийство, ако считатъ себе си виновни. Ние обаче считаме този темпераментъ за болѣзненно душевно явление и е непрѣмѣнно приобрѣтено вслѣдствие на неправилно въспитание и на лошъ животъ.

Описанитѣ до тукъ темпераменти, ако и да ги приематъ за типове, както казахме вече, почти никога не се срѣщатъ въ чистъ видъ. По нѣкога ужъ нервний и флегматический темпераменти се срѣщали въ чистъ видъ у женитѣ; а сангвинический и холерический — у мжжетѣ. Обикновенно въ характеритѣ на людитѣ се срѣщатъ черти отъ 2 или 3 темперамента, напр. у женитѣ често се срѣща *нервофлегматический*, а у мжжетѣ *нервосангвинический* и *сангвинико-флегматический*. Този послѣдний темпераментъ се отличава съ слабо умственно развитие и силно развитие на мускулитѣ; за това древнитѣ го наричали *атлетически* или *беотически*, понеже жителитѣ на гористата Беотия се отличавали, вслѣдствие на гимнастически упражнения, съ особенно развита мускулна система.

Ето всичко, що може да ни каже учението за темпераментитѣ или за онова *врождено* ужъ въ человѣческий организмъ *нѣщо*, което лѣгало въ основанието на человѣческий характеръ. Но ние вече знаемъ, че това учение не може да ни каже нищо положително за туй, що е *врождено* и що е *придобрѣтено* въ характерътъ на человѣка, т. е. че това учение не е нищо друго, освѣнъ една проста хипотеза. Ние не се съгласихме также и съ мнѣнието на практическата педагогика, че ужъ можало въ школний възрасть на дѣцата да се различи *прирождното* отъ *придобрѣтеното* по различието въ характера на дѣцата. Неможемъ обаче да не признаемъ, че въ человѣческий организмъ сжществуватъ нѣкои патологически или физиологически *прѣдрасположения*, които въ извѣстни условия могжтъ да се развиятъ въ разни болѣзненни явления или въ разни чърти на характера; при други пакъ съвършенно различни условия, тѣзи прѣдрасположения могжтъ да исчезнатъ безслѣдно или да се развиятъ въ съвършенно друго направление. Това наше утвърждение е почерпено пакъ изъ практическата педагогика и изъ медецината. Първата ни казва, че тя, каквито индивидуални черти и да забѣлѣжва въ характера на въспитаницитѣ, е въ състояние почти всякога да ги измѣни и да даде такова направление на дѣятелностьта и постжпкитѣ имъ, каквито пожелае; тя може да притжпи извѣстни не добри черти въ характера на дѣцата и да поощрява и развива съвършенно други, каквито тя има прѣдъ видъ, независимо отъ обстоятелството, — прирождени ли сж тѣзи черти или придобрѣтени въ първитѣ дни и години на дѣтский животъ. Че това може да се постигне, ние виждаме по туй, че ученици отъ една школа не само иматъ твърдѣ много сходно въ дѣятелностьта си, постжпкитѣ си, въ възврѣнията си и начина на живота си, но иматъ почти единъ и сжщъ характеръ. Това е силно доказателство за великото влияние на педагогията даже върху врожденитѣ чърти (ако такива дѣйствително сжществуватъ) въ характера на дѣцата.

Удивително е, че самото учение за темпераментитѣ, т. е. за прирожденото нѣщо на человѣческий организмъ, както видѣхме, признава, че нѣкои темпера-

менти сж *придобрѣтени* и че зависатъ отъ условията на живота, напр. мжжъ може да придобие женски темпераментъ (нервенъ), ако се тури въ сжщитѣ условия, въ каквито живѣе жената. Какъ да помиримъ тѣзи противорѣчия въ ученито за врожденото? „Темпераментитѣ, казва ученито, почти никога не се срѣщатъ въ чистъ видъ, а всякога смѣсени.“ Но това нищо не ни обяснява и още повече затъмнява въпросътъ за врожденото и придобрѣтеното. „Взрѣте се, казва русский педагогъ Ушинский, въ дѣйствителнитѣ характери, съ които се срѣщате, изучете ги внимателно, подробно и безъ всяка прѣдвзета теория, и вие ще видите, колко невѣрности има въ извѣстнитѣ картини за темпераментитѣ. Нека разгледаме характера на Жанъ-Жакъ Руссо и да видимъ, къмъ кой отъ 4-тѣ темперамента може пб-право да се отнесе. Той обича удоволствието като сангвиникъ, избѣгва обществото като меланхоликъ, скоро се сдружава и не е вѣренъ въ приятелството си пакъ като сангвиникъ. Трудно може да се нарѣче флегматикъ, а между туй, той медленно и търпеливо обработва своитѣ съчинения, като найсиленъ флегматикъ. Недовѣрчивъ и подозрителенъ до смѣшность, той може да се нарѣче даже ипохондрикъ, не само меланхоликъ; той е снисходителенъ къмъ своитѣ недостатъци на истински сангвиникъ, но строгъ къмъ чуждитѣ, като човѣкъ съ холерически (жлъченъ) темпераментъ. Привързанноститѣ му се измѣнчиви и въ сжщо врѣме ние виждаме, че до дълбока старость той съхранилъ привързанноститѣ и ненавиститѣ на дѣтинството си. И освѣнь туй, колко е неприличенъ Руссо — дѣте — веселъ, довѣрчивъ и игривъ, — на мрачний старецъ Руссо, който побѣгналъ отъ хората на пустинний островъ въ Щвейцарского езеро“.

Вѣроятно и женевцитѣ сж се измѣнияли отъ тогава, прибавя Ушинский, защото въздвигатъ сега паметникъ на Руссо на това сжщото мѣсто, дѣто нѣкога сж хвърляли съ камьни върху бѣдний философъ. Оттукъ става ясно видно, казва той, че умътъ и сърдцето размѣсили чертитѣ на всичкитѣ темпераменти въ една пьстра (шарена), но съвсѣмъ непонятна картина.

Ето какъ се свършва най-послѣ ученито за темпераментитѣ. При такова състояние на това учение, т. е. при такова неопрѣдѣленно понятие за темпераментитѣ въобще и за тѣхното отношение къмъ бждщий характеръ на ученика, практический педагогъ ще се намѣри въ голѣмо затруднѣние при съвѣстного испълнение на своитѣ обязанности въ отдѣленията или классоветѣ, като вижда, че ученицитѣ му се отличаватъ единъ отъ другъ по своитѣ постжпки, дѣятелность, поведение и проч. Ние се осмѣляваме да му кажемъ, че една грамадна часть отъ тѣзи индивидуални особенности сж придобрѣтени въ тѣхний домашенъ животъ. Съ това, както видѣхме, ние не отричаме съвършенно, че человѣкъ дохожда на този свѣтъ съвършенно безличенъ и не донася съ себе си никакви индивидуални особенности. Такива прираждани особенности ние нарѣкохме просто *прѣдрасположения,* които могжтъ и не могжтъ да се проявжтъ впослѣдствие или здравието на человѣка, — това ще зависи отъ въспитанието и отъ жизнените условия на дѣтето. Единъ знаменитъ нѣмски психологъ (Бенеке) нарѣкълъ тѣзи врождени особености *първични сили* и разбиралъ подъ тѣзи думи *крѣпость* (сила), *впечатлителность* и *живость* на организма; тѣзи първични сили се комбинирали ужъ различно у разни люди и образували различни темпераменти или характери. Но и отъ тѣзи метафизически първични сили на Бенеке ученито за темпераментитѣ нищо не е спечелило. Ако глѣдаме на това тайно прирождено нѣщо, знанието на което се оказва още невъзможно, просто като на органически прѣдрасположения, то ние можемъ да бждемъ увѣрени, че нашитѣ педагогически срѣдства сж съвършенно достаточни за да можемъ да упражнимъ своето влияние върху имъ и да развиемъ въ характера на человѣка такива черти, каквито пожелаемъ. Извѣстно е и при туй съ голѣмъ успѣхъ влиянието на медицината и хигиената върху прѣдрасположенията на нѣкои лица

къмъ извѣстни болѣсти, отъ които е страдалъ и умрѣлъ бащата или майката и къмъ които сж прѣдрасположени дѣцата. Ако бащата или майката сж болѣли отъ охтика, скрофуловъ, сифилисъ или друго нѣкое органическо страдание, което неминуемо се прѣдава наслѣдствие на дѣцата, то съ съотвѣтствующи мѣрки може да се избавятъ дѣцата на такива родители отъ охтика и проч., може да се задуши и уничтожи самото прѣдрасположение къмъ тѣзи болѣсти. Не може ли да направи сжщото и практическата педагогика относително органичоскитѣ прѣдрасположения и да имъ даде такова развитие, каквото пожелае?

Най-добрий съвѣтъ, какъвто можемъ да дадемъ на педаговитѣ, — то е да не знаятъ нищо за темпераментитѣ, или, ако знаятъ нѣщо за тѣхъ, да игнорирятъ съвършенно тѣхното прирождено сжществуване, защото този въпросъ чака своето разрѣшение още отъ бждщитѣ успѣхи на психологията и физиологията. Най-знаменититѣ мислители въ продължение на 20 вѣка не сж могли да ни кажатъ още *нищо положително* за сжщинската натура на темпераментитѣ, нито пакъ за тѣхното отношение или значение за педагогиката, на която лежи обязанностьта да образува характера на въспитанника.

Послѣ такъвъ безрезултатенъ анализъ на учението за темпераментитѣ, читательтъ ще се намѣри въ небрано лозье, въ безисходно положение и не ще може да си направи никакво заключение за темпераментитѣ. И това е желателно. По-добрѣ да бжде человѣкъ въ недоумѣние, отколкото да вѣрва слѣпо въ недоказаното. Азъ съвѣтвамъ на читательтъ да бжде скептикъ и да не вѣрва въ нищо. Още Декартовата философия съвѣтвала недовѣрие къмъ всичко на ония, които желаятъ да открияТъ истината. Ако такова абсолютно недовѣрие теготи читательтъ, нека той не дрѣми, нека самъ се опретни за работа, нека самъ изслѣдова и размишлява върху нѣщата, които го интересуватъ и които не разбира, ако иска да достигне до истината. Хората, които сж прѣдставили толкова теории за темпераментитѣ, не сж паднали отъ небето. Тѣ сж мислили и мислимото, но недоказано отъ тѣхъ, изложили на бѣла книга. Тъзи бѣла книга обаче, доДѣто съдържа такова сумнително учение, не е задължителна за никого.

Д-ръ Драгомировъ.

АДАМЪ МИЦКЕВИЧЬ.

I.

Между славянскитѣ поети, малцина иматъ толкова титли за палмата на първенството, колкото великий полски поетъ Адама Мицкевича. Неговитѣ произведения сж достояние не само на полската, но и на всемирната литература, дѣто занимаватъ мѣсто наредъ съ произведенията на най-великитѣ поети, които прославихж първата половина на наший вѣкъ. Поляцитѣ могжтъ да споменуватъ безъ завистъ имената на Гете, Байрона, Шиллера, Пушкина, Хюго. Мицкевичь е отъ родътъ на тие гении. Той стои въ най-тѣсно сродство съ тѣхъ, както по гениялностьта на произведенията си тъй и по заслугитѣ, които е принесълъ на родната си литература. Той извърши въ полската литература оня плодотворенъ прѣвратъ, който се дължи въ Германия на Гете и Шиллера, въ Англия на Байрона, въ Франция на Хюго, въ Россия на Пушкина. Борбата за освобождението на искуството и поезията отъ слѣпата подражателность биде въ Полша така упорна както и на всѣкждѣ другадѣ въ Европа. Но на чело на тая борба се постави писатель, комуто бѣше по сила да я води и свърши успѣшно. За полската литература въстържествуването на новото движение има особенно значение. Богата по числото на своитѣ произведения, тя се лишаваше отъ всяка оригиналность. Подражанието на формитѣ отиваше до подражание на мислитѣ. Писателитѣ копирахж раболѣпно чуждитѣ модели и съчиненията имъ излизахж безцвѣтни и лишени отъ свой собственъ характеръ. Новото движение даде на полската литература неизвѣстенъ до тогава потикъ, и заедно съ това възможность да се развива на самостоятелна и национална почва и да завземе отдѣлно мѣсто между европейскитѣ литератури.

Най-блѣскавий паметникъ отъ тая епоха на борба сж произведенията на Мицкевича. Тѣ не сж много и съставляватъ всичкитѣ заедно едва нѣколко тома, но всичкитѣ носжтъ печать на безсмьртие. Тѣ могжтъ да се подложжтъ на классификация, колкото се касае за да се прослѣди въ тѣхъ развитието, прѣзъ което е прѣминалъ поетътъ, но всяко отъ тѣхъ свидѣтелствува на равна степень за изумителний гений, който е обладавалъ. Мицкевичь заслужва да се нарѣче напълно вджхновенъ поетъ. Ако вджхновлението, тоя даръ свише, който е даденъ въ удѣлъ на поетитѣ, е потрѣбно за да направи едно поетическо произведение достойно за това име, въ съчиненията на малко поети то се проявлява до такава степень силно и осязателно, както въ творенията на Мицкевича. То е присжщно на всяко негово произведение. Когато четемъ Мицкевича разбираме каква смисъль има това въззвание къмъ Музата, съ което захващатъ епопеитѣ. Поетътъ ни се явява че пѣе подъ нейно вджхновление, тъй както си прѣдставляваме че сж пѣли поетитѣ отъ старитѣ врѣмена. Всичко, което е излѣзнало отъ перото му, носи характеръ на импровизация. Това съставлява отличителна и рѣдка чърта въ поезията на Мицкевича. Тая поезия е проистичала направо отъ сърдцето му. Чувството е изворътъ отъ дѣто поетътъ е черпалъ единственно и непосрѣдственно своето вджхновление. То е прѣобладающий елементъ въ неговото творчество. Въ поезията му нѣма нищо, което да не е прѣминало прѣзъ сърдцето му. Въ всяко едно отъ произведенията му се е отпечатало съ пламенни и незаличими чърти душевното състояние, въ което се е намиралъ, когато го е писвалъ. Надаренъ съ способность да усѣща по-силно отъ другитѣ всяка радость и всяка скрѣбь,

той е изливалъ въ вдъхновенни пѣсни вълненията, които съ го обладавали. За него може да се каже, че е пѣлъ като се е покорявалъ на непобѣдимата нужда да прѣдаде чувствата, които съ кипѣли въ гърдитѣ му, и силата и буйността на тия чувства съ се отразили въ поезията му. Той е изобразилъ самъ най-вѣрно себе-си и характерътъ на творчеството си въ сонетътъ „*Аюдагъ*“ като е сравнилъ пѣснитѣ на поета съ бисеритѣ, които морето оставя на брѣгътъ слѣдъ бурята. Подобно на развълнувано море се е тресла цѣла душата на поетътъ въ буйний кипежъ на чувствата, подъ влиянието на които е произвождалъ своитѣ безсмъртни пѣсни.

Кат' китове безбройни съсъ шумъ и ревъ голямъ,
Талазитѣ искачатъ по бреговетѣ диви,
И пакъ назадъ се теглатъ, като оставятъ тамъ
Корали ясноцвѣтни и бисери красиви.

Така и твойтѣ гърди, распалений пѣвецъ,
Налитатъ тайни мъки и ядове проклети.
Но щомъ светата лира ти земешъ въвъ ржцѣтѣ,

На тѣхното бѣснило настанува конецъ:
Тѣ бѣгатъ и оставятъ слѣдъ себе-си въ сърдце ти
Прѣкрасни, нови пѣсни — съ тѣхъ свивашъ си вѣнецъ.

Съчиненията на Мицкевича прѣдставлявать най-пълно единство въ отношение на чувствата, отъ които съ произтекли. Земени отдѣлно и въ цѣлость, тѣ съ епопея, вдъхновенна отъ глъбока и пламенна любовь къмъ отечеството, съединена съ гореща религиозность. Полша е била Музата, която е нагласявала струнитѣ на златната му лира и къмъ нея съ се отправлявали всичкитѣ му пѣсни. Тя е господствувала неограничено надъ геният му и е съсрѣдоточавала въ себе си всичкитѣ му мисли и чувства. Той е пѣлъ за нея само. Подъ каквито и форми да се прѣдставлявать прѣдмѣтитѣ които въспѣва, любовьта къмъ отечеството е осьта около която се въртъть, огнището отъ дѣто получаватъ топлината, която ги озарява. Историята на Полша, славата ѝ, страданията ѝ, надеждитѣ ѝ съставлявать основната тема на всичкитѣ.

Никой поетъ въ никоя литература не се явява тъй глъбоко националенъ както е Мицкевичь за полската литература. Въ неговитѣ съчинения се е изобразила съ неизказана яркость цѣла епоха отъ исторический животъ на Полша. Историята на тая епоха обяснява както неодолимата жаркость на патриотизма му тъй и единстранчивий характеръ на поетическата му дѣятелность. Въ дѣтинската си възрасть той е видѣлъ походътъ на Наполеона въ Россия, който възбуди безкрайни надѣжди въ поляцитѣ, участвувалъ е по-подирѣ въ онова брожение на духоветѣ, което доведе фаталното за Полша въстание въ 1830 година, и слѣдъ тая дата прѣкаралъ е живота си въ изгнание. Неизгладимитѣ впечатления, които всичкитѣ тия събития съ оставили въ душата на поета, съ съдѣйствували за да прѣдадатъ на патриотизмътъ му характеръ на култъ, на който е служилъ пламенно и исключително до послѣднето си издихание. Образътъ на Полша го е слѣдилъ на всѣкждѣ, той го е носилъ въ сърдцето си и въ религията, която му е посветявалъ, е намиралъ единственната утѣха и причина за да живѣе. Съчиненията, въ които се е отразила тая религия, съ отговаряли на чувствата на цѣло поколение и влиянието имъ е било грамадно. Мицкевичь е олицетворявалъ въ най-блѣскава форма духътъ на времето си и на народа си. Той не е могълъ да ржководи умоветѣ. Исключителний характеръ на миросъзерцанието му, което се е въодушевлявало единственно отъ чувството и въ него е търсило обяснението на живота и ключътъ на историческитѣ събития, го е отдалечавало отъ тая роль. Но за това пъкъ властьта му надъ сърдцата е била неограничена. Пѣснитѣ му съ прѣдпазили народний духъ

отъ унинне. Чувството, което ги е проникнало, е възпламенявало сърдцата и е съхранявало въ тѣхъ огъньтъ на енергията, когато се е опасавалъ да угасне подъ ударътъ на нещастията.

Принудени сме да повторимъ и за Мицкевича онова, което казхме по поводъ на Тургенева и на Виктора Хюго. Произведенията на Мицкевича сж твърдѣ малко извѣстни на читающата ни публика, и ние неможемъ освѣнь въ общи чърти да говоримъ за тѣхъ както и за живота на поета. Ще бждемъ честити, ако съ това успѣемъ да възбудимъ въ читающата ни публика интересъ къмъ произведенията му и желание щото, ако не всичкитѣ, то поне нѣкои отъ тѣхъ да станатъ достояние и на нашата литература, като се прѣведжтъ на български.

II.

Мицкевичъ се е родйлъ на 24 Декемврий 1798 год. въ селото Заосвь близо до Новогрудекъ. Родителитѣ му сж принадлежали на бѣдното благородство. Той получилъ първоначалното си образование при доминиканцитѣ въ Новогрудекъ. Единъ неговъ дядо билъ деканъ на факултета за естественнитѣ науки въ Вилна и, благодарение на неговото покровителство, той постжпилъ на 15 годишна възрасть въ филологический факултетъ въ тоя градъ. Младий поетъ се е възпитавалъ тука въ строгитѣ начала на класицизмътъ. Въ първитѣ стихотворения, които се опиталъ да пише, той се е старалъ да подражава досущь на моделитѣ, които се прѣпоржчвали отъ учителитѣ му. Цѣла поема е била тука замислена отъ него и почната на чисто классически маниеръ. Сюжетътъ на поемата е откритието на Америка. Но и поемата, както и другитѣ му стихотворения не сж се отличавали съ нищо особенно. Тѣ сж били обикновенни школни опити, диктувани отъ увлечението свойственно на всѣки младъ момъкъ къмъ подражание на изучаванитѣ писатели. Съ такива сжщо произведения, написани въ классически духъ, е почналъ и Викторъ Хюго. И двамата поети сж тръгнали отъ една исходна точка, и двамата сж се простили еднакво рано съ боговетѣ, на които сж ги били учили да се кланятъ. Но поетический талантъ на Виктора Хюго се е проявилъ още въ тия му първи опити, той е отсжтствувалъ почти съвършенно въ опититѣ на Мицкевича. Мицкевичъ усѣти своето призвание когато романтизмътъ проникна въ Полша. Новото направление отговаряше напълно на горещий му и страстенъ темпераментъ и той го посрѣщна и прѣгърна, като едно откровение, което му посочи истинский источникъ на поезията.

Слѣдъ свършване на образованието си, Мицкевичъ постжпи като учитель на полский и латинский язици въ Ковенското училище. Учителскитѣ занятия не прѣчехж на поета да работи. Цѣлъ рядъ лирически и епически стихотворения, въ които пламенний поривъ на чувствата се съединява съ изяществото на формата, поставихж го изведнжжь на първо мѣсто между полскитѣ поети. Младото поколение, жадно за произведения истинно прочувствувани и оригинални, посрѣщна съ възторгъ съчиненията на младий поетъ. Мицкевичъ се явяваше за него гениялень реформаторъ въ областьта на искуството и заедно съ това вджхновенъ тълкователь на чувствата, които го въодушевляваxж. Классицитѣ не се забавихж да поведжтъ борба съ новий духъ който проникваше въ литературата, нъ бѣхж принудени сами да признаятъ, че побѣдата ще остане на поета, който увличаше подирѣ си цѣло поколение. Мицкевичъ исказа своето единение по духъ и мисли съ младото поколение въ пламенната си „ода къмъ младежьта.“ „Който, отъ дѣте, въ люлката още е обезглавилъ хидрата, то той, като възмжжѣе, ще удуши кентавритѣ, ще извлече жертвитѣ отъ ада, ще се качи на небето за лаври. Лови което окото не хваща, чупи което разумътъ не счупва. О младежь! орлина е силата на твоя полетъ и мълнии носи твоята ржка. Приятели! дайте ржка въ ржка! да припашемъ земний шаръ, да съединимъ мисли и духъ въ единъ фокусъ.“

Най-капиталното съчинение, написано отъ Мицкевича въ първий периодъ на поетическата му дѣятелность, е поемата *Гражина*. Прѣдмѣтътъ на поемата е заимствованъ отъ Литвенскитѣ прѣдания. Князь Литаворъ иска да подигне война противъ сузерена си Витолда, Литвенский владѣтель, и призовава на помощь тевтонскитѣ рицари. Единъ старъ служитель Ринвидъ и Гражина, любима съпруга Литаворова, опитватъ се напраздно да го разубѣдятъ отъ намѣрението му. Нѣмцитѣ се приближаватъ. Гражина се рѣшава да прѣдпази Литва отъ тая братоубийственна война, и на своя глава дава заповѣдь на съюзницитѣ да се оттеглятъ. Нѣмцитѣ, разсърдени, обрѫщатъ се противъ самий Литаворъ. Гражина облича дрѣхитѣ на мѫжьтъ си, и, безъ да я познае нѣкой, излиза на чело на Литванцитѣ противъ Нѣмцитѣ. Литванската войска захваща да отстѫпва прѣдъ по-многобройний неприятель, когато пристигва самъ Литаворъ, който я повежда напрѣдъ и нанася пълна побѣда. Но Гражина пада въ сражението. Войската прѣнася тържественно тѣлото на смѣлий и неизвѣстний герой въ дворътъ на замъка, дѣто издигатъ два костера за да изгорятъ на единий нейното тѣло, а на другий тѣлото на тевтонский пратенникъ, убийцата ѝ. Литаворъ дохожда въ минутата, когато се готвятъ да подпалятъ костера, дава заповѣдь да го запалятъ и се хвърля при Гражина въ пламъцитѣ на костера.

Една нещастна любовь възвълнува дълбоко около това врѣме сърдцето на поета. Той се бѣше запозналъ случайно съ една мома на име Мария, къмъ която се увлече веднага отъ горѣща любовь. Мария не сподѣляла любовьта му, нъ му исказвала такива симпатии, по които е могълъ да се измами въ отношние на чувствата ѝ. Той се хранялъ съ най-сладки иллюзии, когато единъ день се научилъ отъ самата нея че се е лѫгалъ. Тя му съобщила сама откровенно, че се жени за единъ богатъ момъкъ. Мариний мѫжь стана отпослѣ единъ отъ най-горѣщитѣ почитатели на таланта му. Мицкевичь се считаше толкова повече злочесть че не можеше да окриви никого за нещастието си и помисли дори да се самоубие. Приятелитѣ му се бояхѫ силно, че нещастието ще се отзове гибелно на таланта му и ще го отстрани за винаги отъ любимитѣ му трудове. Страховетѣ имъ не се оправдахѫ. Поезията надви. Потрясението, което поетътъ прѣтърпѣ, даде още по-силенъ потикъ на пламенното му въображение. Първата иу любовь остави дълбоки слѣди въ сърдцето му и притури още една струна на лирата му. Той нѣма да забрави дълго врѣме Мария. Подирь десеть почти години той я спомнюва съ всичката сила на първитѣ чувства когато минува Алпийскитѣ планини и пише: „И тъй азъ не могѫ да се раздѣлѫ съ тебе, никога, никога; ти плуваш като море подирѣ ми и вървишъ по сушата; виждамъ на ледницитѣ твоитѣ блѣстящи слѣди и слушамъ гласътъ ти въ шумътъ на Алпийский водопадъ.“ Образътъ на Мария се явява въ нѣколко негови съчинения. Нему е посвятена цѣла часть отъ тетралогията: „*Дѣди* или *поменикъ*“, която бѣше почналъ прѣди запознаването си съ Мария и която остана недовършена.

На задушница, по единъ старъ обичай останалъ отъ язическитѣ врѣмена, простий народъ се събира на гробищата и донася тамъ ядене и пиене, съ които угощава мьртвитѣ. Първоначалната мисъль на Мицкевича, при написването на „Дѣди“, е била да поетизира тоя обичай, който, по своя мистически характеръ полуязиченъ и полухристиянский, съдържаше въ себе си всичкитѣ елементи за да послужи като прѣдмѣтъ за романтическа поема. Втората часть на поемата отговаря на идеята, която еималъ най-първо поетътъ. Въ нея той призовава душитѣ отъ ада и отъ чистилището за да ги нагости и напои, Въ другитѣ части обаче тая связь между първоначалний планъ на поемата и съдържанието ѝ съвсѣмъ почти се изгубва. Видѣнията, които се явяватъ въ тѣхъ, расказватъ подъ разни имена и форми, животътъ на поета и страданията на отечеството му. Той възпроизвожда любовьта си къмъ Мария и политическитѣ обстоятелства, прѣзъ които прѣмина Полша въ навѣчерието на 1830 година. Разнитѣ части на поемата

сѫ напѝсани безъ редъ въ разни врѣмена и на дълги растояния, нъ на вредъ се отпечатва тая необикновенна сила, до която сѫ достигали у него чувствата.

III.

Захващаше вече да се проявлява въ Полша онова движение въ духоветѣ, което се свърши съ въстанието отъ 1830 г. Научнитѣ и литературни общества, въ кóйто участвувахѫ младитѣ, зехѫ политически характеръ. Членоветѣ имъ се подвергнахѫ на прѣслѣдвания отъ русското правителство. Мицкевичь не избѣгна общата участь на другаритѣ си. Правителството го испрати въ Россия, дѣто прѣкара петь години. Мицкевичь живѣ въ Кримъ, въ Москва и Петербургъ. Отношенията между руското общество и полското не бѣхѫ се още изострили, и Мицкевичь намѣри въ Россия най-горѣщъ приемъ. Въ Москва и Петербургъ го заобиколихѫ всичкитѣ русски знаменитости и го обсипахѫ съ най-лестни почести. Русскитѣ поети, и между тѣхъ и самъ Пушкинъ, не избѣгваха случай да засвидѣтелствуватъ удивлението си къмъ генийтъ му. Подиръ появлението на Конрадъ Валенродъ, написана въ Россия и издадена въ Петербургъ, Баратинский писа слѣдующитѣ стихове, заключающи въ себе си най-голѣмата похвала която можеше да се каже за Мицкевича: „Когато те застанѫ, Мицкевичъ вдхновенний — у новѣтѣ на Байрона — казвамъ си: поклонникъ униженний — стани, стани и смисли: ти самъ си Богъ.“ Тая похвала толкова повече удивлява и показва искренностьта на автора ѝ, че Конрадъ Воленродъ е поема, внушена отъ най-силна вражда къмъ чуждото владичество. Никой не обърна внимание на съдържанието и духътъ на поемата, която се посрѣщна съ всеобщи похвали и излѣзе почти сѫщеврѣменно на полски и въ прѣводъ на русски.

Въ Конрадъ Валенродъ както и въ Гражина Мицкевичь въспѣва патриотизмътъ. Въ Гражина патриотизмътъ достига до най-високо самоотвержение. Въ Конрадъ Валенродъ патриотизмътъ достига до отрицание на всички други человѣчески чувства.

Сюжетътъ на Конрадъ Валенродъ е заетъ както и сюжетътъ на Гражина отъ легендитѣ на язическата Литва. Въ единъ отъ постояннитѣ походи на рицаритѣ отъ Тевтонский орденъ противъ Литва, съ която ги дѣли рѣка Ниеменъ, първатѣ отвличатъ, между другитѣ роби, и едно дѣте, Алфъ Валтеръ. Дѣтето, покръстено и понѣмчено на сила, съхранява въ сърдцето си съзнанието на своето происхождение. Заедно съ това съзнанйе уцѣлява въ него и непримиримата вражда на отечеството му противъ тевтонский орденъ. Всичко което вижда и слуша распалва още повече ненавистьта му къмъ народнитѣ врагове. Единствената мисъль, която занимава умътъ му, е да отмъсти единъ день за себе си и за отечеството си. Годинитѣ се изминуватъ, дѣтето става мѫжь, мрачнитѣ намѣрения закрѣпнуватъ още по-силно въ гърдитѣ му. Нѣма моментъ въ живота му, въ който да не мисли за цѣлта, която си е поставилъ, и за постиганието на която се рѣшава да не отстѫпи прѣдъ никое срѣдство. Единъ старъ пѣвецъ, робъ като него, слѣди по стѫпкитѣ му и подхранва и распалва чувствата му съ пѣснитѣ си и разказитѣ си. Конрадъ Воленродъ спечелва довѣриего на рицаритѣ чрѣзъ юначеството си и лицемѣрната си вѣрность къмъ ордена, и сполучва да бѫде избранъ за магистръ на ордена. Ненавистьта му избухва тогава, той хвърля маската и, въ съгласие съ съотечественницитѣ си, туря въ испълнение замисленний си планъ за истрѣблението на ордена. Много рицари ставатъ жьртва на измѣната му, нъ тя се открива и намѣренията му се разрушаватъ. Спогнатъ отъ рицаригѣ, той избѣгва въ една кула дѣто лежи затворена любовницата му и тамъ се самоубива за да не падне живъ въ рѫцѣтѣ на враговетѣ си.

Мицкевичь написа още въ Россия *Кримскитѣ соннети.* Той въспѣва въ тѣхъ раскошната природа на Кримъ, нъ и тукъ духътъ му лѣти постоянно къмъ

отечеството, отъ което е отдаленъ. Шумътъ на вълнигѣ, блѣсъкътъ на южното небе, прѣлеститѣ на живописнитѣ видове, които го окржжаватъ, увличатъ поетическата му душа, нъ образътъ на отечесвото не прѣстава да лѣти прѣдъ очитѣ му. Той прѣкжсва на всяка минута пѣснитѣ,. въ които излива своето очарование отъ раскошнитѣ хубости на природата, и запѣва меланхолически пѣсни. Ние приведохме по-горѣ единъ отъ кримскитѣ соннети, ще приведемъ тукъ и другъ единъ соннетъ, въ който живо се изобразява душевното състояние на поета изгнанникъ. Поетътъ пѣе надъ гробътъ на Потоцка.

Изгонена въ далечната чужбина,
Катъ росно цвѣте рано клюмна ти,
Катъ пращаше на мила си родина
Послѣдний джхъ, послѣдни си мечти.

На сѣверъ тамъ, като съ брилянти бѣли,
Небето е засипано съ звѣзди;
Не сж ли туй блѣстящитѣ слѣди
На твоя взоръ къмъ полскитѣ прѣдѣли?

Полячко, като тебъ щж умрж самъ
Въвъ тазъ чужбина, голъ, забравенъ, странникъ,
Но сѐ ще мине нѣкой братъ насамъ,

Подобно мень блуждающъ тукъ изгнанникъ,
Ще помечтай при твоя гробецъ нямъ
И родна пѣсень ще запѣе намъ.

Мицкевичь остана въ Россия до 1829 г. Отъ Россия той можѣ да излѣзе съ голѣма мжка. Съ помощьта на влиятелнитѣ си приятели едва сполучи да се сдобие съ заграниченъ пашапортъ и се отправи прѣзъ Германия за Италия. Въ Германия той отиде да посѣти Гете, който се бѣше запозналъ съ нѣкои отъ произведенията му и го държѣ нѣколко деня на гости у дома си. Цѣлъ редъ страдания чакахж поета. Въ врѣме на пжтуванието му изъ Европа избухна въстанието въ Полша. Пьрвитѣ успѣхи на въстанието възбудихж въ него най-пламенни надѣжди. Той самъ тръгна за Полша, нъ на границата се научи че въстанието е потушено. Разбититѣ борци минувахж границитѣ. Мицкевичь, който не бѣше участвувалъ като тѣхъ въ борбата, сподѣли участьта имъ въ нещастието и понесе като тѣхъ своя кръстъ. Поетътъ се посвети всецѣло на страданията на изгнанницитѣ и пѣснитѣ му се разгласихж между тѣхъ като единъ екъ отъ загиналото отечество, което ги призоваваше да противостоятъ на нещастията и да прѣдпазатъ сърдцата си отъ униние. Тая е смисъльта на третята часть отъ Дѣди, въ която поетътъ, отчаянъ отъ равнодушието на свѣтътъ, въскачва се на небето и прави позивъ на божието правосждие. Въ поривътъ на чувствата, които го обладаватъ, той достига до възмущение противъ самаго Бога, нъ това възмущение проистича отъ непоколебима вѣра въ Божията сила. Богъ може да помогне на страждущитѣ и да исправи неправдитѣ, които ставатъ на земята, и той търпи. Противъ тая търпеливость се подига поетътъ, вѣрующъ при все това че Божията правда ще се извърши на земята и ще се извърши чрѣзъ силата, която чувството съобщава на человѣка.

IV.

Мицкевичь написа между 1832 и 1834 г. най-капиталното си съчинение— *Панъ Тадеушъ*. Тая поема държи особенно мѣсто въ новата европейска литера-

тура. Въ областьта на епическата поезия романтическата школа не е произвела ни единъ трудъ, който по своя духъ и по съвършенството на формата си да се приближава до великитѣ епически произведения на древността до толкова колкото Панъ Тадеушъ. Поемата на Мицкевича има за Полша сжщото високо национално значение което Илияда е имала за старата Гърция. Тя се развива въ едно обширно поле, което обгръща цѣлъ миръ. Както въ Илияда, независимо отъ фабулата, която свързва разнитѣ ѝ части, дѣйствующе лице се явява цѣла Гърция съ своята история, съ своитѣ вѣрования, обичаи и нрави, тъй и въ Панъ Тадеушъ главното лице е Полша. Вжтрѣшний животъ на Полша се растила прѣдъ насъ като въ една панорама. Поетътъ е проникналъ глжбоко въ него и е извадилъ на явѣ всичко, което може да го освѣтли и да ни даде за него вѣрно и живо прѣдставление. Поетътъ-патриотътъ съ любовь е очьрталъ всичкитѣ хубави и свѣтли страни на характера и живота на народа си, нъ не е скрилъ и недобритѣ страни.

За испълнение на своя планъ Мицкевичь е избралъ недавното минало на Полша. Много отъ това минало ще исчезне безвъзвратно, нъ и много отъ него ще остане и ще се прѣлѣе въ бждщето. Тая постановка на поемата въ прѣдѣлътѣ на двѣ епохи, които се допиратъ безъ да си приличатъ, дава особенна релефность на описванитѣ въ нея прѣдмѣти. При въспроизвождането на голѣма часть отъ типоветѣ и събитията, които описва, Мицкевичь е билъ длъженъ да прибѣгне до чужда разкази и до помощьта на книгитѣ, нъ за много други той е можѣлъ да се отнесе непосрѣдственно до своитѣ лични въспоминания. Въ всяки случай не е имало нищо, което да не е билъ въ състояние да провѣри и разбере. Картината, която изображава, разнообразна и живописна до крайность, прѣдставлява всичкитѣ прѣлѣсти на жива и вѣрна дѣйствителность. Свѣтътъ, който е въспроизвелъ, може да мине и да не остави никоя слѣда, той ще живѣе въ поемата. По незаличимий отпечатъкъ който сж оставили въ нея ще може всякога да се прослѣджтъ и изучжтъ мислитѣ му, дѣлата му, желанията му, найтънкитѣ и неуловими особенности на живота му. Слѣдъ хиляди години, той ще ни се прѣдстави, при прочитанието на поемата, въ всичката си разностранность тъй живъ както ни се прѣдставлявать грьцкий миръ при прочитанието на Илияда, италиянский миръ отъ срѣднитѣ вѣкове при прочитанието на Божествената Комедия, испанский миръ отъ врѣмената на рицарството при прочитанието на Донъ-Кихота.

Идеята за написванието на Панъ Тадеушъ е била диктувана на Мицкевича отъ патриотическитѣ му чувства. Фабулата на поемата се върти около вѣковната вражда на Поляцитѣ и Русситѣ. Полша е земята на постояннитѣ крамоли и раздори. Различието на съсловията, хлабавитѣ основи на политический строй сж изворъ на непримирими умрази, на безконечни междуособици. Когато обаче дойде часътъ да заговори чувството на патриотизмътъ, всичкитѣ тия разнородни и осждени на взаимна борба елементи въ единъ мигъ се сплътяватъ и образуватъ едно нераздѣлно цѣло, всичкитѣ ненависти замлъкватъ, всичкитѣ вжтрѣшни бури утихватъ, любовьта къмъ отечеството прѣражда сърдцата и ги устремлява къмъ една и сжща цѣль. Различията изчезватъ и селенинътъ и дворянинътъ и легкомисленната дама и дори и евреинътъ, въ всяко друго врѣме пиявица за обществото, трогнати отъ еднакви чувства, увлечени отъ еднакви стрѣмления, принасятъ въ жертва на общото благо своитѣ страсти и подаватъ си единъ другиму ржка. Патриотизмътъ е чувството, което, като очистителенъ огънь, ще прѣроди полското общество, ще унищожи всичкитѣ сѣмена, които то носи въ гърдитѣ си, на немощь и безсилие, ще въоржжи сърдцата съ сила непобѣдима и ще введе Полша въ пжтътъ по който ще стигне неотразимо до великитѣ си сждбини. Образътъ на Наполеона въспламенява надѣждитѣ, които въодушевлявать полский народъ. Въпреки всичкитѣ тия елементи, които горѣщото

патриотическо чувство на поета е внесло въ поемата, събитията се развиватъ съ едно спокойствие, което дава на произведението тонъ на пълна обективость. Поетътъ е прикрилъ своитѣ собствени ичувства за да може по-вѣрно да въспроизведе дѣйствителностьта. Той самъ чувствуваше нужда отъ покой подиръ всичкитѣ ония вълнения, които бѣше прѣкаралъ. Поразенъ отъ нещастията, които бѣхж постигнали отечеството му, уморенъ отъ всѣкидневнитѣ крамоли, които раздирахж прѣдъ очитѣ му полската емиграция, отчаянъ отъ равнодушието, съ което свѣтътъ се отнасяше къмъ сждбинитѣ на народътъ му, той искаше почивка и прѣнасяше се въ далечний и тихий край на родината.

Честити врѣмена! Блаженъ е който може,
Катъ бѣга отъ шумътъ, отъ всичко що тревожи
И мжчи и гризе поляшкото сърдце,
Въ домашний кржгъ сѣднжлъ, съ утихнало лице,
Да почне тиха рѣчь било за врѣме младо,
Било за старий вѣкъ, било за нѣкой дядо . . . [1])

Чудното е че самъ Мицкевичь не подозрѣваше славата която щѣще да му спечели Панъ Тадеушь и даваше на тая си поема по-малко значение отъ колко на други произведения, които стоятъ по-нивко отъ нея. Цѣлата поема е раздѣлена на дванайсеть пѣсни. Тя се посрѣщна съ въсторгъ отъ полското общество. То оцѣни напълно високитѣ ѝ поетически достойнства. За него въ нея имаше нѣщо, което още повече увеличаваше цѣната ѝ. То му внушаваше въ тия врѣмена, когато всичкитѣ окржжающи обстоятелства дѣйствуваxж надъ него крайно обезсърдчително, съзнание за своята живучесть.

За жалость *Панъ Тадеушь* остана послѣднето поетическо произведение на Мицкевича. Като че поетътъ, за да го напише, бѣше събралъ всичкикѣ сили, всичкитѣ средства на генийтъ си въ едно послѣдне усилие, подиръ което настжпи крайтъ на поетическата му дѣятелность. Мистицизмътъ обладаваше все повече и повече умътъ му. Изворътъ на поезията бликваше само въ ония редки часове, когато се земеше да импровизира подъ давлението на близки приятели и почитатели. Способностьта за импровизация бѣше развита у него до най-висока степень. Въ младитѣ си години, по желанието на нѣколко приятели, той бѣше импровизиралъ въ нѣколко часа по зададена тема цѣла драма. Ние пропуснахме да говоримъ за нѣкои второстепенни съчинения на Мицкевича. Такъво е напримѣръ поемата Фарисъ написана въ Россия. Въ Парижь той се опита да постави на сцената нѣкои драми, нъ тѣ останахж безъ успѣхъ. По-рано отъ Панъ Тадеуша той бѣше написалъ и издалъ *книгитѣ на полскийтъ народъ и скитничество.* Това съчинение, написано въ евангелски духъ, произведе силно впечатление въ „Европа. По негово подражание Ламене написа своитѣ слова на единъ вѣрующъ.“

Мицкевичь бѣше се установилъ въ Лозанна като учитель на латинский язикъ въ тамошний университетъ. Въ 1840 г. го повикахж въ Парижъ, дѣто му дадохж новооткритата катедра на славянскитѣ литератури въ Collège de France Едно отбрано общество идеше да слуша лекциитѣ на поета, чиято слава се бѣше пронесла въ цѣла Европа. Не слѣдъ много врѣме обаче той почна да проповѣдва въ лекциитѣ си своитѣ мистически идеи и загуби мѣстото си. Нещастия възъ нещастия го бѣхж сполѣтѣли въ послѣднитѣ дни на живота му. Въ 1834 той бѣше се оженилъ и бѣше добилъ вече нѣколко дѣца когато жена му полудѣ. Въ 1855 г. френското правителство го бѣше испратило въ Цариградъ съ мисия да съдѣйствува за образуването на полский легионъ. Той умрѣ тамъ въ сжщата година на 28 Ноември. Тѣлото му прѣнесохж въ Парижъ и го погребахж въ Монморенси.

---

[1]) Приведенитѣ стихове сж извлечени отъ встжплението на поемата, прѣведено отъ г. Ив. Вазова и напечатано въ втората часть отъ Христоматията на И. Вазова и К. Величкова. Така сжщо и соннетитѣ, които сме помѣстили по-горѣ, Аюдагъ и нь гробътъ на Потоцка, сж прѣведени отъ г. И. Вазова и напечатани въ сжщата Христоматия.

ПѢСНИ ЗА МАЯ.

I.

Погледайте: настала е
Пролѣть на земята,
Майска птичка запяла е
Чудно изъ листата.

Гората се пробудила,
Полето се смѣе,
Зората се зачудила:
Сé хубости грѣе.

Изъ въздуха възнесена
Чучулига цвърка;
Ставай, душо, изъ плѣсена,
Распни крила, хвьркай! . . .

Литнахъ, хврькнахъ въ ефиритѣ:
Слѣдъ мень мжгли темни . . .
Какъ? и тука ли ме дирите,
О ядове земни?

II.

Не щж плачж по модата
Зарадъ мойта младость;
Не щж чернж природата
Въ свѣтлата ѝ радость;

Не щж, като поетитѣ,
Въ пролѣтьта да стѣнж . . .
О небеса, що свѣтите,
О горо зелена!

О потоци разгалени,
О вий, пойни птички,
О триндафили алени —
Младѣйте се всички!

Расцьфтете се, младости,
Души безъ окови,
Вий, надежди, вий, радости,
Вий сънища нови,

Ахъ, отдавна исчезнахте
Изъ гжрди ми клети! —
Вий, горести! тамъ влѣзнахте,
Ну, и вий цьфтете!

III.

Изъ улицитѣ димнитѣ
Излѣзохъ на полето,
Да чужази химнитѣ,
Що пълняхж небето.

Лястви́чкитѣ и званкитѣ
Тамъ пѣяхж хваленье,
На ангелитѣ сянкитѣ
Минуваxж надъ мене.

Но гласъ екнà нечаенний
На Господя въвъ храма:
Вий, гнили! зли! отчаенни!
За васъ тукъ мѣсто няма!

IV.

Звучете, пойни пиленца,
Шумете, гори млади,
Играйте, пьстри шиленца
По райскитѣ ливади!

Вамъ силний Богъ на правдата
Животъ и хубость даде;
Крушумътъ, ножътъ, брадвата
Човѣкътъ пакъ създаде.

Но вашитѣ обятия
Не гложда́тъ страховетѣ. . .
Честити! — безъ проклятия
Живѣете и мрете.

V.

Желалъ бихъ да сжмь зрънчице
Заровено въ земята,
Надъ мене топло слънчице
Да пада прѣзъ листата;

Да бждж тамъ разбудено,
Да пръпна, да изникна,
И весело, зачудено,
Главичката да вдигна,

За пьрви пѫть природата
Прѣкрасна да здравишѫ
И радостно въ свободата
Да цьфнѫ, да миришѫ.

VI.

Омрьзна ми вечь врявата
И грижитѣ несносни.
Отидохъ въвъ дѫбравата
При цвѣтенцата росни.

„Я вижте ми качулката;
Кат' кръвь е тя цьрвена.“
Казà камбула — булката
Въ моравата зелена.

„Цьфнàхъ и азъ, лай-кучката
Продума; а синчецътъ:
— „И азъ развихъ си бучката,
Расперихъ си вѣнецътъ“.

„И азъ, извика ружката,
Сѫмъ весела и нова!“
— „Азъ, кли́кна теменужката,
За китка сѫмъ готова!“

И радватъ се подъ ясното
Небе и си бърборатъ
За слънцето прѣкрасното,
Що грѣй на кръгозорътъ,

За блѣскътъ на зорницата,
За шароветѣ прѣсни,
За Мая, за росицата,
За славеитѣ пѣсни.

Поклатихъ азъ главата си —
Туй племе лекоумно
Пожалихъ го въ душата си —
И казахъ остроумно:

О бѣднички създания
На двѣ три лучи ясни,
Вий нѣмате сѫзнание
До колко сте нещастни!

Вий день цьфтите въ дракитѣ,
И мрете непознати;

Защо ви сѫ тезъ накити
И шарове богати?

Вий зло на умъ не туряте,
И радвате се, бѣдни!
А жегитѣ? а буритѣ?
А стѫпкитѣ зловредни?

На всичко вий игралки сте!
Проклинайте сѫдбата . . .
Кат' мень и вие жалки сте
Творенья на земята!

Отдѣ ме чухѫ птичкитѣ
Въ клоноветѣ зелени
Разцвъркаѫх се всичкитѣ,
Изсмѣхѫ се надъ мене.

Гълчѫтъ си, чуруликатъ си,
Поглеждатъ ме лукаво;
Не одържахъ язикътъ си,
Измъмрихъ ги на здраво:

„Какъвъ е тозъ надъ моята
Глава шумъ, блядословия?“
— Ний смѣемъ се надъ твоята
Глупчайша философия!

VII.

Но ето ги пакъ иститѣ —
Кумици шеговити,
Играятъ си изъ листитѣ
Безгрижни и честити.

Здрависватъ се, рѫкуватъ се
Съсъ човкитѣ си мали,
Любуватъ се, цалуватъ се,
Че майски дни настали.

Западна мисьль тягостна
Въ душата ми съ вихрушка:
Въвъ тазъ природа радостна
Единъ сѫмъ азъ безъ дружка!

И викнахъ опечалено:
Охъ горко ми, линѣых!
За мило либе галено
И азъ сега копнѣых.

Кат' цвѣтето, кат' злацитѣ
И ази Май посрящамъ;
Кат' пилцитѣ въ шумацитѣ
И азъ любовь усящамъ

И чезнѫ — до сърдцето си
Да стисна нѣщо младо! —
Ела, мой ангелъ, дѣто си,
Ела, любовно чадо! . . .

А птичкитѣ искискахѫ
И хврькнахѫ на горѣ:
„Поетътъ нашъ, испискахѫ,
Съсъ вѣтъра говори!“

VIII.

Зората пукна златата,
Зарумени небето,
И званката крилатата
Писна̀ изъ вишинето.

Отдѣ е тазъ армония,
Що пълни днесь въздуха?
Тезъ чудни благовония
Възъ нази кой ги духа?

Трептѫтъ, шумѫтъ акацийтѣ
Въ градината зелена;
Азъ гледамъ декорацийтѣ
На новата вселенна.

Въвъ брѣстътъ въвъ зеленията
Шуми народъ врабчета . . .
Ахъ днесь умрѣлъ е гениятъ,
Умрѣлъ ви е поета! *)

Цвѣтя! той васъ цалуваше;
Врабци, той съ вази пѣйше;
Зефире, съ тебе плуваше,
Природо, ти му лѣйше

Въ душата тезъ съкровища;
Зари! вий въ него пѣхте!
Вий небеса, легловища
На мислитѣ му бѣхте!

*) Викторъ Хюго.

Тѫжете, днеска гениятъ —
  Приятелътъ ще ровать . . .
Шуми лѣсътъ зелениятъ,
  Врабцитѣ пустословатъ.

Скрьбъ никой не показова,
  Не млъква и зефира,
И гаче всичко казова:
  Безсмьртний не умира!

IX.

На край небето чистото
  Рой облаци искачатъ,
Надъ бърдото гористото
  Сърдито сѣнки влачатъ.

О гости сиви, рошави,
  О облаци на Мая!
Дъждь, вихъръ, градъ ли лошави,
  Що носите, незнаѫ. . . .

Блѣснѫ изъ тѣхъ свѣткавица,
  Стьмнихѫ се ужасно:
Пукнѫхѫ, гръмъ, трескавица!
  Минѫхѫ — пакъ е ясно.

По-весели долинитѣ
  Въздуха и гората,
Въвъ небесата синитѣ
  Усмихва се дѫгата.

Мѫгли! който плъзнете
  Въ душа ми, кат' въ провала,
Вий нѣма да се пръснете
  Отъ молнйи, ни отъ хала.

Вий вѣчно тамъ се мръщите,
  Чумерите, плъстите;
Въ сълзи се не обрьщате,
  Въвъ клетви не бухтите.

И вечь луча — небесната —
  Тозъ мракъ не озарява,
Дѫгата благовѣстната
  Тамъ вечь се не явява.

И. Вазовъ

ПѢКѢЛЪ И ЛЮБОВЬ

Сиямска легенда.

Душата лѣтѣше стремителна като стрѣла въ пространството. Облацитѣ се отваряхж и тя минуваше и качваше се нагорѣ къмъ синйото небе. Една звѣзда вървеше прѣдъ нея и я водеше.

Изведнажь звѣздата притрептя, притемня като догоряюща лампада и угасна въ блѣсъкътъ на седемьтѣ слънца, които грѣятъ на вратитѣ на раятъ.

Пѣсень сладкогласна се разнесе изъ небесата и ангелъ, облѣченъ въ риза пó-бѣла отъ снѣгъ, излѣзе прѣдъ душата.

„Ела, ела, гостъ честитий, гостъ очакваний, каза ангелътъ. Ти испита суетитѣ земни, прѣмина прѣзъ огъньтъ на чистилището, чу грѣшнитѣ като охкатъ и скърцатъ зжби въ черното обиталище на подземнитѣ духове, ела да приемешь наградата, която ти се пада за вѣрностьта ти въ любовьта, за юначеството ти въ боевете, за твърдостьта ти въ вѣрата. Ти се бори десеть години съ врагове безбройни за да се удостоишь за любовьта на оная, която бѣше обладала сърдцето ти. Когато да получишь наградата за подвигътъ си, ти падна на бойното поле. Очитѣ ти търсехж образътъ ѝ и се затворихж безъ да го виджтъ. Тя ти готвеше награда земна. Буда ти е приготвилъ награда вѣчна. Любовьта на земята не трае ни колкото едно мьгновение. Наслаждата ѝ минува пó-бързо отъ искрата, която испуша кременьтъ като се удари въ стоманата. Нищо нѣма трайно на земята. Всичко що живѣе на нея прѣлита като пеперуда и се изгубва като духъ невидимъ, неосязаемъ, въ вселенната. Любовьта на Буда е само трайна и наслаждата на любовьта му нѣма край. Ела и вижь и вкуси щото човѣкътъ, прьсть, която оживява за една минута и се распада пакъ на прьсть, не може да види съ очитѣ си ни да разбере съ умътъ си. Всички ще умрхтъ, които живѣжтъ. Малцина ще виджтъ лицето на Буда. Ела да усѣтишь въ гърдитѣ му любовь, която не умира, наслада, която нѣма край. Ела се смѣси въ ликътъ на ангелитѣ му и въспѣвай съ тѣхъ славата му.“

Додѣто ангелътъ говореше, потоци отъ ослѣпителна свѣтлина се лѣеха прѣзъ вратитѣ на раятъ, и една миризма опоителна, като меризма на темянъ размѣсена съ миризмата на най-благовоннитѣ рози, се разнасяше въ пространството.

На гласътъ на ангелътъ, който говореше на душата, отзовахж се всичкитѣ ангели и огласихж небесата съ пѣснитѣ си. Хармонията на пѣснитѣ имъ бѣше пó-сладкозвучна отъ хармонията на сто хиляди арфи, нагласени изъ едно отъ пръститѣ игриви на най-опитнитѣ робини.

Тѣ пѣехж всички въ единъ гласъ:

Хвала на Буда! Хвала на блаженнитѣ между блаженнитѣ, които Буда приеме да участвуватъ въ славата му, необятна, нетлѣнна, безконечна, вѣчно сияюща, вѣчно озаряюща вселенната! Хвала на Буда! Хвала на блаженнитѣ между блаженнитѣ, които Буда приеме да сѣднатъ до Него на прѣстолътъ Му, огнище, отъ дѣто всичкитѣ слънца приематъ своята свѣтлина, ость, на която се крѣпи всичко което сжществува. Хвала на Буда! Хвала на блаженнитѣ между блаженнитѣ, които ще гледатъ заедно съ него какъ всичко, що се ражда, расте, диша и се движи, се мѣнява и обикаля около крхгътъ, който е той очерталъ въ Вселенната, додѣто влѣзе въ неподвижний покой.

Тъй пѣехѫ ангелитѣ и душата, опоена отъ пѣснитѣ имъ, ослѣпена отъ свѣтлината, която грѣеше отъ райтъ, поразена отъ удивление, растреперана отъ иступление, извика три пѫти:

Хвала, хвала, хвала на Буда!

„Влѣзни, прибави ангелътъ, който бѣше излѣзналъ да я посрѣщне. Седемьтѣ слънца сѫ се раздвоили за да ти отворѫтъ пѫть да влѣзешь въ царството на Буда“.

Душата се не помѣсти и каза:

„О ангелъ блаженний! Когато вратитѣ на чистилището се отворихѫ и азъ отлѣтѣхъ къмъ необятний ширъ на небесата, помислихъ че ще забравѫ всичко, което ми е било мило на земята. Ти ми науми за оная, която любехъ и нейний спомень ме вълнува сега, като да носехъ още тлѣнната обвивка, що свали отъ мене смьртьта. Всяка мисъль на умътъ ми, всяко туптение на сърдцето ми е било за нея. Тя поиска, и десеть години се борихъ. Прѣдъ мене се сблъскваѫ копията, надъ главата ми пищехѫ стрѣлитѣ. Нѣмаше опасность, на която да се не изложѫ, единъ день да чуѫ отъ устата ѝ че сьмь се показалъ достоенъ за любовьта ѝ. Така искаше баща ѝ. Което не бѣше оставилъ родътъ ми, той искаше да го спечелѫ самъ съ храбростьта си на бойното поле. Тя е чула подвигитѣ ми, и всѣки день е чакала да се извѣсти че се врьщамъ. О ангелъ блаженний, не видишь ли на земята нѣкоя жена, хубава като зората, облѣчена въ черно, да се скита между гробоветѣ, дѣто почиватъ коститѣ на юнацитѣ? Не видишь ли като къръши рѫцѣтѣ си и скуби чернитѣ си коси? Не видишь ли сълзитѣ, които капатъ като бисеръ отъ очитѣ ѝ? Тя е жената която сьмь любилъ. Никога женско сърдце не е хранило любовь по̀-горѣща, любовь по̀-вѣрна. За мене тя къръши рѫцѣтѣ си, за мене скуби коситѣ си, за мене течѫтъ бисерни сълзи отъ очитѣ ѝ, мене оплаква. Позволи ми, прѣди да влѣзѫ въ раятъ, да слѣзѫ още веднажь на земята и да я видѫ.“

Ангелътъ отговори на душата:

„Суетитѣ земни толкова ли сѫ мили да купнѣе човѣкъ за тѣхъ и когато е на прагътъ на вѣчностьта? Може ли който е на небето да мисли и жали за земята? Не разбра ли, че всичко е суета въ свѣтътъ, земни, та искашь да видишь пакъ онова що те е свьрзвало съ него?

— Видишь смущението ми, о ангелъ блаженний, съжали ме, нъ не осѫждай ме. Ти чу послѣднята ми молба. Испълни я.

— Да бѫде както желаешь. Нъ знай, о душо, че всяка минута, колкото трае твоя полеть къмъ земята, ти ще я исплатишь съ десеть хиляди годишни мѫки въ пъкалътъ. Което си видѣла въ чистилището е нищо при мѫкитѣ, които те чакатъ въ пъкалътъ по толкова пѫти десеть хиляди години, колкото минути ще ти трѣбватъ да видишь своята любима едно само мъгновение.

— Страшно е искуплението, нъ азъ го приемамъ, отвърна душата.

— Върви, каза ангелътъ. Азъ ще те чакамъ тука. Ти ще дойдешь още веднажь при вратитѣ на раятъ за да видишь блѣсъкътъ на Будовото царство и да разберешь що си изгубилъ и тогава ще слѣзешь въ мрачнитѣ усоѝ на прѣисподнята.

Душата се спусна на долу къмъ земята и бързо стигна надъ раскошната кашмирска долина.

Една широка рѣка извиваше прозрачнитѣ си и тихи води между безбройни кичести и зелени дървета. Хиляди птици прѣхвьркаѫ изъ листнатитѣ клонове и огласяваѫ въздуха съ сладкогласнитѣ си пѣсни. Цѣлата долина, обраснала съ плодовити ниви, росни ливади и най-разновидни цвѣтя, растилаше се като единъ раскошенъ губеръ. Хълмисти планини, покрити съ гѫсти лѣсове, окрѫжаваѫ отвредъ обширний горизонтъ, като се ту снижаваѫ ту възвишаваѫ и образуваѫ тукъ едно равно поле, тамъ една прохладна долина, и високитѣ имъ върхове се синѣехѫ

на далече, окичени съ бѣли снѣгове, които трептехѫ и блѣщукахѫ, като лицата на милиони растопени елмази, въ проливното сияние на слънцето.

Душата, която бѣше видѣла ослѣпителната блистателность на раятъ, усѣти се обладана отъ земно сладострастие и трепна почти отъ въсхищение, когато видѣ картината, която се растилаше прѣдъ нея.

Изведнажь пространството се напълни съ опоително благоухание. Тя лѣтеше въ тая минута надъ една обширна градина, раскошно окичена съ най-кичеститѣ дървета и най-благовоннитѣ цвѣтя, които растѫтъ въ долината Кашмирска. Нарове и портокали обиграждахѫ необозрими алеи посадени съ рози и люляци, и между тѣхъ рамулехѫ прохладни лакатушни вади. Душата се спрѣ неволно, вгледа се и, до единъ кичестъ боскетъ, край единъ водоскокъ, отъ който искачахѫ десеть струи водни и се сипехѫ въ пѣнливи искри въ въздуха, съзрѣ че сѣдехѫ единъ мѫжь и една жена. Тѣ бѣхѫ се прѣгърнали сладострастно. Ланититѣ имъ бѣхѫ хврькнали въ огънь и допирахѫ едни до други, и устата имъ шепнехѫ си клѣтви за вѣчна любовь.

Мѫжьтъ казваше: кажи ми, кажи ми пакъ че ме любишь. Жената отговаряше: Не усѣщашь ли по огъньтъ на цалувката ми каква любовь гори въ сърдцето ми? Ти распали тоя огънь въ сърдцето ми. За тебе само той е горѣлъ. За тебе само ще гори до гроба.

Душата гледаше и слушаше и не вѣрваше. Никога измѣна пб-черна отъ оная, която видеше, не е сътресавала човѣшкитѣ чувства. Жената, която виждаше, бѣше тая, която търсеше.

Тя неможѣ да стои повече врѣме и отлетя нагорѣ, поразена отъ ужасъ и негодувание.

Ангелътъ, който я бѣше прѣсрѣщналъ на райскитѣ врати, чакаше я на срѣдъ небето.

„Ангелъ блаженний, извика душата щомъ го видѣ, води ме бързо въ прѣисподнята. Азъ искамъ да идѫ и никога да не излѣзнѫ отъ тамъ. Заслужихъ наказанието на Буда и нека безконечно ме прѣслѣдва гнѣвътъ му.

Ангелътъ отговори:

„Не въ прѣисподнята съмь дошълъ да те водѫ, нъ въ райтъ. Тежъкъ е грѣхътъ ти, нъ ти истърпѣ наказанието си. Това, което видѣ, е пб-страшно отъ всичкитѣ мѫки, които пъкалътъ пази за грѣшнитѣ.“

Това като каза Ангелътъ зе душата на своитѣ крила, отлетѣ и въ единъ мигъ стигна до вратитѣ на райтъ. Когато влизахѫ въ райтъ, една сълза се търкулна отъ очитѣ на душата и капна на земята.

А. И.

РУССИТѢ ВЪ АЗИЯ.

Мозеръ, въ една статия обнародвана въ Revue des deux mondes описва по единъ твърдѣ увлекателенъ начинъ земята на туркоманитѣ (текинцитѣ) не отколя покорени окончателно отъ генерала Скобелева, а сега много полезни съюзници на генерала Комарова. Твърдѣ любопитни сж свѣдѣнията, които пжтешественикътъ дава за туркоманскитѣ мѣста, прѣзъ които лани пропжтувалъ, за степитѣ и оазиситѣ, за проститѣ нрави и суровъ животъ на войнственното текинско племе, за първобитний начинъ на управлението имъ до русското завоевание и за тѣхното пълно съ кървави борби и опустошителни набѣги възъ околнитѣ племена минало. Въ тая минута, когато генералъ Комаровъ е положилъ станътъ си срѣдъ тая полудива страна, къмъ която всичкий свѣтъ се е вторачилъ като къмъ мѣсто отдѣто може да пукне първата пушка за една велика и истребителна война между двата най-могущественни народи въ свѣта, подобни свѣдѣния сж любопитни. Малкий обемъ обаче на „Зора“ ни нуди да дадемъ на читателитѣ си само нѣкои съкратени извлечения отъ по-любопитнитѣ и имѣющи исторически или съврѣменен интересъ страници отъ Г. Мозеровата статия.

***

Първи пжть на 1869 г. русситѣ се закрѣпихж на източний брѣгъ на Каспийско море, чрѣзъ основанието на военната станция Красноводскъ отъ генерала Скобелева. На 1878 г. генералъ Лазаровъ, испратенъ противъ текинцитѣ, които простирахж своитѣ разбойнически набѣги дори до Красноводскъ, биде разбитъ. Той непознаваше юначеството на враговетѣ си, нито якостьта на укрѣпленията имъ при Гйокъ-Тепе. За да се спаси честьта на русското име трѣбваше защо по що да се земе Гйокъ-Тепе: Скобелевъ биде натоваренъ съ тая работа. Потикътъ се почна този часъ, но само прѣзъ Декемвий 1880 г. генералътъ можа да забиколи крѣпостьта Гйокъ-Тепе съ 58 пушкала и 8,000 души войници.

Гйокъ-Тепе образуваше едно голѣмо карре съ 8 верста около; прьстенитѣ стѣни, 7 метра високи и доста дебели, бѣхж окржжени отъ ровъ пълненъ съ вода. Три крѣпости отъ вънъ не допущахж приближаването. Вжтрѣ въ крѣпостьта, командувана отъ прочутий Токми Сердаръ, текинцитѣ бѣхж распънали 9,000 шатри за да зематъ населението отъ оазиса, прѣбѣгнало тамъ, така щото въ Гйокъ-Тепе бѣхж натикани около 40,000 души. Освѣнь това крѣпостьта се бранеше отъ 7,000 конника.

Още отъ прьвъ пжть Скобелевъ разбра, че е мжчно да се прѣвземе съ нѣкой бръзъ начинъ крѣпостьта. Той я обсади. Двама текинци, плѣнени отъ русситѣ, бидохж отпуснати и пратени въ градътъ съ заповѣдь да обадатъ на текинцитѣ доброволно да се прѣдаджтъ, или ако не да искаратъ изъ крѣпостьта старцитѣ, женитѣ и дѣцата. Токма Сердаръ въ отговоръ върна му въ торба главитѣ на пратеницитѣ и писмо пълно съ ругателства.

Единъ день Скобелевъ прѣглеждаше отъ близо укрѣпленията на неприятелитѣ, градъ отъ крушуми налѣтя възъ него; мнозина солдати отъ свитата му паднахж. Офицеритѣ го замолихж да не излага живота си, генералътъ заповѣда да му донесжтъ столътъ и чай на 300 метра раздалечь отъ неприятеля и продължаваше внимателно да разглежда укрѣпленията, като пушеше цигарата си,

и поправаше часътъ си. Крушумитѣ фучахѫ край него. Но когато голѣмото пушкало загърмѣ и единъ късъ граната се зари въ земята, близко до стола му, Скобелевъ поздрави съ шапката си артилериститѣ и полегичка отиде при щаба си.

Бомбардировката почена веднага и окопитѣ се тикахѫ върло напрѣдъ, вопрѣки честитѣ излази на обсаденитѣ. Въ единъ мигъ пушкалата бидохѫ врьхлѣтели. Текинцитѣ, като бѣсни се спущахѫ врьзъ русската пѣхота, като газяхѫ изъ трупове; съ една ржка истръгвахѫ пушкитѣ на русситѣ, съ другата сѣчахѫ и съ такава лютость, щото на мѣста бойното поле бѣше покрито съ глави, рамена, ржцѣ, кълки и крака. Нищо по-страшно отъ тая битва гжрди съ гжрди, въ които чаткането на сабитѣ, задушенитѣ псувни, гласътъ на офицеритѣ, въздишкитѣ, олелиитѣ, виковетѣ *аллахъ* и *урра* се смѣсвахѫ въ единъ страховитъ шумъ.

Скобелевъ казваше отпослѣ: „Текинцитѣ, които налитахѫ нощѣ, стжпяхѫ на парапетитѣ (куповетѣ прьсть, които стоѫтъ прѣдъ окопитѣ отъ къмъ непріятелска страна) и отъ тамъ като владѣяхѫ надъ моитѣ стрѣлци находящи се въ траповетѣ, съсичахѫ ги съ саблитѣ си, безъ да могѫ да ги защитѫ. Но една вечерь като забикаляхъ тждѣва чухъ единъ войникъ че казуваше на другаря си: — злѣ прави генералъ, та ни остава нощемъ въ тия трапове, защото Текинцитѣ ненадѣйно се искачватъ на парапетитѣ и ни поразяватъ. Ако ни турнеше десетина стжпки по-назадъ, тогава Текинцитѣ трѣбваше да слѣзнатъ въ самитѣ окопи гдѣто щѣхме да ги унищожимъ безъ никаква опасность. — Това бѣше едно откритие за мене, и на зараньта стотини врагове плуяхѫ въ дъното на окопитѣ. Поменѫтий солдатинъ прие награда георгиевски крьсть. Когато окопитѣ бѣхѫ тласнѫти до стенитѣ, пристжпътъ се рѣши да стане на 1 Януарий. Рано сутриньта загърмяхѫ пушкалата и заструпуляхѫ стѣнитѣ въ ровътъ; защитницитѣ запушвахѫ отворенитѣ мѣста съ вретища пѣсъкъ, които тозь часъ се прѣкривахѫ раздрани долу. Щомъ проломитѣ въ стѣнитѣ станахѫ доста широки за да може да стане пристжпътъ, русскитѣ пушкала прѣобърнахѫ вѫтрѣшностьта на крѣпостьта въ истински адъ. По стотина гранати на минута валяхѫ срѣдъ хилядитѣ жени, дѣца и люди, събрани въ оградата. Внезапно една мина изгърмѣ ужасно, като унищожи часть отъ укрѣпленията и бранителитѣ имъ. Земята затрепера и черъ стълпъ димъ се издигна къмъ небето. Русситѣ се хвьрляхѫ въ проломитѣ, захвана се отчаянъ бой съ ножъ; Текинцитѣ оставихѫ позициитѣ си, казацитѣ ги спогнахѫ и съсипахѫ безъ милость. Вечерьта въ оградата събрахѫ 6000 трупа; 1500 жени и дѣца, едни остали живи, други обезумѣли отъ страхъ, скитахѫ се изъ съсипнитѣ.

Паданието на тая крѣпость бѣше всичко: цѣлата страна тозъ часъ се покори и прѣдаде на побѣдителя. Самъ Токми Сердаръ дойде въ гл. щабъ и се подчини.

Слѣдъ изхожданието на 40,000 километри отъ дълги степи, Г. Мозеръ пристига най-послѣ въ Алкабадъ, русска колония срѣдъ равнината. Основана току що прѣди три години, тая колония сдобива доста приличенъ видъ съ своята малка крѣпость, своята черкова и бѣлосани русски кжщи. Тамъ е прѣбиванието на генерала Комарова. Не безъ вълнение, казва пжтникътъ, сутриньта се опжтихъ къмъ домътъ на губернатора на заднишний край; питахъ се какъ ще бѫдѫ приетъ като нѣмахъ никакво официално прѣпоржчително писмо. За мое щастие азъ найдохъ въ генерала Комарова единъ истински ученъ археологъ и натуралистъ отличенъ, а при това единъ съвършенъ джентлеменъ гостолюбивъ и любезенъ къмъ единъ чужденецъ пристигналъ отъ толкосъ далече. Той ме направи да забравѫ всичкитѣ непріятности на пжтуванието и азъ прѣкарахъ най-приятни часове въ кжщата му, дѣто прѣвъсходното му семейство събира около си всички отлични люди въ градътъ. Археологическитѣ коллекции на генерала, почнати въ Кавказъ, съдържатъ истински съкровища, и азъ длъжѫ на добрината му една нумизматическа коллекция и ископаеми нѣща, които сѫ едно твьрдѣ драгоцѣнно прѣобрѣтение.

Мервский оазисъ, който се намира на 130 версти на юго-истокъ и прѣзъ който Г. Мозеръ слѣдва пѫтьтъ си, е земя добрѣ обработена, кръстосана съ канали и пѫтища и богата съ безбройни стада товарни и рогати скотове. Ето що разказва за самий Мервъ, прочутъ на послѣдъкъ по доброволното си покорявание на бѣлий царь: Кастшутъ-Ханъ-Кала, твърдина заобиколена отъ четиреверстова ограда въ която стърчѫтъ нѣколко стотинъ нищо и никакви кѫщици и единъ лошавъ палатъ, това е столицата на оазиса. Но старий Мервъ билъ нѣкждѣ по-нататъкъ. Неоспоримо е, че той е билъ единъ отъ най-старитѣ градове на свѣта, защото се споменува въ Зендъ-Авеста. По-кѫсно той падна подъ Перситѣ и подъ Александра великий. Отъ V до VIII вѣкъ Мервъ полегка-легка се прѣобърна на християнски градъ отъ нахлуванието на чипейтѣ нетърпянци, и стана архиепископско сѣдалище. Когато по-послѣ арабитѣ го прѣвзехѫ, той бѣше единъ важенъ умственъ центръ съ болници и многобройни библиотеки. Подъ турското владичество въ XI вѣкъ Мервъ стоящъ не далече отъ Коросанъ достигна до върха на величието си. Дженгисъ-Ханъ пощади тоя градъ, но синъ му Тули-Ханъ го съсипа и изби 70,000 души. Слѣдъ паданието на Тимуридитѣ (1504 г.), Мервъ се прѣвзе отъ Узбецитѣ, но скоро мина подъ властьта на персиянетѣ, отъ които го отнехѫ Саржцитѣ на 1790. Но на 1795 г. Персиянетѣ развалихѫ язътъ на искуственното езеро снабдявано съ вода отъ рѣката Мургабъ, та прѣсѣкохѫ всичкитѣ канали, които пояхѫ страната. Тогава Мервъ „царицата на свѣта,“ която толкова пѫти се повдига отъ пепелта си, запустѣ. Тя се обърна на развалини засипани отъ пѣсъкътъ на пустинята. Злощастнитѣ Мервинци се оттѣглихѫ 40 версти по на западъ върху новото течение на рѣката. Двайсеть годинъ по послѣ паднахѫ подъ властьта на Хиванцитѣ и бѣхѫ тѣхни поддани до 1835 г.; на 1856 Саржцитѣ на свой редъ бидохѫ истласкани отъ Текинцитѣ, които прѣобърнахѫ градътъ на истински разбойнически вертепъ; затова слѣдъ паданието на Гйокъ-тепе миролюбивий елементъ въ Мервъ обърна погледъ къмъ русситѣ. Въ 1882 г. единъ русски офицеринъ Аликановъ, дагестанецъ по происхождение, пристигна въ Мервъ и успѣ да обобщи идеята за прибѣжание подъ русско покровителство, и въ крайтъ на 1883, Мервцитѣ отпуснихѫ робитѣ и испратихѫ една депутация отъ четире текинско-мервски главатари, които положихѫ прѣдъ генерала Комарова клѣтва за вѣрность къмъ негово величество русский императоръ (19 Януарий 1884).

Всеобщата амнистия, която генералъ Скобелевъ даде на бранителитѣ на Гйокъ-Тепе, даже и на ония, които се бѣхѫ укрили въ Мервъ, както и впечатлението произведено отъ московската коронация върху туркоманскитѣ делегати, бѣхѫ най-главни причини дѣто тѣзи племена се подчиниха доброволно на бѣлий царь, толкова страшенъ въ боеветѣ, но толкова великодушенъ подирь побѣдата.

Интересътъ на г. Мозеровата статия върви непрѣкъснатъ заедно съ напрѣдването на пѫтника къмъ прѣдѣлитѣ, които днесъ сѫ прѣдлогъ за распра между Англия и Россия. Той хвали цивилизирующето дѣйствие на русското владичество въ тия страни, фактъ който се прикрива настоятелно отъ западний европейски печатъ. Г. Мозеръ утвърдява, основанъ на свои собственни наблюдения, че русското обаяние е по-силно между тие срѣднеазиатски народи, нежели обаянието на Англия, която го поддържа само съ златото си, и че въ случай на една война, която той впрочемъ не вѣрва да стане, Россия може да струполи всичкото английско могущество: тя може да тласне въвъ размирената Индия племената на срѣдня Азия, чийто пълчища бихѫ наумили монголскитѣ нашествия.

(Слѣдва) на 233 стр

ВИКТОРЪ ХЮГО.

На 9 Май изнхна въ Парижъ поетътъ, който е занимавалъ, въ продължение на повече отъ шестдесеть години, съ мисъльта си и произведенията си, най-широко мѣсто въ деветнадесетий вѣкъ. Генийтъ му е грѣялъ, прѣзъ тоя дълъгъ периодъ на врѣме, и е озорявалъ вѣкътъ, като единъ грамаденъ пламъкъ. Впечатлението, което произведе смъртьта му навредъ дѣто има единъ умъ да мисли, едно сърдце да чувствова, не може да се прѣдаде вѣрно, освѣнь като се сравни съ ощущението, което испитва човѣкъ, когато отъ видело испадне изведнажь въ мрачина.

Дълбоката старость, въ която бѣше достигналъ Викторъ Хюго, бѣше оставила непокхтнати великитѣ му дарования. На осемдесеть и три години той продължаваше да работи съ неуморимата енергия на младитѣ години. Новитѣ произведения не можахх да прибавать нищо на славата му, защото тя бѣше стигнала отдавна вече на една висота, която не можеше да се надмине, нъ генийтъ му се отпечатваше и въ тѣхъ тъй блѣскаво както въ произведенията, които бѣше написалъ въ най-честититѣ и плодовити години на своята дѣятелность. Когато се пронесе извѣстието за болестьта, която прѣкрати днитѣ му, то се посрѣщна съ единъ видъ изумление, като че свѣтътъ усѣщаше за пьрви нхть, че и той е длъженъ да прѣтърпи общата участь. Човѣкътъ, който непрѣставаше да възбужда всеобщото удивление съ нови произведения, прѣдставляваше се като да е надаренъ съ вѣчна младость, прѣдъ която прѣдстои още една дълга кариера.

Ни единъ самодържецъ не е господствувалъ отъ своя прѣстолъ съ авторитетъ тъй голѣмъ и общепризнатъ, както Викторъ Хюго е господствувалъ отъ врьхътъ на паметника, който си бѣше въздигналъ съ генийтъ си, и отъ дѣто Франция и заедно съ нея цѣлий образованъ свѣтъ, съединени въ едно чувство на глхбока скрьбь и безкрайно благоговѣние, дойдохх да снематъ тѣлото му за да го положхтъ въ гробътъ. Той се бѣше поставилъ надъ споровете, които подига около себе си името на всѣки дѣятель. Завистьта бѣше замлъкнала поразена отъ величието му. Най-распаленитѣ борци отъ всички партии, книжовни, политически, социални, снижавахх орхжията си, когато минуваxх покрай него. Прѣдъ името му всички се покланяхх съ благоговѣйно почитание.

Викторъ Хюго заговори съ пълно съзнание въ своитѣ сили отъ най-ранна възрасть, когато други писатели, надарени съ несъмненъ талантъ, боязливо и недовѣрчиво захващатъ да пристхпятъ. Още отъ най-пьрвитѣ си произведения той прикова въ себе-си вниманието и удивлението на свѣтътъ. Името му достигна изведнажь до най-голѣмитѣ размѣри на популярностьта и блѣскаво се очерта ролята, която му прѣдлѣжеше да играе, и която не прѣстана да расте отъ тогава. Той влезе въ литературний животъ като въ едно сражение и едноврѣменно

посочи цѣлта, къмъ която се стремеше и заяви грамаднитѣ сили, съ които располагаше. Всяко произведение се посрѣщаше като едно събитие и свѣтътъ виждаше въ него ново доказателство за поразителнигѣ му дарования и за нравственното му нарастяване. Въ книгитѣ, които излизаха изъ подъ перото му, развиваха се въпроси, които интересуваха не само литературний свѣтъ нъ и цѣлото человѣчество. Кржгозорътъ, въ който се движеше мисъльта му, разширяваше постоянно своитѣ прѣдѣли. Възраждането на искуството и поезията, на което бѣше посветилъ всичкитѣ си усилия, видѣ му се задача малка. Духътъ му проникна въ всичкитѣ въпроси, които вълнуватъ человѣчеството. Той се намѣси, отъ висотата, дѣто лѣтеше мисъльта му, въ всичкитѣ борби на свободата противъ притѣснението, на правото противъ силата, на свѣтлината противъ мракътъ, на прогресътъ противъ прѣдразсждъка. Всичкитѣ страдания намѣриха отзивъ и съчувствие въ произведенията му. Въ обширната область на мисъльта той не остави задача, до която да се не трогне, велика идея, която да не прѣгърне и проведе въ съчиненията си.

Философската мисъль, която озарява миросъзерцанието на Виктора Хюго, е горѣща и непоколебима вѣра въ прогресътъ. Произведенията му съставлявать редъ блѣскави и великодушни усилия за утвърждението на тая вѣра. Тѣ сж не само единъ величественъ литературенъ паметникъ, нъ и единъ подвигъ, който очертава въ свѣтли и незаличими бразди пжтьтъ, по който трѣбва да вьрви человѣчеството за да стигне цѣлта на своитѣ стремления. Въ борбата съ прѣпятствията, които на всяка минута се испрѣчватъ прѣдъ прогресса и го приустановляватъ, свѣтътъ ще се обрьща къмъ произведенията на Виктора Хюго за да черпи въ тѣхъ сила и енергия.

Всемирното значение на Виктора Хюго се е отразило по най-блѣскавъ начинъ при погребението му. Никое описание не може да даде приблизително вѣрно понятие за великолѣпнитѣ и небивали почести, съ който е било съпроводено до послѣднето му жилище тѣлото на великий мьртвецъ. Подирь колесницата на бѣднитѣ, въ която, по желанието, исказано въ завѣщанието му, е било прѣнесено тѣлото, вървѣлъ е единъ и половинъ милиона народъ. Всичкитѣ образовани народи сж имали тамъ депутации за да искажатъ участието, което зиматъ въ скърбьта на Франция.

Съ душевно удоволствие ще поменемъ, че и България е присжтствувала на това тържество. Тя се е прѣдставлявала тамъ отъ българскитѣ студенти въ Парижъ. Вѣнецътъ, който сж положили на гробътъ на поета, е привлѣкълъ всеобщо внимание, и младитѣ студенти сж били посрѣщнати съ трогателни въсклицания. Името на България се е пронесло въ цѣлъ Парижь, произнесено съ въсторжени викове отъ хиляди уста. Българскитѣ студенти въ Парижь, съ своето участие въ апотеозата на Виктора Хюго, не сж само исказали почетьта на България къмъ най-великий гений на деветнадесетий вѣкъ, тѣ сж и утвърдили съ това правото да се прѣдставлява въ ликътъ на образованитѣ народи.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Учение за физическото възпитание на дѣцата, отъ д-ра Ив. Драгомирова. — Пловдивъ.

Ще кажемъ веднага, че посрѣщнахме съ истинска радость горнята книга, която, извѣстена още прѣди година, ако не и повече, едва сега се появява на свѣтъ.

Не е съвсѣмъ лесна работа у насъ да излѣзе отъ печатъ една книга, особенно ако не е назначена за учебникъ въ училищата. Книгоиздателитѣ ни сж крайно недовѣрчиви къмъ читающата публика, и, когато имъ се поднесе нѣкой трудъ, който не носи на коричкитѣ си прѣлъстителното заглавие: ржководство по еди-кой си прѣдмѣтъ за употрѣбление въ еди-кои си училище, тѣ клюмватъ глава и сж готови да ви кажатъ: да бѣше книгата ви учебникъ на драго сърдце да я земемъ, нъ . . . Да имъ се сърдимъ ли за това? Не сж ли ги принудили горчиви и скжпи опити да бждатъ тѣй недовѣрчиви къмъ публиката? Нѣматъ ли право да съобразяватъ своитѣ работи споредъ духътъ и нуждитѣ на врѣмето и, като всички търговцй, да не рискуватъ своитѣ капитали освѣнь за стоки, които ще намѣратъ куповачи? И ето що става. Педагогическата литература само се развива, ако не въ качеството поне въ количество. По единъ и сжщи прѣдмѣтъ ще намѣрите твърдѣ често до десетина учебника и колкото прѣдмѣтътъ е по-лесенъ и въ колкото по-долни классове се прѣподава, толкова и числото на учебницитѣ по него е по-голѣмо. Като ги прѣгледате, ще намѣрите, че не отговарятъ повечето на никоя нужда. Другитѣ книги се появяватъ само като феномени. Дълги мѣсеци трѣбва да се чака за да се чуе, че е излѣзнала такава книга. Казваме да се чуе, защото една книга може да излѣзе и никога да се не види. Книжаритѣ малко искатъ да знятъ за такива книги и или ги не зематъ за продавь йли ги забравятъ когато по случай се снабджтъ съ по нѣколко екземпляра. Тука не говоримъ за достойнството на книгитѣ. Нѣмаше защо да се безпокоимъ, ако това се случаваше само съ книги, които отъ само себе заслужватъ да се забравятъ, нъ тая участь е обща за всичкитѣ книги. Развитието на литературата ни зависи въ голѣма степень отъ публиката. Съ нарастяването на публиката, която чете и може да цѣни, ще расте и числото на добритѣ книги. Писательтъ, съ какъвто и талантъ да располага, не може да работи, когато прѣдварително знае, че твърдѣ малцина ще четжтъ произведенията му, а още по-малко ще бжде числото на онія, които ще оцѣнятъ произведенията му. При неутѣшителнитѣ мисли, които изказваме, нии рискуваме да бждемъ несправедливи, ако не признаемъ, че едно подобрение се забѣлѣжва и то не може да не расте по-вече за напрѣдъ. Читающата ни публика не стои съвсемъ на едно мѣсто. Ако и слабо и бавно числото ѝ обаче при все това расте и вкусътъ ѝ се развива. На това движение силно ще съдѣйствуватъ такива хубави и полезни книги като трудътъ на г. д-ра Драгомирова. Важностьта на прѣдмѣта съ който се занимава, вѣщината, съ който е развитъ и разгледанъ тоя прѣдмѣтъ, залужватъ да направатъ отъ книгата на г. д-ра Драгомирова настолна книга на всяко семейство и на всички онія дѣятели, въ длъжноститѣ на които влиза да се занимаватъ съ въспитанйето на младото поколение. Книгата има за мотто: mens sana in corpore sano (здравъ умъ въ здраво тѣло). Грамадната смйсъль, която се крие въ тия прости думи, нѣма нужда отъ тълкуване. Въ дѣлото на въспитанието на дѣцата, тѣ завзематъ първо мѣсто. Длъжностьта, която налагатъ на онія, които иматъ да се грижатъ съ въспитанието на дѣцата, не може да се занемари отъ тѣхъ безъ да ги изложи на най-голѣма отговорность. За жалость тая отговорность най-малко се съзнава.

Физическото въспитание на дѣцата е занемарено както въ кжщата, дѣто за него трѣбва да се грижатъ исключително родителитѣ отъ самото рождение на дѣцата така и въ училището, дѣто то прѣминува, съ наякването на възрастьта на дѣцата, до извѣстна степень въ ржцѣтѣ на учителя. Ако родителитѣ отъ невѣжество и незнание занемаряватъ своитѣ длъжности въ отношение на физическото въспитание на дѣцата, то къмъ тия длъжности не се отнасятъ съ по-голѣмо внимание и учителитѣ. „Нашитѣ педагози не трѣбва ни на минута да забравятъ, че нашата школа е прѣдизвикана, обязана и длъжна е да исправи великитѣ родителски погрѣшки въ въспитанието на нашитѣ дѣца. Нашитѣ родители знаятъ само да раждатъ дѣца, нъ не знаятъ да ги въспитаватъ; за това нашата школа е обязана да ги направи добри, честни и благородни граждани, проникнжти съ всичкитѣ човѣчески добродѣтели, съ съзнанието на дългътъ си къмъ отечеството си. Достига ли се тая цѣль въ нашитѣ училища или напротивъ грѣховетѣ народителското въспитание се размножаватъ въ тѣхъ,—за това оставамъ да сжди всякой, който е способенъ за тая работа. Зз моя смѣтка азъ се осмелявамъ да кажж безъ прѣувеличение, че нашето семейство и нашето училище прѣдставляватъ въ настояще врѣме двѣ близначета съ всичкитѣ си прародителски грѣхове!“ Убийственнитѣ условия, въ които се извършва физическото въспитание на дѣцата и още по-убийственнитѣ послѣдствия, които произтичатъ отъ печалното положение, въ косто е то оставено, сж изложени съ поразителна вѣрность. Книгата е пълна съ данни, много отъ които д-ръ Драгомировъ е извлекълъ отъ своитѣ

собственни наблюдения, въ подкрѣпление на горнитѣ утвърждения. Особенна важность прѣдставлява въ това отношение главата, въ която се разглѣжда смъртностьта на дѣцата, болеститѣ, на които сж изложени и причинитѣ, които ги прѣдизвикватъ въ повечето случаи. Като земемъ прѣдвидъ че главний факторъ въ производителностьта и богатството на една страна е численностьта на населението, то ще разберемъ какво велико зло прѣдставляватъ смъртностьта на дѣцата отъ една страна и недостатъчното и клекаво развитие на физическитѣ сили на ония, които оставатъ живи.

Ученіето за физическото въспитание на дѣцата не се задоволява да говори за погрѣшкитѣ на родителитѣ и учителитѣ въ отношение на въспитанието на младото поколение. То се стреми да исправи тия погрѣшки и за това ги и указва, като зима дѣтето, още когато е то въ утробата на майка си, и преслѣдва неговото развитие прѣзъ всичката онзи възрасть, когато то изисква най-голѣми и старателни грижи, когато е изложено на най-велики опасности и всяко немарение може да се отзове гибелно възъ цѣлий му животъ, ако не съдѣйствува за прѣждеврѣменната му смърть. Длъжноститѣ, които иматъ родителитѣ, сж придружени съ правилата, които трѣбва да слѣдватъ за да отговорятъ удовлетворително на великата си и благородна задача. Стжпка по стжпка е изслѣдвано въспитанието на дѣцата. Не е пропустната ни една подробность, която има значение малко или голѣмо въ тая толкова деликатна и сложна работа, каквато е въспитанието на дѣтето.“ Въ животътъ на малкитѣ дѣца всичко е важно и всичко — порядъкъ или безпорядъкъ, чистота или небрѣжность — остава въ дѣтската натура дълбоки и неискореними послѣдствия. Лошо или добро веднажъ внесено въ дѣтинската душа остава на всегда. Така сжщо и болеститѣ и всяко страдание въобще, причинено дома, въ училището или дѣто да е, — оставатъ своитѣ лоши послѣдствия въ натурата на човѣкътъ на всичкий му животъ и съставляватъ основание на неговото бждще нещастие.“ Народитѣ, които сж достигнали до най-високий връхъ на образованностьта, дълбоко сж съзнавали своитѣ длъжности въ отношение къмъ физическото въспитание на дѣцата. На това съзнание се дължи въ голѣма степень високото развитие, до което сж отигнали.

Книгата, съ която се постарахме въ общи черти да запознаемъ читателитѣ си, е прѣдназначена да внуши това сжщото съзнание на народътъ ни. Тя е единъ трудъ, който прави най-велика честь на авторътъ си. Достойнствата съ които се отличава, могжтъ да се сравнжтъ само съ възвишенностата на задачата, която има прѣдъ видъ. Ученъ трудъ прѣди всичко, тя се отличава съ блистателни литературни качества. Авторътъ ѝ впрочемъ не е неизвѣстенъ на читающата ни публика. Статиитѣ, обнародвани отъ него въ разни списания и вѣстници, сж дали случай на публиката ни да оцѣни вѣщнината, съ която той владѣе перото. Тя ще намѣри въ „учението за физическото въспитание на дѣцата“ сжщий богатъ, ясенъ и увлекателенъ язикъ, съ който се отличава всичко що е написалъ до сега. Ний ще свършимъ нѣколкото редове, които посветихме на книгата, съ самитѣ думи на авторътъ ѝ, съ които захваща прѣдговорътъ, като пожелаемъ да влезе въ ржцѣтѣ и да се проникнатъ отъ значението ѝ „всички ония, които иматъ или ще иматъ дѣца и които желаятъ да имъ даджтъ добро въспитание, да ги направатъ здрави и полезни работници както за себе си така и за отечеството си; всички ония, на които сж драги и мили интереситѣ на дѣцата имъ, тѣхното здравие, благоденствие и щастие прѣзъ живота имъ; всички ония най-послѣ, които могжтъ да разбержтъ, че основанието на дѣтското здравие, щастие и благоденствие се полага още въ пьрвитѣ дни и години на дѣтский животъ, когато дѣтето не е въ състояние да направи нищо само за себе си, когато въ всичко то зависи отъ другитѣ и всичко чака отъ тѣхъ и когато послѣднитѣ по волята си могжтъ да направатъ отъ него ангелъ или демонъ, да го възрастжтъ здраво и крѣпко тѣломъ и духомъ или да прибавятъ още единъ тѣлесно и душевно боленъ къмъ несмѣтното число на сжществующитѣ вече.“

Медицинско списание, издава Варненското медицинско дружество. — Варна

Отъ началото на текущий мѣсецъ е почнало да излиза въ Варна *Медицинско списание*, което се издава отъ Варненското медицинско дружество. Съдържанието на пьрвата му книжка о слѣдующето:

Дѣтската хигиена. — Животна топлина. — Влиянието на топлината въ развитието на болеститѣ. — Диярията на дѣцата. — Monstre thoraco gastropagus. — Нови издирвания по цѣрението отъ пандилка. — Сждебно-медицинский актъ въ единъ случай пуквание злъчний мѣхуръ (ruptura cyslio felleae). — За antipyrine. — За привързване ранитѣ съ iodoforme. Лѣкуване отъ холера. — За терапевтическото дѣйствие на Resorcine. — Лѣчение на lupis. — Топлата вода като емостатическо срѣдство. — Антихолернитѣ инокулации. — По заразяването отъ туберкулозиса.

Читателитѣ ни ще виджтъ по самото съдържание колко полезно може да бжде списанието. Като си запазваме правото да говоримъ други пжть за него, ний му желаемъ постоянно подобрение и дълговрѣменень животъ.

Добриновъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Викторъ Хюго въ 1830 г. — Слѣдующата страница, извлѣчена изъ съчиненията на Теофила Готие, знаменитъ поетъ и писатель френски, показва на какъвъ култъ се е радвалъ В. Хюго още въ самата си младость въ лагеритъ на романтицитѣ. Теофилъ Готие е билъ единъ отъ най-горѣщитѣ поклонници на генийтъ на В. Хюго. Той расказва пьрвото си прѣдставление прѣдъ вождътъ на романтическата школа:

„Заслугитѣ ни при прѣдставлението на Хернани, тридесеть боя, тридесеть горѣщо извоевани прѣдставления, даваxx ни почти право да бѫдемъ прѣдставени на великий вождъ. Това бѣше лесно: Жерардъ де Нервалъ или Петрюсъ Борелъ, съ които се бѣхме наскоро запознали, можаxx да ни заведѫтъ у него. Но при тая мисъль обладаваше ни непобѣдимъ страхъ. Боехме се отъ испълнението на желанието си. Отдѫхвахме си, като че падаше отъ гѫрдитѣ ни нѣкой тѣжъкъ товаръ, когато нѣкое прѣпятствие се испрѣчеше и растроеше намѣрението ни скроено съ Жерарда или Петрюса.

„Викторъ Хюго бѣше се прѣмѣстилъ въ една улица на кварталътъ Франсоа I, улица Жанъ-Гужонъ, дѣто имаше само една кѫща, кѫщата на поета; на около се простиракx Елисейскитѣ полета, които бѣхx почти пусти и сгодни за расходка и мечтание.

„Два пѫти се въскачвахме по стълбата, като че подошвитѣ на кундуритѣ ни бѣхx отъ куршумъ. Не можахме да дишаме; сърдцето ни биеше въ гърлото и студенъ потъ избиваше на челото ни. Когато стигнахме до вратата такъвъ лудъ страхъ ни обзе щото се обърнахме и бѣржѣ бѣржѣ слѣзохме изъ стълбата, послѣдвани отъ своитѣ другари, които се кѫсахx отъ смѣхъ.

„Единъ трети опитъ излѣзе по-благополученъ: бѣхме поискали отъ другаритѣ си нѣколко минути за да дойдемъ на себе си и бѣхме сѣднали на едно отъ стѫпалата на стълбата, защото краката ни се прѣвиваxx, нъ ето че портата се отвори и посрѣдъ вълни отъ свѣтлина като Фебъ-Апполонъ когато излиза отъ вратитѣ на Зората, показа се надъ насъ, кой? самъ Викторъ Хюго въ славата си!

„Като Естиръ прѣдъ Ассуеруса насмалко остана да ни припадне. Хюго не можѣ, както сатрапътъ къмъ хубавата Еврейка, да простре къмъ насъ, за да ни успокои, дългий си златенъ скиптръ, по причина че нѣмаше златенъ скиптръ, което ни очуди. Той се засмѣ, нъ не се показа зачуденъ, тъй като всѣкидневно му се случаваше да срѣща на пѫтя си малки поети втрещени, чървени като петли или блѣди като мьртавци, и даже мѫже, които се уплашваxx и запелтечваxx прѣдъ него. Той ни привдигна по най-милъ и учтивъ начинъ, и, като се отказа отъ расходката си, влѣзе заедно съ насъ въ кабинета си.

„Ханри Хайне расказва, че когато рѣшилъ да иди ди види Гете, много врѣме приготовлявалъ въ главата си дълги слова, които се готвилъ да му каже, нъ когато излѣзналъ прѣдъ него, не намѣрилъ какво друго да каже освѣнъ че „сливитѣ по пѫтя отъ Иена до Веймаръ раждатъ сливи, които сѫ прѣвъсходни противъ жаждата,“ което накарало тихо да се засмѣе Юпитерътъ на германската поезия, който е билъ може-би много по-поласканъ отъ тая глупость отъ колкото отъ една рѣчь искуствено и студено скроена. Нашето краснорѣчие не бѣше по друго, ако и ний така сѫщо да бѣхме дълго врѣме мислили съ какви лирически апострофи да се обърнемъ за пьрви пѫть къмъ В. Хюго.

„Боговетѣ, царетѣ, хубавитѣ жени и великитѣ поети могѫтъ да се гледатъ по-вторачено отъ другитѣ личности безъ да се разсърдятъ и ний гледахме съ напрѣгнато удивление Хюго безъ да покаже че се безпокои отъ това.

„У Виктора Хюго, който бѣше тогава на двадесеть и осемь години, удивляваше прѣди всичко въистина монументалното чело, което увѣнчаваше тихото му и сериозно лице; хубостьта и широчината му бѣхѫ наистина свьрхчеловѣчески; можахѫ да се испишатъ на него най-широкитѣ мисли и да се положатъ златни и лаврови вѣнци като на челото на нѣкой богъ или цезарь. То носеше знакъ на всемогущество. Ясно кестенови косми го кѫдросваххѫ и падахѫ доволно долу. Лицето му бѣше грижливо обрьснато, блѣдно, — пробито и освѣтлено съ двѣ орлови очи; устата съ извити бърни, наведени къмъ жглитѣ, съ изражение твьрдо и волно, като се отваряше когато се засмиваше, показваше зѫби които блѣстяхѫ отъ бѣлезнина. Костюмътъ му състоеше отъ една черна реденгота, единъ сивъ панталонъ и една риза съ прѣвита яка.

„Никой не би подозрѣлъ че тоя съвьршенъ джентлеменъ е вождъ на тия расчорлавени и брадати чети, които нанасяхѫ терроръ на мирнитѣ граждани. Такъвъ ни се прѣдстави Викторъ Хюго въ пьрвата срѣща, и образътъ е останалъ незаличимъ въ паметьта ни. Ние пазимъ като една скѫпоцѣнность тоя портретъ хубавъ, младъ, засмѣнъ, който блѣстеше отъ гений и пьскаше около себе си свѣтли зари отъ слава.“

Прѣгледъ на новий прѣводъ на библията въ Англия. Едно явление твьрдѣ характеристично за състоянието на англо-саксонската мисълъ се прославлява отъ нѣколко дни на самъ въ Лондонъ, въ Atenoster row, една часть отъ градьтъ която е срѣдоточието на книжевната търговия. Отъ зараньта до вечерьта, хиледи куповаче отъ всякакви съсловия се нареждатъ прѣдъ портитѣ на книгопродавницитѣ, слизатъ вѫтрѣ и си отиватъ, носящи въ рѫка една голѣма книга in-8 и е съ самодоволенъ изгледъ на хора, които сѫ се сподобили съ единъ ревностно очакванъ литературенъ трудъ. Отъ друга страна, безбройни писма и телеграмми изъ провинцията пристигатъ всѣки день, съ които се поръчватъ грамадно число екземпляри. Понеже Английский обичай е да се не продаватъ книгитѣ освѣнь подвѣзани, то и подвьрзвачитѣ сѫ прѣтрупани съ работа. Една навалица отъ пощаждие, и едно вълнение помежду коммиссионеритѣ. Още не пристигнали врьзкитѣ съ книгитѣ — тѣ се отнасятъ. Какви сѫ тии книги и какъвъ е тоя литературенъ трудъ? Нѣкой новъ романъ ли? Нѣкоя книга отъ пѫтешествия ли? Изложение на нѣкои нови открития ли е? Да ли не е нѣкоя поема отъ Теннисона или мемоаритѣ на Misstress Langly? Никакъ не. Това е чисто и просто новий прѣводъ на Старий Завѣтъ, който е излѣзълъ тия дни на бѣлъ свѣтъ съ съединенитѣ трудове на вѣщитѣ въ Еврейский язикъ отъ Оксфордъ и Кембрижъ. Види се че старитѣ прѣводи и именно официалний прѣводъ, които се основаватъ повече на прочутий Грьцкий прѣводъ на 70-тѣхъ, отъ колкото вьрху едно прямо изучвание на текста, сѫ далечь да бѫдѫтъ удовлетворителни за вѣщитѣ людие.

Най-прочутитѣ ориенталисти на Съединеното Кралство се посвѣтихѫ на тия работи, една коммиссия биде натоварена да съсрѣдоточи и да прѣгледа тѣхнитѣ трудове и настоящето издание, нарѣчено *прѣгледанъ прѣводъ*, е излѣзло днесь на бѣлъ свѣтъ.

Вълнението, което това събитие произведе въ Англо-саксонский свѣтъ, може да се сѫди отъ слѣдующий фактъ: единъ американский вѣстникъ похарчилъ дванадесеть хиляди и петстотинъ франка за да даде на своитѣ читатели, чрѣзъ задъ-атлантический телеграфъ, една пълна анализа на главнитѣ поправки.

Любопитни подробности за Викторъ Хюго. Между многото любопитни свѣдѣния, които даватъ вѣствицитѣ за образътъ на живота му и за личността му, ние привождаме слѣдующитѣ: Подиръ своето хлабаво дѣтинство, което и самъ е засвидѣтелствувалъ въ едно стихотворение, В Хюго, благодарение на строга хигиена и редовенъ животъ, придоби едно твърдѣ крѣпко здравие; зелената му старость привождаше въ очудване всички. Навицитѣ му бѣхж твърдѣ правилни и всѣки можеше да прочете на зидътъ на Hauteville House тоя надписъ отъ него самаго поставенъ тамъ:

Lever à six, diner à dix,
Souper à six, coucher à dix,
Fait vivre l'homme dix fois dix.

Той работеше сѐ правъ и растваряше тогава всичкитѣ прозорци, каквото и да бѣше времето. По тоя начинъ е писалъ и въ най-студени зими, на открить въздухъ почти. Той остана до края на живота си вѣренъ на гжшето перо, и никога не употрѣбяваше друго. Всичкитѣ си ржкописи печатни той е грижовно запазилъ. Тѣ ще минатъ въ Народната библиотека. Но голѣмо количество ржкописи, както увѣряватъ, има той оставени, които е назначилъ да се печататъ на разни срокове. Послѣднитѣ години на Хюго прѣдставляватъ зрѣлище единчко въ литературната история. Царственното величие на изгнанието го бѣше турило извънъ критиката и както часто се казваше той влѣзна живъ въ потомството. Той царуваше литературно не само въ Франция, но и въ свѣта. Неговата кжща, открита за всѣкиго, видѣ да иджтъ да му се поклонжтъ всичкитѣ фрѣнски знаменитости и чуждестрани писатели, които посѣщаваxж Парижъ. Не може да се изброятъ всичкитѣ общества и събрания политически, научни и литературни, на които той бѣше почетенъ прѣдсѣдатель или членъ. Още на живота му прѣкржстихж площадътъ *Ейлау*, дѣто живѣ и умрѣ на *Викторъ Хюго*. Осемдесетата му годишнина бѣше истинска апотеоза за него: петстотинъ хиляди души минахж въ строй край домътъ му, и поднесохж на стареца, който стоеше на прозореца си, развълнуванъ до сущъ, почитанието на цѣлата фрѣнцуска земя.

Още прѣзъ 1883 г. В. Хюго бѣше вржчилъ на Г. Огюстъ Вакери въ единъ отворенъ пликъ, послѣднята си воля за слѣдующий день подиръ смьртьта му; тя състои въ тие редове:

Давамъ 50,000 фрѣнка на сиромаситѣ.

Желаж да ме занесжтъ до гробищата съ тѣхното носило.

Не приемамъ опѣлото на никоя черква; просж една заупокойна молитва отъ всичкитѣ души. Вѣрвамъ въ Бога.

Колкото за наслѣдството В. Хюго оставя, освѣнь ржкописитѣ на разни непечатани още драми, поеми и пр. и една сумма отъ около петъ милиона фрѣнка, отъ които три милиона сж въ английско консолиде, и донасятъ лихва 90,000 фрѣнка. Осталитѣ два милиона сж въ белгийски и фрѣнцуски акции. Всички тия документи лѣжжтъ у Ротшилда. Само двѣ кжщи остая покойникътъ: една въ Парижъ, друга — Hauteville House — на островъ Гернезси, дѣто е билъ въ изгнание.

Гелсингфорсъ и цѣла Финландия тържественно сж отпраздвували прѣди малко издигането памятника на финландский поетъ-патриотъ Руneберга. Рунебергъ стои правъ, въ священиическо облѣкло. На памятника не сж изваяни ни гений, ни емблеми, ни свинкси; само образътъ на „Финландия“ като че ли е замислена, е поставенъ долу. Тя е намѣтната съ мечешка кожа, а съ лѣвата ржка дьржи щитъ, на който има три стиха изъ химнътъ „Нашата земя.“ На подножието има надпись на фински и шведски язици и година „1885.“

Откриванието на памятника е било извънмѣрно голѣмо тържество въ цѣла Финландия. — Самий памятникъ е издѣланъ отъ синътъ на Руneберга, най-добрий финландский скулпторъ.

ЗОРА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ.

Първа година, 1 Юлий, 1885 година.

КНИЖКА V.

ПЛОВДИВЪ,
Бързотискна-печатница на Христо Г. Дановъ
1885.

ЗОРА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ.

ПЪРВА ГОДИНА. I-й ЮЛИЙ 1885. КНИЖКА V.

ЧИЧОВЦИ

отъ

ИВАНА ВАЗОВА.

(Продължение отъ книжка IV).

XXII.

Господарьтъ на Мексиканеца.

Въ конака на кйошка при чучура сѣдяхж наредъ на рогоски първенци и чорбаджии, свикани отъ агата (така се викашѳ главний прѣдставитель на султана въ тоя градъ), по многоважното и тревожно дѣло на Варлаама Копринарката Тарилйомътъ, уловенъ чѳ пръска бунтовни прокламации.

Агата (той бѣшѳ бей), съ дългъ кехлибаревъ цигарникъ на уста, сѣдѣшѳ въ почетний кжтъ на мекъ дюшекъ, до непрѣмѣнното си орѣхово ковчежчѳ, отъ горѣ на коѳто стояхж наслагани валчеста мастилница отъ фарфоръ, турски пера отъ тръстика и хартии.

Беятъ бѣшѳ старецъ грухналъ вечѳ отъ дълго употрѣблѳниѳ на ракия и афионъ, ѳдроглавъ, нисъкъ, съ дребно тѣло и съвсѣмъ побѣляла брада; лицето му сухо, длъгнясто, съ азиатски цвѣтъ и изражѳниѳ, набърчено съ дълги бразди и издълбано отъ шарката; очитѣ му, мжтни и сиви, сѳ губяхж подъ похпухналитѣ му клѳпачи; носътъ му твърдѣ голѣмъ и гърбатъ сѳ свършваше надъ устата му съ двѣ широки дупки, почернѣли отъ ѳмфиѳ, коѳто бѣшѳ придало тъмножълтѳникавъ цвѣтъ на мустацитѣ му.

Когато беятъ нѳ бѣшѳ пиянъ, или му сѳ стѣгашѳ душата, той обичашѳ да излазя изъ конака безъ сетрѳ, по ржкави и по жилетка, и да

сѳ расхожда по мегданя, запитваше по нѣщо всѣкой единъ лавочникъ (тоя благороденъ навикъ бѣше приелъ отъ нѣкой си везиръ), или сѣдаше на плетено столче, срѣщу берберницата на Хаджи Ахила, който псуваше гръмогласно и него и пророка му, по български, а бейтъ се смѣеше още пò-яката на остроумнитѣ Хаджи Ахилови глуми, отъ които нищо не отбираше.

Беятъ, както казахъ одевѣ, при всичко, че бѣше бей, имаше много прости отношения и колчимъ срѣщнеше лудий Дося по улицитѣ, спираше го, распитваше го добродушно и му даваше петакъ. Той обикновенно му казваше: чадо. Не пò-малко человѣколюбиво сѳ отнасяше съ кучетата, които го слѣдвахх по двайсетина; той ги завеждаше на месарницата (касапницата), и безъ да пита ступана, отрѣзваше най-хубавото парче отъ вратътъ на овена и имъ го хвърляше (като прѣдварително имъ го насичаше, за да сѳ нѳ каратъ) съ думитѣ: „ѣжте, чада!“ За това покойний попъ Никифоръ казваше умилено: „беятъ, ако и невѣрникъ, ѳ много пò-милостивъ къмъ ближнийтъ си, отъ колкото Българина.“ По тая причина той бѣше станалъ популярѳнъ и дѣцата безтрепетно приближаваxx до него да гледатъ кехлибарений му цигарникъ въ устата, а той имъ казваше чадолюбиво: „аферимъ, чада!“ Той даже на единъ Ивановъ-день сѳ остави чорбаджиитѣ да го окжпатъ цѣлъ на мегданский кладенецъ съ дрѣхитѣ, а той сѳ смѣеше отъ студъ и отъ радость, а послѣ направихх богатъ пиръ въ негова честь; и когато онъ-башийтъ му забѣлѣжи почтително, че обноската му ѳ недостолѣпна, той го исхока сърдито: „Мълчи бре, куче! това ѳ за здраве!“ А веднжжъ би на мренѐ богатий турчинъ Емексизъ-аа, за дѣто мѝнуваше въоржженъ прѣзъ българско мѣсто. Обичаше сжщо чистотата, но по единъ особѳнъ начинъ, защото купищата пълняхх чатжръ-лжцитѣ, а помиитѣ — баритѣ, но той нѳ думаше нищо, само когато, лѣтно врѣме, зърнеше динява кора, сѳ разлютяваше много, и който му сѳ мѣрнеше тогава — чорбаджия ли, попъ ли, даскалъ ли, турчинъ ли бѣше, — караше го да я земе и да я хвърли на края, при Базаитовитѣ чърници. Единъ день бѣше накаралъ да направи това ученомудрий дядо Йосю, който отъ тогава стана страшенъ царски душманинъ! Това всякой испълняваше, защото, инакъ, фиников бастунъ, който бѣше донесълъ отъ Мекка (поради която причина Хаджи Смионъ го наричаше „мексиканецътъ“) играеше немилостиво по гърбоветѣ. Мразеше ужасно пияницитѣ, нощно врѣме, и ги биеше безпощадно съ мексиканецътъ, за това и подчиненитѣ му служители бѣхх твърдѣ строги въ тоя смисъль. Една нощь заптиетата, като ходяхх на караулъ, намѣрохх въ ископаний въ земята прозорецъ на дѣда Нистора старий пияница, Цоля Богдапрóстито, и понеже той страшно сѳ дереше и сѳ опираше на „гражданскитѣ власти“, тѣ го разритахх и захлупихх съ капака на земляний прозорецъ. Зараньта, кога рѣкохх да извадатъ Цоля, видяхх съ ужасъ началника си, беятъ, цѣлъ облѳпѳнъ съ паяжина и прахъ, че сѳ измжкваше изъ трапътъ. Отъ тогава

Мичо Многознайковъ много го почиташе и го назоваваше новий Харунъ-алъ-Рашидъ! Свирѣпъ бѣше, обаче, Харунъ-алъ-Рашидъ когато се напиваше и на третий день се окопитваше. Той вадеше срѣдъ конашкий дворъ малкитѣ длъжници на царщината, и заповѣдаше да имъ удрятъ по двайсеть и петь дрѣновици по краката, понеже махмурлукътъ му исчезваше по́-скоро отъ виковетѣ на нещастницитѣ, или пакъ оние, които бѣхж хванати въ неприлични приключения нощно врѣме, задлъжаваше въ двайсеть и четире часа да се оженатъ или ако не — снопътъ бѣше натопенъ въ коритото на кладенеца. Но какво се случи веднжжъ? Единъ непознатъ чужденецъ, минувачъ прѣзъ града, се видѣ принуденъ да се ожени за една стара мома, която самъ беятъ му прѣпоржча. Но скоро стана явно, че тоя чужденецъ ималъ жена здрава и читава на мѣстото си, и съ четире дѣца. Това много разсмѣ бея и той побърза да ги распусне, като подари на невѣстата двайсеть и петь лакти басма.

Беятъ бѣше твърдѣ справедливъ сждия и когато се затруднняваше много въ нѣкоя сплетена сждба, той немилостиво изгонваше съ мексиканеца сждящитѣ се. Особенно се разлютяваше щомъ нѣкой отъ тѣхъ му напомнеше нѣкой членъ отъ закона, винаги сложенъ на орѣховото му ковчежче; тогава ставаше правъ, поканваше сждящий се да дойде да сѣдне на мѣстото му, като казваше:

— Заповѣдай, чилиби! като знаешъ по̀ добрѣ, заповѣдай!

Но защото сждящий се не приимаше такава висока честь, той му искрѣщняваше: на вънъ, кърата!

Но никога до днесь, нито кога е билъ забитинъ въ Мосулъ, нито кога е билъ въ Кжркъ-Клисия, нито кога е билъ въ Требиня, не му се е случвало да разглежда политически процесъ. Той се много смути, когато днесь, послѣ обѣдъ, Селямсжзътъ дойде запъхтялъ и му донесе прокламация отъ Варлаама Копринарката. А когато онъ-башиятъ по поводъ на това му съобщи, че е подушилъ комити и въ тоя градъ, които сж отъ букурешкитѣ, той се разлюти, заповѣда тозъ часъ да свикатъ всички първенци, да доведжтъ подъ стража сѣятеля на прокламацииитѣ и да затворатъ набѣдника.

XXIII.

Кйошкътъ.

Джлбоко мълчание царуваше на кйошка, дѣто бѣхж наредени всичкитѣ първенци.

Тамъ бѣше, до самий бей, кормястий едъръ чорбаджия Карагйозоолу, който кога вървеше имаше видъ на една планина, която се мѣсти.

До него сѣдеше дългнестий сухъ дѣдо Матея, или „лукавий рабе“ както го наричахж, който кога ходеше по пжтя пѣеше сѐ черковни пѣсни и два пжти бѣше далъ фалименто.

До Матея чорбаджи бѣше тлъстий Койчо чорбаджи, изгоненъ отдавна отъ кьой-векилска длъжность, но чорбаджилжка не бѣше изгубилъ, и цѣлъ день киснеше въ конака. — Не могж да ямъ сладко, ако не помиришж конашката хава, казваше той. Той бѣше кормястъ, потеше се непрѣстанно, и играеше чудно „кючекъ-оюну“.

По-насамъ сѣдеше въ панталони Гердань чорбаджи, мършавъ, дългомустакатъ и прьвъ ѣздачъ на конь, на който и миришеше непрѣстанно. Той се пулеше твърдѣ звѣровито, когато говореше, и гаче щѣше да каже на събесѣдника си: лѣгай да те заколж!

До него сѣдяхж едни безкрайни шалвари. Дребното, сухо человѣче, което притѣжаваxж тѣ, носеше име дѣдо Димо Лисицата, който гледаше много жално къмъ небесата и смучеше дълбокомисленно чибучката си. Той държеше страна въ черковата. Неприятни слухове сжществуваxж, че нѣкога билъ голѣмъ изѣдникъ и се гоялъ съ сиромашки потъ, но това не бѣше явно по лицето му както на Койча чорбаджи.

На края сѣдѣше Димитръ Текерлекътъ, или по просто „Митето“. Той бѣше новъ чорбаджия и сѐ тръкаше ржцѣтѣ си усмихнато и щомъ го погледнеше бейтъ, той климваше глава и казваше: еветъ, ефендимъ.

На срѣща сѣдяхж другъ редъ чорбаджии. Между тѣхъ личахж:

Истъртуфеното и подпухнало лице на Цача Куртето. Той носеше кирливъ особенъ фесъ, сбираше по задушница въ кърпа хлѣбчета и ченичка за да нахрани дѣцата си и имъ носеше отъ касапницата чьрьвца, които хората мисляхж че носи за коткитѣ. Той имаше само единъ милионъ.

Фратю чорбаджи, комуто прѣди шестнайсеть години билъ дохождалъ на гости филибелишкий паша, като минувалъ прѣзъ градътъ. Фратю чорбаджи и днесь живѣеше съ въспоминанията на това славно минало и отъ нея дата започваше неговото лѣточисление.

— Дориястата кобила купихъ една година прѣди Джемалъ-Паша.

— Николчо ми се доби два мѣсеца и три дена подиръ Джемалъ-Паша.

— На тие чизми имъ турихъ талпи когато се готвяхме да срѣщаме Джемалъ-Паша. Трайни излѣзохж.

Павлаки, който чакаше кога беятъ се обърне на друга страна, да избъбре двѣ—три думи, и пакъ се затуляше задъ рамото на Фратя чорбаджи. Той имаше дебело, угоенѣчко лице, кехлибарево цигаре и твърдѣ мжтно понятие за съвѣстьта.

— Язжкъ, даскалъ Калиста много ученъ и честенъ човѣкъ, но съвѣсть нѣма, горкиятъ, казваше той за старий учитель за когото искаше да каже че нѣма срѣдства, състояние.

Хаджи Иванъ Кара-бурунътъ, прьвъ чорбаджия, комуто зеленатa изрусяла салтамарка бѣше виждала два пжти Божи-гробъ и петстотинъ пжти мехкемето. По тая причина по-лани кадиятъ го втрисаше щомъ срѣщнеше човѣкъ съ зелена салтамарка. Единъ пжть съгледа изъ прозореца че Хаджи Мичо се задаваше пакъ:

— Затворете и двѣтѣ порти! чифтели хаджи гелиоръ! извика

кадиятъ въ ужасъ. Но справедливостьта изисква да кажемъ, че той не се бѣше клелъ въ мехкемето на лъжа, освѣнь единъ пжть — и то за една конска торба.

Хаджи Пенчу, вѣчний школский епитропъ, който имаше гласъ на единъ Полифемъ но не знаеше риторика. Това не му бъркаше да залѣга за славата на училището. Единъ день присжтствуваше на урокътъ по риториката. Синъ му Нечко, накаранъ да даде единъ противоположенъ периодъ, озърна се, помисли и каза:

— Това училище или ще процьфти още повече, или ще пропадне съвсѣмъ.

— Лъжишъ, магарски сине! изрева баща му бѣсенъ, като изглеждаше стѣнитѣ, — додѣ съмъ азъ живъ нѣма да падне! ката година харчимъ по двѣ хиляди гроша за поправки!

Хаджи Цолю Пискунътъ, черковний епитропъ, голѣмъ чревоугодникъ, който весденъ зяпаше прѣдъ касапницата. Той крадеше черковни пари, и приличаше на возилница, за което покойний попъ Станчо справедливо казваше, че не вѣрва да може Хаджи Цолю да мине прѣзъ тѣснитѣ райски врата.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

XXIV.

Варлаамъ стоеше въ срѣдата, по калцуни и безъ поясъ: той бѣше вдигнатъ ненадѣйно отъ послѣобѣдний сънь.

Селямсжзътъ стоеше задъ него, близо до входа.

Задъ нихъ голѣмъ купъ зрители: заптиета и народъ.

Беятъ, съ тържественъ видъ, положи кехлибаревата цигарка на орѣховото лъскаво ковчежче, тури си очилата и развгърна една голѣма написана хартия.

Гробно мълчание.

Той я подаде на сѣдящий до него чорбаджия.

— Чорбаджи, чети!

Карагйозоолу, който до тогава стоеше на едно колѣно, сложи и другото, направи покорно темена и скръсти ржцѣ на гжрди.

— Опростете, бей ефендимъ, не въспремамъ.

Беятъ подаде хартията на вторий чорбаджия.

Но дѣдо Матея сгърна по-хубаво прѣдницата на кожуха си, погледна смирено на долу, и изрѣче:

— Опростете, бей ефендимъ, моитѣ очи да не виджтъ такова нѣщо, не въспремамъ.

— Гърданъ чорбаджи! обърна се беятъ къмъ мьршавий, съ голѣми мустаци и съ уменъ погледъ чорбаджия, — виждъ що има тукъ!

Гърданъ чорбаджи коленичи всепокорно, стори темена и каза:

— Бей ефендимъ, такива работи изгарятъ ржцѣтѣ на человѣка, не въспремамъ, и пакъ се поклони.

— Кой ще ми прочете тогава тая мрьсота? извика беятъ, а като съгледа Фратя чорбаджи на срѣща си, който си гуждаше очилата, прибави: заповѣдай, чорбаджи!

Фратю чорбаджи свали очилата си, гуди ги въ котийката и съ обикновений поклонъ отговори: Бей ефендимъ, имамъ двѣ малки дѣца, ако ме попитатъ: що ги остави слѣпи? щх кажх: да не могхтъ никога да прочетхтъ такава измама. Не въсприемамъ!

— Земи ти, продума беятъ, като съзрѣ Павлакя чорбаджи, че се крие задъ рамото на Цачко чорбаджи.

— Не въсприемамъ, ефендимъ!

И пакъ се потули задъ рамото на Цачка чорбаджи.

Беятъ се намуси гнѣвно.

Карагйозоолу зема пакъ почтително положение и продължи:

— Да го чете, бей ефендимъ, комуто е трѣбвало.

Бейтъ вни очи въ Варлаама.

Но Варлаамъ стоеше, като вкаменень, и гледаше въ носътъ на беятъ.

Цачко Чорбаджи пошушна нѣщо на Павлакя, Павлаки пошушна на Фратя чорбаджи, който климна съ глава удобрително и се обърна къмъ бея:

— Бей ефендимъ, не бива ли да повикаме даскала? Това е даскалска работа.

— Даскалъ Гатя! даскалъ Гатя! извикахх едногласно.

Карагйозоолу зе съгласието на беятъ и заповѣда:

— Хасанъ-ага! иди доведи тука даскалъ Гатя.

— По-скоричко! притури дѣдо Матея.

— Безъ забавление! прибави Митето.

— Дѣто го найдешъ кажи му, забѣлѣжи Нечо Трифонътъ.

— Бързичко, Хасанъ-ага, каза Иванъ Текерлекътъ, когато вантието излѣзе вече.

XXV.

Беятъ сгъна добрѣ прокламацията, сложи възъ нея табакерата си и се обърна съ очуденъ погледъ къмъ Варлаама.

— Какъ те викатъ, чорбаджи?

— Фарламъ.

— Копринарката, забѣлѣжи Карагйозолу.

— Таралйомътъ! цѣлото име кажи, изрьмжа Селямсхзътъ.

— Отдѣ си намѣрилъ тая книга, чадо?

Варлаамъ мълчеше.

Карагйозоолу направи темена и пошушна:

— Има ли воля?

Беятъ климна съ глава.

— Бей ефендимъ, негова милость слабо расправя турскитѣ . . . Позволявашъ ли на слугата си да поиска нѣколко отговори?

Беятъ изгледа свирѣпо Варлаама: Не знае турски? Та тоя кърата е отъ Влашко! . .

— Не, бей ефендимъ, въ царството е живѣлъ.

— Въ царството? попита бейтъ въ изумление. Послѣ прибави спокойно: то се знае, който гони царя гони и язика му. Пезевенкъ!

— Еветъ, пошушна Цачко Чорбаджи, като несъзнателно си гуждаше очилата. Карагйозоолу испъхтя, наведе глава, помисли и съ тържественъ тонъ начена:

— Варлааме, бейтъ пита отъ кой комита имашъ тая прокламация.

Варлаамъ се посъвзе отъ уплашването, като видѣ, че го пита Българинъ, поистегли си гащитѣ съ вапцанитѣ ржцѣ и отговори смутено:

— Чорбаджи, какво да кажж? стари хора казватъ змия да ти влѣзе въ пазухата, зло да ти не влѣзе въ кжщата . . . Е, какво ще кажешъ сега? Ако дойде нѣкой си, ама кой? нѣкой си, единъ нѣкой си, не го знамъ кой е, и безъ друго поиска и пожелае, безъ да ти поиска рѣшението, ти отъ дѣ да му познавашъ какво му има на стомаха? То се разумѣва отъ само себе си, споредъ желанието на челяка. Но има човѣци и човѣци: единъ лошъ — други добъръ; но пословицата го рекла: доброто е нѣйдѣ нѣйдѣ, а злото е въ всяка кжща. Тжй е и Фарламовата работа.

И Варлаамъ си отри съ ржкава потътъ по челото.

Беятъ погледна въпросително Карагйозоолу.

Карагйозоолу го погледна съ недоумѣние, па попита пакъ:

— Ние те питаме друго: отъ кого си приялъ тая прокламация?

— На това отговори! продума Цачко чорбаджи.

— За което те питатъ на него отговаряй, каза Трифонътъ.

— Казвай пѳ-отворено, Варлааме, забѣлѣжи дѣдо Матея.

Варлаамъ ги изгледа всичкитѣ безстрастно, и начна:

— Кой ми я даде? Добрѣ че питашъ! Който ми я прати даръ не ми се обади кой е . . . Дявола го попитали: какъ ти е името? дяволъ, рѣкълъ: какъ те викатъ? дяволъ рѣкълъ; какъ сж те крьстили? дяволъ пакъ; ама кой те е крьстилъ? Сатаната!

Дѣдо Матея се намръщи, усѣкна се гръмлйво и каза строго:

— Тебе, господине, за друго те питатъ: не знайшъ ли кой ти даде тая книга? Разбери!

— Отдѣ да го знамъ? когато нѣкой ти хвърли въ градината, отъ нжтя, една проста папурвина, или магия, напримѣръ, та па те попитатъ: какъ му е името? Какво отговаряшъ? Не знамъ.

— Знайшъ, знайшъ много хубаво ти! избъбра Селямсжзътъ.

Беятъ погледна Карагйозоолу. Карагйозоолу повдигна рамената.

— Искашъ да кажешъ, пое пакъ Карагйозоолу, че ти сж хвърлили книгата въ двора, или сж ти я пжхнали въ джоба, безъ да усѣтишъ?

— Това, това, хвърлили я въ двора . . . кой? незнамъ. Кога? . . днесь по пладнѣ.

Карагйозоолу обясни на беятъ положителния отговоръ на Варлаама.

— Знайшъ, знайшъ, много хубаво знайшъ, изръмжа звѣрски Селямсжзътъ.

— Селямсжзъ, ти не отговаряй, забѣлѣжи му Карагйозоолу строго.

— Ти мълчи, кога те питатъ тогава кажи, прибави Митето.

— Не се бъркай дѣто не е твоя работа, каза дѣдо Матея.

— Той да си отговаря самъ, допълни Трифонътъ, като погледна барата.

— Така, така, обади се единъ изгубенъ гласъ.

Карагйозоолу пакъ се обърна къмъ виновника.

— Добрѣ, като я намѣри въ двора си чете ли я? разбра ли какво казва?

— Сирѣчъ разгърна ли я? допълни дѣдо Матея.

— Питайте кюпа ми какво разбира Фарламъ и той ще ви каже.

— Какъ не разбра? Ти ли не разбра? прѣдателю! Нали я залепи на лицето на вратнята си? изрева Селямсжзътъ, когото хвана нетърпение за дѣто не бързахж да убѣсатъ Тарилйомътъ на лозата.

— Мълчи, Селямсжзъ! искрѣщя Текерлекътъ свирѣпо.

— Еветъ, тебе никой те не пита, прибави Павлаки.

Карагйозоолу продължи испитването:

— Хубаво, не си разбралъ, хай да кажемъ, че не си разбралъ, но като не си я разбралъ защо я залепи на портата твоя?

— Поради кои причини? допълни дѣдо Матея.

— Кажи си правичката, прибави Митето.

Варлаамъ ги изгледа учудено и каза:

— И на това вопрошение Фарламъ ще отговори. Послѣ, като се обърна къмъ Селямсжзътъ и го изгледа прѣзрително, прибави:

— Отъ дѣ да зная, че е прокламация? азъ познахъ тамъ образътъ, та по причина на образътъ я залепихъ. Грѣхъ ако има на това кажете и докажете.

— Образътъ на Тотя, пошушна Фратю чорбаджи на Павлакя.

— Еветъ, на Тотя-войвода, притури Павлаки.

Карагйозоолу пое като си гърчеше дѣсната буза и си чешеше лѣвата:

— Та познавашъ ли чий е образътъ?

Варлаамъ погледна Карагйозоолу очуденъ, послѣ Селямсжзътъ и отговори:

— Попитали калугерина познава ли лицето на дявола? Познавамъ го зеръ!

— Тоя момъкъ съвсѣмъ побърка концитѣ, пошушна Фратю чорбаджи.

— Спукана му е работата, отговори Павлаки.

Карагйозоолу се наведе къмъ бейтъ и му пошушна на ухото.

— Завала гяуръ, каза беятъ и се усмихна иронически и съжалително къмъ Варлаама. Чорбаджиитѣ, като видѣхж това усмихване, счетохж за своя длъжность и тѣ да се усмихнатъ.

— Варлааме, ти казвашъ че познавашъ образа, добрѣ ли разу-

мѣхме? Попита Карагйозоолу, като не искаше да вѣрва въ така нечута наивность.

Варлаамъ пакъ потърси съ погледъ Селямсѫзътъ.

— Защо гледашъ мене? тамъ отговаряй! изгрухтя той.

— Селямсѫзъ, миренъ. Варлааме, отъ коля ли го познавашъ?

— Отъ дѣте, убилъ го Господь.

— Отъ дѣте ли?

— То се знае. Въ хилядо циганина слѣпишкомъ щѫ го напипамъ, тоя капасѫзинъ!

При думата „капасѫзинъ“ всички си прихапахѫ устнитѣ.

— Опропасти се горкиятъ, язѫкъ за булката му, продума Фратю чорбаджи.

Павлаки клюмна утвърдително глава.

Карагйозоолу имà доста врѣме съвѣщание съ беятъ.

— Прѣношувалъ ли е у васъ нѣкога?

— Той ли? попита Варлаамъ, като хвърли кръвожаденъ погледъ на Селямсѫзътъ.

— Кой те пита за Селямсѫза? извика дѣдо Матея.

— Кой те пита за Селямсѫза? попита Цачко чорбаджи.

— Тарилйомъ! чакай сега да му кажѫ е, извика Селямсѫзътъ и се спусна възъ него, но заптиетата го оттеглихѫ.

Тогава Фратю чорбаджи зе думата.

— Какви сѫ тие работи, Варлааме? Ти се смути, едно те питатъ друго отговаряшъ!

— Сé мене гледа съ котешкитѣ очи, обади се Селямсѫзътъ.

— Защото те обича, забѣлѣжи нѣкой отъ тълпата.

— Сега слушай хубаво каквото те питаме, подкачи Цачко чорбаджи — та което чуйшъ на него да отговаряшъ. Събери си умътъ, тукъ сме хора, не сме магарета! Питаме те: като познавашъ оногова . . образътъ . . санкимъ . .

Цачко чорбаджи се забърка и млъкна защото нещя да произнесе името на Тотя-войвода.

— Та какъ да го непознавамъ? извика съ отчаянъ гласъ Варлаамъ, — познаваме го всички: и ти и азъ! всѣки познава тоя смертоубиецъ, и той посочи Селямсѫза.

Селямсѫзътъ избухна и изпсува страшно Варлаама, развика се, като побѣснялъ и каза колко гроша данъкъ плаща на царщината и колко гърла храни и въ заключение прѣдложи да се убѣси тосъ часъ Тарилйомътъ, като каза, че купува вължето.

Въ това врѣме Карагйозоолу тихо расправяше усмихнато на бейтъ, че Селямсѫзътъ се е разсърдилъ, защото Варлаамъ го уприличилъ на Тотя войвода, дѣто е исписанъ на прокламацията. Бейтъ се ухили, зе прокламацията за да прѣгледа внимателно пакъ образа на страшний хѫшъ.

XXVI.

Сцена, въ която послѣднята роля играе мексиканецътъ.

Навалицата се разстжпи и отвори пжть на учитель Гатя.

— Чети, даскале, тая книга! каза беятъ съ сардоническа усмивка и му подаде прокламацията.

Въцари се общо мълчание. Лицето на учителътъ, неприятно прѣхлупено отъ джлбокий фесъ на Х. Смиона, отъ блѣдо стана червено бѣло. Додѣто идеше насамъ той имá врѣме да съобрази, че е невъзможно за словото да го вика беятъ. Хрумна му че друго пò-опасно откритие трѣбва да е станало. Боязънята му се увеличи, кога чу знаменателнитѣ думи на беятъ, и видѣ подидаскалъ Мироновски, когото доведохж уплашенъ. Той пое хартията, която трепереше въ ржцѣтѣ му.

Дълго той се взирà въ нея, като че не вѣрваше това, което виждахж очитѣ му. Най-послѣ лицето му придоби пò-спокоенъ видъ и даже една усмивка заигра по блѣднитѣ му още устни.

Всички го гледахж съ раступани сърдца.

Бейтъ бѣше испулилъ страшно очитѣ си.

Учителътъ Гатю вдигна очитѣ и изгледа присжтствующитѣ. Ненадѣйно погледътъ му падна на Селямсжза, и той се засмѣ.

— На, и тоя ме гледа, гаче ще ме лапне! измърмори Селямсжзътъ отчаянно.

Всички се взрѣхж въ Селямсжза и се изсмѣхж, очевидно, безъ причина. Той зе да се озърта учудено да не би да се смѣятъ другиму, и смѣхътъ се усили. Смаяний бей захвана и той да се смѣе. Вдигна се общъ хохотъ, въ който най-много личеше черковний гласъ на Варлаама.

— Е, кажи, даскале, какво пише и кой образъ е тамъ, попита Карагйозоолу, когато смѣхътъ утихна.

— Образътъ на бай Ивана Селямсжзътъ, отговори учителътъ, като се усмихна къмъ Селямсжзътъ.

— Хе, Фарламъ кому казваше? извика въсхитенъ Копринарката.

Селямсжзътъ се разрева побѣснѣлъ, като обсипа Варлаама съ обвинения въ бунтовничество, и че искалъ да му опропасти кжщата, за това го написалъ въ „прокламацията“.

— Каква прокламация? това е сатира! каза учуденъ учителътъ.

Но Селямсжзътъ избухна като буря, и цѣлий конакъ заехтя отъ викътъ му. Той настояваше да убѣсатъ Варлаама. Въ това врѣме всички бѣхж настанали и заобиколили бейтъ, та надничахж надъ сатирата, дѣто бѣше исписана каррикатура на подобие на Селямсжзътъ качень на гжска съ ѣдъръ надписъ: *Селямсжзъ настоятель училищни, за многая лѣта!*

— Бей ефендимъ, развика се пакъ Селямсжзътъ, азъ правда искамъ тука! . . Тоя Тарилйомъ ми почерни честьта да ме кача на гжска; азъ хранж деветнайсеть гърла и съмъ изморилъ до сега осемь аджер-

хана и не на гѫска, а на магаре невъспрѣемамъ да се качѫ! . . На! виждъ го какъ се смѣе! каква е тая работа! Тука за смѣхъ ли сѫ го довели или за вьже?

Карагйозоолу му махна съ рѫка да мълкне.

— Виждъ, Селямсѫзъ, Варлаамъ не е писувалъ това.

— Какъ не е? Кой не е? Той ли не е?

— Виждъ, тукъ на другата страна пакъ и него сѫ написали, че ѣзди на бухалка . . нà чуй какво му пишатъ и нему: *Тарилйомътъ, настоятель училищенъ, Богъ да го прости!*

— Какъ? има ли това? искрѣщя засмѣнъ до уши Селямсѫзътъ и надникна надъ сатирата. — Ахъ, Тарилйомъ, Тарилйомъ! Виждъ му муцуната прилича на умрѣла коза.

Варлаамъ се позна въ сатирата, изгледа звѣрски Селямсѫза и се изгуби изъ навалицата.

Между това Селямсѫзътъ пълнеше цѣль дворъ съ гърляститѣ си смѣхове и се здрависваше съ-всѣкиго отъ първенцитѣ. Но беятъ, комуто тая комедия досади най-послѣ, спогони го съ мексиканецътъ. Селямсѫзътъ тогава видѣ, че процесътъ се е свършилъ и побърза да се намѣри извънъ конашката порта.

Но едвамъ бѣше прѣминалъ до кръчмата на Мирката и поздравилъ само осемь души, застигна го заптие и му ябяви, че по заповѣдь на беятъ, тая нощь ще лежи въ затворъ.

Отъ Варлаама поискахѫ само поржчителство, че ще бѫде вѣренъ на царството.

Сатирата бѣше написана отъ бакалский слуга на Иванча Йотата. Отъ Иванчо бѣхѫ само фигуритѣ — и диктовката.

XXVII.

Епилогъ.

На зараньта Джаковото кафене бѣше прѣпълнено съ обикновеннитѣ си посѣтители, които шумно се разговаряхѫ върху вчерашнитѣ извънредни събития, които развълнуваха цѣлий градъ. Иванчо Йотата, успокоенъ вече, като сьрбаше побѣдоносно кафето си, расказваше имъ бѣгството си съ Хаджи Смиона, но замълчаваше нѣкои подробности, като корабокрушението и уплашването отъ Мунча. Хаджи Смионъ отсрѣща клюмаше и подтвьрдяваше думитѣ на Иванча. Само по въпросътъ за змията дойдохѫ въ малко разногласие: Иванчо увѣряваше че тя била дълга лакеть и $2^1/_2$ рупа; Хаджи Смионъ пъкъ поддьржаше, че била колкото маркучътъ на дѣдовото Нисторово наргеле. Но тѣ се сбутахѫ сериозно, когато дойде въпросътъ: кому принадлежи славата за побѣдата, която Хаджи Смионъ приписваше на себе си.

— Да я цапнешъ съ камъкъ, и баба знай! ами да я хванешь съ рѫка като мене, дѣ смѣйшь? каза той на Иванча. А като се извьрна

къмъ Ивана Камзамалинътъ пошушна му тихо: Йотата скрӣ дѣто се окжпа въ рѣката, като мишка. Ама азъ щж ти раскажж послѣ . . . той билъ много страшливъ.

Послѣ като се наведе и поброи броеницата си, каза самъ на себе си, като че му доде нѣщо на ума: хай дяволъ да те земе Мунчо! какво направи?

— Ами ти защо бѣга? попита го Иванъ Камзамалинътъ сопнато.

Хаджи Смионъ се посмути, нъ отговори:

— Азъ да не бѣше фесътъ, кой щѣше да ти бѣга? Па азъ не бѣгахъ, азъ само тъй е отидохъ въ планината, азъ съмъ американецъ, ти знайшъ. Ама Йотата много страшливъ, да те пази Господь . . И той хвърли пакъ съжалителенъ погледъ къмъ Иванча.

Въ това врѣме мѣжду кафеджиятъ и нѣколцина други ставаше дума за сатиритѣ; тѣ се чудяхж, кой ще е билъ съчинительтъ имъ, когото дѣдо Ниссторъ изруга безжалостно.

— Свинщини! избъбра строго попъ Ставри.

— Безумния! притури дѣдо Йосю, като възджхна.

— Магария българска! избърбука главата на Хаджи Христя Молдавътъ, която кафеджиятъ сапонясваше.

Но Иванчо Йотата не чу тия обидни думи за произведението си, както не забѣлѣжи и прѣдателскитѣ нашепвания на Хаджи Смиона: той се бѣше дълбоко замислилъ върху вчерашнитѣ приключения, които тъкмеше да опише подробно въ отдѣлна история, на която търсеше вече названието.

Чорбаджи Николаки, мълчеливъ до тогава, смучеше чибука си въ отсрѣщний кжтъ и поглеждаше сериозно присжтствующитѣ. Изведнъжъ той истърси лулата си и се обърна къмъ Мича Бейзадето:

— Азъ тебе на ли ти казвахъ вчера, Мичо, ако чакаме отъ такива Варлаамовци, тежко ни и горко! Ще станемъ за поругателство.

— Епитропи, срамъ за български народъ! каза Йотата.

Мичо Бейзадето, отъ вчера още сърдитъ на чорбаджи Николакя, кипна. Варлаамовото име подпали борбата за въсточний въпросъ.

Чорбаджи Николаки въсхваляваше турската сила и неотстъпваше. Бай Мичо му възразяваше силно, Мирончовий гласъ гърмеше далеко навънъ. Не по-малко дързость показваше и Хаджи Смионъ, който бѣше виждалъ русситѣ на 48 лѣто въ Букурещъ. Даже и кафеджиятъ остави сапунясаната глава на Хаджи Христа и изруга турското царство. Нъ и Николаки чорбаджи имаше здрави съюзници, отъ които най-яростенъ бѣше Иванъ Стамболлиятъ, който бѣше посѣтилъ въ Цариградъ Топхането. А сжщо и Хаджи Атанасия, който отъ любовь къмъ грьцката псалтикия, не можеше да търпи въсточний въпросъ на Мирончa. Но той се стрѣсна тозчасъ да не би тоя разговоръ да докара нѣкакво растреперване на въздухътъ и хвана благоразумно да въдворява миръ. Но напраздно. Бай Мичо Бейзадето бѣше извънъ себе си и всрѣдъ общий

викъ и глъчка, распалено разгромяваше Туркия и Чорбаджи Николакя и въ увлечението си не съгледа, че вратата се отвори и онбашиятъ влѣзна вжтрѣ и сѣдна. Всичкитѣ мигомъ се спотаихж като сторихж темена на турчинътъ. Изведнажь бай Мичо остана правъ и запъхтянъ прѣдъ онбашиятъ, когото гледаше кръвожадно.

— Та щх ти кажж, Мичо, извика високо Хаджи Атанасия срѣдъ гробната тишина, че тъкмо три недѣли остаятъ до малкий постъ, хващамъ се съ тебе на каквото искашь, не се прѣпирай на праздно.

— Да, да, подтвърди досѣтливий Хаджи Смионъ, като си изу лѣвата калевра и погледна ласково онбашиятъ.

20 Августъ 1884 г. Сопотъ.

ПѢСНИ ЗА СЛЪНЧОВАТА ЖЕНИТБА СЪ ХУБАВАТА МОМА.

Митологически забѣлѣжки.

Като сравнихъ сходнитѣ мѣста въ съчиненията на Раковски съ Верковичовата „Вѣда“, намѣрихъ при други нѣща и пѣсеньта „слънчовата женитба съ хубава Грозданка“, която е помѣстена въ I-й отд. на Показалеца (стр. 127—129). Нъ дълго врѣме не можахъ да се убѣдж върху истинността ѝ. Въ врѣме на расходката си въ Котелъ и неговата околия, додохъ до заключение, че всичкитѣ пѣсни въ Показалеца сж вѣрни; само за горѣпоменѫтата пѣсень нищо не чухъ. Съдържанието на тази пѣсень, споредъ Раковски, е слѣдующето: На Славка се родило много хубаво момиче, което нарѣкла Грозданка („да му е грозно името“). Грозданка раснж и пораснж до голѣма мома. Слънцето никогажь не я е видѣло. Веднжжь тя отишла на бащинитѣ си градини и дворове, и тамъ слънцето я съврѣло; и три деня, по причина на хубостьта ѝ, не залязло; тъй щото и майка му се е чудила, гдѣ се е забавило слънцето. Когато се завьрнало слънцето, майка му го сждила и питала:

„Слънце мило мамино!
Защо се, Слънце, забави,
Та ти вечера извстина,
Вечера крава ялова,
И деветь пещи киселъ хлѣбъ!“

Слънцето расказва, че видѣло на земята една хубава мома, която ако не вземе за жена неще да изгрѣва така ясно, както до сега изгрѣвало. То поканило майка си да отиде „при Бога“ и да го попита да ли е възможно да се ожени за нея. „Дѣдо Господь“ (а не Богъ) отговорилъ така:

„Старице, майко слънчева,
Бива си и прилѣга си,
Да спуснимъ златни люлчйци
На Грозданкини дворове,
На личенъ день Гергйовъ-день,
Да вьрви малко голѣмо,
За здравье да се люлѣе.
Най-подирь щ' иди Грозданка,
На люлки ще си поседне,
И тя да се полюлѣи,
Ни ще си люлки дрьпними“.

Както Богъ каза, тъй се случи. Мало и голѣмо отива да се люлѣе за здравие, най-послѣ отива и Грозданка. Щомъ седнѫла на люлката, спуснѫла се тьмна мъгла, която дигнѫла горѣ люлката. Момината майка плаче и нарича, и я съвѣтва да говѣе (*) 9 мѣсеци, защото е сукала 9 години. Грозданка, споредъ

(*) Раковски споменува на стр. 126, че въ старо врѣме булката е носила булото си 9 мѣсеца; и до гдѣто е родила дѣтето си, „говѣла въ всичко това растояние свекру и свекьрви, то есть, не продумвала нищо, до дѣ я не простѫтъ. Тойзи обрядъ еще се варди по много мѣста въ България, да говѣѫтъ млади булки по нѣколко си дни, не само свекру и свекьрви, нъ и на други лица, кои съдѣйствуватъ въ свадба, *както куму и кумици и пр.*“ (Показ. стр. 126).

майчина си съвѣтъ, говѣла 9 мѣсеци на свекъра и на свекърва, още и на първото си либе. Слънцето се много нажали за гдѣто булката му е нѣма, и пожела да се ожени за друга. Свадбата наистина станѫ, на която Грозданка биде кумица, та венчѣ новитѣ младоженци. Когато забулваше булката, булото се запали. Булката се расърди и каза: ако кумицата ми е била нѣма, то слѣпа ли е била да види че булото ми горп. Грозданка като чу това, засмѣ се и отговори:

„Азъ не ти було запалихъ
И не сьмь нѣма нѣмица,
Нито сьмь слѣпа слѣпица“.

При това расказва, че се прѣструвала нѣма въ растояние на 9 години, споредъ съвѣта на майка си. Щомъ слънцето и неговата майка чули нейнитѣ думи, повърнали назадъ булката, и Грозданка вѣнчали съ слънцето.

По такъвъ начинъ, пѣсеньта има единъ щастливъ край. Пѣсеньта, както забѣлѣжихъ, се намира въ Показалеца, и биде издадена на 1859 г. въ Одесса. Раковски се чуди на нейното тайнственно съдържание, и търси началото ѝ въ Индийската митология, като се обѣщава че ще притури съ врѣме къмъ нея филологически забѣлѣжки. Нъ не намѣри за това случай.

Въ 1875 г. Французский консулъ Дозонъ издаде една подобна пѣсень въ своя си сборникъ „Ch. p. B.“ стр. 17. Описътъ на тази пѣсень, казватъ, че е направилъ П. Р. Славейковъ; нъ не се знае мѣстото. Като нѣмаме на ржка сборникътъ на Дозона, по-добрѣ е да се обърнемъ къмъ другъ единъ вариантъ на сѫщата пѣсень, която издаде профѳесорь М. Дриновъ въ Периодическото Сп. на Бълг. Книж. Др. въ Браила (год. I, кн. XII, стр. 153—147). За тази пѣсень можемъ да кажемъ, че е напълно вѣрна. Профѳесоръ Дриновъ я прѣписалъ въ Панагюрище, гдѣто я чулъ отъ нѣколко жени, а най-добрѣ, най-пълно и най-вѣрно отъ баба Василица Иофчювица. Като издатель той самъ казва, че описътъ на неговата пѣсень е по-пъленъ отъ Славейкова, и за туй е по-интересенъ, че знае и името на върнатата булка, която се е наричала хубава „Дена-Денница“. Въ сравнение съ пѣсеньта на Раковски, има и други отстѫпления. Така, при самото начало, има разлика въ имената. На мѣсто Грозданка, тукъ амираме Мария, въ която се влюбило слънцето. Мария се крие и не излиза да я не види слънцето. Нъ Марийната майка, мащиха (безименна), слѣдъ якато окѫпа мѫжското си дѣтенце, и опра пеленитѣ, испрати дъщеря си да ги събере, защото се задалъ тъменъ облакъ, и захванѫло да роси. Дъщерята послуша, излѣзе; и слънцето, слѣдъ като я съзрѣ, застоя три дни да грѣе. Слънчевата майка посъвѣтва сина си думащецъ му:

„Синко ле ясно слънчице!
Стига стоя, стига грѣя,
Изгорѣхѫ малки моми,
Малки моми по нивето,
Косачете в' ливадето.
Но кога бѫде слънчице
На личенъ ден на Велиден
Пò-на личен на Гергьовден
А ти ми пусти люлила и пр.“

Слънцето послушало; и когато дошълъ Великдень и по-личний Гергьовдень, спустиѫ златни люлки, при които отива мома Мария, споредъ майчина ѝ съвѣтъ, да се полюлѣе заедно съ другитѣ си другарки. Щомъ Мария се качила на люлката, то тя се издигнѫла на горѣ. Слѣдъ нея майка ѝ ѝ вика и съвѣтва:

Синко, дъщерко Марио!
Азе щѫ да ти зарѫчамъ:
Кога ми идешь Марио,
На слънчовитѣ дворове;

Ти говей свекру, свекрьви,
Говей имъ деветь години,
И на девера Огняна —
И нему говей четири,
Четири и половина;
Свойго другому година,
Година и половина.“

Мария послуша и не продума на никого прѣзъ цѣлото опрѣдѣлено врѣме. Нъ слънцето не можѣ да прѣтърпи това ни една и половина година, та се сгоди за Дена-Деница. Мария трѣбваше да ги вѣнчѣе. При вѣнчението, тя държи запаленитѣ свѣщи, и не продума до тогава, до като догорѣлитѣ свѣщи не захванѫли да горятъ и пръститѣ ѝ. Когато новата булка захванѫла да се смѣе и да я подиграва, тя почнѫла да говори и да расказва защо прѣзъ цѣлото врѣме е говѣла. Като я чуло слънцето, помоли Бога, и се обѣща че не ще Дена-Деница. Напуснатата Дена отиде и се моли на Бога да я прѣстори на лѣстовица, за да може да исхвьркне отъ слънчовитѣ дворове. Щомъ слънцето съгледа това хубаво птиче, отрѣза му срѣднитѣ пера на опашката; тъй щото, отъ това врѣме, опашката на лѣстовицата прилича на ножици. Сѫщо отъ това врѣме, както свьршва пѣсеньта, се знае и приказва, че тази птица е напуснатата невѣста на слънцето.

Споредъ това кратко съдържание се вижда, че пѣсеньта на Раковски е тождественна съ пѣсеньта на Дринова, макаръ и да има въ тѣхъ голѣма разлика. Можемъ обаче да кажемъ че се допълватъ една друга. Само крайтъ силно се отличава, защото въ пѣсеньта на Раковски метаморфозата съ лѣстовицата съвършенно липсва. Това обаче можемъ да забѣлѣжимъ тутакси, че съ пѣсеньта на Дринова получихме едно истинско доказателство за думитѣ на Раковски, които още пò-напрѣдъ е забѣлѣжилъ, че чакъ до сега въ нѣкои мѣста се е запазилъ обичая да говѣе булката, не само на свекъра, на свекърва, нъ и на другитѣ си сродници.

За формата ще говоримъ пò-послѣ. Да видимъ сега и Верковичовата „Вѣда“. Въ пьрвийтъ томъ, издаденъ въ Бѣлградъ въ 1874 г. намира се една развлечена пѣсень . . . . . която, както г-нъ Дриновъ забѣлѣжи, „твьрдѣ малко прилича на нашата, и види се, че е съчинена, или поне прѣмайсторена отъ нѣкой прѣкаленъ Бѣлгарски патриотъ“. По тази причина, и ние ще оставимъ за сега тази пѣсень безъ внимание. Ще забѣлѣжимъ по-добрѣ една друга, която издаде недавно почивший проф. на Загребский университетъ Д-ръ Л. Гайтлеръ въ 1878 г. въ своитѣ Поетически традиции на Тракийцитѣ и Българитѣ. Това издание толкова повече ни се допада, защото въ втория томъ на Верковичовата „Вѣда“ за нея не се споменува нищо. Тази Помашка пѣсень, намирающа се и до сега само въ Верковичовитѣ ржкописи, е надписана „Дьщерята на Багенский краль, прѣобьрната на ластовица“. Съдържанието ѝ прилича много на пѣсеньта на Раковски, а крайтъ повече — на Дриновата. Много стихове сж така да кажемъ прѣписани отъ Раковски. Формата, както въ пò-голѣмата часть у Верковича, е неправилна и несъразмѣрна. Пò-дългитѣ и по-краткитѣ стихове припомнюватъ на нѣкои мѣста прозаически разговоръ. Нарѣчието е чисто помашко. Комментаръ при нея нѣма. Интерпункцията е отъ Д-ръ Гайтлера. Епическата распространеность и дългота надминава всичкитѣ други извѣстни пѣсни. Заради пълнотата и сравнението ще ни послужи слѣдующето извлѣчение.

Багенский краль залибй Юда самодива, която му роди хубава мома „кат' да си е утъ небе паднала“. Майка ѝ се чуди какъ да я кръсти, и я нарѣче Адиленка. Тя не ѝ позволяваше да излѣзе отъ кжщи на вънъ, за да я не залиби слънцето. Адиленка порастнѫ, и станѫ хубава мома. Слънцето никогажь не я съгледало, нъ тя най-сетнѣ изгуби търпѣние и помоли майка си да отиде

да се порасходи, и да види какво има по земята. Майка ѝ забраняваше да не излиза, защото слънцето е нейнъ първъ неприятель, и иска да я залиби и да я отнесе на небето. Дъщерята не послуша майка си, отиде въ бащини си дворове, гдѣто три дни и три нощи се расхожда, до гдѣто слънцето я съврѣ. Слънцето три дни и три нощи не заходило, тъй щото, майка му съ нетърпение го очаквала съ вечеря. Когато слънцето се завьрнѫ, майка му го посжди и го попита гдѣ се е забавило; слънцето ѝ отговори, че видяло една хубава мома въ Багенската земя, и ако не я земе за жена, то не искало вече да изгрѣва на небето, както до сега. Сетнѣ то праща майка си при „Бога“ да го попита да ли е възможно да я отнесе жива на небето. Майка му отиде и попита бога за това що синъ ѝ я задължи. Дейне-богъ (Вишний богъ) ѝ отговори, че може това да бѫде, и я посъвѣтва да спуснѫтъ на Коленъ-день златна люлка отъ небето, и когато Аделенка сѣдне да се люлѣе, тогава да я дигнѫтъ. Както казалъ Господь, тъй и станало. Щомъ момата сѣднѫла на люлката, спуснѫли се тъмни мъгли, и заросяла ситна роса, и люлката се дигнѫла нагорѣ. При нейното въскачяние нагорѣ, майката я съвѣтва да говѣе деветь мѣсеца на първото си либе. Дъщерята испълни майчината си воля, и въ продължение на деветь мѣсеца нищо не продума. Затова слънцето се силно наскърби, и залиби друга мома, която да не е нѣма. На свадбата имъ Аделенка биде кума; и въ врѣме на вѣнчаванието, булото се запалило случайно, та булката като помисли че нейната кума е направила това нарочно, продума изъ подъ булото си:

„Адиленке ле млада кумице,
Ако си нѣма нѣмица
Та не си и слѣпа слѣпица,
Та си ми булу запали“.

Нъ това засмѣ Адиленка, която отговори, че не е нито нѣма нито слѣпа нъ поради майчина си съвѣтъ деветь години нарочно не продумала. Щомъ слънцето и неговата майка чули тия думи, тѣ върнали новата булка и слънцето изново се ожени за Адиленка. Нъ докачената Адиленка не иска да живѣе съ мжжьтъ сѝ, и молѝ бога да я прѣстори на едно пиле та да хвьрчи по небето и по земята. Господь чу ѝ молбата и я прѣстори на чърна лястовица. При хвръкването, като му казала остани съ здравие, то я запира и я моли да го прости. Нъ тя не го послуша, и тъкмо когато слънцето искало да я хване за косата, тя става на лястовица. Отъ тогава е останжла лястовицата и пѣсеньта която се пѣе.

Като имаме прѣдъ видъ съдьржанието на тритѣ пѣсни, можемъ да пристжпимъ къмъ сравнението имъ. Най-напрѣдъ ще кажемъ въ какво и по какъвъ начинъ се отличаватъ. Въ самото начало трѣбва да се спремъ при името на момата. Въ пѣсеньта на Раковски тя се нарича Грозданка*) „да ѝ е грозно името“. Това е наистина народна етимология, защото друго-яче не може самата майка да нарѣче хубавото си момиче — грозно. При това трѣбва да забѣлѣжимъ, че сжщата ѝ майка не би я нарѣкла така. Въ това се вижда майчината ненависть къмъ дѣтето сѝ! И наистина, въ пѣсеньта на Дриновъ, която вѣрваме да е най-вѣрно и най-пълно написана, намираме истинската причина защо майката е могла да нарѣче дъщеря си грозна. Пѣсеньта говори откровенно:

„Марии майкя маштехж
Марии вярх не фата:“

Съ други думи: Мащихата майка нарича своята доведена дъщеря „грозна“, защото завиждаше на нейната хубость. При това остава чудно защо въ пѣсеньта на Дриновъ името Мария се намира съвсѣмъ случайно, вмѣсто Грозданка. Нѣщо подобно има и съ Верковичовата Адиленка. За това име Гайтлеръ вече забѣ-

*) Сравни В. Качаджичовитѣ пѣсни число 14, 15 и 30 (кн. II) и студията отъ Игнатъ Хенриковски: Bjelbóg oder die idantische Form u. Bedeutung des altsl. a. des altsestamentlichen Weltschöpfers etc. Острово, 1884 г.

лѣжи (стр. 51) че е „модерно, и че се намира често между Помацитѣ“. Споредъ туй можемъ да сждимъ, че имената Мария и Адиленка сж вмѣтнжти поподиръ въ пѣсеньта, когато първоначалното име се забравило. Друга една особенность се отнася до майката на момичето. При Раковски тя се нарича Славка, при Дринова името не се намира никакъ, а пъкъ при Верковичь — Юда Самодива. Бащата на момата, споредъ Верковича, е билъ Багенский краль. Въ другитѣ двѣ пѣсни, името на бащата не се спомѣнува. Особенно внимание заслужва отношението на майката къмъ дъщерята. Въ пѣсеньта на Раковски майката не дава никакво наставление на дъщеря си за да се пази прѣдъ слънцето; при Дринова пъкъ, майката *нарочно* испраща дъщеря си да събере пеленитѣ, които биле распрострени вънъ на плетътъ, и то когато захванжло да роси. Момата послуша, събира пеленитѣ, и при това слънцето я съглежда. Нъ при Верковича, Юда Самодива не дозволява на дъщеря си да излѣзе отъ кжщи на вънъ, за да я не залиби ясното слънце. Като земемъ тѣзи обстоятелства прѣдъ видъ, не можемъ да оставимъ безъ внимание, че въ двѣтѣ останжли пѣсни, майкитѣ отъ самото начало се виждатъ като мащехи, тъй щото, дъщеритѣ Мария и Грозданка, безъ да знаятъ *неволно* подпадатъ подъ нещастие. Друго-яче намираме при Верковича. Тамъ момата Аделенка, противъ майчината си заповѣдь, иска да излѣзе на бащини си дворове, да види какво има по свѣтътъ. Майката, като сжща майка, отправя ѝ слѣдующето наставление:

Седи моме ни излевай, — Че си ти е сонце пьрвъ душманинъ, Ша си та залиби, на небе ша та дигне; Та си една на майка, Ша ма уставишъ сама самичка кату кукувица“.

Нъ дъщерята *не послуша* майчината си заповѣдь, та три дни и три нощи се расхожда по бащинитѣ си градини и дворове, като че нарочно правеше това. Слънцето я съгледа точно въ врѣмето, когато е искала да се завьрне при майка си. Отъ това се вижда, че е заслужила своето наказание, заради непослушностьта си. Този моментъ е забѣлѣжителенъ за това, че на крайтъ още веднжжь се повтаря, тъй щото крайтъ на пѣсеньта се различава отъ другитѣ двѣ.

За любовьта на слънцето, всичкитѣ пѣсни сж съгласни, че три дни и три нощи стояло, грѣяло и не захождало, между това, когато неговата майка го чака съ вечеря, състояща отъ една ялова крава и седемь пещи подквасенъ хлѣбъ. При Дринова нѣма нищо за това. Когато слънцето се завьрна въ своитѣ сараи, майка му го посжди и го пита:

„Сончице, мило сончице!
Защо са сонце забави?“

Раковски има сжщитѣ стихове. При Дринова пъкъ се вижда, като че майката знаяла за любовьта на сина си, и го съвѣтва да откраднe любовницата си „на личен ден на Велиден, по-на личен на Гергьов-ден“. При Раковски и при Верковича, слънцето, на въпроса гдѣ се забави, расказва какво е видяло и моли майка си да иде при бога и да го пита да ли е възможно да се ожени за момата. Пѣсеньта на Дринова на това мѣсто се вижда, че бърза, безъ да има епически вьрвежъ, тъй щото чини ни се, че тукъ тя не е пълна. Сжщо и отговорътъ, който слънчевата майка е получила отъ бога, липсва въ нея. Въ другитѣ двѣ пѣсни Господь (при Верковичь Дейне-Богъ) отговаря, че това бива и приляга, и самъ назначава день, когато слънцето може да отнесе момата на небето. Това всичко, както казахме веднжжь, съвѣтва, въ пѣсеньта на Дринова, слънчевата майка; и за това, най-поетическитѣ стихове, съдьржащи разговора между слънцето и неговата майка, сж испуснжти. Майката, като всѣка грижлива жена, пита своето момченце: „Слънчице мило мамино!

Защо се, Слънце, забави?“

А пъкъ синътъ, като истински селски юнакъ, нищо не скрива отъ майка си, а още се понадига:

„Да знаешь мамо, да знаешь,
Каква си мома съгледахъ!
На долна земя, на свѣта;
Ако тазь мома не зема
Неща си ясно изгрѣвамъ
Както си ясно изгрѣвахъ!“

Тѣзи стихове сж чисто-народни. Искуственний пѣвецъ мжчно би могълъ да тури въ тѣзи нѣколко думи толкова чувство и народенъ духъ. При Верковича сжщитѣ думи се повтарятъ съ исключение на нѣкои ритмически неправилности.

Сега се доближихме къмъ главната точка на нашата пѣсень, сир. къмъ отнеманието на момата. Врѣмето въ двѣтѣ пѣсни е опрѣдѣлено за Великъ-день или за Коленъ-день. Ако земаме Коленъ-день за зимний праздникъ Коледа, то пакъ времето не се съгласува. Колкото се относя за люлѣянието, наистина има такъвъ единъ обичай, и врѣмето за това е опрѣдѣлено Великъ-день и Гергьовъ-день. За това нѣма никакво съмнение. Нъ толкова повече трѣбва да се чудимъ, че отъ всички страни подозрений Верковичь, който можѣше да прочете и двѣтѣ прѣдидущи пѣсни, има свой собственъ Коленъ-день, което на прьвъ погледъ се чини абсурдно. Въ това, мисля, ако да не бѣше Верковичь напълно сигуренъ, не можеше да има смѣлость да направи едно такова нѣщо. Повече, трѣбва друго нѣщо да си припомнимъ. Колада, както Атанасиевъ я описа въ своето съчинение: „П. В. С.“ е била двояка: зимна и лѣтна. Споредъ Хануша (Календарь, стр. 186) думата Колада се е употрѣбявала при южнитѣ славяни вмѣсто лѣтното слънчево завръщание. Съ това можемъ да прѣмѣстимъ времето Колада на 23-й Юний. Сега обаче е въпросътъ да-ли напр. въ Македония, а особенно между Помацитѣ, наистина има обичай да се люлѣятъ на Коленъ-день. Въ всѣки случай, забѣлѣжително е че богъ на слънцето (може би самъ Колада, когото считатъ за слънчевъ богъ) назначава за свадбата си Коледовъ-день или съкратено Коленъ-день. До гдѣто това не се потвърди, не може да се издаде едно истинско рѣшение.

Не по-малко е забѣлѣжителенъ начинътъ по когото е била отнесена момата. При Дринова, мащехата майка съвѣтва дьщеря си да отиде съ другаркитѣ си да се люлѣе, и щомъ момата се искачи, Господь издигна люлката. При Раковски, златни люлки се спуснжли въ гроздankинитѣ дворове, и мало и голѣмо ходило да се люлѣе за здравие. Най-подиръ отишла и Гроздanka, гдѣто самата ѝ майка я люлѣяла. Нъ изведнжжь се показали тьмни облаци и люлкитѣ се издигнжли на горѣ. Майка ѝ плаче и нарежда, като дава на дьщеря си извѣстний намъ съвѣтъ. Нъ това не е тъй и при Верковича. Тамъ митологическата сила се появила и сега. Слънчевата стара майка направи златна люлка и я спусна на земята, гдѣто мало и голѣмо отива да се люлѣе за здраве. И тука щомъ се качи, люлката захванала да се дига.

Да сравнимъ сега майчинийтъ съвѣтъ на отдалечающата си дьщеря. При Раковски майката съвѣтва Гроздanka да говѣе деветь мѣсеца, сир. да не продума деветь мѣсеца на свекъръ и свекърва нито даже на младоженика си. Сжщото съвѣтва, при Верковича, майката на Адиленка. Нъ друго по обширно намираме при Дринова. Тамъ майката съвѣтва Мария да не продума не само на свекъръ и на свекърва, нъ и на деверя си и на „свойго другому“, разбира се отъ приятелитѣ. Споредъ туй можемъ да вѣрваме напълно на Раковски който въ една забѣлѣжка казва, че имало обичай щото невѣстата да говѣе деветь мѣсеца и да ходи забулена, догдѣто не роди. При Верковича обаче нѣма никаква бѣлѣжка за приятелитѣ, тъй щото, ако да не бѣхме знаяли това отъ Раковски, отъ Верковича не можемъ да узнаемъ това. Туй обстоятелство, при знакомата обширность и развлеченность на Вѣдата, заслужва особенно внимание.

Прѣструваната момина нѣмота е причина за парясването. Младоженекътъ

(слънцето) си избира една друга невѣста. Нейното име, Дена-Деница, намираме само при Дринова. При втората пъкъ свадба, първата невѣста е кума, която е длъжна да държи свѣщьта при вѣнчаването. Всичко отива къмъ крайтъ; нъ изведнжжъ става другъ единъ случай. По неизвѣстенъ начинъ невѣстното було пламва; и расърдената съперница захваща да ѝ се кара, като казва „ако си глуха и нѣма, та не си мома, и слѣпа!“ Остротата на тия думи причинява смѣхъ на първата невѣста, която захваща да говори. Младоженекътъ, зачуденъ, испраща втората си годеница назадъ, и приема изново първото си либе. На това мѣсто се чини, че пѣсеньта е на краятъ си. И наистина, при Раковски, пѣсеньта тукъ се свършва. Нъ друго-яче е при Верковича и при Дринова. Въ пѣсеньта на Дринова излъганата Дена-Деница моли се Богу да я пристори на нѣкакво пиленце. Господь я прѣстори на лѣстовица. При Верковича обаче непослушната Адиленка не иска да се помири съ младоженика, и моли Бога Дейне да я направи на нѣкакво птиче, за да може да хвърчи на земята и на небето, като долага за причина слънчевото подиграване поради нейната нѣмота. Както се вижда, тукъ двѣтѣ пѣсни се отличаватъ една отъ друга; остава само въпросъ кой мотивъ е по-добъръ и по-естественъ. Пѣсеньта на Дринова ни съвсѣмъ задоволява. Страдающата и докачена мома Мария получва справедлива награда, съ туй, че при нейната свадба младоженикътъ върща нейната съперница, която отъ жалъ и срамъ, желае да бѫде птица, което всѣкога да припомнюва на хората, че е била слънчева испѫдена невѣста. Съ други думи: докаченото момиче иска да жалѣе вѣчно, защото не може да прѣтърпи докачението нанесено ней отъ младоженика. Тя иска да бѫде птиче и да носи (печално) траурно облѣкло, като *черна* лѣстовица. Черната боя още отъ начало е означавала скръбъ и печаль. Това сѫщо намираме и при Дринова. При Верковича обаче първата невѣста, Адиленка, се прѣобърща на лястовица. Причината на това, споредъ пѣсеньта, е подигравката на младоженика, че булката е нѣма. Това е сѫщий casus divortionis. Невѣстата въ своята чувствителность не може да живѣе повече съ човѣкъ, който я наранилъ въ сърдцето. Споредъ това възможенъ е и вторий случай, гдѣто първата докачена невѣста отстѫпва на втората и прѣдпочита да носи вѣченъ печалъ въ видъ на черна лястовица. Колкото се отнася до метаморфозата съ лястовицата това въ славянската митология не е никаква особенность. Народнитѣ пѣсни и приказки даватъ много примѣри. За нази тука е по-забѣлѣжителенъ въпросъ, защо Верковичовата пѣсень има другъ край, отъ колкото Дриновата. Какво трѣбва да мислимъ за туй? Това е нарочно, или сѫща истина! Казахъ вече по-напрѣдъ на какво съмъ мнѣние за това. Виждамъ въ това повече независимата сигурность на Верковича или на неговий помощникъ; защото, можеше да се очаква че въ случай на фалсификация, той наистина би по-вѣрно и по-буквално наподобилъ знакомитѣ вече пѣсни.

Крайното ми мнѣние за всичкитѣ тия пѣсни е приблизително слѣдующето: всичкитѣ три пѣсни принадлежятъ по прѣдмѣтътъ си на язическото врѣме; нъ тѣ можахѫ да получѫтъ нѣкои знакове, които да показватъ на християнство. Такъвъ единъ знакъ може да бѫде думата Господь или Богъ, противъ Верковичовий Дейне-Богъ; или свадбарскитѣ обрѣди, като държенето на свѣщьта, забулването, кумството и пр. Нъ тѣзи обрѣди могѫтъ да бѫдѫтъ язически както и християнски, сѫщо тъй като думата свекъръ, свекърва и пр. Цѣлата повѣстъ се вижда, че има Индо-Европейско происхождение, макаръ и въ другитѣ митологии да е малко измѣнена. Въ Латинската и Грьцка митология, се съдържава въ повѣстьта на Прозерпина*), която е била дьщеря на Диа и Деметра (Од. XI, 217). Тази млада красавица отнесе богъ Хедесъ (Плуто) когато се е расхождала по Низейскитѣ полета. Майката като не знаѣше за това, търси дьщеря

*) Лат. Proserpina, грьцк. Περσεφόνη, Περσεφόνεια, Περέφασσα.

си деветь деня и деветь нощи, до гдѣто не ѝ каза всевидящий богъ Хелиосъ. Санскритската повѣсть, за която се обѣща Раковски че ще говори, за сега ще я отложимъ. Тука ще забѣлѣжимъ само туй, че митолозитѣ виждатъ въ повѣстьта на Прозерпина една персонификация на пролѣтното расцьвтяване въ природата, като напр. въ цвѣте, жито и въобще всички растения, които земята ражда, и които на пролѣть и на лѣто вирѣятъ, зеленѣятъ се, а пъкъ зимно време погиватъ, сир. врьщатъ се въ недрата на земята, отъ гдѣто сж и произлѣзли. Друго нѣщо обаче намираме въ нашитѣ пѣсни. Тукъ на мѣсто Ада, момата я открадва богътъ на слънчевата свѣтлина; тъй щото, самитѣ основи се отличаватъ. Или да не би да значи това въ нашитѣ пѣсни подобно нѣщо като Персефона, която прѣкарвала $^2/_3$ отъ годината на земята при майка си Деметра, споредъ заповѣдьта на Диа, и въ началото на пролѣтьта е донасяла цвѣтя на земята (ἄνοδος), а на есень, когата земята пожьлтява, се е врьщала при съпругътъ си въ подземието (Κάθοδος)? Пълното изяснение изоставямъ на другитѣ. Тукъ забѣлѣжвамъ само, че има едно цвѣте което по български се нарича слънчева любовница.

Да дойдемъ сега къмъ Верковича. Фактътъ е, че сжществува такава една пѣсень. Най-напрѣдъ я записа Раковски нѣкждѣ изъ Котленската околия. Истинностьта на пѣсеньта на Раковски доказватъ Мар. Дриновъ и П. Р. Славейковъ, които сж обнародвали другъ единъ вариантъ на сжщата пѣсень и записана по други мѣста. Възможно е обаче да се намѣри още и другъ вариантъ, и той наистина се намира при Верковича, макарь и до сега да не е издаденъ отъ него Вариацаята, както видѣхме по-горѣ, е доста значителна; и пѣсеньта на Верковича има, освѣнь нарѣчието, нъ още и митологическо значение. Колкото се отнася до времето на записването, Верковичь е послѣденѣ по рѣдъ, тъй щото му бѣше възможно да прочете всичкитѣ издания на сжщата пѣсень. Колкото се отнася до поетическата форма, на нѣкои мѣста се струва че наистина Верковичь е ималъ на ржка текста на Раковски. Нѣкои стихове сж туку-рѣчи буквално въ двѣтѣ; а пъкъ наопаки краятъ е съвсѣмъ другъ нежели при Дринова. За метаморфозата на момата на лястовица при Раковски не срѣщаме нищо. Да ли Верковичь не е допълнилъ втората часть отъ изданието на Дринова? Нъ защо пъкъ не е турилъ поне съдържанието, сжщо като Дриновъ? Или е искалъ да има нѣщо собственно, нѣщо ново както въ цѣлата негова „Вѣда?“ Нъ пъкъ трѣбваше наистина да се страхува прѣдъ всѣки кой би сравнилъ неговата пѣсень съ пѣсеньта на Раковски и Дринова, защото несъгласието помежду неговата и другитѣ пѣсни не е за незабѣлѣжване. И щеще прочее своеволно да подпадне подъ опасность, и да бжде хванжтъ при фалсификацията на своитѣ притурки. Нъ не мисля, че Верковичь би подложилъ своята дълговрѣменна и опасна работа, когато живѣлъ въ Сѣресъ, на подозрѣние и отъ помалко учени хора, поради една проста пѣсень. Обаче притуркитѣ на Варковичовата пѣсень не сж въ състояние да даджтъ по-голѣма цѣна на тая пѣсень. За туй, повече вѣрвамъ че Верковичь е събралъ пѣсеньта тъй както му е паднжла на ржцѣтѣ, ако и нѣкой да я е прѣмайсторувалъ или не. Такива случаи, гдѣто народни пѣсни (дори и само при единъ народъ) се намиратъ въ нѣколко варианти, не сж многобройни, нъ между това пакъ се намиратъ. Въ случай, че нѣкой би сполучилъ да докаже на мѣстото (въ Родопитѣ) варианта на Верковичовата пѣсень, или поне на него подобенъ, тогава би било възможно да си съставимъ по-добро понятие за истинността на Вѣдата. До гдѣто не стане така, всичкитѣ доказателства и учени разисквания *за* и *противъ* истинността на Вѣдата ще останжтъ ялови и пусти.

Сливенъ, 5 Юний 1885.

Й. А. Ворачекъ.

САВВА Г. РАКОВСКИ.

На 7 миналий Юний сж били прѣнесени въ София съ голѣма тържественость коститѣ на Раковски. Това е цѣло събитие въ съврѣменний ни животъ. Тежеше на българската съвѣсть да мисли, че лежи далече отъ България прахътъ на человѣка, който прѣзъ цѣлий си животъ е работилъ и мечтаялъ за освобождението ѝ. Тъкмо седемнадесеть години сж се изминѫли, отъ какъ е той издѫхналъ, като е въздишалъ горчиво за недовършений подвигъ и като е обрьщалъ безнадѣждни погледи къмъ далечната България. Духътъ му се е прѣнасялъ всецѣло тамъ, никога България не е била тъй близо до сърдцето му, никога образътъ ѝ не се е вѣстявалъ тъй живо прѣдъ очитѣ му, както въ тоя часъ когато за патриота е надлѣжало да се прости за винаги съ дѣятелностьта си. И уви! никога той не е билъ тъй далече отъ България. Какви болѣзнени мисли трѣбва да сж пронизвали сърдцето му и умътъ му! Ще се сбѫднѫтъ ли единъ день надѣждитѣ му? Мечтитѣ, които сж го вълнували прѣзъ цѣлий му животъ, ще се осѫществятъ ли нѣкога? или ще останатъ вѣчно единъ сънь, за който ще мислятъ и милѣятъ само мечтателитѣ като него? Какви трудове, какви усилия, какви жьртви трѣбва да се положятъ за освобождението на България! Ще настане ли едно поколение тъй силно, тъй самоотверженно, което да може да извнесе тоя подвигъ на плещитѣ си? Трѣбва да се прѣнесемъ въ онова врѣме, когато Раковски е прѣдавалъ послѣдний дѫхъ за да разберемъ съ какви жалби на сърдцето трѣбва да е склопилъ очи. Той не можа да види рѣшението на черковний въпросъ. Движението, което приготва народа да се устреми къмъ извоюването на политическата свобода съ сѫщата жаркость и самоотвьржение, съ които бѣше ратувалъ за духовното си освобождение, бѣше въ самото си начало. Признаци сѫществуватъ вече, които доказватъ, че то нѣма да се спрѣ и ще расте въ значение и размѣри. Тия признаци обаче, които бихѫ стигнѫли на спокойний наблюдатель за да се произнесе съ пълно довѣрие за бѫдѫщето, едва ли можахѫ да удовлетворѫтъ пламенний духъ на Раковски, въ свойството на характеръть и на дѣятелностьта на когото бѣше, веднѫжь цѣльта прѣдначертана, да иска да я постигне изведнѫжь. Тая буйность въ желанията, тая нетърпеливость въ достижението имъ, съставляваха силата му. На тѣхъ се длъжи обаянието и грамадното влияние, което е упражнявалъ на съврѣменницитѣ си. Тѣ и скѫсихѫ прѣждеврѣменно живота му. Воинътъ падна, сразенъ отъ непосилно напряжение на силитѣ си, безъ да може да отнесе въ гробътъ си поне сладкото утѣшение, че побѣдата е близка. Дѣлото, за което бѣше посвятилъ всичкий си умъ, всичкитѣ си сили, всичката си енергия, въстържествува. Свободна България бѣше длъжна да прибере прахътъ на онія, които сж умрѣли въ злочеститѣ дни за нея. Отъ седемь години, Раковски почиваше въ чуждата земя въ единъ видъ посмьртно изгнание, като да не бѣше се свьршила за него, и подиръ смьртьта му, тежката и мѫченическа участь, на която го бѣше изложила прѣзъ живота му пламенната му любовь къмъ отечеството.

Прѣнасянието на коститѣ, за което всичкитѣ български вѣстници дадохѫ подробни описания, е станѫло по начинъ достоенъ за паметьта на великий труженикъ. По всичкий пѫть, отъ гдѣто е минало шествието, отъ Букурещъ, прѣзъ Русчукъ, Свищовъ, Раково и Ломъ, до София, тѣ сж били посрѣщани и испращани съ извънредни и трогателни почести отъ населението. Признателностьта и почитанието на народа сж се исказали толкова по-блѣскаво, че всичко е ста-

нѫло внезапно, безъ никакви почти приготовления. Инициативата за прѣнасянието на коститѣ е произлезла отъ опълченското дружество въ Русчукъ, и при самото появление на мисъльта, гело се е рѣшение веднага да се осѫществи съ внезапностьта и бързината, които придружаватъ испълнението на всѣки дългъ. Самото румѫнско правителство, нѣкои отъ най-виднитѣ членове на което сѫ познавали лично Раковски и сѫ били свидѣтели на патриотическата му дѣятелность, е поискало да се присъедини къмъ Българитѣ въ чувствата, които сѫ ги подбудили да приберѫтъ прахътъ на незабвений си труженикъ, и е съдѣйствувало за по блѣскавото испращание на коститѣ въ родната му земя. Когато, подиръ свалянието на Куза, турскитѣ войски заплашвахѫ да минѫтъ Дунава и да завзематъ Букурещъ, новото влашко правителство, на чело на което е стоѣлъ сегашний президентъ-министръ Братияно, между другитѣ мѣрки земени отъ него за защита на страната, е възложило на Раковски да образува едно чета отъ волентири Българи. Раковски се завзелъ за това съ енергията, която е отличавала всичкитѣ му дѣйствия, нъ интригитѣ не му дали възможность да испълни миссията, която приелъ. Неговитѣ неприятели сполучили да го прѣдставятъ на правителството за опасенъ съюзникъ и възбудили такива подозрѣния противъ него, щото той се принудилъ да се отдалечи за нѣколко врѣме отъ Влашко.

Раковски е написалъ самъ автобиографията си, която е оставилъ да се печата подиръ смъртьта му заедно съ много други рѫкописи. Роднинитѣ му издадохѫ неотдавна нѣкои отъ тия рѫкописи, нъ автобиографията му не е и до сега напечатана. Прѣди издаването ѝ, мѫчно ще бѫде за всѣки, който се наеме да опише живота му, да го изложи съ изискуемата точность и вѣрность. Въ много отъ съчиненията си той е описалъ свои собствени приключения. Тъй напримѣръ въ нѣкои отъ расказитѣ, които съставляватъ поемата „Горский Пѫтникъ“, той е изложилъ случки отъ собственний си животъ. Свѣдѣния за живота му могѫтъ да се почерпѫтъ така сѫщо въ многобройнитѣ бѣлѣжки, съ които сѫ испъстрени всичкитѣ му литературни произведения. Нъ всичкитѣ тия материяли, прьснати, изложени случайно, могѫтъ лесно да введѫтъ въ заблуждение биографътъ. Животътъ на Раковски е тъй прѣпълненъ съ приключения, щото биографътъ рискува на всѣка минута да се отдалечи отъ истината, да побърка годинитѣ, да смѣси и изопачи събитията и да се впусне да расказва легенди. Малцината, които сѫ се опитали да напишатъ биографията му, не сѫ могли да избѣгнатъ тая опасность.

Автобиографията на Раковски ще бѫде важна не само защото ще даде едно вѣрно прѣдставление за бурний му животъ, нъ и защото ще хвърли свѣтлина върху цѣлата оная епоха, въ която революционнитѣ идеи захванахѫ да проникватъ въ България и да приготовлявatъ почвата за политическото ѝ освобождение, и на която най-великий прѣдставитель е той. Раковски хвърли прьвъ пламенното слово за политическа свобода. Той прьвъ посочи и очерта идеалътъ, въ който трѣбваше да се съсрѣдоточѫтъ всичкитѣ народни желания и стремления, и повече отъ това, приготви и създаде съ своята дѣятелность поколението, което зе върху си посланието да работи за постижението му. Въ това състои високата титла за признателность, която вѣчно ще му дължи български народъ.

Раковски е притежавалъ всичкитѣ изискуеми качества за ролята, която му се падна да играе. Той е обладавалъ до най-висока степень тая желѣзна воля и непоколебима енергия, които увличатъ и подчиняватъ сърдцата. Всички, които сѫ го доближавали, сѫ чувствували, че ималъ работа съ човѣкъ, комуто е прѣдопрѣдѣлено отъ природата да владѣе надъ другитѣ въ името на висши цѣли. Когато не е можалъ да убѣди съ слово, той е прибѣгвалъ до авторитетенъ тонъ, отстранявалъ е сурово споветѣ и е прямо заповѣдалъ. Задачитѣ, които си е поставялъ, сѫ се прѣдставлявали на пламенното му въображение отъ своя-

та възвишена и оболстителна страна, която не допуща да се видѫтъ прѣпятствията и да се расколебае възбудената вѣра. Убѣжденията, къмъ които се е присъединявалъ, сѫ се сраснували съ сърдцето му и той не е отстѫпвалъ вече отъ тѣхъ. Колебанията сѫ били непознати за него и той не ги е търпѣлъ и у другитѣ и, когато е виждалъ да се проявлявать на около му, буйний му темпераментъ е кипвалъ и цѣлата му природа се е тресла отъ вълнение. Задачата, която е прѣслѣдвалъ, е била тъй голѣма, щото той е билъ длъженъ, независимо отъ влечението на своята природа, да дойде до убѣждение, че само при пълното подчинение и съединение на всичкитѣ сили подъ рѫководството на една само воля ще може успѣшно да се работи за испълнението ѝ. Ония, които отблизо, или отъ далече сѫ дѣйствували съ него, сѫ били принудени да сподѣлятъ това убѣждение, и то ги е карало да замълчаватъ своитѣ протести и да прѣтърпяватъ суровитѣ и неприятни страни въ характера му. Нетърпимостьта къмъ чуждитѣ убѣждения, несправедливостьта въ сѫжденията къмъ ония, които не сѫ се напълно съгласявали съ неговитѣ взглядове и сѫ искали да вървѫтъ самостоятелно по други пѫтища къмъ сѫщата цѣль, сѫ му навличали многократни обвинения отъ съврѣменницитѣ му. Като сѫдимъ обективно и отдалече за тия обвинения, ще намѣримъ голѣма доза отъ справедливость въ тѣхъ. Нъ въ самий характеръ на дѣятелностьта на Раковски е било да не може да се въздържи отъ тия грѣшки. Въ нея сѫ се отразили свойственнитѣ и необходими черти на въодушевенитѣ и воюющи служители на всѣка нова религия. Дѣлото, на което е служилъ Раковски, е било една религия, олтарътъ на която е била България и цѣлта нравственното и политическо освобождение на цѣлъ народъ. Всяко убѣждение, което не е съотвѣтствувало напълно на начинътъ, по който е мислилъ, че трѣбва да се служи на тая реелигия, е било за него единъ ересъ, и всѣки, който е искалъ да върви медленно къмъ гонимата цѣль, е билъ врагъ. Сѫщо е било врѣмето за въодушевений мечтатель, който е ламтялъ да види испълнени своитѣ идеяли, така, както ги е очертавало въображението му. Всяка минута е трѣбвало да бѫде ознаменувана съ една стѫпка напрѣдь. Ако да можеше, той би обърналъ земята за да постигне безмѣрнитѣ си желания. За него не стига другитѣ да съчувствуватъ на стремленията му, нъ и съ еднаква пламенность и нетърпеливо въодушевление да ги прислѣдватъ.

Никой човѣкъ не е обгрьщалъ по-широко поле на дѣятелность. Той обема всичкитѣ ламтения и нужди на народа си и съставлява отъ тѣхъ задачата, на която ще посвѣти живота си. Обширностьта на задачата, която си е билъ поставилъ и въодушевлението, съ което ѝ се е билъ посвѣтилъ, сѫ се отразили най-добрѣ въ литературната му дѣятелность. Той е писалъ неуморимо и по всичкитѣ клонове на лигературата. Широкий просторъ, който му се е прѣдставялъ тука, е билъ тъкмо по угодата на духътъ му, прѣхласнатъ въ възвишени мечтания, лакомъ за велики прѣдприятия. Мѫчнотиитѣ и прѣпятствията, които срѣща, намѣсто да го обезсърчѫтъ, осилватъ още повече поривътъ на желанията му. Енергията му расте съ трудноститѣ на дѣлото, което прѣдприема. Българската литература е въ пеленитѣ си, тя се прѣдставлява отъ нѣколко скромни книги, прѣведени или натъкмени отъ чужди язици, написани на единъ още не сформиранъ язикъ. Рѣдкитѣ български писатели едва ли се рѣшаватъ да прѣведѫтъ или стъкмятъ нѣкоя книга за училищата и малобройната и невѣжественна читающа публика. Тѣ сѫ принудени често да ходятъ въ далечна чужбина за да печататъ своитѣ трудове и, като ненамиратъ нѣкога и български букви, измѣняватъ, изопачаватъ правописанието си за да могѫтъ да се възползуватъ отъ азбуката на нѣкой другъ славянски язикъ. Въ Смирна, въ Пеща, въ Букурещъ, въ Бѣлградъ въ Нови-Садъ, дори въ Лайпцигъ се печататъ първатѣ български книги. Издадени съ такъвъ трудъ и съ такива жертви, книгитѣ проникватъ и се разнасятъ още по трудно въ България. Това сѫ свѣтилата, които посредъ нощьта, която

покрива отечеството, внасятъ духовно самосъзнание и приготовлявать бъдѫщето. Български народъ е споменилъ всичкитѣ първи сподвижници за възрождението на българската литература, и е платилъ дългъ отъ признателность къмъ паметьта имъ, когато е посрѣщалъ коститѣ на Раковски. Тия горѣщи патриоти и скромни труженци, които не сѫ имали друго поощрение за да работѫтъ освѣнъ голѣмата любовь къмъ народа си, които не сѫ търсили никоя награда за трудоветѣ си, сѫ приготвили и направили възможно появлението му. Той е сподѣлилъ и продължилъ великий имъ подвигъ.

Въ такова бѣдно състояние заваря Раковски българската литература. Той замислюва да я подигне на степень равна съ литературитѣ на другитѣ напрѣднѫли народи и да ѝ даде отпечатъкъ съотвѣтствующъ съ идеалитѣ и стремленията на народа.

Раковски не е обладавалъ пълно систематическо образование. Първоначалното си учение той го получилъ въ Котель, дѣто, както въ всичкитѣ други български градове по онова врѣме, се е учило по грьцки. Отъ тамъ родителетѣ му го испратили въ Цариградъ при богатий си и влиятеленъ съотечественникъ и роднина Стефана Богориди, който го далъ на училище тука и послѣ го проводилъ да довьрши учението си въ Атина и Парижь. Той е познавалъ добрѣ нѣколко нови и стари язици. Знанията, които е притежавалъ, сѫ отговаряли напълно за тоя родъ дѣятелность, което врѣмето и нуждитѣ сѫ изисквали. Той е историкъ, поетъ, филологъ, вѣстникарь. Посредъ най-бурний животъ, тласканъ отъ приключения на приключения, осѫденъ да се скита отъ земя на земя за да търси убѣжище, той намира врѣме и възможность да се занимава съ всичко, впуща се въ най-трудни издирвания за да освѣтли народното минѫло, въспѣва подвигитѣ на юнацитѣ, пише трактати по языка, описва народний битъ, събира пѣсни, прѣдприема издаването на вѣстници за да проповѣдва своитѣ идеи и да запознае Европа съ стремленията на народа. Никои мѫчнотии и прѣпятствия не го спирать. Едно правителство спира вѣстникътъ, който е почналъ да издава. Той тръгва за друга по-гостоприемна страна и тамъ захваща да издава новъ вѣстникъ. Слѣти ли го и тука бѣда той е готовъ да се прѣнесе другадѣ и тамъ да продължава своето дѣло. Съчиненията му, подложени на кригически анализъ, губятъ много отъ своята цѣна въ отношение както на литературното си достойнство, така и на научното си съдържание.

Научната истина държи малко мѣсто въ историческитѣ му трудове. Фантазията му прѣкроява историята по вкусътъ на патриотическитѣ му влечения, тя не търси въ нея освенъ свѣдения и доводи съобразни съ желанието, което го въодушевлява, да прѣдстави минѫлото на Българитѣ въ колкото е възможно похубавъ и ласкателенъ видъ. Съ една смѣлость равна на патриотизмътъ му той прави отъ историята едва ли не на всичкитѣ народи и въ всичкитѣ врѣмена послушна тълкувателка на своитѣ желания и на всяка стѫпка издирва и намира доказателства въ подтвърждение на отъ рано направенитѣ си положения. Българитѣ споредъ него, сѫ не само единъ първобитенъ народъ въ Европа, нъ тѣ обитавать цѣлий европейски материкъ и оставать на вредъ слѣди отъ своята първобитность и распространенность. Раковски намира тия слѣди на врѣдъ, затъмнени отъ врѣмето, нъ които немогѫтъ да избѣгнѫтъ отъ зорното око на единъ историкъ, достоенъ за това име и залюбенъ въ истината. Патриотическото му ослѣпление приема и защищава съ фанатическа ревность най-голѣмитѣ крайности. Въ това отношение той се сравнява съ чешкий поетъ и патриотъ, Коларъ, който така сѫщо подчинява историята на народното честолюбие и като зима поводъ отъ нѣколко имена, лесно прѣправени на славянски маниеръ, обявява Италия заселена отъ памти вѣка съ Чехи. Поезията на Раковски се лишава отъ онния вѫтрѣшни качества, които независимо отъ влечението, което е въодушевлявало поета, могѫтъ да я направатъ безсмьртна. Тя е и по форма и по съ-

дьржание единъ недостатъченъ опитъ, който ще има значение главно като свидѣтелство за неуморимото трудолюбие и за чувствата на автора. Въ нея сж занемарени правилата на просодията и въ стиховетѣ отсжтствува хармония и звучность. Опитътъ, трудънъ самъ по себе като прьвъ по своето естество въ българската литераттра, е още повече затрудненъ отъ особенноститѣ на языка, на който е написанъ. Въ желанието си да приближи български языкъ до другитѣ славянски нарѣчия, Раковски се е отдалечилъ отъ говоримий языкъ, исхвърлилъ е членътъ, приелъ е падежитѣ и го е напълнилъ съ форми и образии, несвойственни нему. Опитъ за приближението на български языкъ до другитѣ славянски нарѣчия, или по-право до старо-български языкъ, не е собственъ само на Раковски, нъ съ свойственната черта на характера си, който не е отбиралъ отъ полумѣрки, той го е докаралъ до крайность. На филолозитѣ остава да се произнесжтъ, какво въ тоя опитъ е имало сполучливо и какво е могло да остане отъ него.

Правата на критиката обаче не могжтъ да иматъ голѣмо значение въ отношение на съчиненията на Раковски. Тѣхната цѣна стои не въ повечето или по-малко относително литературно достойнство, което иматъ, а въ великото влияние, което сж упражнили надъ духоветѣ и въ резултатитѣ, които сж произвели, и не на критиката се пада да я опрѣдѣли. Това сж непомѣрни усилия направени отъ единъ великъ духъ за постиганието на една висока цѣль. Това сж оржжия, исковани съ всичко щото може да има най-чисто и възвишено въ едно сърдце пламенно, увлечено отъ високи идеяли, за една велика и усилна борба. Не се критикуватъ оржжията, съ които сж боювали героитѣ отъ друго врѣме. Прѣдъ тѣхъ нѣма мѣсто освѣнь за почить и признателность къмъ духътъ и подвигитѣ на онія, които тѣ наумѣватъ и които сж се сражавали съ тѣхъ. Въ съчиненията на Раковски се е въспитало цѣло поколение. Въ тѣхъ то се е научило да уважава своето минало, да негодува отъ своето настояще и да лжми за своето бжджще. Въ тѣхъ то е почерпало съзнанието на своя дългъ. Тѣ сж отговаряли на трѣбованията на врѣмето и сж се чели съ едно въодушевление, за което мжчно можемъ да си съставимъ понятие сега. Не напразно се е възвеличавало тъй жарко и фанатически миналото. Нищо не е могло да въспламени тъй силно сърдцата и да имъ внуши по-горѣща вѣра въ бжджщето. Ний познаваме лица, които и до днесь помнятъ цѣли строфи отъ „Горский Пжтникъ“, които сж чели и учили изустъ въ дѣтинството си, такъво силно и неизгладимо е било впечатлението което сж оставили въ душата имъ и паметьта имъ. Славата на дѣдитѣ съпоставена редомъ съ печалната картина на настоящето магическо дѣйствие сж упражнявали на народа. Огънь патриотически е текло въ сърдцата, и цѣло поколение е расло и се е калявало въ духъ на пламенна прѣданность и самоотвержение къмъ отечеството. То е вѣрвало както е вѣрвалъ и Раковски. Всичко що е писалъ Раковски писалъ го е съ искренно убѣждение. Той не се водилъ отъ никакви расчети и задни мисли. Той вѣрва глжбоко, искренно и тогава когато поддържа най-парадоксалнитѣ положения. Това и трѣбваше. Да разбудишъ съвѣстьта у единъ цѣлъ народъ, да посочишъ сждбинитѣ му, да влѣешъ въ гърдитѣ му оня священъ огънь, който може само да го направи достоенъ за тѣхъ и способенъ за велики замисли, за такъво дѣло се изискватъ не сухи теории а въспламенающата сила на живото чувство.

Всѣки, който поиска да изучи състоянието на Българитѣ прѣзъ врѣмето на Раковски, ще бжде длъженъ да се обърне къмъ съчиненията му. Той ще намѣри богатъ и скжпоцѣненъ материялъ за това въ безбройнитѣ бѣлѣжки, които Раковски е разсѣялъ въ своитѣ съчинения. Обширната му дѣятелность, многобройнитѣ сношения, които е ималъ съ равни лица вжтрѣ и извънъ България, собственнитѣ му пжтувания, сж му давали възможность да бжде въ течението на всичко, което е заслужвало да се знае. Бѣлѣжкитѣ държятъ въ нѣкои отъ съ-

чиненията му повече мѣсто отъ колкото самийтъ прѣдмѣтъ за който се касаятъ, и много пѫти даже тѣ нѣматъ никакво съотношение съ прѣдмѣта. Подъ бѣлѣжка за събития отъ врѣмето на Асѣня срѣщатъ се дълги свѣдѣния за съвсѣмъ съврѣменни произшедствия, за нравитѣ и обичаитѣ въ разни мѣста изъ България, за черковний въпросъ, за отношенията на Българитѣ спрямо турското правителство. Раковски е открилъ народното творчество. Богатството което съставлявать въ литературата ни народнитѣ пѣсни, прикаски и легенди го привожда въ възторгъ. Той ги прѣписва и коментира съ истинска прѣданность. Като една голѣма заслуга трѣбва да му се припише и това дѣто е обнародвалъ въ печатъ изцѣло или въ откѫслеци и така ги е направилъ достѫпни за всички Царственикътъ на Паисия и автобиографията на Софрония. Тѣсна духовна сврьзка съединява Раковски съ Паисия и Софрония. Въ народната признателность къмъ труженицитѣ на миналото, тия три имена вървятъ нераздѣлно. На прагътъ на тая епоха, най-великий прѣдставитель на която е Раковски, стоѫтъ ликоветѣ на Паисия, тоя боговдѫхновенъ калугеръ, който прьвь хвьрли въ България слово пламенно за новъ животъ и положи, споредъ хубавото изрѣчение на единъ ховитъ писатель, задачата на единъ вѣкъ, и на неговий ученикъ и послѣдователь Софрония. При откритието и обнародването на тѣхнитѣ трудове, Раковски трѣбва да е трептялъ отъ оная радость, която испитва признателний синъ, който, слѣдъ дълги лутания, намира загубений си баща. Никога патриотизмъ пò-чистъ не се е изказвалъ по начинъ тъй трогателенъ, както въ „Царственника“ на Паисия. Прѣдисловието на тая скѫпоцѣнна книга може да служи за введение на литературнитѣ трудове на Раковски. Той не е направилъ друго освѣнь да испълни мисъльта, което е побудила вдѫхновенний монахъ да напише своята история.

Въ портретътъ, който се опитахме да очертаемъ за Раковски, ний се помѫчихме единственно да укажемъ на духътъ, който го е движилъ и се е отразилъ въ дѣятелностьта му. Ний отстранихме биографическитѣ свѣдѣния. Ония, които сѫществуватъ за сега, сѫ тъй непълни и точностьта имъ е по нѣкога тъй съмнителна, щото не сѫ отъ естество да удовлетворѫтъ оногова, който би желалъ чрѣзъ тѣхъ да прослѣди всецѣло и стѫпка по стѫпка живота на Раковски. Той е великъ за насъ по мощьта на своя духъ и по влиянието, което е упражнилъ на съвременното поколение. Отъ него е излѣзло въспламенающето слово за народна и политическа свобода. Съ дѣлата си и съчиненията си той прьсна новата идея въ България и я направи достояние мило, неотлѫчно на всяко българско сърдце. Той подготви почвата за бѫдѫщата дѣятелность на апостолитѣ на свободата и за великата борба, която народътъ трѣбваше единъ день да прѣдприеме за своето освобождение отъ чуждото и несносно иго. Той бѣше Мойсейтъ, който прьвъ показа на робитѣ обѣтованата земя. Задачата го плени така щото той помисли, че ще може самъ съ своитѣ собственни сили да я доведе до испълнение. Понеже всичко липсваше на народа, той поиска да му даде всичко. Той замисли да извърши самъ онова, което неможе да се чака съ успѣхъ даже отъ усилията на цѣло поколение. Човѣшкитѣ способности и кратковременний срокъ на живота немогѫтъ да постигнатъ за такова дѣло. Самата мисъль обаче за такъвъ великъ и непосиленъ подвигъ ще прави вѣчна честь на оня, който го е прѣдприелъ. Раковски ще остане единъ великанъ въ новата ни история.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

НЕЙ.

Какви мечти, надѣжди мили!
Какъвъ поривъ отъ нови сили
Усѣщахъ да възникватъ въ менъ!
Азъ гледахъ — катъ заря що грѣе —
Щастието да ми се смѣе,
Обаянъ, възхитенъ!

Уви! И всичко въ мигъ изчезна,
Прѣмина катъ мечта любезна,
Катъ сънь лжовенъ се срути!
Ти вече чужда си за мене,
За други съ огънь, съ увлечене
Сърдцето ти тупти.

Кога най-първо те прѣгърна
И ти цѣлувката повърна,
Кажи, не чу ли ти въ нощьта,
Катъ стонъ на душа що страдае,
Духъ нѣкой жално да ридае,
Духътъ на завистьта?

Въ жаръть на вашитѣ лобзанья,
Всредъ сладостнитѣ трепетанья,
Тозъ жаленъ духъ ти би казалъ
Въ тазь нощь, кога ви се душата
Отъ страсть топеше въвъ устата,
Какво съмъ азъ страдалъ!

Азъ призовавахъ небесата
Да кажатъ отъ любовь нѣ-свята
Кой смьртенъ нѣвга е горѣлъ.
И тя остана непозната!
За мойта страсть — отплата
Е моята печаль.

Какъ бихъ желалъ, о моя мила,
Да бѣше ми ти измѣнила!
Азъ щѣхъ въ скрьбьта, що ме гори,
Да те кълнѫ поне тогава . . .
Ти нито можешь подозрява
Какво ми зло стори.

Сждбата люта тъй отсжди.
Е нека волята и́ бжде . . .
Звѣзда на моитѣ мечти,
Бжди на вѣки ти щастлива,
И дано нивга скрьбь горчива
Да не усѣтишь ти.

Бѣдитѣ зли ще теглѫази,
Но тебе Богъ отъ тѣхъ да пази.
Отъ тебе азъ отдаленъ
Съсъ мисъльта си ще те дира,
Твой всѣки въздихъ ще намира
Съчувственъ отзивъ въ мень.

МЛАДОСТЬТА.

Какъ си младостьта играе
Съсъ свѣтовнитѣ дѣла,
Тя прѣдѣлитѣ не знае,
Буйно хвьрка съсъ крила.

Иска всичко да постигне,
Въвъ високитѣ мечти
До небето се издигне
И надъ цѣлий свѣтъ лѣти.

Нъ крилата си да влада
На високо тя не знай,
Често виждаме да пада
И жестоко да страдай! —

Хр. Караганасовъ.

ПОСЛѢДНЕТО ЖЕЛАНИЕ.

Селото бѣгаше. Отъ нѣколко деня турски войски се сбирахѫ не далече за да присрѣщнѫтъ Русситѣ, които идехѫ. Една чета башибозуци бѣше минала край селото и бѣше се опитала да го разбие, нъ селянитѣ бѣхѫ и се опрѣли мѫжки и бѣхѫ я отблъснали. Отъ тоя день тѣ бѣхѫ поставили караули да пазатъ селото на около и да слѣдѫтъ за движението на войскитѣ. Единъ отъ тия караули бѣше извѣстилъ, че иди турска войска. Тя бѣше изгорила и избила едно село на пѫтя. Селенитѣ се събрахѫ веднага на съвѣщание и рѣшихѫ да се спасѫтъ въ една съсѣдна кория, отстранена отъ пѫтя, и дѣто, въ случай на нужда, можехѫ нó-лесно да се бранятъ.

Цѣлото село бѣше въ движение. Никой не сѣдеше безъ работа. Едни впрягахѫ, други изнасяхѫ, трети товарехѫ.

Най-сетнѣ колата тръгнахѫ посредъ едно страшно мълчание, въ което се чуеше само монотонното и жално скърцание на колелетата. Дѣцата, като че проумѣвахѫ що става, таехѫ се мълчаливо въ прѣгръдкитѣ на майкитѣ си или въ колата, дѣто ги бѣхѫ намѣтали при покѫщнината злѣ-добрѣ. Кучетата бѣхѫ овиснали опашкитѣ си и вървехѫ тихо край колата като мѣтахѫ плахи погледи на около си.

По едно врѣме чу се единъ гласъ:

„А бе, ами дѣ е чичо Стоянъ?“

Всички дигнахѫ глава, озърнахѫ на вси страни да търсѫтъ, и нѣколко гласове се озовахѫ отъ разни страни:

„Нѣма го. Ще да е останалъ въ село. Работа ли е и това? Да идемъ да го заберемъ“.

Трима млади момци оставихѫ колата да вървѫтъ и и върнахѫ се тичешкомъ въ селото.

Дѣдо Стоянъ бѣше наистина останѫлъ въ селото.

Той бѣше старецъ на осемдесеть, а може и повече години, нъ още здравъ и крѣпъкъ. Старостьта се познаваше на чертитѣ му по благоговѣйний видъ, който имъ бѣше придала. Раскошна бѣла брада падаше на широки гърди, които и зимѣ и лѣтѣ стоехѫ отворени. Очитѣ му бѣхѫ спазили всичката си живость и изглеждахѫ весело и бистро подъ гѫститѣ бѣли вѣжди, които ги покриваха като нѣкоя стрѣха. Той не бѣше се оплакалъ никога отъ най-малка болѣжка. Рано въ зори, когато още всички други спехѫ, съ тоягата въ ржка излизаше по двора да нагледа всичко. Лѣтѣ не пропущаше день да не иди до хармана да види работницитѣ. Въ недѣля и праздникъ непрѣменно щѣше да излѣзе да се понагледа и порадва на хорото. Когато сѣднеше на трапезата, заобиколенъ отъ всичкото семейство, което броеше не нó-малко отъ тридесеть и два члена, синове, щерки, внуци и правнуци, да ти е драго да го гледашь съ каква охота ядеше и приказваше.

Той бѣше сѣднѫлъ на прагътъ на пруста, замисленъ, съ наведена въ земята глава.

„Тука е“, извикахѫ момцитѣ, като влезохѫ въ двора.

Като чу гласове, той издигна очитѣ си стреснато, като че се събуди отъ сѫнь.

„Що правишь, чичо Стояне? каза единъ отъ момцитѣ, който му бѣше внукъ отъ четвъртата му дъщеря. Турска войска иди, селото бѣга, хайде съ насъ. Дошли сме да те земемъ. Бива ли да стоишь тука, когато нѣма жива душа въ селото?“

Дѣдо Стоянъ поклати тихо главата си, изгледа умилно тримата момци и каза: „Знаехъ че селото бѣга, нека бѣга, добрѣ прави.“

— Турцитѣ могжтъ да пристигнатъ. Трѣбва да се бърза. Колата сж на близо. Да вървимъ, ще ги стигнемъ е-сега.

— Азъ ще останж.

— Какво казвашь? въскликнаxж очудено и тримата момци.

— Не бѣга селото ни за първи пжть, пое дѣдо Стоянъ. Вие сте млади и не знаете. Слушали ли сте за дѣдо Петко? Азъ бѣхъ дѣте. Еничери нападнаxж селото, селенитѣ избѣгаxж, дѣдо Петко остана. Всички му се молехж да бѣга и той. Чуйте, каза дѣдо Петко. Вие сте млади, трѣбва да живѣете. Огъньтъ ще дойде и ще мине. Ще се върнете. Ако намѣрите кжщята си изгорени и съсипани, ще ги сградите изново. Господь ви далъ ржцѣ, далъ ви хубава земя. Ще работите — ще наваксате загубеното. Не дѣйте забрава че тука сж расли вашитѣ бащи, тука сж умрѣли и тука почиватъ коститѣ имъ. Тѣ сж благословили тая земя. Върнете се пакъ тука и живѣйте, богатѣйте и плодете се съ тѣхнитѣ благословии. Да не ви е просто да дигнете селото. Така сж ни тѣ кълнали. За тѣхъ и за васъ оставете азъ курбанъ да станж. Щото е рѣкълъ Господь то ще стане. Азъ съмь старъ — нѣма що да жалѣя. Да дава Господь всѣкиму на моитѣ години да стигне. Ако ми е писано да умрж — ще умрж. Мойта кръвь ще ви смисли за клетвата на умрѣлитѣ и ще ви доведе пакъ тука. Така каза дѣдо Петко и остана. Еничери дойдоxж, отъ селото само пепель остана. Дѣда Петка съсѣкоxж. Не се изминаxж три мѣсеца, и селото пакъ се сгради. Минаxж не минаxж десеть години, кърджалии налѣтѣxж на селото. То се дигна да бѣга, само дѣдо Стою не бѣга. Богъ да го прости! Селото разграбиxж и съсипаxж. Селенитѣ не забравиxж кръвьта му, върнаxж се и селото се сгради, порастна и се намножи. Трети пжть на дѣдо Рисчо само живота му оставиxж делибашиитѣ, когато нападнаxж селото. Гърдитѣ му бѣxж изгорили съ нажежени пиростии, въ ногтьетѣ му бѣxж бучили запалени клечки отъ борина да имъ каже дѣ сж се скрили селенитѣ. Като тѣхъ искамъ и азъ да умрж. Кждѣто и да идете, щото и да стане, помнете, че съмь умрѣлъ да не оставж сами гробоветѣ на бащитѣ ви. Върнете се тука, помолете се за тѣхъ, помолете се за мене и съ тѣхнитѣ и мои благословии живѣйте и работете. Господь ще види и ще помогне.“

Момцитѣ слушаxж и не смѣехж нищо да отговорятъ на стареца, който имъ говореше така. Тѣ се отдалечиxж на страна, пошушнаxж се помежду си и останаxж да го гледатъ, испълнени съ почитъ и благоговѣние къмъ него.

Той клюмна главата си, облѣгна се съ двѣтѣ ржцѣ на бѣлата си тоега и се унесе въ дълбоки мисли.

Той бѣше живѣлъ цѣлъ вѣкъ. Идеше сега на умътъ му всичко що бѣше чулъ, видѣлъ, истеглилъ и запомнилъ. Миналото му се прѣдставляваше живо, отчетливо, като да е било вчера станжло всичко, което наумѣваше. Що бѣ това за животъ? Тегла и страхове. Мжки и неволя. Работи, печали, раждай челядь, и да не смѣешь да се радвашь на нищо, да треперяшь, като крадецъ, да гледашь на четире страни да не дойджтъ да ти грабнатъ отъ джеба спечеленото, отъ ржцѣ — дѣцата ти. Той видеше като въ едно изображение, което се развиваше прѣдъ него, всичко що е минало прѣзъ главата на народа и му е оставило черенъ спомень: кърджалии, делибашии, еничери, арнаути, черкези, башибозуци, заптии, кланета, обири, откупи, обезчестени жени, исклани дѣца, набити на колъ старци, изгорени села и градове. Земята, сѣкашь, чуе се че пжшка. Пжшка тя отъ теглата и неправдитѣ, що е видѣла, пъшка отъ кръвьта, що е попила. Господь гледаше — Господь мълчеше.

Прости, прости, Господи!

Ти чакашь, Ти търпишь, Ти не забравяшь.

Не ти ли умилостиви тия що идѫтъ? Чуятъ се стѫпкитѣ имъ. Още малко и край ще бѫде на страданията. Не става ли това по твоя воля?

Старецътъ издигнѫ очитѣ си къмъ небето, обаянъ отъ видѣнието, което му прѣдставляваше Русситѣ, че идѫтъ прѣдводителствувани отъ крьста, тържествующи, и лицето му изражаваше радостьта и благодарностьта, които пълнехѫ сърдцето му.

Изведнажь зачухѫ се стѫпки на конье, които прѣпускахѫ силно, и, посрѣдъ мислитѣ, които го обладаваха, единъ гласъ, който каза на турски „човѣкъ!“ стигна до ушитѣ му. Той погледна къмъ вратата. Трима башибозуци на конье идехѫ отъ улицата.

Момцитѣ, които ги бѣхѫ тоже видѣли, втрещихѫ се и спогледнахѫ се плахо.

Той стана, и, като се обърна къмъ тѣхъ, безъ да се смути, посочи една стая и извика съ дерзновенъ гласъ:

„Пушката е на стѣната.“

Момцитѣ се спустнахѫ въ стаята, тъкмо когато двама отъ башибозуцитѣ грабнахѫ пушкитѣ си и помѣрихѫ къмъ тѣхъ. Единий извади ножьтъ си и като се наведе отъ коньтъ махна върху стареца. Дѣдо Стоянъ се отмѣсти и избѣгна ударьтъ. Турчинътъ замахна втори пѫть, нъ въ сѫщийтъ мигъ писна единъ крушумъ, стигнѫ го въ гърдитѣ и прѣмѣтна го отъ коньтъ, който се разигра и хвърли се между другитѣ конье. Единъ втори гърмежь смути още повече останалитѣ башибозуци, и тѣ възвихѫ коньетѣ си и търтихѫ да бѣгатъ.

Момцитѣ излѣзнахѫ въ дворътъ, спогонихѫ ги на улицата, но башибозуцитѣ бѣхѫ исчезнали.

Още не бѣхѫ се завърнѫли до портата, когато отъ сѫщата страна, отъ дѣто бѣхѫ дошли башибозуцитѣ, видѣхѫ че се задаватъ конници. Тѣ прѣпускахѫ колкото сила имахѫ коньетѣ имъ. Пьрвий бѣше облѣченъ съ черкезски дрѣхи. Момцитѣ истрьпнахѫ и се зачудихѫ на кѫдѣ да бѣгатъ, нъ страхътъ имъ бързо прѣмина, когато видѣхѫ другитѣ конници и нададохѫ викове отъ радость:

„Русси! Русси!“

Другитѣ бѣхѫ двама казаци и двама опълченци.

Като ги видѣхѫ спрѣхѫ се.

„Братушки, има турки? попитахѫ казацитѣ.

— Нѣма, братушки. Три башибозука заминали.“

— Гдѣ башибозуки?

— Бѣгали, единъ азъ убилъ съ пушка. Заповѣдайте, братушки.

Конницитѣ слѣзохѫ, двама отъ момцитѣ се спустнахѫ да хванатъ коньетѣ имъ, третий истърча да обади на дѣдо Стояна радостната вѣсть.

Но старецътъ бѣше вече на портата и прѣгръщаше, растреперанъ, изуменъ, облѣнъ съ сълзи отъ радость, драгитѣ госте.

„Братушка, турки вече нѣма хичь, казвахѫ казацитѣ на новий русско-български язикъ, който си бѣхѫ изработили за да се споразумѣватъ съ българитѣ. Теперъ свобода.

„Дѣдо, свърши се теглото, казвахѫ опълченцитѣ. Испълни се жалбата на народа. Юнаци ли сѫ русситѣ? Я ги виждь.

И опълченцитѣ сочехѫ на казацитѣ.

„И опълченци храбри“, отговаряхѫ казацитѣ. Какъ русскіе деруть ся. Хубави братушки!

Дѣдо Стоянъ не казваше нищо. Лицето му бѣше поблѣднѣло, устата му стоехѫ сключени и очитѣ му неподвижно гледахѫ юнацитѣ.

Тѣлото му изведнажь литна.

„Що ти става, дѣдо? каза единъ опълченецъ, като го хвана въ рѫцѣтѣ си.

Момцитѣ се бѣхѫ приближили.

„Лошо му стана“, продума опълченецътъ, който го държеше.

Момцитѣ го зехѫ подъ мишница и го заведохѫ на пруста. Всички го наобиколихѫ, говорѣхѫ му, триѣхѫ тѣлото му, плискахѫ го съ вода. По едно врѣме, една тиха усмивка заигра на лицето му, той отвори очитѣ си, изгледа всички, и, като напна всичкитѣ си сили, продума съ мѫка: видѣхъ . . . . и издѫхна.

„Умрѣ! извикахѫ тѫжно всички и, трогнати до сълзи, свалихѫ шапкитѣ си и наведохѫ благоговѣйно очитѣ си прѣдъ мъртвото тѣло.

А. И.

ТУМРУКЪ.

(Една бѣлѣжка изъ дебатитѣ на Скупщината).

отъ М. Г. Миличевича.

Въ прѣкрасната сала на Великата Школа, въ Бѣлградъ, държеше своитѣ засѣдания Народната Скупщина въ втората половина на Августъ, 1864.

Всѣки министръ, тогава, даваше на народнитѣ прѣдставители отчетъ за министерството, което управляваше. Министрътъ на Правосѫдието, Райко Лешянинъ, като говореше за сѫдилищата и за осѫжданьето прѣстѫпницитѣ, изрази се малко въ полза на пó-благо постѫпванье съ прѣстѫпницитѣ, именно съ ония, за които още се не знае: виновни ли сѫ или не. Това подигнѫ голѣма буря въ събранието.

— Съ хайтитѣ се постѫпва като съ стопани, говореше единъ прѣдставитель отъ Морава: — почтенитѣ хора не могѫтъ да живѣятъ отъ хайти . . . . .

— Ако остане така, както е сега, викаше единъ тимочанинъ, — нѣма полза ни отъ нечалба, ни отъ нищо; всичко ще истрѣбѫтъ хайтитѣ.

— Хайтитѣ сѫ днеска господари, казва богатий мачванецъ въ сърменъ джемаданъ: — а стопанитѣ не смѣятъ нито живи да се покажѫтъ.

— Не е, братя, така! отговаря министрътъ на правосѫдието: — какъ може хайтата да е пó-охоленъ отъ почтения стопанинъ? Всичкитѣ закони сѫ *за въ полза* на домакинитѣ, а всичкитѣ сѫ *противъ* нехранимайковцитѣ. Но ние би желали прѣстѫпницитѣ така да се изслѣдватъ, щото де не пострадватъ невиннитѣ хора.

— Знае се това, господине Министре! гърми сребристиятъ гласъ на селянина отъ Ужица: — що котка ражда — мишки лови, а нещe зайци! . . . .

— Да, да! пое колубарецътъ: — ние познаваме хайтитѣ щомъ ги видиме; ние ги хващаме, а сѫдилището ги пуща. До кога ще бѫде все така?

— Онзи комуто е откраднѫто, казва Министрътъ на Правосѫдието, — прѣдава нѣкого на сѫдъ, и може и да знае, че той е хайта; но сѫдията не знае, а, кога му доведѫтъ подсѫдимия, трѣбва да мисли: „тойзи човѣкъ може да е кривъ, а може и да не е кривъ.“ За това трѣба полека да бара, доклѣ се не увѣри: кривъ ли е или не е?

— А кой ще признае: ето азъ съмъ прѣстѫпникъ? съ смѣхъ пита вальевчанинътъ.

— Защо сѫдията не стѣгне прѣстѫпника; защо го не турне на мѫки и той би исповѣдалъ всичко.

— Е, това би било пакъ тумрукътъ, пакъ тумрукътъ, а отъ него Богъ да ни пази!

— Да упази Богъ насъ и всичкитѣ почтени хора; но хайтитѣ да не упазва! Тѣ заслужватъ тумрукъ и друго нищо.

— Нищо не ще остане отъ насъ, казва Паракинецътъ, — ако хайтитѣ се не стегнѫтъ отъ малко малко, ние сме пропаднѫли.

* * *

Става прѣдставительтъ отъ Долня Гружа, нѣкой си чичо Тошо. Човѣкъ побѣлѣлъ, лице твърдѣ приятно, гласъ мелодиченъ. Той захванѫ така:

— Моля ви, братя! Ето слушамъ какво казватъ едни: хайтитѣ да се стегнѫтъ, а други се боятъ, че ще страдаятъ невиннитѣ. Ама никой не ще на праведенъ човѣкъ да хвърля *беля!* Слушайте да ви раскажѫ, какъ азъ еднѫжь намѣрихъ единъ крадецъ, кога бѣхъ кметъ.

— Да чуемъ чичо Тошо! извикахѫ нѣколко гласове.

— Сѣдимъ си ние прѣдъ кръчмата, говори чичо Тошо: — а пристигнѫ човѣкъ и заплака:

— Помогнете, братя, за Бога! Обра ме нощесъ душманинъ; занесе всичко и остави ме голъ прьстъ!

— А кого окривявашь? питахъ го азъ.

— Проклѣтия Матей Каринъ; никого освѣнь него. Отнесе ми 37 минца кѫщни пари, които взехъ за волове, 100 цванеца и 4 пендарки за нанизъ. Хайде, помогнете, за Бога! Ухъ, що да сторьѫ, сиромахъ азъ!

— Де мълчи, Миладине, ще се намѣри, казахъ азъ. Веднага се дигнѫхме всички заедно и право въ неговата кѫща. Видѣхме стаята, въ която били паритѣ; разгледахме какъ хайдутинътъ провалилъ тавана, влѣзнѫлъ въ стаята, разбилъ ковчега, и завлѣкълъ паритѣ.

— Е, сега кажи прѣдъ всинца, въ кого се съмнѣвашь?

— Какво съмнѣвашь! Казахъ и пакъ го казвамъ: това масло е на Матей Каринъ, Богъ да го убие! Той е хайдутинъ и отъ хайдушки сой. Всички съсѣди знаятъ . . . . .

Ние оттамъ всинца право въ Матеевата кѫща. Матей дига нѣкакво сѣно, и прѣструва се че не знае нищо. Викнѫ ти азъ него и распитамъ:

— Мато, кѫдѣ сѫ паритѣ, що ги взе на човѣка?

— Богъ съ тебе, кмете! какви пари?

— Такива пари, дѣто нощесь ги взе изъ Миладиновата стая, изъ онзи шарения ковчегъ.

— Я се прѣкръстете вие, братя! Какви пари искате отъ мене? За тия пари азъ хаберъ нѣмамъ.

— А бе дай ти паритѣ, да те не сполети по-лошо!

— За какви пари азъ не знаѫ, а ти можешь да струвашь каквото искашь . . . .

— Вържете го! викнѫ ти азъ. Хората скокнѫхѫ и зехѫ да го вързватъ.

— Вързвайте, вързвайте; азъ единъ, а вие двадесеть; можете и да ме убиете, ако искате.

— Казвай, гдѣ паритѣ?

— Дѣ да знаѫ азъ гдѣ сѫ паритѣ, отговаря той.

— Казвай, Мато, да не стане по-злѣ!

— По-злѣ и не може да бѫде: ни кривъ, ни длъженъ ме вързвашь и мѫчишь, а още се заканвашь, че щѣло да бѫде по-злѣ . . . .

— Наведете тая клонка! викнѫхъ азъ на хората.

Двама момци веднага се качихѫ на клонката, и свихѫ ѝ върха до земята.

— Вържете го за краката и обѣсете го на тая клонка съ главата надолѣ!

— Боишь ли се отъ Бога, чичо Тошо? извика Матей.

— Боѫ се азъ; ала ти се не боишь, като зимашь чуждъ потъ.

Вързахѫ му краката за клонката.

— Пустнете клонката! рѣкохъ азъ.

Клонката се исправи и издигнѫ Матея.

Подигнѫ му главата двѣ педи надъ земята.

Дордѣ ударишь длань на длань, Матей посиня въ лицето като синило, и завика:

— Пускайте, да ви кажѫ дѣ сѫ паритѣ!

— Наведете клонката! рекохъ, и отвьржете го!

— Гдѣ сѫ паритѣ?

— Надъ моята нива, тамъ подъ онзи камькъ стоѭтъ заровени. Идете, земете ги!

— Нещеме ние безъ тебе; а то хайде ти да ги намѣришь!

Кога стигнахме тамъ, а той почнѫ да се свива: де тукъ сѫ, де тамъ сѫ, де по-тамѣ сѫ, и, най-послѣ: не зная дѣ сѫ! . . . . .

— Мато, дай паритѣ, казахъ азъ, или сега ще те обѣсѫ, и ще те оставѫ до утрѣ! . . . .

— Не дѣи, тако ти Бога; не дѣй, баща да ми си! Ето паритѣ! И, като подигнѫ камька, намѣри всичко. Ни една пара не липсваше! . . . . .

Ето така азъ намѣрихъ и паритѣ и хайдутина изведнѫшь; а да бѣхъ захванѫлъ както сѫдилището, исписалъ би сто листа хартия, повлѣкълъ би толкова си хора за свидѣтели, и най-послѣ, било би — нищо! Никой хайдутинъ не ще да каже: откраднѫхъ!

Прѣдставителитѣ, хора отбрани, почтени, не смислюватъ никакви човѣшки слабости, никакви прѣплетени случаи; и, въ тая прикаска, виждатъ само бързата побѣда на правото върху неправдата. За това се заредихѫ гласове отъ всички страни:

— Тъй се стои на хайтата! Безъ бой нѣма нищо! Удари му ти нему нѣколко жешки, тоеги, да видишь какъ ще си каже правичката, иначе нещо! . . . .

Министрътъ на Правосѫдието вече се умори да доказва, че и сега се постѫпва строго съ прѣстѫпницитѣ. Въ това го подпомагахѫ и Министрътъ на Вѫтрѣшнитѣ Работи, и Министрътъ на Просвѣщението.

Събранието не се убѣждаваше.

Най-послѣ взе дума Прѣдсѣдательтъ на Министерството, Министрътъ на Външнитѣ Работи, Илия Гарашанинъ, и захвана така:

— Господинъ прѣдставительтъ отъ Долня Гружа разказа какъ е билъ щастливъ и уловилъ крадеца; азъ слушахъ неговия разказъ съ особенно внимание. Молилъ бихъ ви и вие да чуете, какъ азъ пъкъ не бѣхъ щастливъ, когато така търсихъ веднѫжь крадеца.

— Да чуемъ! Да чуемъ! викатъ отъ много страни.

— Мѫчно ми е всѣкога, когато си припомнѫ за тая случка; но струва ми се, че ще бѫде полезно да ви я разкажѫ подробно.

— Да чуемъ! Да чуемъ! викатъ прѣдставителитѣ.

— Както що знаете, продължава Гарашанинъ, — азъ бѣхъ доста врѣме Министръ на Вѫтрѣшнитѣ Работи. Пò-напрѣдъ въ това Министерство влизахѫ и военнитѣ работи. Една нощь се обра въ казармата кассата на Главния Щабъ.

Кассата бѣше разбита, накървавена, паритѣ взети, и занесени.

Веднага се хванѫ войника, който бѣше турнѫтъ на стража прѣдъ вратитѣ на оная стая, гдѣто бѣше кассата. Затворихѫ го и го взехѫ подъ испитъ.

— Ти ли бѣше нощесь тука на стража?

— Да, азъ бѣхъ.

— Бѣше ли буденъ прѣзъ всичкото врѣме?

— Бѣхъ.

— Кой влѣзе въ стаята и обра кассата?

— Не знаѫ.

— Тогава ти си направилъ това?

— Не съмъ, да не дава Богъ!

Всичко се разгледа добрѣ, и на едната му ржка се намѣри скорошна една драскотина.

— Каква е тая драскотина?

— Паднжхъ вчера низъ стълбитѣ и си одраскахъ ржката отъ единъ гвоздей.

Приведохж го при кассата и заповѣдахж му да турне ржката си въ пробитата дупка. И виждъ! Неговата драскотина тъкмо достига до онзи гвоздей, който останжлъ кървавъ.

— Ти си взелъ паритѣ!

— Не съмъ, да не дава Богъ!

Изслѣдователитѣ рѣшихж да се „бие доклѣ изкаже;“ тогава това се прѣдвиждаше въ закона. И ударихж му едно по друго, съ малки прѣкъсвания, сто тоеги ... . . Той винаги държи едно и сжщо:

— Не съмъ, та не съмъ!

Оковахж го тѣжко, затворихж чвърсто, оставихж го само на единъ хлѣбъ и вода. Нищо не помогнж:

— Не съмъ, та не съмъ!

Сега му не даваxж и да спи. Намѣстихж се войници единъ до други и, щомъ задрѣмеше, бодехж го съ нажежени шишове. Въ тѣжки мжки веднажъ истърва изъ уста:

— Взехъ ги! Пуснете ме, да ви кажж! . . .

— Гдѣ паритѣ?

— Закопахъ ги въ конския торъ задъ яхъра.

Поведохж го да намѣри паритѣ, а той ги заспа на ржцѣтѣ на войницитѣ които го водехж. На мѣстото го разбуждатъ съ голѣма мжка. Тукъ станж да се свива: де тукъ сж, де тамѣ сж, де пб-тамѣ сж, а най-послѣ каза:

— Азъ не съмъ ги откраднжлъ!

— А защо каза че си?

— Казахъ, та малко да прѣстанете да ме мжчите . . . .

— Азъ, м. кду това, продължава Гарашанинъ, — още сжщата варань, щомъ ми съобщихж за кражбата, повикахъ бѣлградский градоначалникъ, и му заповѣдахъ да поржча въ чаршията, особенно на кюмджиитѣ, да внимаватъ на едни особенни пари, които заедно съ другитѣ бѣхж откраднжти изъ кассата. Може би ще ги донесе нѣкой да ги продава или да ги промѣни.

И наистина, слѣдъ нѣколко дни, дойде градоначалникътъ и ми каза:

— Ето паритѣ, които търсите! Донелъ да ги размѣни нѣкой си войникъ Пироманичъ.

Въ сжщия часъ се распоредихъ да се земе тоя Пироманичъ подъ испитъ а оногози първия да освободжтъ.

И наистина, Пироманичъ призна веднага: че разбилъ кассата, и че отвлѣкълъ паритѣ, и че онзи мжченикъ нѣмалъ *жаберъ* за това.

— Какъ можѣ да влѣзешь въ стаята, да разбиешь кассата и да изнесешь паритѣ, когато онзи бѣше на стража прѣдъ вратитѣ?

— Ето какъ, отговаря Пироманичъ: — най-напрѣдъ се снабдихъ съ ключь и намазахъ го да не скърца; и послѣ очаквахъ сгоденъ случай. Около полунощь, когато въ казармата всичко спѣше, тойзи стражаръ, да не би да задреме, ходеше по онзи дългия ходникъ [1]) отъ единъ край до други, прѣдъ стаята, въ която е кассата. Като изминж вратитѣ и отиде къмъ другия край на ходника, азъ отключихъ стаята, влѣзнжхъ вжтрѣ, а вратитѣ притворихъ. По гласа на неговитѣ стжпки, азъ знаехъ, кога е близо до вратитѣ, и тогава мирувахъ; а кога отиде на другия край, азъ навихъ, разбихъ кассата и взехъ паритѣ. Сега пакъ по

---

[1]) Коридоръ.

стѫпкитѣ познахъ, кога се отдалечи отъ вратитѣ, полека излѣзнѫхъ и се отбихъ къмъ другата страна на ходника въ тъмнината, и върнахъ се въ стаята си.

— А кой окървави кассата?

— Азъ я окървавихъ; защото си одраскахъ ржката, като я втикнѫхъ да извадя паритѣ. Ето позната се одраскането.

— А какъ тогава прилѣга стражаревата драскотина тъкмо до гвоздея на кассата?

— Това не знаѫ; ала знаѫ, че тойзи войникъ прѣди единъ день се бѣше съпнѫлъ на стълбитѣ и се бѣше одраскалъ отъ единъ гвоздей.

— Гдѣ сѫ паритѣ?

— Ето ги въ моята стая подъ одъра.

И наистина се намѣри всичко, освѣнь нѣкоя пара, що бѣше распилѣлъ тоя нехранимайка.

— Можете сами да си помислите, колко ми бѣше мѫчно, когато узнахъ за всичко това!

Онзи невинния мѫченикъ биде веднага пуснѫтъ изъ войската; дадохѫ му сто талира за издържка; и кѫщата му се освободи отъ данъкъ; нъ азъ доклѣ съмъ жѝвъ, не могѫ да забравѫ този нещастенъ случай! Слѣдъ такъвъ единъ опитъ въ хващанието, въ издирванието хайтитѣ, азъ би по-обичалъ да вършѫ най-мѫчнитѣ служби, а не да бѫдѫ сѫдия! И сега, ако вие наистина искате да повърнете тумрука азъ не щѫ ни една минута да останѫ на това тукъ мѣсто!

* * *

Слѣдъ тоя страшенъ разказъ, слѣдъ тая отворена исповѣдь, прѣдставителитѣ останахѫ нѣми нѣколко минути; мълчанието, което редко се случва въ всѣко събрание, настана сега отъ единия край до другий. Всѣки се занимаваше въ ума си съ явленията, които въ обществото сѫ толкова заплетени и мѫчни, и търсеше начинъ, какъ би могло да се смали това зло. Спасоносна мисъль никому не дохаждаше на умъ.

Изведнѫжъ изгърмѣ, съ ясното си гърло Никола Сърдарътъ:

— Слушайте ме, братя! Това, което вчера се случило на онзи стражаръ въ казармата, това може утрѣ да сполѣти всѣкиго отъ насъ! Добрѣ прави, който малко протака, доклѣ се съзнае: кой е прѣстѫпникъ, а кой не е! Ако разбойника испустнеме днесь, ще го сграбчиме утрѣ; ако ли невинния погубиме днеска — утрѣ вайканието не помага! . . . Слѣдъ тоя разказъ на г. Гарашанина, азъ казвамъ, че е най-добрѣ за сега да прѣминемъ на дневния редъ!

— На дневния редъ! На дневния редъ! загърмѣ изъ всички гърла.

И така и би.

И тумрукътъ се не повърнѫ!

Прѣвелъ: *С. В.*

КАМИЛЬ ДЕМУЛЕНЪ.

Кога четѫ иль мислѭ за тая епопея,
Порой отъ кръвь и слава, отъ дѣто въздъ свѣтътъ,
Очуденъ, развълнуванъ, свободата изгрѣя;

Гигантитѣ ме слисватъ, кога ми се вѣстѫтъ
Съсъ свойтѣ смѣли мисли, безпримѣрни рѣшенья,
Но ти, дѣте чудесно, плѣняваш ми духътъ!

О пария сюблименъ на свойтѣ убѣжденья,
Обичамъ твойта вѣра, цѣлувамъ твойта кръвь!
За всичко ти допусна горчивитѣ съмнѣнья

Въ сърдцето ти да влѣзнѫтъ. Безстрашно сѣвга прьвь
Показа ти гръмливо онѣзи що литнахѫ,
Онѣзь, кои помами нечиста лестна стрьвь,

Онѣзь, кои въ борбата измѣнници станахѫ;
Въ свободата вѣрвà ти до край съ въсторгъ и пламъ.
Ни имената громки душата ти стрѣснахѫ,

Ни тѣзь, що я покрихѫ съ позоръ и каль и срамъ;
И, робъ на длъжностьта си, ти продължи борбата,
Безъ нѣвга да помислишь че си останалъ самъ,

Додѣ въздъ ешафота сложихѫ ти главата
И, жрецъ безстрашенъ, въ храмътъ, дѣть служеше, падна!
На младата свобода ти бѣ си далъ душата,

И въ оня день когато, отъ страхъ жестокъ трепна,
Че може се расклати въ тебъ тая вѣра свята,
Отстѫпникъ да не станешь, ти жертва и́ станà!

П-въ.

РУССИТѢ ВЪ АЗИЯ [1]).

* * *

Слѣдъ тоя бръзъ исторически очеркъ за покорението на текинцитѣ, Г. Моворъ дава описание на всичко любопитно каквото е срѣщналъ въ земята имъ, при пжтуването си отъ Кжзжлъ-Арватъ до лагера на генерала Комарова. За Туркоманитѣ Текинци както и за всички източни народи, гостолюбието е свято задължение, но тѣ го вършатъ неохотно и показватъ прѣдпочтение на чужденцитѣ, които плащатъ щедро. Текинкитѣ носжтъ твърдѣ красиво облѣкло: — дълга чървена или синя риза обкичена отъ горѣ до долу съ безбройни монети, срѣбърни плакички, звънчета, гривни и други подобни труфини, трофеи отъ побѣдоноснитѣ нападения на мжжетѣ имъ възъ съсѣдитѣ. Женените жени иматъ фесче, изъ подъ което се распуща голѣма коса; дѣвойкитѣ ходатъ гологлави съ коси на плетици. Въобще Текинката е хубава, тънкокрьста и самата жена въ Срѣдня-Азия, която знае да ходи. Тие жени умѣятъ твърдѣ искусно да работатъ рѣкодѣлие. Килимитѣ, които тъчжтъ, минуватъ за най-хубави и трайни. Но тѣ (Текинкитѣ) въ даденъ случай сж героини: тѣ се бияжж заедно съ мжжетѣ при паданието на Гйокъ-Тепе: Привързвахж едното рѣзало на дългата си ножица за единъ прътъ и не единъ русски солдатинъ носи днесь знакъ отъ това копие. Тука многоженството е въ обичаитѣ. Прѣди русското завоевание зетътъ плащаше на дѣдо си за булката отъ 1200 до 2000 фр. Но подирь кланьето на Гйокъ-Тепе, женитѣ остахж много повече отъ мжжетѣ и цѣната имъ намалѣ. Разводитѣ ставатъ лесно, безъ много формалности, нъ невѣството дава право на мжжътъ да я убие. Въ поговоркитѣ на Туркоманитѣ има тая: „Срамътъ е по-лошъ отъ смъртьта.“ Наконецъ, тѣ ходатъ полуоткрито, харемски затворъ не знаятъ и се срѣщатъ съ мжжетѣ тъй свободно, както и мжжетѣ. Но романтически приключения не липсватъ, даже и драми се случаватъ. Ето единъ примѣръ. Кулъ-Батеръ сердаръ имаше дъщеря, чутовна хубавица изъ цѣлий оазисъ. Единъ отъ многото ѝ обожатели, развлютенъ, че тя прѣдпочела другиго, наклопва я на баща ѝ, че тя била се обезчестила прѣзъ неговото отсжтствие. Бащата разярень врьща се дома и забива ханджарьтъ си въ гжрдитѣ на дщерка си. Скоро се узна обаче, че тя е жертва на клеветникътъ, който биде доведенъ прѣдъ старѣйшинский сждъ и осжденъ да умре тозъ часъ на мѣстото; всякой отъ присжтствующитѣ промуши съ ножа си окаяниятъ.

Рицарскитѣ приключения съставляватъ главно разговоритѣ на Туркоманитѣ, както тютюнътъ и чайтъ съставляватъ разноскитѣ имъ. Разговорливи помежду си, тѣ сж много прѣдпазливи спрямо чужденцитѣ, които твърдѣ мжчно могжтъ да научатъ отъ тѣхъ нѣщо за нравитѣ имъ. Съ исключение на моллитѣ, Текинцитѣ сж безграмотни, нъ умѣжтъ да отговарятъ много остроумно и двусмисленно. За Туркомана може да се каже, че словото му е дадено за да скрива мислитѣ си. Тѣ иматъ едно хубаво качество, което е даже удивило русситѣ: никога не се е намѣрилъ шпионинъ между тѣхъ. Племето убива на часътъ измѣнника, семейството му се изгонва и имуществата му се опустошаватъ. Измѣната се счита найголѣмото прѣстжпление.

Нравитѣ на Текинцитѣ захващатъ да се покварятъ, вслѣдствие на многобройностьта на женитѣ и бездѣйствието на мжжетѣ. При това силно се распро-

---

[1]) Виждь книжка IV-та.

странява между тѣхъ употрѣблението на ракията и афионътъ, които сж били непознати до покорението. „Ако нашитѣ завоеватели не се покажатъ строги въ това отношение, казалъ на г. Мозеръ Баши-Сердаръ, Туркоманитѣ ще забравятъ подиръ нѣколко години старата си честность. Едно време нѣмаше крадци помежду насъ; ако върви така, текинецъ и крадецъ ще значжтъ едно и сжщото нѣщо.“

Туркоманитѣ сж страстни и извънмѣрно искусни играчи на шахматъ. Ако видите нѣкадѣ събрани много души, можете да бждете увѣрени, че се играе на шахматъ. Когато играчитѣ сж прочути, дохождатъ зрители отъ много далечни мѣста да гледатъ и обзалагатъ суммы, които по нѣкой пжть достигатъ до твърдѣ кржгли количества. При всяко сполучливо играние, зрителитѣ ржкоплѣскатъ и издаватъ радостни викове. Само при играението на шахматъ, текинецътъ загубва онова невъзмутимо хладнокръвие, което го отличава.

Текинцитѣ не работжтъ никакъ. Едно време земята имъ работеха робитѣ, които грабехж отъ Персия. Тия роби сж прѣнесли у тѣхъ плодоноснитѣ дървета и лозата, която расте въ голѣмо количество въ околноститѣ на Аскабадъ. Сега полскитѣ работи извършватъ женитѣ.

Текинецътъ е приелъ напълно русското владичество. Той казва по тоя поводъ: „Бихме се съ Хивенский ханъ, съ Бухарский емиръ, съ Персидский шахъ, и излѣзохме побѣдители въ всичкитѣ боеве; и днесь още, при всичко, че сме намалѣли на брой, ще прѣвземемъ лесно Техеранъ стига да ни оставатъ. Колкото за руссина, той употрѣби три години съ топоветѣ си за да ни подчини; неможемъ да забравимъ, че е избилъ бащитѣ ни и най-храбритѣ ни войници, нъ ще му служимъ честно, защото го почитаме като храбъръ и лойяленъ побѣдитель. Англичанитѣ ни насъскважж въ продължение на дванадесеть години да се боримъ и ни обѣщаваха всичко, нъ не испълнижж нищо отъ обѣщанията си. Ненавиждаме ги.“

* * *

Като говори за възникналий споръ между Англия и Россия, г. Мозеръ казва, че е въ интересътъ на двѣтѣ държави да го свършжтъ миролюбиво. Той отдава право на русското правителство за стремлението му да даде една крѣпка граница на югъ отъ своитѣ владѣния въ срѣдня Азия. Това е една нужда за Россия. Навѣрно тя нѣма да се рѣши да оттегли аванпостоветѣ си, които занимаватъ, за сега, Пул-Кисти на Мургабъ, и тѣснинитѣ на Зулфагаръ. Тишината въ Тюркестанъ и престижътъ ѝ спрямо туземцитѣ задължаватъ я да ги задържи. Страховетѣ, които вълнуватъ Англичанитѣ, по поводъ на русскитѣ успѣхи, произлизатъ, споредъ г. Мозера, отъ измамата, която си правятъ, че Хератъ е ключътъ на Индия. Това е една безмислица. При растоянието, на което тоя градъ се намира отъ английскитѣ владѣния, да се мисли подобно нѣщо е сжщото като да се казва, че Варшава е ключътъ на Франция. Отъ дѣ иди това заблуждение? Просто отъ хартитѣ, които сж направени по една твърдѣ малка скала. При всичката важность на Хератъ, когато допрѣ работата до него, вѣроятно е че Россия, за да прѣсече въпросътъ и да успокои Англичанитѣ, ще го даде на Персия.

Ако Англия разполага съ 200,000 души въ Индия, до каква степень, пита г. Мозеръ, тя ще може да се довѣри на тѣхъ въ случай на една война при границитѣ на Авганистанъ? Ще може ли да отдѣли 30000 борци безъ да разреди гарнизонитѣ? И ако ѝ бжде възможно дори да хвърли 50000 Индуси въ Хератъ, какво довѣрие може да има въ тия наемници? Въ случай на несполука, съставляватъ ли си въ Англия понятие за сѣтнинитѣ на едно нещастие, понеже отъ Хималайя дò устието на Индъ нѣма никакви крѣпости, които да пазжтъ планинскитѣ проходи, или си въображаватъ че нѣколкото малки и полуразру-

шени твърдини на туземцитѣ и блокхаузитѣ, които служатъ за убѣжище на пограничнитѣ стражи, ще спрятъ една нападателна войска увеличена съ съюзници другояче опасни нежели съюзницитѣ, съ които Англия разполага въ индийскитѣ си владѣния? Знаятъ твърдѣ добрѣ въ Россия каква силна помощь могатъ да намѣрятъ въ туземнитѣ жители. Малкий избранъ корпусъ отъ Туркомани, командуванъ отъ пълковникъ Лопатински, доказа че въ твърдѣ кжсо време може да се състави една изрядна конница съ тия номади. Киргизитѣ доказахж своята прѣданность и вѣрность въ Хивенский походъ. Покажете на бѣднитѣ жители въ Централна Азия пжтя по който дѣдитѣ имъ сж влѣзнали въ Пенджабъ, и Туркоманитѣ отъ Хива, Гургенъ Киргизцитѣ и Авганцитѣ въ такъвъ брой ще дойджтъ на главната квартира щото нѣма да знаятъ какво да ги правятъ. Ще бжде ново монголско нашествие и г. Мозеръ увѣрява да знае, но опитъ, че за това се говори много повече подъ шатритѣ на номадитѣ, нежели въ оффициялнитѣ салони на русскитѣ поселения въ Туркестанъ.

Съ присъединението на Мервъ и опрѣдѣлението южната граница, Россия е искала само да подчини послѣднитѣ крадливи туркомански племена, защото, додѣто не бжджтъ подъ нейна власть, нѣма да има никога редъ и тишина въ транскаспийскитѣ земи. Въ азиятската си политика, Россия. както всички европейски държави, търси нови пазари за произведенията на народната си индустрия. Съ голѣмитѣ си владѣния въ старий свѣтъ, Россия нѣма нужда отъ поселения отвъдъ моретата; нъ за да извлече отъ тѣхъ нѣкоя полза, необходимо е да въведе въ тѣхъ пълна безопасность като подчини туркоманскитѣ разбойници, и да разшири прѣдѣлитѣ си до границитѣ на образовани държави способни да запазжтъ редътъ у дома си, за да могжтъ да вървжтъ свободно караванитѣ. Като постигне тая цѣль, ще трѣбва да построи пжтища за да свърже тия далечни области помежду имъ и съ голѣмитѣ търговски центрове въ държавата. Като се отвори пжтътъ Устъ-Уртъ, като се построи една малка флотта въ Оксъ и Сиръ, като се свърже Ташкентъ съ сибирский желѣзенъ пжть и Саракъсъ транскаспийската линия, срѣдня Азия ще влѣзе въ нова ера на сношения съ Китай, чрѣзъ Кашгаръ, и съ Персия, чрѣзъ богатата область Хорассанъ, която, подиръ подчинението на Туркоманитѣ, ще стане производителна страна, благодарение на плодородната си земя и на трудолюбието на жителитѣ си.

Г. Мозеръ свършва своята горѣща защита за русската политика въ Азия така:

Отъ кгато Россия се отдѣли отъ Европа съ митнитѣ си тарифи и си наложи огромни жертви за развитието на народната си индустрия, Азия доби за нея капитална важность, понеже тя е единственний пазаръ, дѣто нѣма да се бои отъ прямата конкуренция на другитѣ страни. Устройството на единъ периодически панаиръ прѣзъ мѣсецъ Май въ Баку, като Нижне-Новгородский, дѣто търговцитѣ отъ срѣдня Азия и отъ сѣверна Персия ще дохождатъ, по транскаспийский желѣзенъ пжть и съ параходитѣ на Каспийско море, да размѣняватъ своитѣ стоки съ стокитѣ отъ западъ, ще увѣнчае достойно цивилизирующето дѣло на Россия въ тия страни. Но за да се осжществи тоя проектъ, номаднитѣ племена отъ срѣдня Азия, до Паропамизъ и до Индукушъ, трѣбва да припознаятъ владичиството на Россия, а не владичеството на Авганистанъ, понеже опитътъ доказа, че тая послѣдня държава не е въ състояние да запази редътъ и безопасността на своитѣ граници.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Един разказ **Дѣдо Стоян**, отъ Сп. Гулабчева. — Киевъ.

Книгата, която носи горнето название, е написана и издадена съ цѣль да запознае читающата публика съ новото правописание, което авторътъ ѝ иска да приспособи на българский языкъ. Тя е придружена съ едно прѣдисловие, въ което г. Гулабчевъ обяснява началата, на които е основано неговото правописание. Авторътъ ще ни извини, че нѣма да говоримъ за съдържанието на трудътъ му, който впрочемъ не блести по своето литературно достойнство. Не вѣрваме самъ той да дава голѣмо значение на книгата си, като литературно произведение. Той иска да прокара прѣзъ нея своята теория за българското правописание. Тая теория е обяснена въ прѣдговорътъ. Г. Гулабчевъ пита, какъ би постжпилъ онзи, който би се наелъ да състави сега азбука и писменность за българский народъ, ако да нѣмаше никаква славянска азбука и писменность? Работата на тоя човѣкъ би състояла не въ измислюването на бѣлѣзитѣ — букви, а *въ вѣрното схватванѣ на всичкитѣ гласѣжи* (*звукове*) *у ѣзика на* (*този*) *народ, и въ вѣрното узнавванѣ кой гласѣж на каде и каде се чува и се употрѣбява според органическата свойштина на ѣзика.* Както може да види всѣки, г. Гулабчевъ иска такъво сжщо коренно прѣобразование въ българското правописание, каквото Вукъ Караджичь е успѣлъ да направи въ сръбското. Но ако Вукъ Караджичь е сполучилъ, мжчно можемъ да повѣрваме, че ще сполучи и г. Гулабчевъ. Той е подпадналъ подъ сжщата погрѣшка, подъ която подпадатъ ония, които искатъ да натрапатъ на новобългарский языкъ правилата на старобългарското правописание. Крайноститѣ се допиратъ. Ония, които искатъ да се държжтъ за етимологията, не зиматъ въ внимание измѣненията, които е прѣтърпѣлъ языкътъ. Г. Гулабчевъ право казво, че языкътъ, у който и да било народъ, е сжщо като живъ организмъ, който съ минуването на времето мѣнява се както откъмъ лексикологията си така и откъмъ грамати-ческитѣ си форми и гласѣжитѣ си дори. Това не искатъ да призная̀тъ защитницѝтѣ на етимологическото правописание, което не отговаря на потрѣбноститѣ на языка въ днешното му състояние или, както казва Г. Гулабчевъ, не е направено споредъ органическата свойштина на языка. Но правописанието, което е той съставилъ и ни проповѣда да приемемъ, направено ли е споредъ органическата свойштина на языка? Г. Гулабчевъ е злѣ приложилъ началата, които е приелъ за основа на своето правописание, и, за да не бждемъ голословни, ще покажемъ на факта, че той е исхвърлилъ ъ и ь въ краятъ на думитѣ. Радикали въ българското правописание не се явяватъ за първи пжть. Мнозина сж се опитвали да исхвърлятъ тия букви, както прави сега това г. Гулабчевъ, нъ бързо сж се раскайвали и сж ги приемали изново. Л. Каравеловъ, който ги неупотрѣблява никадѣ въ срѣдата на думитѣ и ги замѣнява съ Ѫ, ги е запазилъ за отбѣлѣжване на мекитѣ и твърдитѣ окончания, защото тия окончания сжществу-

ватъ, и който пише на български, билъ той простъ смьртенъ или филологъ, е длъженъ да ги земе въ внимание, освѣнь ако му е мило да мине за ексентрикъ или да огруби нарочно языка. Не по-сполучливи сж и нѣкои други нововедения, които Гулабчевъ се старае да проведе въ правописанието, и които, направени ужь за да стане правописанието съобразно съ потрѣбноститѣ на языка, принебрѣгватъ досущь напротивъ тия потрѣбности. Г. Гулабчевъ не иска само да поправи правописанието, той иска да поправи и языка. И тука обаче направеното отъ него е далече да отговаря на желанието му. Той прѣдприема да освободи български языкъ отъ чуждитѣ думи, които сж се вмъкнали въ него, а ги замѣнява съ турски. Сигнал става ишарет, само — саде, под наем — съ кирия, щастлива — кжсметлия, и проч.

Исторически бѣлѣжки, отъ войната на 1877 г. отъ Г. П. Русески.

Отъ нѣколко врѣме доволно често зехж да се появяватъ било въ подлистници въ вѣстницитѣ, било въ отдѣлни книги, записки по происшествията, които сж станжли по разни мѣста изъ отечеството ни по времето на освободителната война. Отъ тоя родъ записки сж и историческитѣ бѣлѣжки, които е издалъ г. Русески. Тѣ се отнасятъ прѣимущественно до събитията, които сж се случили въ Старо-Загорско и Ново-Загорско. Покрай подробности твърдѣ проточени и маловажни, тѣ съдържатъ свѣдения интересни, както за бѣдствията, които е прѣтърпѣло населението, тъй и за самата война. Такива записки иматъ значение, нъ желателно онния, които се наематъ да ги пишатъ, да избѣгватъ подробности не прѣдставляющи особенъ интересъ. Като правимъ тая бѣлѣжка за трудътъ на г. Русески, неможемъ да го не похвалимъ за грижливостьта, съ която е събралъ и изложилъ своитѣ записки.

Добриновъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Лавославъ Гейтлеръ. — На 22 Май се е поминалъ на 37 годишна възрасть единъ отъ най-даровититѣ прѣдставители на славянската наука по языкознанието, докторъ Лавославъ (Леополдъ) Гейтлеръ. Филологическитѣ му трудове се отличаватъ съ дълбока ученость и проницателность. Той е почналъ да пише твърдѣ рано, и още съ първитѣ си съчинения е успѣлъ да привлѣче върху си вниманието на ученитѣ. Той е успѣлъ да освѣтли много тъмни въпроси, и мнѣнията, които е изказалъ по тѣхъ, сж се приели почти напълно отъ ученій свѣтъ. Роденъ въ Прага въ 1847 г., той е получилъ въ тоя градъ срѣдно и университетско образование. Въ 1868 г. той прѣминалъ, за допълнение на висшето си образование, въ Вѣнский университетъ, гдѣто е слушалъ лекциитѣ на Миклошича, и гдѣто получилъ стьпень докторъ на философията. Въ 1874 г. е билъ повиканъ за професоръ въ Хърватский университелъ. Въ сжщата година той билъ избранъ за членъ на юго-славянската академия, а въ 1876 г. е извършвалъ длъжностьта на деканъ на философский факултетъ. За насъ сж особенно важни издирванията му по старо-български языкъ. Той се произнесълъ още въ най-първитѣ си трудове че старо-църковний языкъ е старо-български и е останалъ на това мнѣние до крайтъ на живота си. За да освѣтли по-добрѣ въпросътъ, той се заелъ да изучва български языкъ и прѣдприелъ съ тая цѣль въ 1875 г. едно пжтешествие въ Македония и Св. Гора. Той прѣстоялъ дълго врѣме въ Велесъ, Прилѣпъ и други мѣста и послѣ въ Св. Гора. Гейтлеръ е билъ единственний отъ живитѣ слависти и учени, който е знаялъ основателно български языкъ въ всичкитѣ му нарѣчия. Въ врѣмето на това си пжтешествие той почналъ извѣстний си палеографически трудъ „Die slavischen und die albanischen Schriften, който издаде въ 1883 г. съ съдѣйствието на Вѣнската академия и за който биде признатъ за най-добъръ славински палеографъ. Въ 1878 г. излѣзе литературно-исторический му етюдъ: „Poetické tradice Thráku i Bulharu“. Въ тоя си трудъ, Гейтлеръ доказва че языкътъ на пѣснитѣ отъ Веда Словена е народний языкъ, и че тѣхното съдържание или е основано на народното прѣдание, и за това е достовѣрно, или фалсификаторътъ е билъ гениялень и много ученъ человѣкъ, кого никой до сега не е

оспорявалъ, нито е можѣлъ да докаже противното. По сжщий въпросъ той е написалъ двѣ статии въ едно вѣнско списание: Die Sage von Orpheus-Orfeu der Rodope Bulgaren и Die Juda in den Mythen der Balkanvölker. Гейтлеръ се оженилъ въ 1879 г. и подиръ една година заминалъ, съ помощьта на хърватското правителство, за Египетъ, за да се запознае съ единъ глаголически паметникъ, който се намиралъ въ мънастиръть Св. Екатерина на Синайската гора. Въ Синай, той намѣрилъ освѣнь тоя паметникъ, псалтирь, и още единъ неизвѣстенъ глаголически требникъ. Като не сполучилъ да ги купи, той ги испросилъ за 30 деня и, съ денонощенъ трудъ, успѣлъ да ги прѣпише, и взелъ снимка отъ тѣхъ съ фотографический апаратъ, който е носилъ съ себе си. Двата паметника били издадени слѣдъ завръщанието му въ Загребъ. Тукъ той почналъ да пише съчинението: „Historija bugarskoga jezika“. Прѣждевръменната смьрть не го остави до довърши това съчинение. Ние указахме само на нѣкои отъ съчиненията на Гейтлера, прѣимущественно на онния, които се отнасятъ до издиранията му по старо-български языкъ. Краткитѣ свѣдѣния, които дадохме за него по извлѣчението на *Извѣстія С. П. Славянскаго благотвор. общества* отъ хърватский в. „Sloboda“, достатъчни сж да покажатъ каква голѣма загуба е прѣтърпѣла славянската наука съ смьртьта на Гейтлера.

Японската азбука. — Отъ всичкитѣ азиятски народи японцитѣ показватъ най-силни стремления за прогрессъ. И народътъ и правителството се движатъ отъ еднакъвъ напрѣдничавъ духъ. Вѣстницитѣ извѣстяватъ въ послѣдно врѣме за едно прѣобразование, което, ако се осжществи, ще даде силенъ потикъ на развитието на Япония. Китайската и японската азбукви състоятъ отъ безбройно число букви. Не само чужденцитѣ, нъ и туземцитѣ мжчно научватъ языка си. Потрѣбни сж срѣдно число шестъ или осемь години за да узучи човѣкъ осемьтѣ хиляди бѣлѣзи, отъ които състои японската азбука. Японското правителство е зело да мисли за тоя въпросъ отъ много врѣме. То е съставило единъ комитетъ отъ четирма туземци и двама европейци за да установятъ правила за писванието на японскитѣ думи съ латински букви. Тоя комителъ е свьршилъ работата си. По настоящемъ печататъ се въ Япония единь рѣчникъ и классически книги съ латинска азбука.

Статуя на Беранже. — На 5 текущий Юлий е била открита въ Парижъ, статуята на прочутий френски пѣснопоецъ Беранже. Беранже е писалъ само пѣсни. Въ тоя область той не е билъ надминатъ отъ никой други френски поетъ.

Каталогъ на книгитѣ въ Областната Библиотека въ Пловдивъ. — Управлението на Областната Бибиотека и музей въ Пловдивъ е издала каталогътъ на книгитѣ, които притѣжава Библиотеката. Числото на всичкитѣ книги възлиза на повече отъ 10500. Каталогътъ е съставенъ по азбученъ редъ на авторитѣ. Това затруднява значително търсението на книги по извѣстенъ прѣдмѣтъ, когато авторътъ е непознатъ. Тоя недостатъкъ трѣбва да се допълни въ идущето издание на каталогътъ.

Премия за биографията на Раковски. — Софийский градски съвѣтъ е основалъ една премия отъ 1000 франга за оня, който напише най-сполучливо биографията на Раковски.

Новитѣ романи на Крашевски. — Знаменитий полски писатель, който се намира още въ заточение въ Магдебурската крѣпость, е свършилъ три нови исторически романа, всѣки единъ въ три тома, които съставляватъ продължение на захванатата отъ него история на Полша въ отдѣлни романи.

Прѣводъ на български на романътъ *les misérables* отъ Викторъ Хюго. — Съ удоволствие чухме, че г. Д. Х Ивановъ, сливенский префектъ, който е прѣвелъ тъй сполучливо *Историята на едно прѣстжпление отъ Виктора Хюго,* е начналъ да прѣвожда и друго едно съчинение отъ сжщий авторъ, прочутий романъ les misérables. Три части отъ романътъ били вече прѣведени и готови за печатъ.

Литературната производителность въ Съединенитѣ Дьржави прѣзъ 1884. — Прѣзъ 1884 г. въ Съединенитѣ Дьржави сж излѣзнали 4088 книги. Числото на излѣзналитѣ книги прѣзъ 1883 г. е било 3459; той щото за една година то е порастнало почти съ 20%. Види се обаче, че числото на читателитѣ не е порастнало въ сжшата пропорция, и книгоиздателитѣ се оплакватъ. Продаватъ се прѣимущественно евтинитѣ издания. Голѣма спжнка правятъ на продаждата на отдѣлни книги многобройнитѣ периодически списания, дѣто писателитѣ печататъ прѣдпочитително своитѣ произведения. Книгоиздателитѣ се рѣшаватъ да издадатъ въ отдѣлни книги само произведенията на прочутитѣ писатели. Ето какъ се дѣлятъ книгитѣ по разнитѣ отрасли на науката и искуствата за 1883 и 1884 г.:

	1883	1884
Романи и повѣсти	670	943
Законовѣдения	397	455
Богословие	375	380
Издания за дѣца	331	358
Въспитание	197	227
Театръ и поезия	184	222
Медицина и игиена	211	209
История на книжнината	158	186
Биография, мемоари	161	178
Социология и политика	106	168
Приложение на искуството	146	154
Пжтувание	155	136
Физика и Математика	90	134
История	119	115
Искуства и художеств. издания	75	81
Спортъ	22	51
Домашно и селско стопанство	47	43
Юморист. и сатир. издание	15	29
Философия и етика	—	19

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ